

ISSN (Print) 2616-6887
ISSN (Online) 2617-605X

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

BULLETIN

of L.N. Gumilyov
Eurasian National University

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ.
ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы
POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES.
ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series
Серия ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ.
ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

№ 1(138)/2022

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Нұр-Сұлтан, 2022

Nur-Sultan, 2022

Нур-Султан, 2022

Бас редакторы: **Нуртазина Р.А.**
с.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)

Бас редактордың орынбасары **Нечаева Е.Д.**, с.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Қазақстан (саяси ғылымдар)
Бас редактордың орынбасары **Медеубаева Ж.М.**, Ph.D., т.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ,
Қазақстан (саяси ғылымдар)

Редакция алқасы

Абжаппарова Б.Ж. т.ғ.д., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Азмуханова А.М. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (шығыстану)
Әлиева С.К. т.ғ.к., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Борисов Н.А. с.ғ.д., Ресей мемлекеттік гуманитарлық университетінің теориялық және қолданбалы саясаттану кафедрасының меңгерушісі, Мәскеу, Ресей (саяси ғылымдар)
Бюлегенова Б.Б. с.ғ.к., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Галимуллина А. Ф. ф.ғ.д., доцент, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан Республикасы, Ресей Федерациясы (түркітану)
Дегтярев Д.А. с.ғ.д., э.ғ.к., профессор, РУДН, МГИМО СИМ, Спбму, Мәскеу, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Джубатова Б.Н. ф.ғ.д., проф., әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан (шығыстану)
Ескеева М.К. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Курылев К.П. т.ғ.д., проф., Ресей Халықтар Достығы Университеті (РУДН), Мәскеу, Ресей (саяси ғылымдар)
Ланко Д.А. с.ғ.к., доцент, Санкт-Петербург мемлекеттік университеті, Санкт-Петербург, Ресей (саяси ғылымдар)
Невская И.А. ф.ғ.к., проф., Гете атындағы университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (түркітану)
Нұрбаев Ж.Е. т.ғ.к., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Оспанова А.Н. Ph.D., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (аймақтану)
Рыстина И.С. Ph.D., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Смагулова Г.М. т.ғ.к., доцент, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан (саяси ғылымдар)
Самбулов С.Б. Ph.D. доцент, Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды, Қазақстан (аймақтану)
Сыздықова Ж.С. т.ғ.д., проф., М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университеті, Мәскеу, Ресей (аймақтану)
Тектігүл Ж.О. ф.ғ.д., Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе, Қазақстан (түркітану)
Троцкий Е.Ф. т.ғ.д., проф., Томск мемлекеттік университеті, Томск, Ресей (аймақтану)
Тыбыкова Л.Н. ф.ғ.к., проф., Горно-Алтай мемлекеттік университеті, Горно-Алтайск, Ресей (аймақтану)
Уяма Томохико т.ғ.д., проф., Хоккайдо университеті, Саппоро, Жапония (шығыстану)
Шаймердинова Н.Г. ф.ғ.д., проф., Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан (түркітану)
Юсупова А.Ш. ф.ғ.д., проф., Қазан мемлекеттік университеті, Қазан, Ресей (шығыстану)

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Сәтпаев к-сі, 2, 402 б.

Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Жауапты хатшы: Тубышева А.А.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы. САЯСИ ҒЫЛЫМДАР. АЙМАҚТАНУ. ШЫҒЫСТАНУ. ТҮРКІТАНУ сериясы

Меншіктенуші: «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» КЕАҚ

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігімен тіркелген. 24.02.2021 ж. № KZ05VPY00032822 - қайта есепке қою туралы куәлігі

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: <http://bulpolit.enu.kz> Мерзімділігі: жылына 4 рет. Тиражы: 10 дана

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (ішкі 31-432)

© Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Editor-in-Chief: **Roza Nurtazina**

Doctor of Political Sciences, Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)

Deputy Editor-in-Chief: **Yelena Nechayeva**, *Can. of Political Sci., Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)*
Deputy Editor-in-Chief: **Zhanar Medeubaeva**, *Ph.D., Can. of Historical Sci., Assoc.Prof., L.N.Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)*

Editorial board

- Abzhapparova B.Zh.** Doctor of Historical Sci., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Azmukhanova A.M. Can. of Historical Sci., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (oriental studies)
Aliyeva S.K. Can. of Historical Sci., Prof., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political sciences)
Borisov N.A. Doctor of Political Sci., Head of the Department of Theoretical and Applied Political Science, Russian State University for the Humanities, Moscow, Russia (political sciences)
Byulegenova B. B. Candidate of Political Sci., Associate Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political sciences)
Galimullina A.F. Doctor of Philosophy, Associate Professor, Kazan (Volga Region) Federal University, Kazan, Republic of Tatarstan, Russian Federation (turkology).
Degtyarev D.A. Doctor of Political Science, Candidate of Economic Sciences, Professor, RUDN, MGIMO MFA, St. Petersburg State University, Moscow, St. Petersburg, Russia (political sciences)
Dzhubatova B.N. Doctor of Philosophy, Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan (**oriental studies**)
Eskeyeva M.K. Doctor of Philosophy, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Kurylev K.P. Doctor of History, Professor, RUDN, Moscow, Russia (political sciences)
Lanko D.A. Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Saint Petersburg State University, Saint Petersburg, Russia (political sciences)
Nevskaya I.A. Ph.D., Goethe University, Frankfurt-am-Maine, Germany (turkology)
Nurbaev Zh.E. Candidate of Historical Sciences, L. N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Ospanova A.N. Ph.D., Associate Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (regional studies)
Rystina I.S. Ph.D., L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (political science)
Smagulova G.M. Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan (political Science)
Stambulov S.B. Ph.D., Associate Professor, E.A. Buketov Karaganda State University, Karaganda, Kazakhstan (regional studies)
Syzdykova Zh. S. Ph.D., Professor, Lomonosov Moscow State University, Moscow, Russia (regional studies)
Tektigul J.O. Doctor of Philosophy, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan (turkology)
Trotsky E.F. Doctor of Historical Sciences, Professor, Tomsk State University, Tomsk, Russia (regional studies)
Tybykova L.N. Candidate of Philosophy, Professor, Gorno-Altai State University, Gorno-Altai, Russia (regional studies)
Uyama Tomohiko Doctor of Historical Sciences, Professor, Hokkaido University, Sapporo, Japan (oriental Studies)
Shaimerdinova N.G. Doctor of Philosophy, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Nur-Sultan, Kazakhstan (turkology)
Yusupova A.Sh. Doctor of Philosophy, Professor, Kazan State University, Kazan, Russia (oriental Studies)

Editorial address: 2, Satpayev str., of. 402, Nur-Sultan city, Kazakhstan, 010008.
Tel.: +7(7172) 709-500 (ext. 31-432). E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz>
Responsible secretary: A.A. Tubysheva

Bulletin of the L.N.Gumilyov Eurasian National University POLITICAL SCIENCE. REGIONAL STUDIES. ORIENTAL STUDIES. TURKOLOGY Series

Owner: Non-profit joint-stock company «L.N.Gumilyov Eurasian National University»

Registered by the Ministry of Information and Social Development of the Republic of Kazakhstan. Rediscount certificate No. KZ05VPY00032822 dated 24.02. 2021

Available at: <http://bulpolit.enu.kz> Periodicity: 4 times a year. Circulation: 10 copies

Address of printing house: 13/1 Kazhimukan str., Nur-Sultan, Kazakhstan 010008; tel.: +7(7172) 709-500 (ext.31-432)

Главный редактор: **Нуртазина Р.А.**
д.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)

Зам. главного редактора: **Нечаева Е.Л.**, к.полит.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит. науки)

Зам. главного редактора: **Медеубаева Ж.М.**, Ph.D., к.и.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)

Редакционная коллегия

- Абжаппарова Б.Ж.** д.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Азмуханова А.М. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (востоковедение)
Алиева С.К. к.и.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Борисов Н.А. д.п.н., заведующий кафедрой теоретической и прикладной политологии Российский государственный гуманитарный университет России, Москва, Россия (полит. науки)
Бюлегенова Б.Б. к.п.н., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Галимуллина А.Ф. д.ф.н., доцент. ФГАОУ ВО «Казанский (Приволжский) федеральный университет», Казань, Республика Татарстан, Российская Федерация (тюркология)
Дегтярев Д.А. д.п.н., к.э.н., проф., РУДН,МГИМО МИД, СПбГУ, Москва, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Джубатова Б.Н. д.ф.н., проф., КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан (востоковедение)
Ескеева М.К. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Курылев К.П. д.и.н., проф., РУДН, Москва, Россия (полит.науки)
Ланко Д.А. к.п.н., доцент, Санкт-Петербургский гос.университет, Санкт-Петербург, Россия (полит.науки)
Невская И.А. Ph.D., Гете Университет, Франкфурт-на-Майне, Германия (тюркология)
Нурбаев Ж.Е. к.и.н., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Оспанова А.Н. Ph.D., доцент, ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (регионоведение)
Рыстина И.С. Ph.D., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (полит.науки)
Смагулова Г.М. к.и.н., доцент КарГУ им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан (полит.науки)
Стамбулов С.Б. Ph.D., доцент КарГУ им. Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан (регионоведение)
Сыздыкова Ж.С. д.и.н., проф., МГУ имени М.В. Ломоносова, Москва, Россия (регионоведение)
Тектигул Ж.О. д.ф.н., Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Актюбе, Казахстан (тюркология)
Троцкий Е.Ф. д.и.н., проф., Томский государственный университет, Томск, Россия (регионоведение)
Тыбыкова Л.Н. к.ф.н., проф., Горно-Алтайский государственный университет, Горно-Алтайск, Россия (регионоведение)
Уяма Томохико д.и.н., проф., Университет Хоккайдо, Саппоро, Япония (востоковедение)
Шаймердинова Н.Г. д.ф.н., проф., ЕНУ им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан (тюркология)
Юсупова А.Ш. д.ф.н., проф., Казанский государственный университет, Казань, Россия (востоковедение)

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Сатпаева, 2, каб. 402 Тел.: +7(7172) 709-500 (вн. 31-432)

E-mail: vest_polit@enu.kz, web-site: <http://bulpolit.enu.kz/>

Ответственный секретарь: Тубышева А.А.

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Серия:ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ. ВОСТОКОВЕДЕНИЕ. ТЮРКОЛОГИЯ

Собственник: НАО «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева». Зарегистрировано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан. Свидетельство о постановке на переучет № KZ05VPY00032822 от 24.02.2021 г.

Электронная версия в открытом доступе: <http://bulpolit.enu.kz> Периодичность: 4 раза в год. Тираж: 10 экземпляров

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: +7(7172)709-500 (вн.31-432)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану.
Түркітану сериясы, №1(138)/2022

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева.
Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение.
Тюркология, №1(138)/2022

Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science.
Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series, №1(138)/2022

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ/CONTENT

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР/POLITICAL SCIENCE/ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Абдильдина Б.С., Сайлаубаева Б.Е.* Инклюзивті білім беруді дамыту саясатындағы еуропа-лық кәсіподақтардың тәжірибелері
Abdildina B.S., Sailaubayeva B.E. Experience of European trade unions in the policy of development of inclusive education
Абдильдина Б.С., Сайлаубаева Б.Е. Опыт европейских профсоюзов в политике развития инклюзивного образования 8
- Амиржанова А.М., Зеленін В.В., Аскеева Г.Б.* Қазақстандағы сайлау: сайлау процесін трансформациялау
Amirzhanova A.M., Zelenin V.V., Askeeva G.B. Elections in Kazakhstan: the transformation of the electoral process
Амиржанова А.М., Зеленін В.В., Аскеева Г.Б. Выборы в Казахстане: трансформация избирательного процесса 23
- Ахатай Б., Нуртазина Р.А.* Мемлекеттік-жекешілік серіктестік қызметінің даму тенденциясы: салыстырмалы талдау
Achatay B., Nurtazina R.A. Trends in the development of public-private partnerships: a comparative analysis
Ахатай Б., Нуртазина Р.А. Тенденции развития государственно-частного партнерства: сравнительный анализ 33
- Гулицзыи Байшань* COVID-19 пандемиясының кезіндегі Қытайдың білім беру саясатының жағдайы мен даму үрдісі
Guliziyi Baishan The Current Situation and Development Trend of China's Education Policy Under the Background of the COVID-19 Pandemic
Гулицзыи Байшань Текущее состояние и тенденции развития образовательной политики Китая в условиях пандемии COVID-19 44
- Кабеева Ж.Ә.* Тәуелсіз Қазақстанның алғашқы онжылдықтардағы қалыптасу ерекшеліктері
Kabayeva Zh.A. Features of the formation of independent Kazakhstan at the beginning of the XXI century
Кабеева Ж.А. XXI ғасырдың басындағы тәуелсіз Қазақстанның қалыптасу ерекшеліктері 56

<i>Қағазбаева Ә.М., Ақсақалова М.К.</i> Қытайдың монетарлық саясаты: Қазақстан үшін тәжірибе	
<i>Kagazbaeva E.M., Akakalova M.K.</i> China's Monetary Policy: experience for Kazakhstan	
<i>Қағазбаева Ә.М., Ақсақалова М.К.</i> Монетарная политика Китая: опыт для Казахстана	68
<i>Қалиасқарова Г.Б.</i> Интеллектуалды миграцияны зерттеудің теориялық қырлары	
<i>Kaliaskarova G.B.</i> Theoretical aspects of intellectualmigration research	
<i>Қалиасқарова Г.Б.</i> Теоретические подходы к исследованию интеллектуальной миграции	79
<i>Медеубаева Ж.М., Ахметжанова Л.К.</i> «Көпполюсті әлем» тұжырымдамасы: зерделенуі мен ғылыми-практикалық әлеуеті	
<i>Medeubayeva Zh.M., Akhmetzhanova L.K.</i> Conception of a multipolar world: perception and scientific and practical potential	
<i>Медеубаева Ж.М., Ахметжанова Л.К.</i> Концепция многополярного мира: осмысление и реализация, научно-практический потенциал	86
<i>Мұқаш А., Қусаинова А.М.</i> БҰҰ-ның бітімгершілігі: Қазақстанның үлесі	
<i>Mukash A., Kussainova A.M.</i> UN peacekeeping: Kazakhstan's contribution	
<i>Мұқаш А., Қусаинова А.М.</i> Миротворческая деятельность ООН: вклад Казахстана	97
<i>Оңғарова Е.</i> Қаратеңізде күш тепе-теңдігі	
<i>Ongarova Y.</i> Karadeniz'de Güç Dengesi	
<i>Оңғарова Ү.</i> Balance of Power in the Black Sea	108
<i>Тоимбек Д.</i> Дәстүрлі емес қауіпсіздік дискурсының қалыптасуы мен эволюциясы	
<i>Toimbek D.</i> Formation and evolution of the non-traditional security discourse	
<i>Тоимбек Д.</i> Формирование и эволюция дискурса нетрадиционной безопасности	117
<i>Тургумбаева К.М.</i> Жаһандану жағдайындағы ұлттық бірегейлік	
<i>Turgymbayeva K.M.</i> National identity in the context of globalization	
<i>Тургумбаева К.М.</i> Национальная идентичность в условиях глобализации	124
АЙМАҚТАНУ/ORIENTAL STUDIES/РЕГИОНОВЕДЕНИЕ	
<i>Бекжанова Р.Ж., Кобландин К.И., Сергазин Е.Ф.</i> Диаспоралардың саясаттағы, экономикадағы және мәдениеттегі ролі мен маңыздылығы	
<i>Bekzhanova R.Zh., Koblandin K.I., Sergazin Y.F.</i> The role and significance of diasporas in politics, economy and culture	
<i>Бекжанова Р.Ж., Кобландин К.И., Сергазин Е.Ф.</i> Роль и значение диаспор в политике, экономике и культуре	134
<i>Вахшитех А.</i> Ирандағы әйелдердің қоғамдық қозғалыстары және феминизмнің жіктелуі	
<i>Vakhshiteh A.</i> Women's social movements and the classification of feminism in Iran	
<i>Вахшитех А.</i> Женские социальные движения и классификация феминизма в Иране	143
ШЫҒЫСТАНУ/ORIENTAL STUDIES/ВОСТОКОВЕДЕНИЕ	
<i>Амир Рафие Сағалаксари.</i> Иран Ислам Республикасының Каспий теңізінің энергетикалық әлеуетіне қатысты өңірлік саясаты	
<i>Amir Rafiee Saghalaksari.</i> Regional policy of the Islamic Republic of Iran towards the energy of the Caspian Sea	

Амир Рафие Сагалаксари. Региональная политика Исламской Республики Иран в отношении энергетического потенциала Каспийского моря 156

Мақанғали Б.Қ. Шығанақтың гидронимі төңірегіндегі терминологиялық дау: шиеленістің шешімін табудың халықаралық тәжірибесі

Makangali B.K. Terminological dispute around the hydronym of the Gulf: international experience in finding a solution to the conflict

Мақанғали Б.Қ. Терминологический спор вокруг гидронима Залива: международный опыт поиска решения конфликта 167

Малғаждарова А.М. Корея Республикасының «шетелдік отандастарына» қатысты саясаты (Корё Сарам мысалында)

Malgazhdarova A.M. The poli'y of the Republic of Korea toward "overseas Koreans" (on the example of Koryo Saram)

Малғаждарова А.М. Политика Республики Корея в отношении «зарубежных соотечественников» (на примере Корё Сарам) 176

ТҮРКІТАНУ/TURKOLOGY/ТЮРКОЛОГИЯ

Аубакирова К.К., Шаабан А.А., Ботабаева Ж.Т. Мәмлүк-қыпшақ тіліндегі ескерткіштердің (XIII-XV ғ.) лексика-семантикалық ерекшеліктері

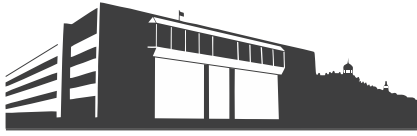
Aubakirova K.K., Shaaban A.A., Botabayeva Zh.T. Lexical and semantic features of the written monuments in the Mamluk-Kipchak language (13-15th centuries)

Аубакирова К.К., Шаабан А.А., Ботабаева Ж.Т. Лексико-семантические особенности памятников письменности на мамлюкско-кыпшацком языке (XIII-XV вв.) 189

Ефремов Д.А., Сираки Ж. Удмурт тіліндегі қайталанатын және қазақ тіліндегі қызметтік сөздердің салыстырмалы талдауы

Efremov D.A., Sziráki Zs. Serial postpositions in the Udmurt language and function words in the Kazakh language (comparative analysis)

Ефремов Д.А., Сираки Ж. Сравнительный анализ серийных послелогов в удмуртском и служебных слов в казахском языках 202

Б.С. Абдильдина^{1*}
Б.Е. Сайлаубаева²

¹ С. Сейфуллин атындағы қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
² «Ел тарихы» зерттеу орталығы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: abdildina_bs@mail.ru

Инклюзивті білім беруді дамыту саясатындағы еуропалық кәсіподақтардың тәжірибелері

Аңдатпа. Мақалада Еуропалық білім беру кәсіподақ ұйымдарының инклюзивті білім беруді жан-жақты жүзеге асыруға көрсеткен қолдау іс-әрекеттері зерттеледі. Кәсіподақ ұйымының басты назарда ұстайтын білім беру ұйымдарындағы мәселелердің негізгі түрлері мен оны шешу жолдары қарастырылған. ХХІ ғасырдың басынан бастап, әсіресе дағдарыс кезінде, білім беру ұлттық және жалпы еуропалық деңгейде негізгі саяси басымдық болып табылады. Білім беру саласындағы еуропалық салалық әлеуметтік диалог өте маңызды, өйткені бұл сала туындаған мәселелерді талқылау үшін Еуропалық жұмыс берушілер мен білім беру саласындағы қызметкерлерді біріктіруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, әлеуметтік диалог инклюзивтік білім беруді жүзеге асыруда еңбек қатынастары бойынша келіссөздер жүргізудегі әлеуметтік әріптестерді біріктіретін институционалдық негіз ретінде қарастырылады. Жалпы инклюзивті білім беруді қалыптастырудың қажеттілігін анықтау мақсатында қоғамның әртүрлілігін көрсететін нақты мысалдар келтірілген. Еуропаның әр түрлі қоғамдарында теңдік пен білімге қатысуды қамтамасыз ету өте маңызды. Білім берудегі әртүрлілікті ескеру қажеттілігі еуропалық деңгейде көбірек саяси назар аударады. Алуан түрлілік пен инклюзивтілікке қатысты үкіметтер мен бүкіл қоғамдастықтың менталитетін өзгерту қажеттілігі; педагог кадрлардың, оқушылардың және бүкіл қоғамның алуан түрлілігін неғұрлым толық көрсетуіне қол жеткізу қажеттілігі; барлық елдер үшін әртүрлілік, теңдік және инклюзивтілік тұжырымдамаларының бірыңғай анықтамасын әзірлеу қажеттілігі анықталады. Авторлар Еуропалық білім беру кәсіподақтары комитетінің (ETUCE) инклюзивті білім беруді дамыту тәсілдерін және оны қолдау мен іске асырудың негізгі элементтері мен шарттарын түбегейлі қарастырады. Инклюзивті білім берудегі мәселелерді шешудегі кәсіподақтардың қызметін талдауға екпін жасалады.

Түйін сөздер: кәсіподақ, мемлекеттік саясат, инклюзивті білім беру, адам құқығы, құқық теңдігі, халықаралық кәсіподақ ұйымдары, білім кәсіподағы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-8-22>

Түсті: 21.12.2022 / Жарияланымға рұқсат етілді: 27.01.2022

Кіріспе

Әрбір баланың сапалы білім алуға құқығы бар екеніне сенімділік, оның қадір-қасиетін құрметтеу және оңтайлы дамуға ықпал ету – ЮНИСЕФ-тің адам құқықтары негізінде білім беру тәсілінің негізі болып табылады. Сапалы білім алу – бұл әр баланың құқығы. Бала құқықтары туралы Конвенцияда [1] және Мүгедектер құқықтары туралы Конвенцияда [2] сапалы білім беруді қамтамасыз ету мақсаты және әрбір адамның әлеуетін дамыту үшін қажетті тұтас қолдауды қамтамасыз етудің маңыздылығы айқын көрсетілген. Сапалы білімге тек әр бала, соның ішінде ең осал топтағы балалар мектепке барып және инклюзивті сапалы білім алып, өмірге қажетті дағдылармен қамтамасыз етілген жағдайда ғана қол жеткізуге болады.

Инклюзивті білім беру – бұл өте кең ұғым және балалардың барлық топтарына қатысты. ЮНИСЕФ-тің білім беру бағдарламалары білім беру жүйесінен шығару қаупі бар балаларға ерекше назар аудара отырып балалардың барлық топтарын қамтиды.

Мүгедектік сирек кездесетін жағдай емес және адамның әртүрлі тобының бір бөлігі болып табылады. Әлем халқының 15 пайызы мүгедектікпен өмір сүреді деп саналады. Өмірінің бастапқы кезеңінде медициналық көмек пен тамақтанудың нашарлығына байланысты, сонымен қатар егде жастағы халықтың топтары мен зорлық-зомбылық, азаматтық қақтығыстардың көбеюі негізінде мүгедектік пайызы өседі деп күтіледі. Мүмкіндігі шектеулі адамдардың шамамен 80 пайызы дамушы елдерде өмір сүреді және олар кедей халықтың арасында көбірек кездеседі. Бұл өте маңызды, өйткені мүгедектік тек жеке адамдарға ғана емес, сонымен бірге олардың отбасыларына да, күтім жасайтын адамдарға да ықпал етеді[3].

Сондай-ақ, мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғам мен білім алудан тысқары қалуына әкелетін дискриминацияның көптеген түрлері кездеседі. Мысалы, гендерлік зорлық-зомбылық, немқұрайлылық, жағымсыз қарым-қатынас және пайдалану. Мүмкінді-

гі шектеулі балаларға деген қарым-қатынас, сондай-ақ қажетті ресурстармен және ақпаратпен қамтамасыз етілген инклюзивтік білім беру ортасының болмауы, олардың білімге қол жеткізудегі проблемаларын ушықтыра түседі.

Алайда, инклюзивті қоғамды құрудың тиімді жолдары бар, мүмкіндігі шектеулі балалар мүгедектігі жоқ құрдастарымен тең дәрежеде өз құқықтарын, соның ішінде өздерінің сапалы білім алу құқықтарын пайдалана алады. Ең бастысы физикалық, мінез-құлықтық және саяси кедергілер, соның ішінде теріс стигмалар мен дискриминация жойылуы қажет.

Әлеуметтік, экономикалық және мәдени факторлар білім берудегі теңдік және инклюзивтілікке қол жеткізуге ықпал етуі немесе кедергі келтіруі мүмкін. Білім, егер ол оқушылардың әртүрлілігін проблема ретінде емес, барлық түрдегі жеке дарындылықты анықтау және оның өркендеуі үшін жағдай жасауды талап ететін сын-қатер ретінде қарастырса, онда инклюзивті қоғамның негізгі бастауы болып табылады. Өкінішке орай, аз қамтылған, қорғансыз топтар шетте қалып, білім беру жүйесінен ығыстырылады немесе айлакер шешімдердің нәтижесінде осы топтарды оқу топтарынан шеттетуге әкелетін бағдарлама қабылданып, оқытудың аса өзекті емес мақсаттарды көзделеді, оқулықтарда белгілі бір стереотиптер қалыптастырылады, ресурстарды бөлу және бағалауда кемсітушілікке, зорлық-зомбылыққа төзімділікке және адамдардың олардың нақты қажеттіліктерін елемеуге тырысу сияқты әрекеттерге жол беріледі[4].

Саясат, ресурстар мен мәдениет сияқты контекстуалдық факторлар, түрлі елдер мен топтарда инклюзивтілік әр түрлі жағдайда әр түрлі әсер қалдыруы мүмкін. Шындығында, бұл қиындық барлық жерде бірдей. Білім беру жүйесі әр оқушыға құрметпен қарап, кедергілерді жеңуге, оқу үлгерімін арттыруға және оқу сапасын жетілдіруге мүмкіндік беруі керек. Олар педагогикалық ден қою шараларын жоспарлау мен жүзеге асыру деген сылтауымен оқушыларды жіктеу тәжірибесін тоқтатуы тиіс. Инклюзивтілік алдымен бір

топ үшін, содан кейін басқа топ үшін қамтамасыз етілуі мүмкін емес (1-кесте)[5]. Оқушылардың жеке даралығы бар, олар көпқырлы және өзара қиылысу сипатына ие. Оның үстіне, оқушының мінездемесі оның қандай да бір алдын-ала анықталған оқу қабілетіне байланысты болмайды.

Инклюзивті білім беру мәселелерінің оңтайлы шешілуіне білім беру саласындағы кәсіподақ ұйымдары өз үлесін қосуда. Еуропа елдеріндегі «Білім беру кәсіподақтары және инклюзивті мектептер: білім берудегі әртүрлілікті пайдалану» жобасы өздерінің мүшелерін сыныпта және қоғамда кездесетін әртүрліліктің көптеген түрлерін, яғни әлеуметтік-экономикалық, мәдени, тілдік және т.б. мәселелерді шешуге дайындауға мүмкіндік беретін әлеуетті құруға бағытталған. Еуропалық білім кәсіподақтарының комитеті (ETUCE) және мүшелік ұйымдар әр оқушы мен мұғалім өз әлеуетін толық ашатын инклюзивті білім беру ортасын құруда педагогикалық қызметкерлерді қолдауға тырысады.

Еуропаның әр түрлі қоғамдарында теңдік пен білімге қатысуды қамтамасыз ету өте маңызды. Білім берудегі әртүрлілікті ескеру қажеттілігі еуропалық деңгейде көбірек

саяси назар аударады. Алайда, ETUCE зерттеуі мұғалімдер мен басқа да оқытушылар құрамы әртүрлі әлеуметтік-экономикалық, мәдени және тілдік топтардағы студенттерді оқытуға дайын емес және қолдау таппайтындығын көрсетеді[6].

Бұл күмәндер көбінесе мұғалімдерде оқыту мен оқытудың инклюзивті ортасын құру үшін тиісті практикалық дайындықтың болмауынан туындайды. Педагогикалық қызметкерлер мен мектеп басшылары, мысалы, мұғалімдердің көмекшілері немесе мәдениетаралық делдалдар сияқты қолдаудың жетіспеушілігіне тап болады. Педагогикалық персонал атап өткен басты мәселелерге шамадан тыс жұмыс жүктемесі, қатаң оқу бағдарламалары, бастамаларды практикалық іске асыруды ынталандыру және қолдау үшін тұрақты саяси негіздің болмауы, сондай-ақ қолданыстағы ұсыныстарды орындаудан артта қалуы жатады.

Осы мәселелерді шешу үшін іске қосылған Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті «Білім беру кәсіподақтары және инклюзивті мектептер: білім берудегі әртүрлілікті есепке алу» жобасы бойынша білім беру кәсіподақтары мұғалімдер, оқытушылар және

1 кесте. Бәрімізді біріктіретін жалғыз нәрсе – бұл біздің айырмашылықтарымыз[5].

100 баланы ішінде...	
10 бала	Олар мүгедек болуы мүмкін
9 бала	Қалғандарының арасында кедей балалар болуы мүмкін
9 бала	Қалғандарының арасында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар болуы мүмкін.
7 бала	Қалғандары мигранттар, ішкі қоныс аударушылар және босқындар болуы мүмкін.
6 бала	Қалғандары этникалық, діни немесе тілдік азшылыққа немесе байырғы топқа жататын балалар болуы мүмкін.
15 бала	Қалғандарының арасында шалғай ауылдық жерлерде тұратын балалар болуы мүмкін
16 бала	Қалғандарының арасында басқа маргиналды топқа жататын балалар болуы мүмкін, мысалы, қолайсыз нәсіл немесе қаста.
10 бала	Қалғандары қыз балалар болуы мүмкін.
9 бала	Қалғандары арасында ЛГБТИ болуы мүмкін.
8 бала	Қалғандары семіздікке шалдыққан, депрессияға ұшыраған, мектептен кейін жұмыс істейтін, өзін нашар ұстайтын, жетімдер, құқық бұзушылар, солшылдар, астматиктер, аллергиямен ауыратын балалар болуы мүмкін...
1	Ал бұл соңғы кім? Ол мұнда жаңадан келген!

Ескерту: «Резюме всемирного доклада по мониторингу образования» мәліметтері бойынша

басқа да оқытушылар құрамы әр түрлі сыныптармен жұмыс істеуге және инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға тиісті түрде дайындалып, қолдау көрсетілуін қамтамасыз ету үшін бірлесіп жұмыс істейді. Бұл мұғалімдердің тиісті бастапқы және үздіксіз даярлығын, сондай-ақ олардың күнделікті жұмысына қажетті қолдау көрсетуді талап етеді.

Мәселенің дереккөздері ретінде «Концептуализация инклюзивного образования и его контекстуализация в рамках Миссии ЮНИСЕФ»[7], Білім беру мониторингі бойынша дүниежүзілік баяндаманың түйіндемесі «Инклюзивность и образование: для всех начинается для всех»[8] құжаттары пайдаланылды.

Мақсаты мен міндеттері

Мақаланың мақсаты – еуропалық кәсіподақ ұйымдарының және ұлттық кәсіподақтардың білім беру саласындағы инклюзия мәселесі және адамдардың құқығын сақтау шараларына қосқан үлесіне талдау жасап, оның тиімділігін, нақты жүзеге асу жолдарын анықтау.

Әдіснамасы

Тақырыпты жан-жақты талдау үшін зерттеудің талдау және синтездеу, жіктеу әдіс-тәсілдері қолданылды. Мақалада эмпирикалық негіз ретінде Еуропалық білім беру кәсіподақтары комитетінің зерттеулері пайдаланылды.

Нәтижелер және талдау

Қазіргі кезеңдегі Еуропадағы инклюзивтік білім беруді жүзеге асырудағы Еуропалық білім беру кәсіподақтары (ETUCE) қызметінің және еуропалық жұмыс берушілер орталығымен, қоғамдық қызмет көрсететін кәсіпорындармен (CEEP), сондай-ақ жұмыс берушілердің ұлттық ұйымдарымен әлеуметтік диалог шеңберінде атқарған жұмысының ерекшеліктері анықталды және талданды.

Еуропа елдерінде инклюзивті білім берудің қалыптасу тарихы. Инклюзивті білім беруді дамыту ең алғаш Ұлыбритания, Дания,

Испания, Финляндия, Германия, Италия және Австралия елдерінде білім беру саясатының жетекші бағдарламаларының біріне айналды. Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдардан бастау алады, ал 90 жылдары АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына инклюзивті білім беру бағдарламасын толық енгізді[9].

Швецияда ерекше қажеттілікке мұқтаж балалар қарапайым сыныптарға орналастырылған және олар онда қажетті қолдаулар алып отырады. Әр сыныпта арнайы педагогтың немесе көмекші ассистенттің көмегі және көмекші арнаулы құралдарды қолдану арқылы білім беріледі. Есту, көру қабілеттері бұзылған, ойлауында артта қалушылығы бар балалар ауытқулары бойынша бөлінген арнайы мектептерде оқиды және онда 21-23 жасқа дейін білім алады. Арнайы мектептер қазіргі таңда жалпы білім беретін мектептегі сыныптарға кірістірілген балаларды қолдау ресурстарының орталығы болып табылады. Ойлауы артта қалған балаларға арналған арнайы мектептер жалпы білім беретін мектептердің ғимараттарына сыныптарды біріктіру жолымен орналасқан.

Франциядағы инклюзивтік білім берудің құрылуына 2005 жылы 11 ақпанда қабылданған №20056 102 «Мүгедектігі бар тұлғалардың құқығы пен мүмкіндіктерінің, азаматтық орны мен қатысу теңдігі бойынша» заңының үлкен маңызы болғанын атап өту керек. 2005 жылғы заңның маңызды жетістігіне мүгедек баланың әлеуметтік ортадағы жағдайын, мүгедектіктің әлеуметтік көрінісін қарастыру болып табылды[10]. 2005 жылғы 11 ақпанындағы заңмен «Мүгедектерге арналған территориялық орталықтар» деп аталатын орталықтар құрылды, олар мүмкіндіктері шектеулі тұлғалар мен олардың жанұяларын қолдаумен байланысты барлық өкілеттікті қамтиды [11]. Франциядағы арнайы білім беру жалпы білім беретін мектептерге дамуында ерекшеліктері бар балалардың санын неғұрлым көбейтуге бағытталған.

1992 жылы шыққан Италияның жаңа заңы 16 мыңға жуық балалар арнайы (коррекциялық) мектептен жалпы білім беретін мектеп-

ке ауыстырылды 10 мыңға жуық оқушы әдеттегі университеттерге қабылданды, 1997 жылы Италияда дискриминация туралы Заң қабылданды, содан кейін ерекше қажеттіліктері бар 160 мың бала жалпы білім беретін мектептерге ауыстырылды, олардың мыңға жуығының дамуында ауытқуы бар [12].

2003 жылы Италияның білім министрлігі мектептердің барлық директорларына жұмыста үздіксіз тренингке қатысуды міндеттейді, бұл тренингке қатысу инклюзивті білім берудің ұлттық саясатын жетілдіру үшін қажет болады. Мұнда жалпы білім беретін мектептің барлық мұғалімдеріне, жылына 40 сағат боп белгіленген біліктілікті арттыру курсынан өту міндеттелді [13].

Ұлыбритания инклюзия тәжірибесін тартудың заңнамалық базасын қамтамасыз етуде көш бастап келеді. Алғаш рет «арнайы білім беру қажеттіліктері» ұғымы елдің білім беру жүйесіне қатысты 1978 жылы арнайы комитеттің баяндамасында құрастырылды, онда оқушылардың арнайы білім алу қажеттіліктерін анықтау бойынша нақты шаралар көрсетілді, мұндай ерекше қажеттіліктерді қамтамасыз ету жауапкершілігі білім берудің жергілікті басқармасына жүктелді, жалпы мектептің қосымша көмек арқылы осы арнайы білім беру қажеттіліктерін қанағаттандыра алатыны көрсетілді. Көрсетілген идеялар 1981 жылы ерекше білім алу қажеттіліктері және мүгедектігі бар адамдарға білім беру туралы британдық заңды құрастырудың және қабылдаудың негізіне айналды [14].

Британияда 2001 жылы ерекше білім беру қажеттіліктері мен мүгедектігі бар адамдарға білім беру туралы заңның қабылдануы, инклюзивті білім беру идеясы мен тәжірибесінің логикалық жалғасына айналды. Заң арнайы білім алу қажеттіліктері бар балалардың жалпы мектепте білім алу құқығын қамтамасыз етуді күшейтті, жергілікті білім беру басқармасының ата-аналармен өзара әрекеттегі жаңа міндеттемелерін енгізді. Заң арнайы соттарда істің қаралу уақытын реттеді, жаңа тәжірибе Кодексі енгізді, онда алдыңғы Кодекстің ережелері жеке оқу жоспарларымен жұмыс бойынша толықтырылды, сонымен бірге ата-а-

налар мен балалардың арнайы білім беру қажеттіліктерін қамтамасыз ету бойынша шешім қабылдау процедурасын анықтады. Маңызды өзгерістер ретінде, 16 жастан асқан балалармен жұмыс тәжірибесінің кодексін ендіру, Британдық заңнаманың арнайы білім беру қажеттіліктерін анықтау бойынша өңделген инструментарийді қабылдауы алынды.

Инклюзивті білім беру бойынша Ұлыбританияның заңнамасы, арнайы білім беру жүйесін теріске шығармайды. Ғалымдардың бақылауы бойынша, мүмкіндігі шектеулі балаларды жан-жақты дамытуға байланысты әлемдік және ағылшындық саясат, қазір жедел өзгерістер кезеңін бастан өткеруде. Бұл ел инклюзивті білім берудің теориясы мен тәжірибесіне қатысты ұзақ және қиын жолдан өтті және өтіп те келеді. Елде осы саладағы саясат пен тәжірибені анықтайтын және реттейтін көптеген заңнамалық актілер мен басқа құжаттар бар. Қазіргі кезде осы саясаттың ортасында білім министрліктерінің 2004 жылы құрастырған «Каждый ребенок важен» («Әрбір бала маңызды») құжаты жасалды [15]. Бұл бағдарлама 2020 жылға қарай балалар арасындағы кедейшілікті жоюға қабілетті және әрбір балаға толығымен өзінің әлеуетін ашуға мүмкіндік беретін алдын алу мен көмек түріндегі іс-шараларға бағытталған.

Данияда арнайы мектеп-интернатта күрделі эмоционалды ауытқуы бар балалар, ал арнайы мектепте - ақыл-ойында кемістігі бар балалар оқытылады, ал қалған балалар үшін жалпы білім беретін мектептерде арнайы сыныптар ашылған. Данияның арнайы білім беру саласындағы саясаттың стратегиялық бағыты ретінде интеграция алынады.

Норвегияда интеграция үдерісі 80-жылдары басталды, 90-жылдардың басында арнайы мектептер қысқартылған болатын, оларға мүмкіндігі шектеулі балалардың бір пайызынан аз балалар барады. Финляндияда ұзақ уақыт бойы арнайы мектептер мен жалпы білім беретін мектептің жанындағы арнайы сыныптардың параллельді жүйесі болды. 80-жылдардың соңынан бастап, арнайы білім беру саласындағы мемлекеттің саясатындағы негізгі бағыт ретінде интеграцияланды.

Нидерланды үкіметі 90-жылдардан бастап, мүмкіндігінше арнайы және жалпы білім беруді біріктіруге, интеграциялық тұғырларды «Мектепке бірге барамыз» атты мемлекеттік жоба арқылы ендіруге тырысады, аталған жобаның мақсаты ретінде, жалпы білім беретін мектеп жағдайында мүмкіндігі шектеулі балаларға психологиялық-педагогикалық көмекті қамтамасыз ету; арнайы мектептің оқушылар санын тұрақтандыру; ақыл-ойында кемістігі бар және психикалық дамуы тежелген балаларға арналған мектептің санының өсуіне кедергі келтіру алынды.

Білім беру саласындағы еуропалық салалық әлеуметтік диалог. ETUCE 2000 жылдан бастап білім беру саласындағы салалық әлеуметтік диалог комитетін ұйымдастыру идеясын жүзеге асырды. Содан кейін ETUCE еуропалық жұмыс берушілер орталығымен және қоғамдық қызмет көрсететін кәсіпорындармен (СЕЕР), сондай-ақ жұмыс берушілердің ұлттық ұйымдарымен келіссөздер жүргізді.

2009 жылғы ақпан айында маңызды қадам жасалып білім беру саласындағы еуропалық жұмыс берушілер федерациясы (EFEE) құрылды және 2009 жылдың қыркүйегінде ETUCE-EFEE Еуропалық одақты құру туралы

келісім шарттарына сәйкес салалық әлеуметтік диалог комитетін құру туралы бірлескен мәлімдеме жасады. Білім беру саласындағы салалық әлеуметтік диалог еуропалық комитетін 2010 жылғы маусымда білім беру саласындағы еуропалық әлеуметтік әріптестер Еуропалық білім кәсіподақтары комитеті (ETUCE) және Еуропалық білім беру саласындағы жұмыс берушілер Федерациясы (EFEE) құрды. Қазіргі уақытта білім беру саласындағы еуропалық жұмыс берушілер Федерациясы 16 елде 24 жұмыс беруші ұйымнан тұрады. Білім беру саласындағы еуропалық жұмыс берушілер Федерациясының мүшелігі оның барлық алуан түрлілігін көрсетеді. Федерацияның құрамына Ұлттық министрліктер, аймақтық және муниципалды үкіметтер қауымдастықтары, мемлекеттік органдар және мектеп көшбасшыларының қауымдастықтары кіреді[16].

Әлеуметтік диалог – бұл еңбек қатынастарына қатысты мәселелер бойынша келіссөздер жүргізу үшін әлеуметтік әріптестерді (жұмыс берушілер ұйымдары мен кәсіподақтарды) біріктіретін институционалдық негіз. Еуропалық Одақ экономиканың әртүрлі салаларында еуропалық деңгейде әлеуметтік диалогты қолдайды, ал ETUCE – бұл білім беру қызмет-

2 кесте. Білім беру саласындағы еуропалық салалық әлеуметтік диалог: кәсіподақтар мен жұмыс берушілердің жұмыс бағдарламасы [16].

Әлеуметтік әріптестердің бірлескен жобалары	Әлеуметтік диалогтың 2020-2021 жылдарға арналған жұмыс бағдарламасының негізгі тақырыптары
1. Мультимәдениеттілік, инклюзивті білім беру және ЕО-ның негізгі құндылықтары туралы бірлескен мәлімдеме	1. Бүкіл Еуропада мұғалімдердің жетіспеушілігінің қазіргі және болжанатын мәселелерін шешу үшін оқытушы кәсібінің тартымдылығы
2. Еуропалық, ұлттық және жергілікті деңгейге қатысты және мигранттар мен босқындардың қабылдаушы елдердің білім беру жүйесіне және әлеуметтік-экономикалық ортасына тиімді интеграциялануына жәрдемдесуге бағытталған бірлескен практикалық басшылық қағидаттары	2. Әділдік, теңдік және инклюзивтілік
3. Мигранттар мен босқындарды білім беру жүйесіне тиімді интеграциялау үшін сапалы шеңберлер туралы ұсыныс	3. Климаттың өзгеруі; сандық түрлендіру

Ескерту: «Европейский социальный диалог: ETUCE и EFEE согласуют новую программу совместной работы» мәліметі бойынша

керлерінің өкілі болып табылатын кәсіподақ ұйымы. Білім беру саласындағы еуропалық салалық әлеуметтік диалогтың (ESSDE) жыл сайынғы пленарлық отырысы бірлескен комитет аясында шешім қабылдайтын ресми орган болып табылады, онда білім беру саласындағы еуропалық жұмыс берушілер федерациясымен (EFEE) келіссөздер жүзеге асырылады.

Білім беру саласындағы еуропалық әлеуметтік серіктестер Еуропадағы қазіргі экономикалық және әлеуметтік жағдайға алаңдаулы. Әлеуметтік серіктестер талқылау үшін жеткілікті негізі бар тақырыптар бойынша, сондай-ақ еуропалық деңгейде ынтымақтастық үшін нақты практикалық пайдасы бар бастамаларды іске асыру бойынша бірлескен мақсаттағы жұмысты атқаруға ниетті. Әлеуметтік әріптестер білім беру саласын жаңғыртуға және басқаруға, сондай-ақ оқытушылар құрамына ерекше назар аудара отырып, Еуропадағы білім беру сапасын жақсартуға өз үлесін қосуға ұмтылады.

Қазіргі уақытта баса назар аударып отырған мәселелері босқындар мен мигранттардың мультимәдениеттілігі мен интеграциясы саласындағы нақты шаралар мен саяси басымдықтарға қатысты міндеттемелерді шешу болып отыр. Осы міндеттерді шешудегі олардың жобалары мен негізгі айналысатын тақырыптарын келесі кестеден көруге болады (2-кесте) [16].

Әлеуметтік әріптестердің 2020-2021 жылдарға арналған нақты басымдықтары: бүкіл Еуропада білім беру сапасын жақсарту және білім беру органдары мен білім беру қызметкерлері жұмыс істейтін органы жақсарту. ETUCE және EFEE білім беру саласындағы берік және үздіксіз еуропалық салалық әлеуметтік диалогты әлеуметтік әділеттілікке, инклюзивтілікке, демократияға қол жеткізуге, «жасыл экономикаға» ауысуды жүзеге асыруға және цифрлық технологияларды енгізуге байланысты мәселелерді қамтитын қазіргі қоғамның сын-қатерлерін еңсерудегі маңызды үлес ретінде қарастырады.

Осыны ескере отырып, ETUCE және EFEE 2020-2021 жылдарға арналған жұмыс бағдарламасын бекітті, ол жаңа және алдағы қиын-

дықтарды жеңуге бағытталған және олардың бірлескен жұмысының ұзақ мерзімді тұжырымдамасын анықтайды. Бұл қазіргі жағдайда, жалғасып жатқан COVID-19 пандемиясы денсаулық сақтау, қоғам және экономика саласындағы бұрын-соңды болмаған дағдарыстың себебі болып, студенттер үшін, сондай-ақ оқу орындары мен білім беру органдарының қызметкерлері үшін ауыр зардаптарға әкелді.

EFEE және ETUCE білім беру жүйелері дамып келе жатқан ортаның қаншалықты тез өзгеретінін есепке ала отырып, жұмыс бағдарламасында өсіп келе жатқан әлемдік проблемаларды шешуге ерекше назар аударады, бұл бағыт барлық адамдар үшін жоғары сапалы білім алуға қол жеткізу жөніндегі миссияны іске асыруда одан әрі үлкен орын алады. Еуропалық қоғамның өсіп келе жатқан алуан түрлілігі аясында еуропаның ортақ құндылықтарын негізделген инклюзивтілік, теңдік және демократия мәселелері де алдыңғы орынға қояды [16].

Қорыта айтқанда, инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға қажетті жағдайларды сақтау үшін оған әрекет етуші тұлғалардың барлығын қатыстыра білу қажет, ал олардың рөлі елдегі білім беру ұйымы мен оның құрылымына байланысты. Инклюзивті білім беруді іске асыру және оның тұрақты дамуында ынтымақтастық ең тиімді және өзекті іс-әрекет болып табылады. Әлеуметтік диалог арқылы әлеуметтік серіктестер саясат мәселесі бойынша және іс-шаралар өткізу бойынша бірлесіп жұмыс істеуге қол жеткізеді. Мұндай әлеуметтік диалог жұмысшылар мен жұмыс берушілердің (екі жақты диалог) және осы екі тараппен бірге үкімет (үш жақты), сонымен қатар ол жергілікті, аймақтық, ұлттық және салалық деңгейде, сондай-ақ Еуропалық Одақ деңгейінде жүзеге асырылуы мүмкін. Әлеуметтік диалог білім беруді инклюзивті етуде үлкен рөл атқарады және білім беру сапасын қамтамасыз етуге жәрдемдеседі.

Еуропалық білім беру кәсіподақтары комитетінің (ETUCE) инклюзивті білім беруді дамыту тәсілдері. Инклюзивті мектептер үшін тиімді және практикалық стратегияларды жасай отырып және ұлттық бастамалар-

ды қолдай отырып, Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті алдағы іс-қимыл жоспарын ұлттық және жергілікті деңгейлерде теңдік, әртүрлілік және интеграция мәселелері бойынша нақты шараларды ілгерілетуге тырысады. Түпкі мақсат – білім берудегі әртүрлілікті қамту және теңдік пен инклюзивтілікті нығайту үшін педагогикалық қызметкерлермен және оның кәсіподақтарымен біріге жұмыс істеуі.

Еуропалық білім кәсіподақтары комитетінің зерттеуі мынадай негізгі міндеттерді шешуі тиіс:

- Халықты әртараптандыруға, жаһандануға, көші-қонның өсуіне, техникалық прогреске және цифрландыруға, кедейлік пен аумақтық теңсіздіктің күшеюіне, білім беру мен педагогикалық мамандыққа байланысты қоғамдағы және еңбек нарығындағы өзгерістердің әсеріне қатысты ұлттық нәтижелерді анықтау.

- Әр түрлі студенттер контингентімен жұмыс істеуде және инклюзивті білім беруді іске асыруда мұғалімдерді, ғалымдарды және басқа да білім беру қызметкерлерін қолдауға қатысты білім беру кәсіподақтарының нақты оқыту қажеттіліктері мен мүдделерін анықтау.

- Әртүрлі ұлттық және жергілікті жерлерде оқытудың тұрақты инклюзивті ортасын құрудың және қолдаудың табысты, жаңашыл және берілетін озық әдістерін анықтау.

Жалпы мектептік оқыту тәсілі инклюзивті білім беру тұжырымдамасымен тығыз байланысты. Бұл тәсіл барлық оқушыларға мектеп өмірінің барлық саласында білім беру мүмкіндіктерін ұсынуға арналған. Ол оқыту, оқу және әл-ауқат бір-бірімен тығыз байланысты екенін және мектеп қоғамдастығы өмірінің барлық аспектілері (мектеп саясаты, жергілікті қауымдастықпен серіктестік, оқу бағдарламасы, оқу және оқыту, үй-жайлар мен инфрақұрылым) оқушылар мен мұғалімдердің әл-ауқатына әсер етуі мүмкін екенін мойындайды. Алайда, Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті мектеп қоғамдастығындағы әртүрліліктің барлық аспектілерін қамтитын мектеп инфрақұрылымы

мен экология саласындағы стратегия мен саясаттың жоқтығын көрсетеді.

Қауіпсіз және салауатты оқу және жұмыс ортасының кепілдігі, қысымшылықтан, қорқытудан және қорлаудан аулақ болу – білім берудегі инклюзивтілік пен теңдікті және мұғалімдер мен оқушылардың әл-ауқатын қамтамасыз етудің қажетті шарты. Әсіресе сыныптағы қиын жағдайларды шешу сияқты мәселелерге назар аударады; қудалау, қорқыту және қорлау, соның ішінде кибершабуыл, мұғалімдердің күйзелісі мен психикалық денсаулығы, сондай-ақ COVID-19 пандемиясының білім берудегі оқу және жұмыс ортасының қауіпсіздігі мен денсаулығына әсеріне көп көңіл бөлу ұсынылады.

Соңғы онжылдықтарда «сандық технологияға» тез ауысу білім беру саласында үлкен төңкеріс жасады. Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті білім беру қызметкерлерін сандық дағдыларды игеруге дайындықты ұйымдастыруға, сандық педагогика мен ІТ құралдарын үйренуге, әртүрлілікке қол жеткізуге шақырады. Егер бір жағынан, жаңа технологиялар инклюзивті білім беруге қол жеткізуде үлкен көмек болса, екінші жағынан, сандық теңсіздік және технологияға қол жетімділіктің болмауы маргинализация мен теңсіздік элементтерін күшейте түседі. Бұл COVID-19 пандемиясынан туындаған төтенше дағдарыс жағдайында қашықтықтан оқыту мен оқуға көшу кезінде айқын көрінді, бұл көптеген жүйелік кемшіліктерді әшкереледі және оқушылардың ең осал топтарын білімсіз қалдырды. Сондықтан кәсіподақтар оқушылардың «маргиналдану» қатеріне қарсы инклюзивтілік мақсатында талқылау жүргізуде әлеуметтік желілерді және бұқаралық коммуникация құралдарын пайдалануды, сондай-ақ технологияларды өзгеше оқушыларды және ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды қолдау құралы ретінде пайдалану үшін білім мен практикалық құралдарды ұсынады.

Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті Доминик Дано (SAGO Research) жүргізген зерттеу Еуропалық аймақтағы әртүрлі инклюзивті білім беру жүйелерін зерттеуге

және Еуропалық білім беру кәсіподақтарының комитеті мүшелік ұйымдары арасында жүргізілген онлайн-сауалнамаға негізделген, оған 38 елден 60 кәсіподақтың респонденттері қатысты. «Еуропалық білім кәсіподақтары комитеті: инклюзивті білім беру» сауалнамасына қатысқан білім кәсіподақтарының 93%-ы осы салада мұғалімдерге, университет қызметкерлеріне және басқа да білім беру қызметкерлеріне арнайы дайындық қажет деп санайды»[16].

Зерттеу мәліметтері Еуропа елдеріндегі алуан түрліліктің артуы инклюзивті білім беруді жүзеге асыру жолындағы қиындықтар мен жаңа мүмкіндіктерді де өзімен бірге алып келгенін көрсетеді. Цифрландыру, теңсіздіктің өсуі, білім берудегі маркетинг және жекешелендіру, өсіп келе жатқан индивидуализм және соңғы уақытта қазіргі COVID-19 пандемиясы сияқты басқа факторлар да Еуропада инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға үлкен көлемде әсер етеді. Осы мәселелерді шешу үшін зерттеу ұлттық деңгейдегі және Еуропалық Одақ деңгейіндегі саясаткерлерге инклюзивті білім беруді сәтті жүзеге асыру бойынша бірқатар ұсыныстар жасайды:

- Инклюзивті білім берудің нақты тұжырымдамасы инклюзивті білім беруді жүзеге асыруды қолдайтын саяси шеңберге енуі керек;

- Барлық деңгейлерде инклюзивті білім берудің шекті бағдарламалары мен стратегияларын әзірлеуге, іске асыруға және бағалауға мұғалімдердің, жоғары оқу орындары қызметкерлерінің және басқа да білім беру қызметкерлерінің айтарлықтай қатысуы сөзсіз қажеттілік болып табылады;

- Бастауыш педагогикалық білім беру және басымдықтарды көрсететін барлық оқыту кәсіби мамандарының үздіксіз кәсіби дамуы әр түрлі білім беру ортасында жұмысты қамтамасыз ету үшін қажет;

- Қолдаудың тиісті тетіктері, мысалы, қосымша көмекші персонал және инклюзивті тәсілге уақыт бөлу барлық білім беру мамандарына инклюзивті білім беру тәсілдерін жүзеге асыруға мүмкіндік беру үшін қолжетімді болуы керек;

- Көпжақты, ведомствоаралық тәсіл инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың кілті болып табылады;

- Бұл тұжырымдаманы басшылық тарапынан ұстану және басшыларға қажетті қолдау көрсету білім берудегі әртүрлілікті қабылдаудың маңызды шарты болып табылады;

- Тиісті және мақсатты бағалау және бақылау жүйелері білім беру деңгейінде де, студенттер үшін оқу процесі деңгейінде де қолданылуы керек;

- Білім беру кәсіподақтары білім беру қызметкерлерінің еңбек жағдайларын қоса алғанда, инклюзивті білім берудің барлық аспектілеріне қатысты талқылаулар мен келіссөздерге қатысуы; сала қызметкерлерінің мамандыққа келуін және тұрақтап қалуын қамтамасыз ету; бастауыш педагогикалық білім беру бағдарламаларын әзірлеу және білім беру қызметкерлерінің одан әрі үздіксіз кәсіби дамуы, сондай-ақ инклюзивті білім беруді қаржыландыру.

Сонымен қатар, зерттеу мұғалімдердің, жоғары оқу орындары қызметкерлерінің, оқу орындары басшыларының және басқа да білім беру қызметкерлерінің білім беру және кәсіби қажеттіліктерін талдайды, «ерекше қажеттіліктері бар оқушыларды неғұрлым инклюзивті қолдау», «сыныптағы қиын жағдайларды басқару» және «өсіп келе жатқан жұмыс жүктемесін басқару» инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби дайындық тұрғысынан ең өзекті қажеттіліктер ретінде атап көрсетеді[15].

Мұқият құрылған инклюзивті оқу ортасы олардың өмір салтына қарамастан оқушылар мен білім беру қызметкерлерінің барлығының қажеттіліктері мен мүдделерін қанағаттандыратын білімнің негізі болып табылады. ETUCE-нің «Білім берудегі әртүрлілік (2020)» сауалнамасының респонденттері инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың шарттары мен әр түрлі түйінді мәселелерін талдап көрсетті. Сол сауалнамада қажетті шарттар мен олардың дәрежеде жүзеге асырылуы арасындағы алшақтықтар анықталды (3-кесте) [16].

Аталған зерттеулер нәтижесінде инклюзивті білім беруді жүзеге асырудың бірнеше шарттары анықталды:

Саяси шешімдердің болуы: инклюзивті білім беруді жүзеге асыруды қолдайтын және жеткілікті ресурстар мен мемлекеттік қаржы бөлумен қатар жүретін механизмдер мен саяси шешімдердің болуы.

Инклюзивті білім берудің нақты тұжырымдамасының болуы: саяси базаға енгізілген және білім берудің инклюзивтілігі концепциясын саясаткерлер мен шешім қабылдаушы тұлғаларды қоса алғанда, оған қатысы бар барлық мүдделі тараптардың нақты және ортақ түсінігін қалыптастыратын инклюзивті білім берудің нақты тұжырымдамасының болуы.

Әртүрлілікті қабылдау: әр оқушының ерекше сипаттамалары, қызығушылықтары, қабілеттері және білім алу қажеттіліктері бар. Жеке топтарға арналған, мысалы, мигранттар мен босқындар санатындағы, психикалық денсаулық проблемалары бар оқушылармен инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға байланысты ерекше қиындықтар туындайтыны анықталды.

Демократиялық мәдениеттің болуы: оқу орындарында, оның ішінде мұғалімдердің және маңызды білім беру қызметкерлерінің, сондай-ақ оқушылардың оқу орындарының жұмысын жетілдіру және бағалау, шешім қабылдау процестеріне қатысуын қоса алғандағы демократиялық мәдениеттің болуы.

Қауіпсіз және салауатты жұмыс және оқу ортасы: қысым көрсетуден, қорқытудан, қудалаудан және кибершабуылдан ада, қауіпсіз және салауатты жұмыс және оқу ортасы.

Тиімді басқару моделі: оқу орындары деңгейінде тиімді басқару моделінің және жалпы мектептік әдіс-тәсілдердің болуы. Оқу орындарының басшылары оқушылардың әр түрлі қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін білімді және жақсы дайындалған болуы тиіс.

Жұмыс күні шегінде жеткілікті уақыт бөлу: мұғалімдер, шеберлер, ЖОО оқытушылары және басқа да қызметкерлер білім беру барысында инклюзивтік әдіс-тәсілдерді жүзеге асыруы үшін жұмыс күні шегінде жеткілікті уақыт бөлуі тиіс.

Мұғалімді қолдау үшін арнайы персонал мен механизмдердің болуы: мұғалімді қолдау үшін

арнайы персонал мен механизмдердің болуы: оқушылардың ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бір мұғалімге тиесілі оқушылар санын азайту; қосалқы персонал (соның ішінде мұғалімдердің көмекшілері, психологтар және тілдік қолдау көрсету қызметкерлері, үйлестіруші (коррекциялық) білім беру мұғалімдері) мен қолдау тетіктерін (өзара оқыту және тәжірибе алмасу үшін мұғалімдердің қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін анықтау және қолдау) жолға қою.

Мамандарды жинақтау мен сақтап қалудың тиімді саясаты: қоғамда және білім беру саласында алуан түрлілікті көрсететін мұғалімдер мен басқа да білім беру қызметкерлерін мамандыққа жинақтау мен сақтап қалудың тиімді саясаты.

Ынтымақтастық: инклюзивті білім беру тиімді және мәнді іске асырудың қажетті компоненті (білім беру қызметкерлері арасындағы, басшылық пен білім беру қызметкерлері арасындағы, білім берудің әр түрлі деңгейлері арасындағы, білім беру қызметкерлері мен отбасы, қамқоршылар арасындағы) ынтымақтастық.

Зерттеу нәтижесінде кәсіподақтар инклюзивті білім берудің барлық аспектілеріне қатысты пікірталастарға, келіссөздерге қатысуы қажет деп көрсетілді. Соның ішінде:

- Мұғалімдер мен басқа да білім беру қызметкерлерінің еңбек жағдайларына қатысты барлық пікірталастарға, мысалы, мұғалімдердің және басқа да білім беру қызметкерлерінің кейбір оқушыларға міндетті қосымша көмек көрсетуі үшін қажетті уақыт пен кеңістікке, тілдік қолдау көрсетуге байланысты болуы мүмкін;
- Жоғары сапалы білім беруді қамтамасыз ету мақсатында бастауыш педагогикалық білімді және мұғалімдердің үздіксіз кәсіби дамуын қалыптастыру мәселесі бойынша;
- Білім беру саласы мен жалпы қоғамның алуан түрлілігін көрсететін мұғалімдерді мамандыққа қабылдау және сақтап қалу;
- Инклюзивті білім беруді жүзеге асыруда қолдау көрсете алатын әріптестерімен және басқа мамандармен тәжірибе алмасу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

- Инклюзивті білім беруді қаржыландыру мәселесіне арналған бюджеттік қаражатты жергілікті, өңірлік немесе ұлттық өкімет органымен келісе отырып пайдалану жөніндегі дискуссияларға қатысу.

Сонымен қатар, зерттеуге қатысушылар әсіресе жас және жаңа мұғалімдерге немесе басқа білім беру қызметкерлеріне кәсіподақтардың рөлін нақты түсіндіруді ұсынады, сонымен бірге кәсіподақтардың әр түрлілік және инклюзивтілік жөніндегі өз көзқарастарын сайттарда, газеттерде және т. б. неғұрлым нақты түсіндіруін ұсынады. Кәсіподақтар сонымен қатар мүшелері нәсілшілдік пен кемсітушілікке тап болған оқу орындарында акцияларды өткізе алуы қажет.

Білім беруді басқару органдары барлығы үшін мемлекеттік инклюзивті білім беруді іске асыруға арналған қажетті ресурстар бөлуі және қажетті еңбек жағдайларын жасауды қамтамасыз ете алатын инклюзивті білім беру саласына қатысты ұлттық, аймақтық және жергілікті деңгейдегі саяси бағдарламалар мен стратегияларды дайындауға үлкен үлесін қосуы тиіс.

Үкімет мемлекеттік бюджеттен мұғалімдерді қолдау үшін қажетті қосалқы мамандармен тиісті деңгейде қамтамасыз ету мен инклюзивті мемлекеттік білім беруді іске асыру үшін жеткілікті қаржы ресурстарын бөлуге тиіс. Ал инклюзивті білім беруді жүзеге асыру үшін қаржыландыруды қай салада жүргізу керектігін түсіну үшін үкімет, білім саласындағы жұмыс берушілер, оқу орындарының басшылары және кәсіподақтар арасында терең ынтымақтастық орнауы қажет.

Білім беруді басқару органдары жұмыс берушілермен және салалық кәсіподақтарымен біріге отырып инклюзивті білім беру нәтижелерін тиімді және ыңғайлы бағалау жүйелерін дамытуда маңызды рөл атқарады, ал ҮЕҰ қоғамдағы алуан түрлілік туралы білім беру және зерттеу материалдарын әзірлеуге қолдау көрсете алады.

Қорытынды

Қорыта айтқанда, еуропалық қоғам барған сайын әр түрлі болып келеді, әрі ол білім беру

саласына бір уақытта қиындықтар мен мүмкіндіктерді де әкеліп отыр. Қоғамдағы алуан түрліліктің қозғаушы күштері – Еуропаның өз ішіндегі өзара ұтқырлық, халықаралық миграция, жаһандану. Сонымен қатар олар техникалық дамумен мен цифрландырумен, киберқауіпсіздік мәселелерімен, білім беру саласындағы маркетинг және жекешелендіру үрдісімен, индивидуализмнің өсуімен, уақытта қазіргі COVID-19 пандемиясымен қосарласа отырып инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға сын-қатерлер туғызып отыр.

Осы зерттеу нәтижелерінен айқын болғаны:

Біріншіден, инклюзивті білім беруді іске асырудың маңызды шарты – бұл барлық деңгейлерде қажетті қолдауды қамтамасыз ету. Инклюзивті білім беруді қолдайтын саяси бағдарламаларға енгізілген инклюзивті білім берудің нақты тұжырымдамасының болуы. Барлық деңгейлерде инклюзивті білім беру стратегияларын әзірлеу, жүзеге асыру және тиімділігін бағалау үдерісіне мұғалімдердің, жоғарғы оқу орны қызметкерлерінің, басқа да білім беру мамандарының басымдықпен қатысуы. Негізгі мүдделі тараптарды мойындау және іске тарту, сондай-ақ олардың жұмыс барысына бұл үдерістердің тиімділігіне үлкен әсер ету. Мысалы, саясатты қалыптастыру циклінің басталу кезеңінен кәсіподақтармен өзара әрекеттесу ұзақ мерзімді перспективада пайда әкеледі. Инклюзивті білім берудің саяси ұстанымдарын әзірлеу әлеуметтік диалогқа негізделуі керек және нақты деректерге негізделген стратегиясымен қамтылуы тиіс. Білім беру саласындағы мамандар одан тек «хабардар болмауы» керек, олар білім беруі дамытудың саяси және стратегиялық негіздерін қалыптастырудағы басты серіктестердің бірі болуы қажет;

Екіншіден, алуан түрлі ортада жұмыс істеуге басымдық берілетін білім беру саласындағы барлық мамандарға бастауыш педагогикалық білім беру және үздіксіз кәсіби дамуын қамтамасыз ету жолға қойылуы тиіс. Білім берудегі инклюзивті тәсілдерді жүзеге асыруды қамтамасыз ететін оқытудың кәсіби мамандарына қолдау көрсетудің тиімді механизмдерін жасау. Мұғалімдер мен басқа да білім беру

қызметкерлері – бұл оқушылардың қажеттіліктерін ең жақсы білетін кәсіби мамандар. Академиялық еркіндік және мұғалімдердің және басқа да білім беру қызметкерлерінің кәсіби дербестігі білім беру мен Еуропалық қоғамның тұрақты дамуының ажырамас элементі болып табылады;

Үшіншіден, инклюзивті білім беруді іске асырудағы ведомствоаралық ынтымақтастық әдісін қолдану және бірлесіп жұмыс істеу инклюзивті білім беруді іске асырудың тиімділігін арттырады. Инклюзивті білім берудің көпқырлы табиғатын ескере отырып, оқушылардың және олардың ата-аналары мен қамқоршыларының барлық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін әр түрлі әрекет етуші мамандар – мұғалімдер, басқа білім беру қызметкерлері арасындағы ынтымақтастық орнату қажет. Ынтымақтастық, демократия, теңдік және тұрақты даму мақсатында мұғалім мәртебесінің мәні мен статусын көтеру үшін қа-

былданған ЕТУСЕ қарарында көрсетілгендей оқу орындарын теңдік және инклюзивтілік, бірлескен басқару және демократиялық мәдениет, ұжымдық жұмыс және алқалық қолдау, академиялық еркіндік, пікір және өз ойын білдіру бостандығы, мұғалімдердің педагогикалық және кәсіби дербестігі қағидалары бойынша дамыту жолға қойылған.

Білім беру контекстіндегі алуан түрлілікті қабылдаудағы білім беру кәсіподақтарының рөліне келетін болсақ: еңбек жағдайларын талқылауды қоса алғанда инклюзивті білім берудің барлық аспектілеріне қатысты, яғни кадрларды іріктеу және сақтап қалу, бастауыш педагогикалық білім беруді дамыту және мұғалімдердің, кәсіптік білім шеберлерінің, жоғары оқу орындары қызметкерлерінің үздіксіз кәсіби дамуы, сондай-ақ инклюзивті білім беруді қаржыландыру туралы пікірталастар мен келіссөздерге білім беру саласының кәсіподағы міндетті түрде қатысуы қажет.

Әдебиеттер тізімі

1. Конвенция о правах ребенка [Электрон. ресурс]. – 1989. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml (қарастырылған күні: 08.04.2021).
2. Конвенция о правах инвалидов [Электрон. ресурс]. – 2006. – URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml (қарастырылған күні: 08.04.2021).
3. Концептуализация инклюзивного образования и его контекстуализация в рамках Миссии ЮНИСЕФ. [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf> (қарастырылған күні: 02.04.2021).
4. «Инклюзивность и образование: для всех означает для всех» [Электрон. ресурс]. – 2020. – URL: https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200213rus_0.pdf (қарастырылған күні: 02.04.2021).
5. Резюме всемирного доклада по мониторингу образования. [Электрон. ресурс]. – 2020. – URL: https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200213rus_0.pdf (қарастырылған күні: 04.04.2021).
6. Рудь Н.Н. Инклюзивное образование: проблемы, поиски, решения: Методическое пособие / Н.Н. Рудь. – Москва: Перспектива, – 2011. – 28 с.
7. Инклюзивтік білім беруде әдіснамалық және оқу-әдістемелік сүйемелдеу бойынша тәсілдеме ұстанымдарын табысты ендірудің әлемдік тәжірибесін талдау. Әдістемелік ұсынымдар. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, – 2015. – 80 б.
8. Ванян А. Обзор инклюзивного образования за рубежом. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <http://turrion.net/default.asp?src=library&id=001>. (қарастырылған күні: 11.02.2021).
9. Грозная Н.С. Инклюзивное образование за рубежом от мечты к реальности // Обзор материалов специального выпуска журнала «International Journal of Inclusive Education» – 2011, № 1. – С.11.

10. Бут Т. «Политика включения и исключения в Англии: В чьих руках сосредоточен контроль?» Сост. Ш. Рамон и В. Шмидт. Московская высшая школа социальных и экономических наук. Хрестоматия по курсу Социальная эксклюзия в образовании. – Москва, –2003. – С. 36-44.

11. Бәсекеге қабілетті Қазақстан үшін, бәсекеге қабілетті экономика үшін, бәсекеге қабілетті халық үшін! Президенттің Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қаласы, –2004 жылғы 19 наурыз.

12. Европейский социальный отраслевой диалог в образовании [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.csee-etuice.org/ru/sotsialnyj-dialog/evropejskij-sotsialnyj-otraslevoj-dialog-v-obrazovanii-essde/243-2014-09-29-14-59-23> (қарастырылған күні: 11.04.2021).

13. Европейский социальный диалог: ETUCE и EFEE согласуют новую программу совместной работы. [Электрон. ресурс]. – 2020. – URL: <https://www.csee-etuice.org/ru/novosti/etuice/3487-european-sectoral-social-dialogue-in-education-trade-unions-and-employers-agree-new-work-programme-3> (қарастырылған күні: 08.04.2021).

14. Принимая многообразия в образовании: Новое исследование ETUCE по теме инклюзивного образования. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.csee-etuice.org/ru/novosti/etuice/4332-vebinar-etuice-effektivnye-metody-raboty-v-realizatsii-obshcheshkolnogo-podkhoda-k-inklyuzivnomu-obrazovaniyu> (қарастырылған күні: 12.04.2021).

15. Профсоюзы образования и инклюзивные школы: учет разнообразия в образовании. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.csee-etuice.org/en/projects/education-trade-unions-and-inclusive-schools-embracing-diversity-in-education/3578-research> (қарастырылған күні: 12.04.2021).

16. Ключевые элементы и условия реализации и поддержания инклюзивного образования. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: https://www.csee-etuice.org/images/Factsheet_Training_needs-RU.pdf (қарастырылған күні: 12.04.2021).

Б.С. Абдильдина¹, Б.Е. Сайлаубаева²

¹Казахский агротехнический университет имени С.Сейфуллина, Нур-Султан, Казахстан

²Исследовательский центр «Ел тарихы», Нур-Султан, Казахстан

Опыт европейских профсоюзов в политике развития инклюзивного образования

Аннотация. В данной статье исследуются поддерживающие действия европейских образовательных профсоюзных организаций по всесторонней реализации инклюзивного образования. Рассмотрены основные виды проблем и пути их решения в организациях образования, находящихся в центре внимания профсоюзной организации. С начала XXI века, особенно в период кризиса, образование является основным политическим приоритетом на национальном и общеевропейском уровнях. Европейский отраслевой социальный диалог в сфере образования очень важен, поскольку эта отрасль позволяет объединять европейских работодателей и работников в сфере образования для обсуждения возникающих проблем. Вместе с тем социальный диалог рассматривается как институциональная основа, объединяющая социальных партнеров в переговорах по трудовым отношениям при реализации инклюзивного образования. Приведены конкретные примеры, отражающие многообразие общества с целью определения необходимости формирования общего инклюзивного образования. Очень важно обеспечить равенство и участие в образовании в различных обществах Европы. Необходимость учета разнообразия в образовании привлекает все большее политическое внимание на европейском уровне. В отношении разнообразия и инклюзивности определяются необходимость изменения менталитета правительств и всего сообщества; необходимость достижения более полного отражения многообразия педагогических кадров, учащихся и всего общества; необходимость разработки единого определения концепций разнообразия, равенства и инклюзивности для всех стран. Авторы принципиально рассматривают подходы Европейского комитета профсоюзов образования (ETUCE) к развитию инклюзивного образования и основные элементы, а также условия его поддержки и реализации. Акцент делается на анализе деятельности профсоюзов в решении проблем инклюзивного образования.

Ключевые слова: профсоюз, государственная политика, инклюзивное образование, права человека, равенство прав, международные профсоюзные организации, профсоюз образования.

B.S. Abdildina¹, B.E. Sailaubaeva²

¹*S. Seifullin Kazakh Agro Technical University, Nur-Sultan, Kazakhstan*

²*El-Tarikhy Research Centre, Nur-Sultan, Kazakhstan*

Experience of European trade unions in the policy of development of inclusive education

Abstract. The article examines the supportive actions of European educational trade union organizations for the comprehensive implementation of inclusive education. The main types of problems and ways to solve them in educational organizations that are in the focus of the trade union organization are considered. Since the beginning of the XXI century, especially during the crisis, education has been a major political priority at the national and pan-European level. The European sectoral social dialogue in the field of education is very important, because this industry allows bringing together European employers and employees in the field of education to discuss emerging issues. At the same time, social dialogue is considered as an institutional framework that unites social partners in negotiations on labor relations in the implementation of inclusive education. Specific examples reflecting the diversity of society are given in order to determine the need for the formation of a general inclusive education. It is very important to ensure equality and participation in education in various European societies. The need to take diversity into account in education is attracting increasing political attention at the European level. With regard to diversity and inclusivity, the need to change the mentality of Governments and the entire community is determined; the need to achieve a more complete reflection of the diversity of teachers, students and the whole society; the need to develop a unified definition of the concepts of diversity, equality and inclusivity for all countries. The authors fundamentally consider the approaches of the European Committee of Trade Unions of Education (ETUCE) to the development of inclusive education and the main elements and conditions for its support and implementation. The emphasis is on the analysis of the activities of trade unions in solving the problems of inclusive education.

Keywords: trade union, public policy, inclusive education, human rights, equality of rights, international trade union organizations, education trade union

References

1. Konvenciya o pravah rebenka [Convention on the Rights of the Child]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/childcon.shtml, [in Russian], (accessed 08.04.2021).
2. Konvenciya o pravah invalidov [Convention on the Rights of the disabled people]. Available at: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/disability.shtml, [in Russian], (accessed 08.04.2021).
3. «Konceptualizaciya inklyuzivnogo obrazovaniya i ego kontekstualizaciya v ramkah Missii YUNISEF» [Conceptualizing Inclusive Education and Contextualizing it within the UNICEF Mission]. Available at: <https://www.unicef.org/eca/sites/unicef.org.eca/files/Booklet%201%20-%20Russian%20Version.pdf>. [in Russian], (accessed 12.04.2021).
4. «Inklyuzivnost' i obrazovanie: dlya vsekh oznachaet dlya vsekh» [«Inclusion and Education: For All Means All»]. Available at: https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200213rus_0.pdf. [in Russian], (accessed 04.04.2021).
5. Rezyume vseirnogo doklada po monitoringu obrazovaniya [Summary of the Global Education Monitoring Report]. Available at: https://www.gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/200213rus_0.pdf. [in Russian], (accessed 04.04.2021).
6. Rud' N.N. Inklyuzivnoe obrazovanie: problemy, poiski, resheniya: Metodicheskoe posobie [Inclusive Education: Problems, Findings, Solutions: Methodological Handbook], (Perspektiva, Moscow, 2011, 28 p.), [in Russian].
7. Inklyuzivtik bilim berude adisnamalyk zhane oku-adistemelik sujemeldeu bojnynsha tasildeme ustanymdaryn tabysty endirudin alemdik tazhiribesin taldau. Adistemelik usynymdar [Analysis of international experience in the successful implementation of approaches to methodological and educational and methodological support in inclusive education. Methodological Recommendations]. (Y. Altynsarin atyndagy ulttyk bilim akademiya, Astana, 2015, 80 p.), [in Kazakh],

8. Vanyan A. Obzor inklyuzivnogo obrazovaniya za rubezhom [An overview of inclusive education abroad]. Available at: <http://turriion.net/default.asp?src=library&id=001>. [in Russian], (accessed 11.02.2021).
9. Groznaya N.S. Inklyuzivnoe obrazovanie za rubezhom ot mechty k real'nosti. Obzor materialov special'nogo vypuska zhurnala «International Journal of Inclusive Education» [Inclusive Education Abroad from Dream to Reality. Review of Proceedings of a Special Issue of the Journal]. 2011. No. 1. P. 11, [in Russian].
10. But T. «Politika vklyucheniya i isklyucheniya v Anglii: V ch'ih rukah sosredotochen kontrol'?» Moskovskaya vysshaya shkola social'nyh i ekonomicheskikh nauk. Hrestomatiya po kursu Social'naya eksklyuziya v obrazovanii [«The Politics of Inclusion and Exclusion in England: In Whose Hands is Control Focused?» Contributed by. S. Ramon and W. Schmidt. Moscow Higher School of Social and Economic Sciences. Textbook of Social Exclusion in Education.]. Moscow, 2003. P.36-44, [in Russian].
11. Basekege kabiletti kazakstan ushin, basekege kabiletti ekonomika ushin, basekege kabiletti halyk ushin! Prezidenttin Kazakhstan halkyna Zholdauy, Astana kalasy [For a competitive Kazakhstan, for a competitive economy, for a competitive population! Message of the President to the People of Kazakhstan, Astana], 2004, [in Kazakh].
12. Evropejskij social'nyj otraslevoj dialog v obrazovanij [European Social Sector Dialogue in Education]. Available at: <https://www.csee-etuice.org/ru/sotsialnyj-dialog/evropejskij-sotsialnyj-otraslevoj-dialog-v-obrazovanii-essde/243-2014-09-29-14-59-23>. [in Russian], (accessed 11.04.2021).
13. Evropejskij social'nyj dialog: ETUCE i EFEE soglasujut novuju programmu sovместnoj raboty [European Social Dialogue: ETUCE and EFEE agree on new joint work program]. Available at: <https://www.csee-etuice.org/ru/novosti/etuice/3487-european-sectoral-social-dialogue-in-education-trade-unions-and-employers-agree-new-work-programme-3>, [in Kazakh], (accessed 08.04.2021).
14. Prinimaya mnogoobraziya v obrazovanii: Novoe issledovanie etuce po teme inklyuzivnogo obrazovaniya [Embracing Diversity in Education: A New ETUCE Study on Inclusive Education]. Available at: <https://www.csee-etuice.org/ru/novosti/etuice/4332-vebinar-etuce-effektivnye-metody-raboty-v-realizatsii-obshcheshkolnogo-podkhoda-k-inklyuzivnomu-obrazovaniju> [in Russian], (accessed 12.04.2021).
15. Profsoyuzy obrazovaniya i inklyuzivnye shkoly: uchet raznoobraziya v obrazovanii [Education unions and inclusive schools: embracing diversity in education]. Available at: <https://www.csee-etuice.org/en/projects/education-trade-unions-and-inclusive-schools-embracing-diversity-in-education/3578-research> [in Russian], (accessed 12.04.2021).
16. Klyuchevye elementy i usloviya realizacii i podderzhaniya inklyuzivnogo obrazovaniya [Key elements and conditions for implementing and maintaining inclusive education]. Available at: https://www.csee-etuice.org/images/Factsheet_Training_needs-RU.pdf [in Russian], (accessed 12.04.2021).

Авторлар туралы мәліметтер:

Абдильдина Баглан Садуакасқызы – Қазақстан тарихы кафедрасының аға оқытушысы, гуманитарлық факультет, С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Сайлаубаева Бақытгүл Ернарқызы – ғылыми қызметкер, «Ел тарихы» зерттеу орталығы, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Abdildina Baglan Saduakasovna – Senior Lecturer of the Department of History of Kazakhstan, Faculty of Humanities, Kazakh Agrotechnical University named after S. Seifullin, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sailaubaeova Bakytgul Ernazarovna – Research Associate, El-Tarikhy Research Centre, Nur-Sultan, Kazakhstan.

A.M. Amirzhanova^{1*}

V.V. Zelenin²

G.B. Askeeva³

^{1,3}L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

²National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv, Ukraine

*Corresponding author: aigul_2010nur@mail.ru

Elections in Kazakhstan: the transformation of the electoral process

Abstract. *The article presents a comparative analysis of evolutionary features of the formation and development of representative bodies through the election institute, which is one of the important and topical issues in the context of the democratization of modern Kazakhstan.*

The main purpose of the scientific paper is a detailed analysis of elections in the formation of representative power in the Republic of Kazakhstan from the point of view of political science. This is due to the fact that the electoral process in the country develops in accordance with the democratic regime and undergoes legislative reforms, as well as related difficulties.

The peculiarity of the article is the detailed analysis of the evolutionary development of the electoral process through such valid methods as comparative analysis and cross-temporal comparisons.

The characteristics of the evolution of elections in the Republic of Kazakhstan are defined based on a careful examination. The election system and stages of the electoral process that influence political party ratings have been investigated. The structure of representative authority in Independent Kazakhstan has been studied, as well as the characteristics of electorate participation in elections, the proportion of women in the chamber of Mazhilis of the Parliament, the number of parties, and the average age of deputies.

As a result of the study, scientific conclusions were made and hypotheses to improve the electoral system of the country were proposed.

Thus, the analysis of the process of formation of Kazakhstan's electoral system is important not only for the study of the electoral policy itself but also to assess the prospects for further democratization of the political system of Kazakhstan.

It is the institution of elections that determines and directs the process of democratic construction and is the main condition for the development of the modern political system.

Keywords: *elections, electorate, electoral system, Parliament, political participation, political parties, democracy.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-23-32>

Received: 16.11.2021 / Approved: 26.01.2022

Introduction

The Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 defined voluntary elections as the main principle for state power organization. The

people constitute the source of sovereignty and state power [1].

Elections are of great importance for any state that has chosen its democratic path. The democratic regime is characterized by elections

as a means to form representative authority. The institution of elections is also being updated and developed on the way to nation-building. Therefore, the electoral issues studied at each stage are no longer relevant and require a new analysis. After all, the development of science and technology in the context of globalization requires new electoral “technologies” and methods. Thus, since the electoral process is constantly changing and updating, it can be considered as a pressing challenge that needs a new approach to analysis and study in terms of political science. For this purpose, the research article analyzes the evolution of the electoral process during the years of independence of the Republic of Kazakhstan.

Purpose of the article

Comparative study of evolution and development of the Electoral Institution in the Republic of Kazakhstan, that identifies the current potential and analyzes future development.

Tasks of the article

An election is a process that is constantly changing and updating that responds to the needs of the time and specific global development. Therefore, the author sets several tasks for the research article to comprehensively analyze this issue and get the scientific finding.

- Attempts to prove the proposed hypothesis by analyzing the stages of the evolutionary development of the electoral process through reforms to improve the electoral system.

- Pros and cons for the structure of the parliament as a representative authority need to be figured out, as well as effective proposals are forwarded based on the results of the elections by a comparative analysis of the Mazhilis structure being a representative authority, analyze key features of the elections held on January 10, 2021, i.e. amendments to the election law, results of the last elections, determine key features of the electoral process and make forecasts.

The main proposed scientific hypothesis

Elections is a process that is constantly changing and updating, so comparative analysis emphasizing its evolution is effective for in-depth study of electoral issues. Only then would it be possible to identify the actual issues of the elections, get scientific opinions, and make recommendations.

Currently, electoral issues are studied extensively by both Western and former USSR political science. Electoral institutions were the main research target for ancient thinkers. Plato and Aristotle, in their works, tried to explore the ways to achieve power. The formation of the legitimacy of the institutions of power is a part of the new era. State formation theory was formulated based on the «contractual» theory. T. Hobbes [2], J. R. R. Tolkien. Locke [3], J. J. Rousseau [4] referred to the election issue with their ideas on the power of the people’s representation. Kazakh thought leaders, in their research considered the issue of the people’s voting as well. Strengths and weaknesses of the formation of power through elections can be noticed in Abay Kunanbayev’s, Shokan Ualikhanov’s, Akhmet Baitursynov’s, Alikhan Bukeikhanov’s works. R. Dahl [5], A. Tocqueville [6], A. Lijphart [7], G. Sartori [8], K. Popper [9], S. Huntington [10] reviewed the role of democratic elections in the formation of power. Since the works of Ye. K. Yertisbayev [11], Sh. A. Kurmanbayeva [12] are the first research in Kazakhstan’s political science highlighting the electoral issue, they are considered as essential discovery. The changing and expanding role of the electoral system in the formation of representative authority as a democratic institution requires thorough study.

Methodology

Empirical research methods were used to prove the proposed hypothesis of the article. Statistical data were converted into graphs and comparatively analyzed. The disadvantages and advantages of Kazakhstani elections were identified based on the comparative analysis. The research had led to the scientific conclusion

and had proposed ways to improve the country's electoral system.

Analysis of elections evolution: challenges, ways to improve

Elections to public authorities are held in compliance with the publically established regulations, electoral systems, publicly established. The electoral system is chosen on the base of the current political regime in the state.

The formation of Kazakhstan's modern electoral system in terms of parliamentary election is inextricably linked with the adoption of the Constitution of the Republic of Kazakhstan through a national referendum on August 30, 1995. Election of deputies of the two chambers of Mazhilis of the Parliament through secret ballot based on universal, equal, and direct suffrage, and election of deputies of Maslikhats in Nur-Sultan and Almaty, oblasts, districts, and cities - by indirect voting is on the most fundamental provision of the Constitution. The Constitution of the Republic of Kazakhstan of 1995 can be considered as a positive step in the formation of state power in accordance with a democratic regime. The new Constitution of the Republic of Kazakhstan has changed the political and institutional system and reformed the previous electoral system and electoral legislation. Electoral legislation, that provides us with a broad picture of the electoral system of that period, was mainly proposed by the Decree of the First President of the Republic of Kazakhstan, N. A. Nazarbayev, which has been legitimately effective as the constitutional law «On elections in the Republic» since September 28, 1995.

Prior to the enactment of the Law «On elections in the Republic» that arranges the electoral process in the state, elections were held based on the legislative order of the political system established in the USSR. In 1988, the Constitution of 1977 was amended and supplemented, which reformed electoral law provisions. The Institution of the equivalent candidate was introduced, and in 1989 publicity ("glasnost") was a distinctive feature of the election campaign of the USSR.

It was the beginning of the first process of democratization in the elections.

On September 27, 1989, the Laws "On elections of people's deputies of the Kazakh SSR" and "On elections of deputies of the local Soviet of the Kazakh SSR" were adopted.

On March 25, 1990, there were held the first democratic elections to the XII Supreme Soviet of the Kazakh SSR. More than two thousand candidates took part in the election campaign for 360 deputy mandates. 84% voted in the Republic.

The Law "On the election of the president of the Kazakh SSR" of October 16, 1991, stated the universal popular elections of the president by secret ballot for all citizens of Kazakhstan. Thus, the first democratic reforms started simultaneously with the independence of the Republic of Kazakhstan. Besides, prior to the enactment of the Law "On the elections of the Republic of Kazakhstan», elections were held in accordance with the code "On the elections of people's deputies of the Kazakh SSR».

Amendments to the Constitution of the country made in October 1998 regarding the terms of office of the Parliament of the Republic of Kazakhstan and the number of Deputies of the Mazhilis was the next step in the legislative improvement of the electoral process. The term of office of the Mazhilis was extended to 5 years, and the term of office of the Senate - to 6 years, the number of Deputies of the Mazhilis increased from 67 to 77. It means that the Mazhilis will be equally represented by political parties, 67 deputies will have the right to self-nomination, to be elected based on the party list. This fact will enhance the role of political parties as to the civil society institution. Meanwhile, new developments were practically tested during the electoral process. The electronic electoral system was implemented in 2004.

Period of 2004-2007 characterized by the liberalization of electoral legislation. A distinguishing feature of the period has been the improvement of the functional parameters of the electoral system, closer alignment with international standards of electoral legislation in accordance with democratic values.

Qualitative new changes in the electoral system caused by the constitutional reform in 2007. It contributed to the transformation of the entire electoral system. According to the new amendments, 98 deputies will be elected on a party-list basis and 9 - from the Assembly of Nations of Kazakhstan according to the proportional electoral system of the Lower Chamber of Parliament [13].

Effective changes occur to improve the electoral system of the Republic of Kazakhstan. As per 2009 reform, even if the 7-election threshold is not achieved, the Parliament shall consist of at least two political parties [14]. That is, if they are considered in terms of qualitative specifics of the parliament composition formed after the results of the elections, they are effective reforms. On January 10, elections to maslikhats were held on a party-list basis for the first time. The latest changes reflect the democratic success of the electoral system.

The proposed table shows the political party composition of the Mazhilis of the Parliament. Comparative analysis showed that the single party participated in the 4th elections held in 2007-2011. Principle, when the parliament consists of at least two political parties, has been implemented due to changes in 2009. Political parties «Nur

Otan», «Ak zhol», «Communist People’s party of Kazakhstan» participated in the fifth and sixth elections. Political parties «Nur Otan», «Ak zhol», and «People’s party of Kazakhstan» participated in the last seventh elections. Prior to the elections, the Communist People’s party of Kazakhstan rebranded and changed its name to the «People’s party of Kazakhstan» [15].

In 2018, the parliament approved amendments to the constitutional law «On the Elections», which states the right of political parties to propose candidates for deputies of maslikhats elected from party lists.

The above-analyzed reforms are indicative of effective reforming of the Kazakhstan electoral system. Reforms undertaken over the years of Independence show improvement of the electoral system of the Republic of Kazakhstan that forms the institutions of representative authorities, in compliance with democratic values. Elections to the Mazhilis of January 10, 2021, were held not ahead of schedule, but under the constitutional framework for the first time in the last 16 years. The institution of parliamentary opposition will provide a competitive environment in decision-making by representative authorities and ensure an effective decision-making process. Chairman of one of the Standing Committees in

Figure 1. The number of electoral votes in the elections of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan

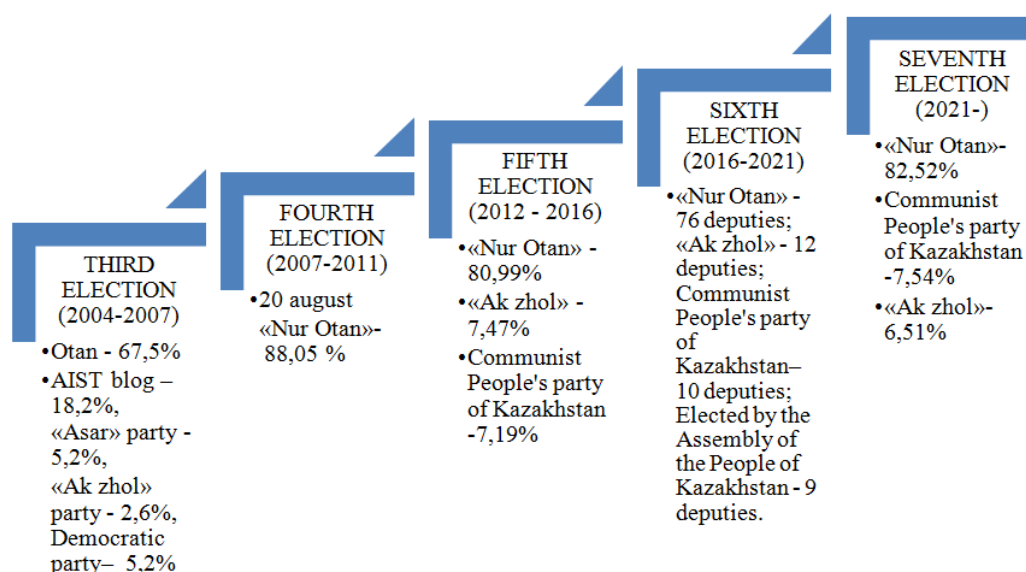
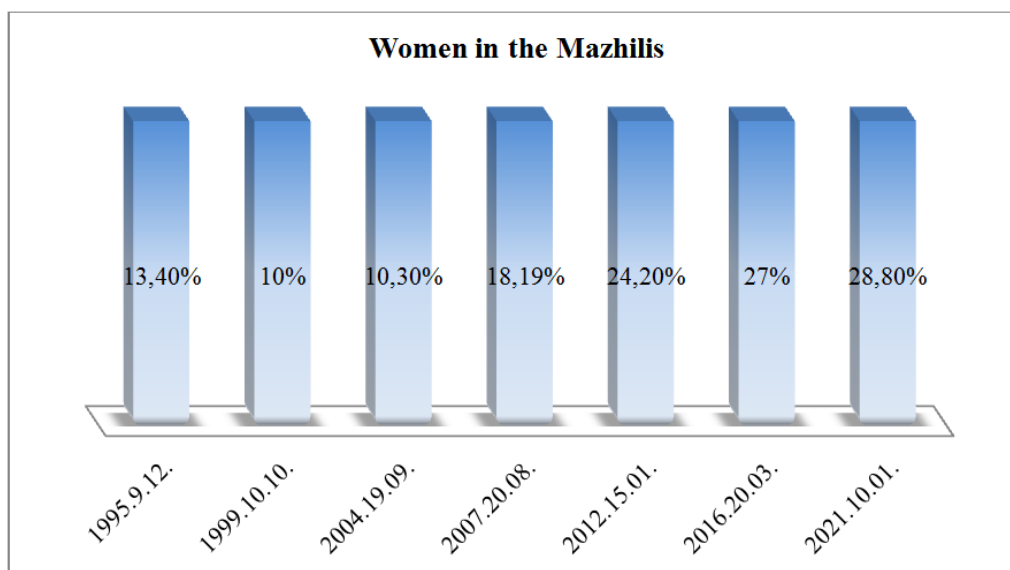

Figure 2

the Mazhilis, the secretary of both, possibility to hold parliamentary hearings at least once during one session and approval of agenda of two government hours 30 percent quota for women and young people have been first introduced.

The percentage of women in the Mazhilis of the Parliament, as shown in the photo above, has been increasing with each election. As a result of the 1995 elections, the percentage of women in the first elections equaled 13.40%, while in the 1999 and 2004 elections, women were only 10%. It was the lowest rate in the history of the Parliamentary

Assembly, and since the 2007 elections, the rate has increased. It has increased up to 18.19% in 2007 and 24.20% in 2012. Based on the results of the last 2021 elections, the percentage of women in the Mazhilis of the Parliament reached 28.80%, compared to 27% in 2016. This figure shows an increase in the percentage of women in the Mazhilis [16].

In general, a 30% quota in accordance with the latest changes has significantly changed the situation to increase the percentage of women elected to the Mazhilis of the Parliament.

Figure 3

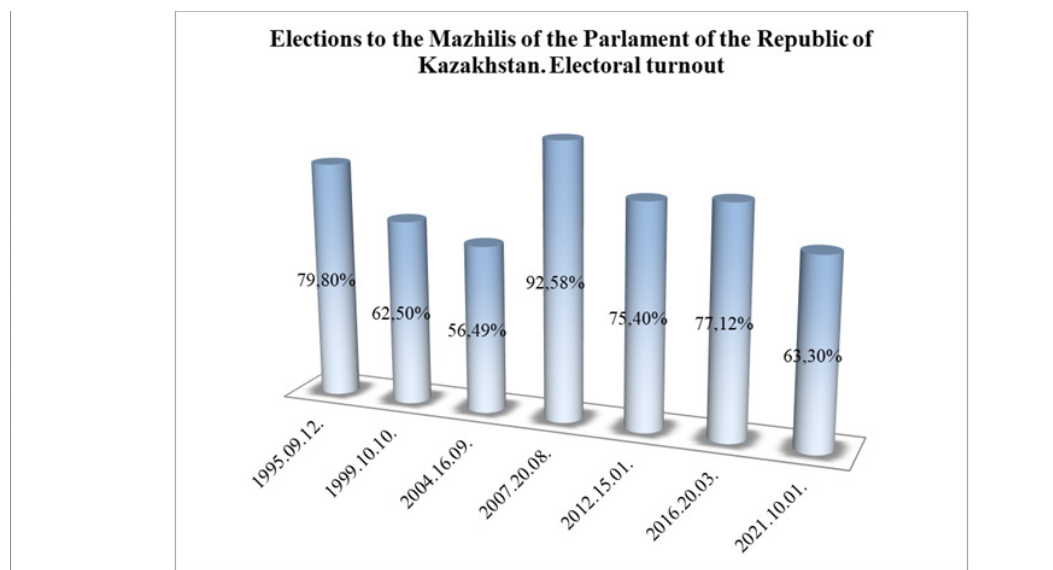
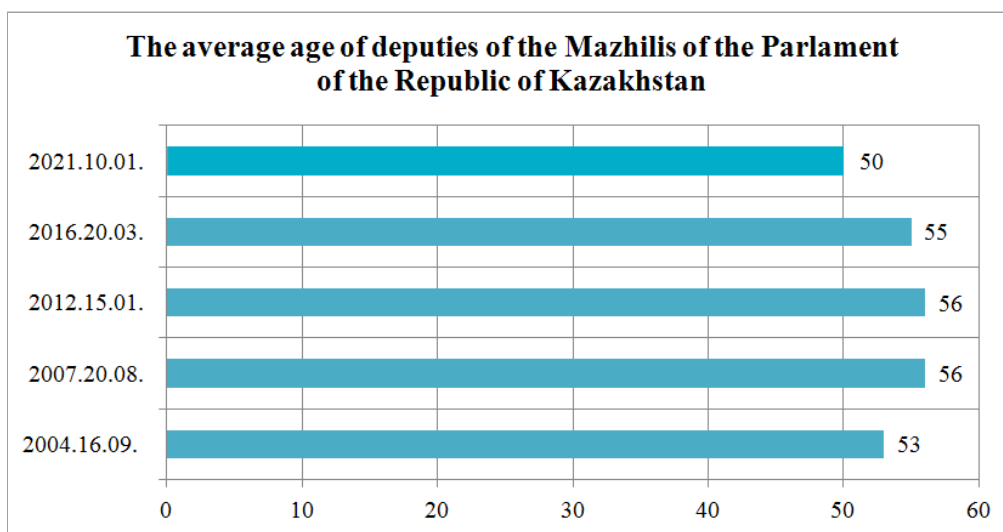

Figure 4

Democratic elections are a political tool that determines the free will of the people and results in its implementation. The principle “we are the people of Kazakhstan” can be given substance only because of open, honest, fair, democratic elections. Fair elections ensure the classical division of power into three parts and implement the principle of restraint and balance of power in society.

Focus on the evolution of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan, political analysis of the specifics of its election as a representative authority shows special aspects and challenges of its current formation. The main requirement for elections is the participation of the electorate. The extent to which the people understand their political rights in elections depends on the formation of representative authority.

Thus, when considering voter participation in the elections to the Mazhilis of the Republic of Kazakhstan, the first elections showed a fairly high turnout, i.e. 79.80%. In 1999 and 2004, the rate of population growth decreased to 62.50 and 56.49%, and the highest rate of voter participation increased to 92.58% in the 4th elections of the Mazhilis of the Parliament. In 2007 and 2012 the rate was more than 75 percent. In 2021, 63.30% of the electorate voted which corresponds to the rate of 1999. [17].

Therefore, one of the main principles of democratic elections is when the electorate participates in the elections and makes its own choices. One of the reasons for the low turnout on January 10, 2021, elections compared to other years is the pandemic associated with COVID-19 around the world. Most of the population was not able to participate due to their health and preventive measures for the disease.

Therewith, the composition change of the Mazhilis of the Parliament because of the elections, namely the percentage of the youth is one of the most significant issues raised by elections researchers. After all, due to the rapid development of modern science and technology, it is more effective to have more young people in the representative authority as the youth is more receptive and makes decisions faster than the elderly people. One of the main innovations of the 2021 elections is the increase in the number of young people in the Mazhilis of the Parliament up to 30%. In this regard, the quantitative share of young people in the legislative authority has been comparatively analyzed following the first elections of the Mazhilis.

Referring to the table shows that the average age of deputies of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan has significantly improved. In particular, the average age of the Mazhilis of the Parliament in 2004 was 53 years, in the 4th and 5th elections in 2007 and 2012,

accordingly, the average age increased to 56 years. In the 6th election, the average age was 55 years, and due to recent changes, the average age decreased to 50 years. Therefore, the decision to change the average age of the representative authority is effective in maintaining a 30 percent quota during the elections [18].

In this regard, the analysis showed that the improvement of the country's electoral system with evolutionary reform is an opportunity for the harmonious development of society. Effective changes in the electoral system were undoubtedly caused by the most notable recent change.

Conclusion

Democratic development of the Republic of Kazakhstan had been considered directly related to the fair electoral process. If the people vote for their political party, the qualified Parliament will certainly discuss the desired laws of civil society institutions, make fair decisions, and pass effective laws. If a representative authority established because of fair elections can meet the demands of civil society, we have a better chance to prevent various protests in our country.

- There were analyzed stages of electoral process evolution and the effectiveness of legislative reform. That is, the study found that because of electoral system improvement, the percentage of women in the Mazhilis of the Parliament has increased, heterogeneity of political parties and development of its pluralistic character have been determined.

- One of the specific aspects of the elections held on January 10, 2021, was the introduction of the Institution of the parliamentary opposition, chairman of one of the Standing Committees in the Mazhilis, the secretary of two standing committees, ability to hold parliamentary hearings at least once during one session and approval of agenda for two government hours, as well as 30 percent quota for women and young people.

Therefore, the electoral system of the country is considered a dynamic process that constantly develops and improves in the context of globalization. We refer to it as an institution that directly contributes to the state evolution, effectively collaborating between civil society and the institutions of power.

References

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. I бөлім, 3 – бап. Алматы – 2007 – 3 б.
2. Гоббс Т. Қоғамдық келісім туралы / Т. Гоббс. – Алматы: Раритет, 2004. – 277 б.
3. Локк Дж. Два трактата о правлении / Дж. Локк. – Москва: ин-т философии, 1985. – Т. 3. – 668 с.
4. Руссо Жан-Жак. Об общественном договоре. Трактаты / Руссо Жан-Жак. – Москва: Центр фундаментальной социологии, 1998. – 416 с.
5. Даль Р. Введение в теорию демократии / Р. Даль. – Москва: Наука, 1992. – 156 с.
6. Токвиль А. Демократия в Америке / А. Токвиль. – Москва: Прогресс, 1992. – 554 с.
7. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование / А. Лейпхарт. – Москва: Аспект Пресс, 1997. – 287 с.
8. Сартори Дж. Вертикальная демократия // Полис. – 1993. – № 2. – С. 80 – 89.
9. Поппер К. Открытое общество и его враги. Чары Платона. / К. Поппер. – Москва: Феникс, 1992. – Т. 1. – 528 с.
10. Хантингтон С. Столкновение цивилизации // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33 – 48.
11. Ертысбаев Е.К. Генезис выборной демократии в современном Казахстане: проблемы и перспективы 1990-2000 / Е.К. Ертысбаев. – Алматы: Қазақ университеті, 2000. – 460 с.
12. Құрманбаева Ш.А. Сайлау технологиялары: 2004 жылғы парламент сайлау тәжірибесінен // Әл-Фараби атындағы Қаз ҰУ Хабаршысы, Философия сериясы. Саясаттану сериясы. Мәдениеттану сериясы. – Алматы, 2005. – №2 (22). – Б. 21-24.

13. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 19 маусымдағы N 268 Конституциялық Заңы. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000268_/history (дата обращения: 30.03.2021).

14. «Қазақстан Республикасындағы сайлау туралы» Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 9 ақпандағы N 124-IV Конституциялық заңы. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000124_ (дата обращения: 20.03.2021).

15. Информация о прошедших избирательных кампаниях [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.election.gov.kz/rus/> (дата обращения: 25.03.2021).

16. Выборы депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.election.gov.kz/rus/> (дата обращения: 25.03.2021).

17. Центральная избирательная комиссия РК [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.election.gov.kz/rus/informatsiya-o-vyborakh-i-referendumakh-v-rk/informatsiya-o-proshedshikh-izbiratelnykh-kampaniyakh/> (дата обращения: 25.03.2021).

18. Выборы депутатов Мажилиса Парламента Республики Казахстан [Электронный ресурс] – 2021. – URL:<https://www.election.gov.kz/rus/> (дата обращения: 30.03.2021).

А.М. Амиржанова¹, В.В. Зеленин², Г.Б. Аскеева³

^{1,3}Д.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

²Драгоманов атындағы ұлттық педагогикалық университеті, Киев, Украина

Қазақстандағы сайлау: сайлау процесін трансформациялау

Аңдатпа. Мақалада қазіргі Қазақстанды демократияландыру жағдайында маңызды және өзекті мәселелердің бірі болып табылатын сайлау институты арқылы өкілді органдардың қалыптасуы мен дамуының эволюциялық ерекшеліктеріне салыстырмалы талдау берілген.

Ғылыми мақаланың негізгі мақсаты – саясаттану тұрғысынан Қазақстан Республикасында өкілді билік құру кезіндегі сайлауды талдау. Бұл елдегі сайлау процесі демократиялық режимге сәйкес дамып, заңнамалық реформалардан, сондай-ақ ілеспе қиындықтардан өтуіне тікелей байланысты.

Мақаланың ерекшелігі – салыстырмалы талдау және уақытаралық салыстыру сияқты негізгі әдістер арқылы сайлау процесінің эволюциялық дамуын талдау.

Талдау негізінде Қазақстан Республикасындағы сайлаудың дамуының сипаттамалық белгілері анықталды. Саяси күштердің рейтингін анықтайтын сайлау жүйесі мен сайлау процесінің кезеңдері зерттелді. Тәуелсіз Қазақстанда сайлау негізінде қалыптасқан өкілді биліктің құрылымы, электораттың сайлауға қатысу ерекшеліктері, Парламент Мәжілісі палатасындағы әйелдердің үлесі, партиялар саны мен депутаттардың орташа жас мөлшері талданады.

Зерттеу нәтижесінде ғылыми тұжырымдар жасалып, еліміздің сайлау жүйесін жетілдіруге арналған гипотезалар ұсынылды.

Осылайша, қазақстандық сайлау жүйесінің қалыптасу процесін талдау тек сайлау саясатының өзін зерттеу үшін ғана емес, Қазақстанның саяси жүйесін одан әрі демократияландыру перспективаларын бағалау үшін де маңызды.

Сайлау институты демократиялық құрылыс үдерісін айқындап, бағыт-бағдар беріп отырады, сонымен қатар қазіргі саяси жүйенің дамуының басты шарты болып табылады.

Түйін сөздер: сайлау, электорат, сайлау жүйесі, Парламент, саяси қатысу, саяси партиялар, демократия.

А.М. Амиржанова¹, В.В. Зеленин², Г.Б. Аскеева³

^{1,3}Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

²Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, Украина

Выборы в Казахстане: трансформация избирательного процесса

Аннотация. В данной статье представлен сравнительный анализ эволюционных особенностей формирования и развития представительных органов через институт выборов, что является одним из важных и актуальных вопросов в контексте демократизации современного Казахстана.

Основной целью научной статьи является подробный анализ выборов при формировании представительной власти в Республике Казахстан с позиции политологии. Это связано с тем, что избирательный процесс в стране развивается в соответствии с демократическим режимом и претерпевает законодательные реформы, а также сопутствующие трудности.

Особенностью статьи является подробный анализ эволюционного развития процесса выборов через такие валидные методы, как сравнительный анализ и кросс-темпоральные сравнения.

На основе подробного анализа выявлены характерные особенности развития выборов в Республике Казахстан. Изучена избирательная система и стадии избирательного процесса, которые определяют рейтинг политических сил. Проанализированы структура представительной власти, сложившаяся на основе выборов в Независимом Казахстане, особенности специфики участия электората в выборах, доля представительства женщин в палате Мажилиса Парламента, количество партий и средний возраст депутатов.

В результате исследования были сделаны научные выводы и предложены гипотезы улучшения избирательной системы страны.

Таким образом, анализ процесса формирования казахстанской избирательной системы важен не только для изучения самой электоральной политики, но и для оценки перспектив дальнейшей демократизации политической системы Казахстана.

Именно институт выборов определяет и направляет процесс демократического строительства, а также является главным условием развития современной политической системы.

Ключевые слова: выборы, электорат, избирательная система, парламент, участие в политической жизни, политические партии, демократия.

References

1. Qazaqstan Respublikasynyn Konstitutsiyasy [Constitution of the Republic of Kazakhstan] (Part I, Article 3, Almaty, 2007, 3 p.), [in Kazakh].
2. Hobbes T. Qoǵamdyq kelisim týraly [On social agreement], (Almaty, Raritet, 2004, 277 p.), [in Kazakh].
3. Locke J. Dva traktata o pravlenii [Two treatises of Government] (Moscow, 1985, Vol. 3, 668 p.), [in Russian].
4. Jean-Jacques Rousseau. Ob obshestvennom dogovore [The Social Contract]. (Moscow, 1998, 416 p.), [in Russian].
5. Dahl R. Vvedenie v teoriyu demokratii. [A Preface to democratic Theory]. (Nauka, Moscow, 1992, 156 p.).
6. Tocqueville A. Demokratiya v Amerike [On Democracy in America] (Progress, Moscow, 1992, 554 p.), [in Russian].
7. Lijphart A. Demokratiya v mnogostavnih obschestvah_ sravnitelnoe issledovanie [Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration study]. (Aspekt Press, Moscow, 1997, 287 p.), [in Russian].
8. Sartori G. Vertikalnaya demokratiya [Vertical democracy] Polis. 1993. No. 2. P. 80-89, [in Russian].
9. Popper K. Otkritoe obschestvo i ego vragi. Chari Platona [Open society and Its Enemies. The Spell of Plato] (Feniks, Moscow, 1992, Vol.1, 528 p.), [in Russian].

10. Huntington C. Stolknovenie civilizacii [The Clash of Civilizations] Polis. 1994. No. 1. P. 33-48, [in Russian].
11. Ertysbayev E. K. Genezis vibornoj demokratii v sovremennom Kazahstane_ problemi i perspektivi. 1990_2000. [Genesis of elected democracy in modern Kazakhstan: challenges and opportunities. 1990-2000.] (Kazakh University, Almaty, 2000, 460 p.), [in Russian].
12. Kurmanbayeva Sh. A. Sailay tehnologialary: 2004 jylgy parlament sailay tajiribesinen [Electoral technologies: from the experience of parliamentary elections in 2004] Bulletin of the Al-Farabi Kazakh National University. Philosophy series. Political science series. Cultural Studies series. Almaty. 2005. No. 2 (22). P 21-24, [in Kazakh].
13. «Qazaqstan Respublikasyndaғы sailay týraly» Qazaqstan Respublikasynyń Konstitýsialyq zańyna ózgerister men tolyqtyrylar engizý týraly Qazaqstan Respublikasynyń 2007 jylgy 19 maýsymdaғы N 268 Konstitýsialyq Zańy [Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan dated June 19. 2007 N 268 on amendments and supplements to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On the Elections in the Republic of Kazakhstan»] 2021. Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000268_/history, [in Kazakh]. (accessed 30.03.2021).
14. «Qazaqstan Respublikasyndaғы sailay týraly» Qazaqstan Respublikasynyń Konstitýsialyq zańyna ózgerister men tolyqtyrylar engizý týraly Qazaqstan Respublikasynyń 2009 jylgy 9 aqpanndaғы N 124-IV Konstitýsialyq zańy [Constitutional law of the Republic of Kazakhstan dated February 9. 2009 No. 124-IV on amendments and supplements to the Constitutional Law of the Republic of Kazakhstan “On the Elections in the Republic of Kazakhstan»] 2021. Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z090000124_, [in Kazakh]. (accessed 20.03.2021).
15. Informaciya o proshedshih izbiratelnih kampaniyah [Information about the last successful campaigns] 2021. Available at: <https://www.election.gov.kz/rus/>, [in Russian]. (accessed 25.03.2021)
16. Vibori deputatov Majilisa Parlamenta Respubliki Kazahstan [Elections of Deputies of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan] 2021. Available at: <https://www.election.gov.kz/rus/>, [in Kazakh]. (accessed 25.03.2021).
17. Centralnaya izbiratelnaya komissiya RK [Central Election Commission of the Republic of Kazakhstan] 2021. Available at: <https://www.election.gov.kz/rus/informatsiya-o-vyborakh-i-referendumakh-v-rk/informatsiya-o-proshedshikh-izbiratelnykh-kampaniyakh/>, [in Kazakh]. (accessed 25.03.2021).
18. Vibori deputatov Mazhilisa Parlamenta Respubliki Kazahstan Elections of Deputies of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan 2021. Available at: <https://www.election.gov.kz/rus/> [in Russian]. (accessed 30.03.2021).

Information about authors:

Amirzhanova Aigul Muratovna – Ph.D. student of the Department of political Science of the Faculty of Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Zelenin Vsevolod Vladimirovich – Candidate of Psychological Sciences, Ph.D., Professor of the Department of Political Psychology, and International Relations National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, Ukraine.

Askeeva Gulnar Baiganovna – Candidate of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University Nur-Sultan, Kazakhstan.

Амиржанова Айгуль Муратовна – журналистика және саясаттану факультеті саясаттану кафедрасының докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Зеленин Всеволод Владимирович – психология ғылымдарының кандидаты, Ph.D., саяси психология және халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры, М. П. Драгоманов атындағы Ұлттық педагогикалық университеті, Киев, Украина.

Аскеева Гульнар Байгановна – философия ғылымдарының кандидаты, саясаттану кафедрасының профессоры, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Б. Ахатай^{1*}
Р.А. Нуртазина²

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: magtarh@mail.ru

Мемлекеттік-жекешілік серіктестік қызметінің даму тенденциясы: салыстырмалы талдау

Аңдатпа. Қазақстан Республикасы саяси жүйесінің демократиялық трансформациялануы қоғамның барлық саласының өзгеруіне, жаңаруына әкелді. Осы тұрғыда нарықтық қатынастардың принциптеріне қатысты жекеменшік қызметі еркіндігі жолға қойыла бастады. Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік өзін бизнес пен мемлекеттің өзара серіктестігін бюджетке түсетін ауыртпалықты азайту және кәсіпкерлік қызметті дамыту мақсатында экономиканың әлеуметтік маңызды салаларына жеке инвестицияларды тарту үшін, жалпы елдің экономикасын дамыту арқылы саяси тұрақтылықты қамтамасыз етіп, елдің стратегиялық жоспарларын іске асыруға бағытталған мемлекеттік басымдық ретінде қарастырылады. Сондықтан, қазіргі таңда Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік мәселелерін Қазақстан Республикасының мемлекеттік даму басымдықтарында экономиканың жан-жақты дамуы қоғамның басқа салаларымен де тығыз байланыстыра отырып зерттеу, саяси ғылым тұрғысынан өзекті болып отыр. Қоғамдық мүдденің қажеттіліктерінен туындаған әртүрлі мәселелерді шешуде мемлекетпен әріптестік қатынас жүзеге асырылу мүмкіндігіне ие болды. Қазіргі таңда Қазақстанда да МЖӨ қызметі жолға қойылып дамуда. Мақалада мемлекеттік-жекешілік әріптестігінің қалыптасуы мен дамуының жолы талданып, теориялық тұжырымдарға сүйене отырып, анықтамасы беріліп, әлем елдерінің мемлекеттік-жекешілік әріптестігінің қазіргі кездегі даму тенденциясы «Infrarrrworld» әлемдік мемлекеттік-жекешілік әріптестігі ақпараттық орталығының статистикалық мәліметтері арқылы саясаттанулық талдау жасалып, қорытынды алынды. МЖӨ қызметі дамыған елдердің тәжірибесі көрсетіп отырғандай, жаһандық дамуға сәйкес қазақстандық МЖӨ секторларының нысандарын кеңейту ұсынылады.

Түйін сөздер: мемлекеттік-жекешілік әріптестіктік (МЖӨ), жеке сектор, мемлекеттік билік, МЖӨ секторларының бағыттары, статистика, ақпарат, технология, әлеуметтік-денсаулық сақтау саласы.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-33-43>

Түсті: 21.12.2022 / Жарияланымға рұқсат етілді: 11.01.2022

Кіріспе

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы жаһандық талаптарға сәйкес дамуының негізгі міндеті демократиялық модернизацияланған қоғамның құрылымына

сәйкес ел экономикасын жаңғырту болып табылады. Елдің бәсекеге қабілеттілігін және заман талабына бейімделуде төзімділігін арттыру мақсатында экономиканың жеке секторы мен мемлекеттік биліктің қатынасын дамыта отырып, қоғамдық қажеттіліктерді

қамтамасыз ету елдің жан-жақты дамуының мүмкіндігі.

Халықтың әлеуметтік, тұрмыстық қажеттіліктері, мемлекеттің қамтамасыз ету салаларының барлық талаптарға сай жұмыс істеуі тек мемлекеттің жалғыз өзі атқара алатын жұмыс емес. Осы тұста мемлекет өзінің басқарушылық ресурстарын пайдалана отырып, құқықтық-заңнамалық құрылымдардың реттеуімен жеке сектордың қызметіне сүйене алады. Келісімшарт негізінде орындалатын бұл қызмет екі жақты мүдденің қамтамасыз етілуін қарастырады. Осы қатынастан қалыптасқан мемлекет пен жекешілік әріптестігі Қазақстанда қоғамның демократизациялануы нәтижесінде экономиканың трансформациясы процесі негізінде жүзеге асырылуда.

Сондықтан, әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, қоғамдық иеліктегі объектілерге қатысты жобаларды жүзеге асыруда жеке секторлардың қызметін пайдалану олардың қаржылық, мүлктік борыштық міндеттемелері мен құқықтар мен міндеттерді реттеп, туындайтын тәуекелдерді бағалау, талдау жұмыстары елде қазіргі таңда жолға қойылуда. Осы қатынастардың орындалуы мен мемлекеттің тарапынан жүргізіліп отырған саясатты бағалау, талдау қазіргі саяси ғылымның өзекті мәселесі. Шетелдердің мемлекеттік-жекешілік әріптестік қызметінің даму деңгейін, динамикасын мен тенденциясын анықтау мақсатында тәжірибелерін салыстыра отырып, зерттеу осы мақаланың негізгі мақсаты ретінде анықталады.

Зерттеудің тексерілетін гипотезасы – Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік-жекешілік әріптестігінің дамуы процесіндегі әр түрлі мәселелері мен өзіндік ерекшелігін анықтау мақсатында шетелдік тәжірибемен салыстыру арқылы ғылыми қорытынды алынады.

Теориялары. Мақаланың теориялық маңыздылығы алға қойылған міндеттердің өзектілігімен және мемлекеттік-жекешілік әріптестігі мәселелерін дамытуды шетелдік тәжірибеге сүйене отырып зерттеу арқылы қол жеткізілген қорытындының негізі ретінде

анықталады. Яғни, мәселені қолданбалы тұрғыда зерттелуінің теориялық негізделуі зерттеу жұмысының маңыздылығын арттырады.

Мемлекеттік-жекешілік әріптестігі мәселелері ХХ ғасырдың басынан шетелде зерттеле бастаса, Қазақстанда соңғы жылдары ғана аталған мәселе ғылыми зерттеулердің объектісіне айналып отыр. Экономика ғылымдары бұл мәселенің қаржыландырылуы, заңғылымдары құқықтық реттелуі тұрғысынан зерттеуге тырысса, саяси ғылым оның мемлекеттік саясаттың тарапынан жүргізілуі барысын зерттейді. Саяси ғылымдар бойынша жазылған ғылыми жұмыстар өте аз. Сондықтан бұл мәселені тереңірек зерттеп, оның дамуына ғылыми баға беру қажет.

Алғаш мемлекеттік-жекешілік әріптестігі қызметі ХХ ғасырдың 80-ші жылдарында Ұлыбританияда жүзеге асырыла бастады. Қазіргі күнге дейін бұл елдің моделі көптеген елдер үшін үлгі ретінде қарастырылады. Ұлыбританияда бұл қызмет инфрақұрылымды дамыту тетігі ретінде қалыптасқанымен, қазіргі таңда қоғамның жан-жақты қажеттілігін қамтамасыз ету құралы болып отыр. Кез-келген процестің жүзеге асырылуы оның теориялық зерттелуіне, концепциясына байланысты. Алғашқы зерттеулерде осы батыстық елдерде жүргізілді.

Неокорпоратизм осы мәселенің нақты теориялық негізі болып табылады. Өйткені, Бұл теорияда мемлекет пен бизнес арасындағы қатынастар құрылымындағы позицияларды нақтылауға байланысты және тұжырымдамалық түрде көрсетілген, олардың өкілдері Г.Лембрух, С.П. Перегудов, Ф.Шмиттер[1.23]. «Плюралистік тұжырымдаманың идеялары[2.10] және модернизация теориясы[3.13] зерттелген құбылысты, оның рөлін, мазмұны мен даму ерекшелігін талдау үшін маңызды болды.

Неокорпоратизм теориясы мемлекет пен бизнес құрылымдарының байланысын жүзеге асыруда «мемлекеттің саяси бағытын жасау мен іске асыруда мүдделі топтар жүйелі түрде

қатысады» деп қарастырады. Сондықтан осы зерттеу жұмысының ғылыми қорытындысы Ф.Шмиттердің неокорпоративизм теориясына сүйенеді.

«Неокорпоративизм» теориясы нарықтық экономика жағдайында жеке бизнес, кәсіподақ ұйымдары мен мемлекет арасындағы келіссөздер процесін білдіру үшін қолданылады. Демек, неокорпоративизмді қазіргі таңдағы мемлекет пен жекеменшік мүдделерін байланыстырып, ортақ қоғамдық мүддеге жұмыс істеудің ғылыми негізін ұсынған бірден-бір теория ретінде қарастырамыз. Сонымен, мемлекеттік корпорация деп жеке және қоғамдық ұйымдарды мемлекеттің реттеуі арқылы шенеуніктердің мемлекеттік реттеуді заң негізінде жүргізу тәжірибесін айтамыз.

Неокорпоративизм Ф.Шмиттердің теориясына сәйкес, мемлекет пен мүдделі топтар және саясат арасындағы маңызды қатынас ретінде қарастырылса, Р.Родс мемлекет тек қысым топтарының талабына жауап беретін агент емес, ол кооперация мүшесі деп тұжырымдайды. Ал, Д.Марш неокорпоративизмді мүдделі топтардың қойылатын талаптары біртіндеп институционаланады. Үкімет мүдделі топтардан тәуелсізге айналады деп мемлекет пен жекеменшіктің институционалды қатынасына назар аударады [4.310].

Зерттеу әдістері

Зерттеудің заңнамалық құқықтық базасы ретінде Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік туралы Қазақстан Республикасының Заңы [5], Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі [6], Қазақстан Республикасының стратегиялық бағдарламалары мен ҚР Президенті жолдаулары пайдаланылды.

Зерттеудің эмпирикалық базасы ретінде МЖӘ мәселерін кешенді түрде зерттеу үшін «Infrapppworld» әлемдік мемлекеттік-жекеменшік әріптестігі ақпараттық орталығының статистикалық мәліметтері алынды.

Талқылау

Мемлекеттік-жекеменшік әріптестігінің қалыптасуы мен дамуы Соңғы 20 жылда әлемнің нарықтық экономикалық қатынастағы елдері, әсіресе әкімшілік-бұйрықтық басқару жүйесінен бас тартқан мемлекеттер үшін экономикалық институттардың жаңа түрлері қалыптаса бастады. Соның бірі мемлекеттік-жекеменшік әріптестігі қатынастары. Мемлекет пен жеке сектор арасындағы қатынас либералды даму доктринасы контекстінде дамуда.

Болып жатқан қоғамның трансформациясы тек қана шаруашылық саласын ғана емес, барлық салаларды қамтуда. Бұл процесс ұлттық деңгейде ғана емес, халықаралық деңгейде дамуда. Шетелдік тәжірибе елдегі экономика салаларының фундаменталды өзгерістерінен басталып, постиндустриалды кезеңді өткізіп, өндірістің жаһандануы, капиталдың интернациялануын жүзеге асырады. Осы процестің жүзеге асырылу барысында әлемнің барлық елдері қоғам және экономика жаңа сұраныстарына өндіріс пен инфраструктураның сай келмеуінен біраз қиыншылықтарға тап келді. Осы сұрақтар қазіргі заманның дауына байланысты күрделене түсті. Ғаламдық даму айталық, төртінші өндірістік төңкеріс әкелген интернет, компьютерлік технология, робот, техника, технология адамдардың физикалық еңбегін жеңілдеткенімен өзіндік қиындықтарын бірге әкелді. Оның біріншісі экологиялық апаттар, қалдық газдардың ауаны ластауы, автомобильдердің көбеюі, өңделуге қиын қоқыс қалдықтарының көбеюі, канализация, электроэнергияның шамадан тыс қолданылуы т.б. мемлекеттің шешуіне қиын мәселелерді тудырды. Өйткені автомобиль санының өсуі кептелістерге әкеледі. Оны шешу үшін қосымша жолдар мен көпірлер, жол айрықтарын салу қажет. Жыл сайынғы халық санының өсуі қосымша тұрғын үйлер мен ауруханалар, балабақшалар, мектептер, спорт, мәдениет ошақтарын салуды қажет етеді. Осы сияқты көптеген жыл сайынғы халықтың көбеюімен келетін тұтыну және техникалық прогреспен келетін қиындықтар

мемлекеттің ғана қолынан келмейтін жұмыстарды атқаруды талап етеді. Осы тұста шетелде тиімді жұмыс жасап жатқан мемлекеттік-жекешілік әріптестігі қызметі қоғамдық қажеттілікті қамтамасыз ететін ең оңтайлы құрылым ретінде танылады.

Әр елдің нарықтық экономикалық қатынастары ерекшеліктеріне байланысты мемлекеттік-жекешелік әріптестік қызметі әркелкі қалыптасты. Әртүрлі елдерде МЖӘ-нің қызметіне байланысты өзіндік анықтамалары бар. Атап айтатын болсақ, Америка Құрама Штаттарында МЖӘ «мемлекет пен жеке компания арасындағы мемлекет меншігіне белгілі бір түрде қатысуға мүмкіндік беретін шарттық келісім» деп түсіндіріледі. Келісімшарт тиісті мемлекеттік орган мен жеке сектор арасындағы шарттың негізінде мемлекеттік меншікке тиесілі объектілерді салу, реконструкциялау, пайдалану, басқару, реттеу кіреді. Жүргізіліп жатқан объектіге қатысты негізгі меншік құқығы өзгермейді, жеке сектор объектіні аяқтап тапсырғаннан кейін де оның иесі болып қалады[7].

ЕО-та соңғы жылдары МЖӘ мәселелеріне қатысты көптеген құжаттар дайындалып, жүзеге асырыла бастады. «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік және қоғамдық шарттар мен концессиялар туралы қоғамдастық заңнамасы» атты 2004 жылы қабылданған құжат «Жасыл кітапта» былай делінген: Мемлекеттік-жекешелік әріптестік дегеніміз - бұл мемлекеттік органдардың жеке сектормен қызмет көрсету мен инфраструктура саласын модернизациялау, қаржыландыру, құрылысты жүргізу, пайдалану арасындағы әріптестік қызмет[8.10]. Мемлекеттік-жекешелік әріптестікте бизнес құрылымдары мен серіктестік нысандары жеке қаржылық бастамадан бастап, аралас кәсіпорындар, концессиялар, аутсорсинг, мемлекеттік коммерциялық объектілердің акцияларының бір бөлігін сатуға дейінгі әрекеттер жатады.

Сонымен, МЖӘ - бұл тиісті келісімдерде айқындалған тәуекелдер, жеңілдіктер мен шығындар, құқықтар мен міндеттемелердің теңдестірілген бөлінуі жағдайында дәстүрлі түрде

мемлекеттік жауапкершілікпен байланысты салалардағы мемлекеттік органдар мен кәсіпкерлердің өзара тиімді ынтымақтастығы болып табылады.

Әлемдік тәжірибенің даму негізінде Мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жүзеге асырылу тәсілі қалыптасып дамыды. Қазіргі МЖӘ-нің жүзеге асырылуы түрлері **институционалдық және келісімшарттық** болып бөлінеді. **Институционалдық мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті** МЖӘ шартына сәйкес МЖӘ компаниясы іске асырса, ал **келісімшарттық мемлекеттік-жекеменшік әріптестік** концессия, мемлекеттік мүлікті сенімгерлік басқару, мемлекеттік мүлікті мүліктік жалдау (жалға алу), лизинг, технологиялар әзірлеуге, тәжірибелік үлгі дайындауға, тәжірибелік-өнеркәсіптік сынауға және аз сериялы өндіріске жасалатын шарттар, өмірлік цикл келісімшарты, сервистік келісімшарт, мемлекеттік-жекеменшік әріптестіктің белгілеріне сәйкес келетін өзге де шарттар жасасу арқылы іске асырылады.

МЖӘ тәжірибесі әр ел құқықтық жүйесін қалыптастырды. Көптеген федеративті мемлекеттерде жалпы ұлттық деңгейдегі заңдар қабылдамай, субъектілердің жеке заңдарына сүйене отырып МЖӘ қызметін орындау қалыптасқан. Ол елдерге мысалы Германия Федеративті Республикасы жатады. 2005 жылғы 8 қыркүйекте «Жеделдету туралы мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті енгізу және жетілдіру мемлекеттік-жекешелік әріптестік саласындағы заңнама» қабылданды. Ол жерлер еркіндігін қамтамасыз етеді. Сол сияқты АҚШ-та да бір орталықтанған заң жоқ. Тіпті ұлттық деңгейде МЖӘ орталығы да құрылмаған. Өйткені әрбір штаттың субъективті деңгейде реттелетін заңдары жұмыс істейді. Қазақстан Республикасында 2015 жылдың 31 қазанында Қазақстан «Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы» ҚР Заңы қабылданды. Демек, мемлекеттік-жекешелік әріптестік әлем елдерінің ерекшеліктеріне байланысты өзіндік тәжірибесі негізінде дамып, жетілдіріліп келе жатқаны белгілі болды.

Нәтижелер

Әлем елдерінің мемлекеттік-жекешелік әріптестігінің қазіргі кездегі даму тенденциясы: салыстырмалы талдау

Әлем елдерінің мемлекеттік-жекешелік әріптестігінің қазіргі таңдағы дамуына саясаттанулық талдау жасау арқылы елдердің ерекшеліктерін анықтауға болады. Жалпы әлемдік деңгейдегі даму тенденциясын анықтау, оның Қазақстанға ықпалын болжау ғылыми зерттеудің мақсаттарының бірі.

Мемлекеттік-жекешелік әріптестігі әлем елдерінде әрқелкі деңгейде дамуда. Негізгі принцип мемлекеттің саяси жүйесінің құрылымында. Себебі демократиялық режимде либералистік қоғам мен соған сәйкес нарықтық қатынастар жұмыс жасап жатқан мемлекетте еркін экономикалық институттар жан-жақты дамиды. Демек, жеке меншік секторларының қызметіне мұндай қоғамда жол ашылады.

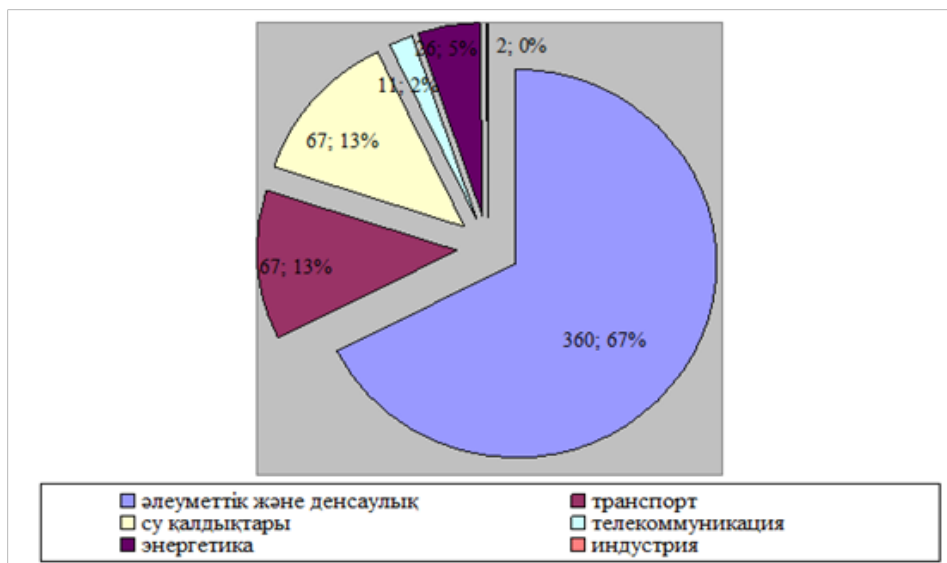
Әр елдің экономикалық дамуына байланысты МЖӘ бағыты анықталады. Бір мемлекет үшін құрылыс, жол құрылыстары, инфраструктура маңызды болса, кей мемлекеттерге әлеуметтік объектілер мектеп, балабақша, аурухана, демалыс орындары, спорткомплексер салу мемлекеттің басым саясаты болып табылады. Осы бағыттарына

байланысты әр елдің МЖӘ жобаларының қаржыландырылуы, көлемі, мөлшері көрсетіліп, даму тенденциясы анықталады. Сол үшін әліде МЖӘ жүйесі дами алмай отырған әлем елдері үшін үлгі болатын дамыған елдердің жобаларының статистикасына сүйене отырып, зерттеу жүргізуге болады. Сондықтан, жекелеген елдердің МЖӘ деңгейіне тоқталып, салыстырмалы талдау жүргіземіз.

2021 жылғы мәліметтер негізінде Ұлыбритания МЖӘ жобаларының орындалу деңгейі біршама жоғары. Ол осы елдің МЖӘ бағытына байланысты.

Жоғарыдағы кесте Ұлыбританияның МЖӘ жобаларының әлеуметтік-денсаулық сақтау салаларына арналып жатқанын көрсетеді. Демек, мемлекеттік саясат халықтың әлеуметтік жағдайына басқа салаларға қарағанда көбірек назар аударады деген сөз. Осы салаға соңғы жылы 360 жоба жалпы жобалардың 67%-ын құрайтын көлемде жұмыс атқарылып жатқанын көрсетеді. Ұлыбритания МЖӘ қызметі жүзеге асырыла бастаған алғашқы елдердің бірі. Мемлекеттік саясаттың назарын энергетика саласы алаңдатады. Оған дәлел жоғарыдағы көрсетілген статистика болып табылады. 2021 жылы энергетика саласында 67 жоба, жалпы жобалардың 13%-ы жүзеге асырылуда.

Сурет 1. Ұлыбританияның 2021 жылғы МЖӘ секторлары үлесі [9]

Қазіргі таңдағы МЖӘ жұмысының қарқынды жүргізілуі Америка Құрама Штаттарында байқалады. Басқа елдерге қарағанда АҚШ МЖӘ жобаларының нысандары күрделі көп салалы болып келеді.

Олар:

- Автомобиль жолдары, (экспресс жолдар, көпірлер, айналмалы жолдар, туннельдер тағы басқа жолдарға қатысты нысандар);

- Темір жол немесе теміржол жобалары;

- Айлақтар (қоймалар, тиеу-түсіру операциялары, паром өткелдері және олармен байланысты объектілер мен порт инфрақұрылымдары);

- Әуежайлар (аэронавигация және олармен байланысты құралдар);

- Өндіріс, тасымалдау, (қосалқы тасымалдау, тарату құрылғылары және олармен байланысты объектілер);

- Телекоммуникациялар (магистральдық, жерүсті және спутниктік жабдықтар және олармен байланысты қызметтер);

- Ақпараттық технологиялар (АТ);

- Суару және онымен байланысты құрылыстар;

- Сумен жабдықтау (канализация, кәріз және соған байланысты құрылыстар);

- Білім беру және денсаулық сақтау инфрақұрылымы;

- Жерді мелиорациялау, тереңдету және басқа да тиісті даму жобалары;

- Өнеркәсіптік және туристік кешендер немесе елді мекендер, (жағалаудағы/ теңіздегі табиғи парктер сияқты экотуризм жобалары және басқалармен байланысты инфрақұрылым мен коммуналдық қызметтер);

- Мемлекеттік ғимараттар, тұрғын үй жобалары;

- Базарлар (мал сою алаңдары және олармен байланысты нысандар);

- Қоймалар және егін жинаудан кейінгі аумақтар;

- Қоғамдық балық аулау алаңдары мен тоғандар, оның ішінде сақтау және өңдеу объектілері;

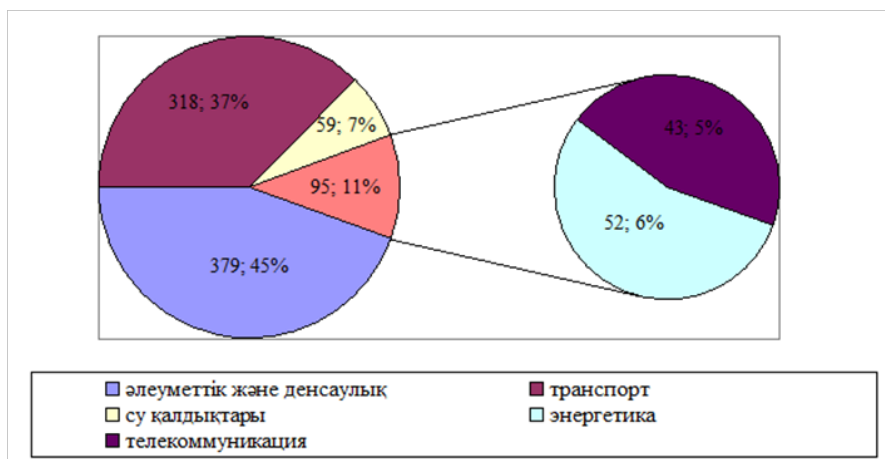
- Қоршаған ортаны және қатты қалдықтарды кәдеге жаратумен байланысты объектілер (жинау жабдықтары, компосттау қондырғылары, полигондар және су тасқыны бөгеттері);

- Климаттың өзгеруін жеңілдету және бейімделу инфрақұрылымдық жобалары және олармен байланысты нысандар.

Жоғарыдағы аталған салалар халықтың әртүрлі қажеттілігін қамтитын, оларды қамтамасыз ететін нысандар болып табылады. Ақш-тың 2021 жылғы жобаларына төмендегі суретке назар аударатын болсақ, оның негізгі бағыттары анықталады.

Халықтың негізгі қажет ететін нысаны әлеуметтік және денсаулық саласы екені жоғарыдағы суреттен анықталады. Өйткені, 379 жоба осы салада жүзеге асырылуда.

Сурет 2. МЖӘ секторларының соңғы 2021 жылғы ақпараттары [10]

Қазіргі төртінші өнеркәсіптік төңкеріс жағдайында елдің ақпараттық салаға назар аударуын аңғартады. Халықтың интернетті қолдану аясы кеңейген сайын сол секторға назар аударуда күшейеді. Мысалы, телекоммуникация секторы бойынша 318 жоба жүзеге асырылуда. Яғни халықтың әлеуметтік-денсаулық сақтау саласынан кейінгі орынды осы телекоммуникация секторы алып отыр. Халық санының өсуі елдегі энергетиканы тұтынудың өсіміне әкеледі. Сондықтан, 2021 жылы АҚШ-та 95 жоба осы салада жүзеге асырылуда. Демек, АҚШ-та мемлекеттік-жекешелік әріптестік қызметі жолға қойылып, әсіресе әлеуметтік және денсаулық саласы бойынша қарқынды дамуда деген қорытынды жасауға болады.

Америка-еуропалық елдермен қатар қазіргі таңда мемлекеттік-жекешілік әріптестігі азиятық мемлекеттерде де жылдам қарқынмен дамуда. Осы елдердің ішінде халқы миллиардатан асатын Қытай халық республикасының тәжірибесі, даму жолы ерекше. Қытай экономикасының жоспарлы экономикадан нарықтық

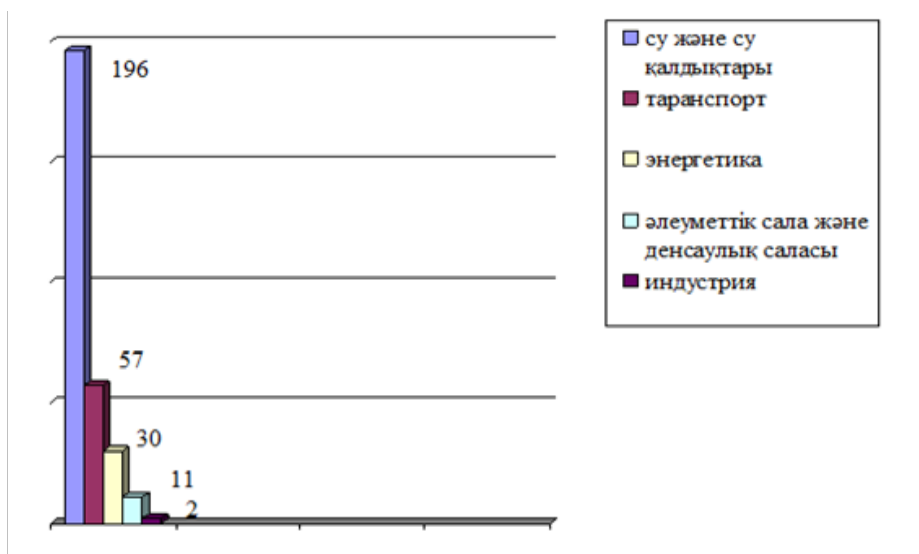
қатынастарға трансформацияланғаны белгілі. 1960 жылдары (SiGe xiandaihua) төрт модернизация концепциясын премьер-министр Чжоу Эньлай жариялап, Дэн Сяопиннің 1978 жылғы экономикалық реформасының бастауы мен жалғасуынан байқауға болады. [Li, Junpeng(2006), Guidance of Building Public Service-oriented Government (in Chinese), Beijing: Press of History of Chinese Communist Party.]. Аталған реформа 2050 жылы Қытай экономикасының стратегиялық жоспары ретінде оның болашағын, яғни, ауыл шаруашылығын, өнеркәсіпті, қорғанысты, ұлттық ғылымды және технологияларды дамытуда мемлекеттік-жекешілік әріптестік қатынасын дамытуға мүмкіндік береді. Қытайдағы МЖӘ қабылдануы мен жетілдірілуі құқықтық-заңнамалық жүйенің эволюциясы негізінде дамыды.

Қытай халық республикасы заңнаманы жетілдіре отырып, МЖӘ қызметін ұйымдастыруды реттеу мен дамытуға тырысты. Кестеде көрсетілгендей, қарапайым шарттардан бастап, әр салаға арналған заңдармен толықтырылып отырды. Демек,

Кесте 1. Қытай Халық Республикасының мемлекеттік-жекешілік әріптестігін реттеу заңдары.

ҚХР азаматтық құқығының жалпы принциптері	12.04.1986 ж.;
Қытай Халық Республикасының Жер ресурстарын басқару туралы Заңы	25.06.1986 (кейінгі өзгертулермен)
Қытай Халық Республикасының Сыртқы сауда және экономикалық ынтымақтастық министрлігі бекіткен Шетелдік инвестицияларды басқарудың уақытша ережесі	1995
Бірлескен кәсіпорындар туралы Қытай Халық Республикасының Заңы	23.02.1997 ж.
Шарттар туралы Қытай Халық Республикасының Заңы	15.03.1999
Қытай Халық Республикасының «Компаниялар туралы» Заңы	2005 ж. 27 қазан
Қытай Халық Республикасының толығымен шетелдік меншік иелеріне тиесілі кәсіпорындар туралы заңы	2003 жылғы
Меншік құқығы туралы Қытай Халық Республикасының Заңы	01.10.2007 ж.
Қытай Халық Республикасының Энергия үнемдеу туралы Заңы	2007.10.28 (01.04.2008 бастап қолданысқа енгізіледі)
Қытай Халық Республикасының жылғы Монополияға қарсы Заңы	30.08.2007 (2008.08.01 бастап қолданысқа енгізіледі)

Сурет 3. Қытай Халық Республикасының МЖӘ секторлары. 2021 ж.[11]

Қытайдың МЖӘ қызметін жетілдірілудегі өзіндік жолын анықталады.

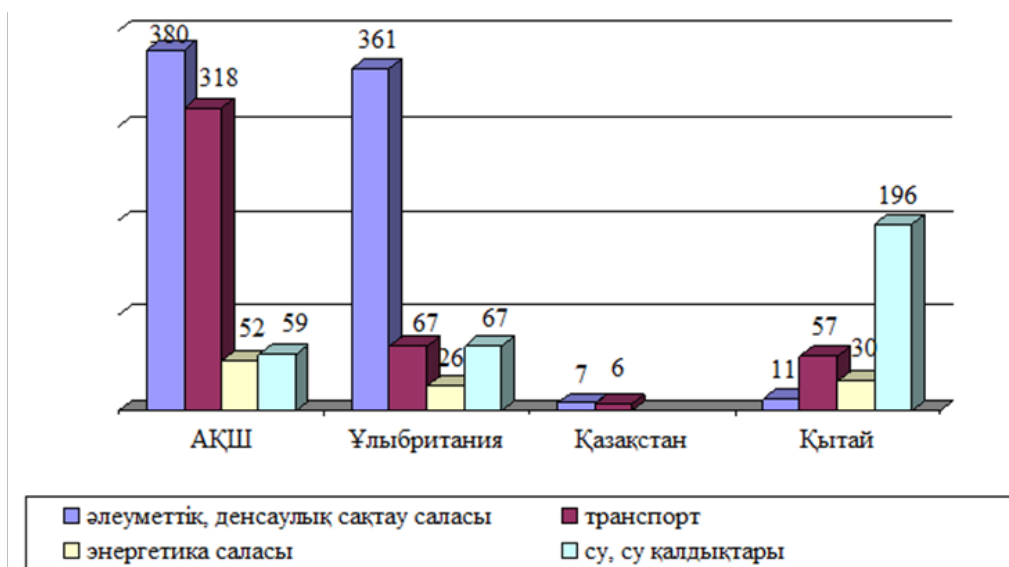
Қазіргі таңда Қытайдың МЖӘ секторларының бағыты қандай деген сұрақтарға тоқталатын болсақ, төмендегі суретке назар аудару қажет.

Қытайдың еуропа елдерінен айырмашылығы олардың су қалдықтары мен ауыз суға қатысты жобаларды көп орындауында болып табылады. 2021 жылы су қалдықтарына қатысты жобалар 192. Ал, әлеуметтік салаға 11 ғана жоба арналып

жұмыс істеуде. Бұл Қытай елінің халқының санының көптігінен су тапшылығы бар екенін көрсетеді.

Жоғарыдағы кестеден елдердің МЖӘ секторларының атқарылып жатқан жобаларын салыстыруға болады. Қазақстан салыстырмалы түде кестеде көрсетілген елдерден жобалар саны бойынша әлдеқайда аз санды көрсетіп тұр. Егер әлеуметтік сала мен денсаулық сақтау саласына АҚШ-380, Ұлыбритания-31, Қытай-11 жобаны жүзеге асырса, Қазақстанда осы салада 7 жоба жүзеге

Сурет 4. МЖӘ секторларына салыстырмалы талдау. 2021 ж. Жоғарыдағы кестеден [12]

асрылды. Транспорт бағытындағы жобалар АҚШ-та – 318, Ұлыбританияда – 67, Қытайда – 57 жоба болса, Қазақстанда 6 жоба жүзеге асырылған. Осы мәліметтерге сүйене отырып, басқа елдермен салыстырудың нәтижесінде Қазақстанға МЖӘ жобаларының санын арттыру, МЖӘ қызметін күшейту қажеттілігі анықталады.

Қорытынды

Қорытындылай келе, ХХІ ғасырда жаһандану процесінің жылдамдығы мен коммуникацияның күшейуі, ақпараттық технологияның дамуы әлем елдерінің барлығы үшін мемлекеттік-жекешелік әріптестік қызметін жетілдіріп, дамыту, сектор салаларын көбейту қажеттілігі тұрғанын көрсетеді. Статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, келесі қорытынды алынды.

Біріншіден, мемлекеттік-жекешелік әріптестік жаһандық сипаттағы процесс. Ол

қазіргі таңда ұлттық деңгейден қарағанда мемлекетаралық, ғаламдық сипатқа ауысуда.

Екіншіден, әлемдегі ғылыми-техникалық прогресс пен ақпараттық технологияның қарқынды дамуына байланысты МЖӘ секторларының тенденциясы коммуникация, транспорт, технология саласына ауысуда.

Үшіншіден, қазіргі таңда алдыңғы қатарлы нарықтық қатынаста экономикалық дамып отырған американдық-еуропалық елдермен қатар Қытайдың да қарқынды дамып келе жатқаны анықталып отыр. Сонымен қатар, осы елдердің тәжірибесіне сүйене отырып, Қазақстан Республикасы да өзінің МЖӘ саласының дамуына назар аударуы қажет екені белгілі болды.

Сонымен, МЖӘ әлем елдерінің тәжірибесі дәлелдегендей нарықтық қатынастағы экономиканың дамуына серпіліс беретін және қоғамдық қажетті нысандармен қамтамасыз ете алатын мүмкіндік ретінде қарастырылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Перегудов С.П. Новый российский корпоративизм: демократический или бюрократический? // Полис. –1997. – № 2. – С.23-27.
2. Даль Р. Полиархия, плюрализм и пространство / Р.Даль. – Берген: Высшая школа экономики, 1984. – 24 с.
3. Кастельс Г. Становление общества сетевых структур. Новая постиндустриальная волна на Западе / Г. Кастельс. – Москва, 1999. – 210 с.
4. Rostow W.W. Politics and the Stages of Growth / W.W. Rostow. – London: Cambridge University Press. 1971. – 125 p.
5. Сморгунов Л.В. Сравнительная политология: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / Л.В. Сморгунов. – Санкт-Петербург: Питер, 2012. – 448 с.
6. Мемлекеттік-жекешелік әріптестік туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 31 қазандағы № 379-V ҚРЗ. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000379> (дата обращения: 14.03.2021).
7. Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V ҚРЗ. [Электрон. ресурс] – 2021. –URL:<http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/108188/133659/F1181048484/KAZ108188%20KZN.pdf> (дата обращения: 14.03.2021).
8. Report to Congress on Public-Private Partnerships. US Department of Transportation. – 2004. – P.10.
9. Infra PPP by IMC Worldwide. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.infrappworld.com/countries/uk-united-kingdom>-(дата обращения: 19.12.2021).
10. Infra PPP by IMC Worldwide. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.infrappworld.com/countries/uk-united-kingdom> (дата обращения: 19.12.2021).
11. Infra PPP by IMC Worldwide. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL:<https://www.infrappworld.com/countries/usa-united-states-of-america> (дата обращения: 14.11.2021).

12. Infra PPP by IMC Worldwide. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://www.infrappworld.com/countries/China> (дата обращения: 14.03.2021).

13. Infra PPP by IMC Worldwide. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://www.infrappworld.com/countries/kazakhstan> (дата обращения: 19.12.2021).

Б. Ахатай, Р.А. Нуртазина

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Тенденции развития государственно-частного партнерства: сравнительный анализ

Аннотация. Демократическая трансформация политической системы Республики Казахстан привела к изменению и обновлению всех сфер жизни общества. В этом контексте стала устанавливаться свобода частной деятельности применительно к принципам рыночных отношений. Государственно-частное партнерство рассматривается как приоритет государства, направленный на обеспечение политической стабильности за счет развития экономики страны и реализации стратегических планов страны по привлечению частных инвестиций в социально значимые отрасли экономики с целью снижения нагрузки на бюджет и развития предпринимательства. Поэтому на сегодняшний день изучение государственно-частного партнерства актуально с точки зрения политической науки при комплексном развитии экономики в приоритете государственного развития Республики Казахстан и в тесной связи с другими секторами общества. Появилась возможность установить партнерские отношения с государством для решения различных вопросов, вытекающих из потребностей общественного интереса. В настоящее время услуги ГЧП развиваются в Казахстане. В статье проводится анализ становления и развития государственно-частного партнерства, дается его определение на основе теоретических концепций, анализируются современные тенденции развития государственно-частного партнерства в мире на основе статистических данных информационного центра государственно-частного партнерства Infrappworld. Предлагается расширять мощности казахстанских секторов ГЧП в русле мирового развития, в соответствии с опытом развитых стран.

Ключевые слова: государственно-частное партнерство (ГЧП), частный сектор, органы государственной власти, области секторов ГЧП, статистика, информация, технологии, общественное здравоохранение.

B. Achatay, R.A. Nurtazina

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Trends in the development of public-private partnerships: a comparative analysis

Abstract. Democratic transformation of the political system of the Republic of Kazakhstan has led to change and renewal of all spheres of society. In this context, the freedom of private activity in relation to the principles of market relations began to be established. Public-private partnership is seen as a state priority aimed at ensuring political stability through the development of the country's economy and the implementation of strategic plans of the country to attract private investment in socially important sectors of the economy in order to reduce the burden on the budget and develop entrepreneurship. Therefore, today the study of public-private partnership is relevant from the point of view of political science, with the comprehensive development of the economy in the priorities of state development of the Republic of Kazakhstan in close connection with other sectors of society. Therefore, it was possible to establish a partnership with the state to address various issues arising from the needs of the public interest. Currently, PPP services are being developed in Kazakhstan as well. The article analyzes the formation and development of public-private partnerships, defines them based on theoretical concepts, and analyzes the current trends in the development of public-private partnerships in the world through statistical data from the Infrappworld Information Center for Public-Private Partnerships. As the experience of developed countries shows, it is proposed to expand the facilities of Kazakhstan's PPP sectors in line with global development.

Keywords: public-private partnership (PPP), private sector, public authorities, areas of PPP sectors, statistics, information, technology, public health.

References

1. Peregudov S.P. Novyi rossiisky korporativizm: demokraticheski ili biurokraticheskiy [The New Russian Corporatism: Democratic or Bureaucratic?]. Polis. 1997. No. 2. P. 23-27, [in Russian].
2. Dal R. Poliarchia, pluralism I prostranstvo [Polyarchy, Pluralism, and Space] (Bergen, High School of Economics, 1984, 24 p.), [in Russian].
3. Kastels G. Stanovlenie obshestva setevykh struktur//Novaya postindustrialnaya volna na zapade [The emergence of a network society. The new post-industrial wave in the West], (Moscow, 1999, 210 p.), [in Russian].
4. Rostow W.W. Politics and the Stages of Growth, (Cambridge University Press, London, 1971, 125 p.).
5. Smorgunov L.V. Sravnitel'naya politologiya: Uchebnik dlya vuzov. Standart tretevo go pokoleniya [Comparative Political Science: Textbook for Higher Education Institutions. Third Generation Standard]. (Piter, Saint Peterburg, 2012, 448 p.), [in Russian].
6. Memleketik-zekeshelik ariptestik turaly Kazakstan Respublikasy Zani 2015 zilgi 31 kazandagi № 379-V ҚРЗ [The Law of the Republic of Kazakhstan on public-private partnership dated October 31, 2015 No. 379-V SAM], Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000379> (accessed 14.03.2021), [in Kazakh].
7. Kazakstan Respublikasynin Kasipkerlik Kodeksi 2015 zilgi 29 kazandagi No. 375-V ҚРЗ [Business Code of the Republic of Kazakhstan the Code of the Republic of Kazakhstan dated October 29, 2015 No. 375-V Sam], Available at: [//www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/108188/133659/F1181048484/KAZ108188%20KZN.pdf](http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/ELECTRONIC/108188/133659/F1181048484/KAZ108188%20KZN.pdf) (accessed 14.03.2021), [in Kazakh].
8. Report to Congress on Public-Private Partnerships. US Department of Transportation. 2004. P.10.
9. Infra PPP by IMC Worldwide, Available at: <https://www.infrappworld.com/countries/usa-united-states-of-america> (accessed 14.11.2021).
10. Infra PPP by IMC Worldwide, Available at: <https://www.infrappworld.com/countries/uk-united-kingdom> (accessed 19.12.2021).
11. Infra PPP by IMC Worldwide, Available at: <https://www.infrappworld.com/countries/usa-united-states-of-america> (accessed 14.11.2021).
12. Infra PPP by IMC Worldwide, Available at: <https://www.infrappworld.com/countries/China> (accessed 14.03.2021).
13. Infra PPP by IMC Worldwide, Available at: <https://www.infrappworld.com/countries/kazakhstan> (accessed 19.12.2021).

Авторлар туралы мәлімет:

Ахатай Баян – саясаттану кафедрасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Нуртазина Роза Ауталиповна – саясаттану кафедрасының профессоры, саяси ғылымдардың докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Achatay Bayan – Ph.D. student of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Nurtazina Roza Autalipovna – Professor of political science, Doctor of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Guliziyi Baishan

Shanghai International Studies University, Shanghai, China
(E-mail: 02600@shisu.edu.cn)

The Current Situation and Development Trend of China's Education Policy Under the Background of the COVID-19 Pandemic

Abstract. *In recent years, with the development of global information technology, the field of education has gradually moved toward modernization and began to diversify. The outbreak of COVID-19 in 2020 has brought an unprecedented impact on education around the world, changing the traditional education model, promoting the vigorous development of online education, and giving birth to a new form of education. In this context, how to adapt to the changes of The Times, how to ensure the quality of education, how to ensure the steady development of education, is one of the most concerning issues in the world at present. This paper first introduces the four-phased education policies adopted by China since the outbreak of COVID-19, analyzes the challenges faced by China's education, and describes how China's education can seize the opportunities to meet the challenges, form a new model of education governance, promote online education, and fundamentally ensure the orderly, convenient, and efficient operation of all educational work. Finally, the future development trend of Education informatization in China is discussed, which leads to education modernization, promotes education fairness, and creates a good education environment.*

Keywords: *China, education policy, COVID-19, online education, education informatization, suspending classes without stopping learning, educational equity, emergency response mechanism, pandemic, modernization*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-44-55>

Received: 12.01.2021 / Approved: 26.01.2022

Introduction

At the beginning of 2020, a sudden COVID-19 pandemic swept countries and regions all over the world, constituting a global public health emergency. The outbreak is a challenge to every country's economy, management capabilities, and healthcare systems. All walks of life around the world have been severely impacted by the pandemic. However, opportunities and challenges always coexist at any time. The impact of this pandemic on various industries, especially the education industry, is particularly huge.

In the process of economic globalization and education globalization, distance education has always been one of the development trends. Since the spread of the COVID-19 pandemic infection, global educational institutions have suspended classes one after another, and have to switch from offline learning to online teaching to ensure that students can successfully complete their studies. The pandemic become an opportunity to practice distance education, and it is bound to be a turning point in the development of online education, affecting the future of education policies and schools in various countries.

With more investment in online education, an education mechanism combining online and offline education will develop gradually and lead to a new form of education.

The outbreak of the COVID-19 coincided with the Spring Festival, a traditional Chinese festival, which is also the winter vacation of schools in China. After the outbreak, the Ministry of Education of China decided, through research into the pandemic, to issue the "Notice of the Ministry of Education on Postponing the 2020 Spring Semester" to schools across the country and require them to make a plan of pandemic prevention and control before schools start, establish the management account of the movement of teachers and students, clarify the requirements for prevention and control, and intensify the improved environmental sanitation, in order to prevent and control the pandemic and protect the lives of teachers and students [1]. According to the 2020 National Education Development Statistical Bulletin released by the Ministry of Education of China, in 2020, there are 537,100 schools of all levels and types in China, with 289 million students in various types of academic education and 17.93 million full-time teachers [2]. In the face of such a large group of students, there have been many changes in China's education policies under the specific circumstances of the pandemic, which is also an innovation that explores a new form of education with Chinese characteristics. As a great power nation of education, China has mobilized all effective educational resources to guarantee the services for students' life and study. In the face of the impact of the COVID-19 pandemic, China's education system has fundamentally ensured that all educational work runs in an orderly, convenient, efficient, and high-quality manner.

Research methodology

Through policy analysis, this paper collects and collates relevant literature on education policies adopted by China during the COVID-19 pandemic, explores the challenges and opportunities brought to China's education

during the pandemic through policy research and analysis, and predicts the future development trend of China's education policies.

Discussion

Since the outbreak of the COVID-19, the Chinese government has adopted a series of education policies to actively respond to the emergency. According to the policy instruments, it can be divided into the following four stages.

1) In the early stage of the outbreak, a work plan of "suspending classes without stopping learning" was formulated in time

At the beginning of the COVID-19 outbreak, the Chinese Ministry of Education convened a special meeting as soon as possible to study and deploy the pandemic prevention and control work in the education system, set up a working group for dealing with the COVID-19, stick on the mechanism "Daily deploy, daily study, daily dispatch" held successively special meetings for existing problems, deployed continuously and promoted the pandemic prevention and control work in the education system, and called on the majority of educators to stick to the education business. On January 28, 2020, the Ministry of Education deployed a psychological support hotline and online counseling services aiming for the pandemic caused by the COVID-19 infection and carried out pandemic-related psychological crisis intervention work for teachers, students, and the general public [3].

In February 2020, the Ministry of Education's Office of the Leading Group for Responding to the COVID-19 Pandemic, Firstly, issued the "Guidance and Opinions by the Office of the Leading Group for Responding to the COVID-19 Pandemic on the Organization and Management of Online Teaching in Ordinary Colleges and Universities during the Pandemic Prevention and Control Period", adopting a government-led, university-based, and social-participation approach to jointly implement and ensure online teaching in universities during the pandemic prevention and control period. Secondly, published the "Notice on Supporting Education

and Teaching Work with Informatization Technology During Pandemic Prevention and Control". The education system relied on the strength of all parties in the national system to expand the service capabilities of the national informatization education resources public service platform, provided key guarantees for the information system, and tried to ensure that the normal network teaching. The "Notice on Continuing to Organize Online Course Platforms to Provide Resources and Service Plans to Support Online Teaching in Colleges and Universities during the Period of Pandemic Prevention and Control" was issued. It put forward basic requirements for the E-campus course platform, urged relevant platforms to respond positively, declare actively, organizes audits and inspections according to online teaching needs, and select a number of online course resource platforms and technology platforms.

In March 2020, the Ministry of Education has organized relevant institutions and schools across the country to compile COVID-19 prevention and Control Guidelines for kindergartens, primary and secondary schools, and colleges, in order to guide various schools scientifically and accurately to prevent and control the COVID-19, maintain the health and safety of teachers, students, and staffs, and maintain the normal life and teaching order on campus. The guideline was based on the principles of scientific prevention and control, legal management, classified guidance, home-school joint prevention, and teacher-doctor joint control, had good practical and guiding significance for schools to do the pandemic prevention and control work before and after the start of school, and responding work to the pandemic [4].

In response to the impact of the COVID-19 pneumonia pandemic on the usual opening and classroom teaching of various schools, under the timely guidance and support of the Ministry of Education, various schools across the country made the adjustment in a short time, and organized the online teaching plans actively, such as online teaching and online learning. Beginning to realize online teaching at the end of February.

In the spring semester of 2020, most schools in China carried out online teaching to ensure the teaching progress and teaching quality, and truly realize the "suspending classes without stopping learning".

2) The national pandemic prevention and control has become normalized, and the usual education and teaching order has been fully restored

After China's COVID-19 pandemic prevention and control situation shows continuous improvement, the Ministry of Education requires no relaxation on the pandemic prevention and control work, adopting a series of measures to carry out special education on the "pandemic" generally, paying attention to the psychological counseling of teachers and students, and ensuring the quality of education and teaching. On April 29, 2020, the Standing Committee of the Political Bureau of the Central Committee of the Communist Party of China held a meeting, which clarified that China's pandemic prevention and control has become normalized, and demanded that the normalized pandemic prevention and control work should be done firmly, practically and carefully. Subsequently, the Joint Prevention and Control Mechanism of the State Council of China issued the "Guiding Opinions on the Normalized Prevention and Control of the New Coronary Pneumonia Pandemic" [5].

In early May 2020, the Ministry of Education and the National Health Commission jointly issued a technical plan to guide primary and secondary schools and kindergartens scientifically and accurately to resume school and classes safely and orderly. On May 13, the Ministry of Education held a meeting of the leading group for the response to the COVID-19 pandemic, adhered to scientific and precise prevention and control of the pandemic, comprehensively promoted the full resumption of schools and classes in all stages of universities, middle and primary schools, and accelerated the restoration of usual education and teaching order. As of June 9, more than 197 million students across the country have returned to school and classes, accounting for more than 71% of the total number of students [6]. The

Ministry of Education and the National Health and Health Commission issued the “20 Questions about Resumption of Schools and Classes under the Normalization of Pandemic Prevention and Control”, focusing on the overall requirements and relevant standards for resumption of schools and classes and pandemic prevention and control, education and teaching development, school key sites and student management, medical office management, pandemic prevention training, pandemic prevention materials and logistics support, student psychological counseling, nucleic acid testing, summer infectious disease prevention, and control, etc. It answered the hot issues that teachers, students, and parents are generally concerned about, and provided scientific guidelines to schools around the country, such as scientific and accurate prevention and control, safe and orderly resumption of school, ensuring campus safety and the physical and mental health of teachers and students.

In July 2020, the Ministry of Education held a video conference on dispatch of pandemic prevention and control in the national education system to summarize and communicate the pandemic prevention and control work in the first half of 2020, and study and deploy the pandemic prevention and control work during the summer and autumn semesters of 2020. In August, the Ministry of Education and the National Health Commission issued “Technical Plan for the Prevention and Control of the COVID-19 Pandemic (Second Edition)” for large-scale, middle-scale, and small-scale educational systems to provide scientific guidance for various educational systems to prevent and control the COVID-19 pandemic in autumn and winter, in order to promote the resumption of schools and classes orderly in the autumn semester. Which also provided guidance on different situations such as pre-school preparation, post-school management, and emergency response, and put forward the technical requirements and workflow, which needed to be implemented, for all-round, multi-scenario, and various link prevention and control measures

At the beginning of the autumn semester of 2020, all localities and schools have scientifically

planned the pandemic prevention and control work for the fall semester in accordance with the principle of “school resuming to the maximum extent and preventing and controlling in the strictest standard”, and China’s education system has basically fully restored the usual education and teaching order. In October, the Ministry of Education held a video conference on pandemic prevention and control in the education system and school infectious disease prevention and control to adjust and improve campus pandemic prevention and control measures and requirements in response to new circumstances and new problems. In December, the Ministry of Education issued the “Notice on Strengthening the Pandemic Prevention and Control Work on Campuses in this Winter and Next Spring”, requiring schools all over the country to deeply realize the severity of the pandemic prevention and control situation in this winter and next spring, guard the education system’s pandemic defense line firmly, and no relaxation on the pandemic prevention and control situation in this winter and next spring. Good work on campus pandemic prevention and control this winter and next spring.

3) Effective vaccinating work in the education system against COVID-19

The education system attaches great importance to students’ vaccination, and the Ministry of Education will comprehensively coordinate the vaccination work in 2021. In February 2021, the Ministry of Education and the National Health and Health Commission jointly issued the “Technical Plan for the Prevention and Control of the COVID-19 Pandemic (Third Edition)” of the education system, which clearly stated that teachers and students who meet the requirements must comply with laws and regulations, give informed consent, and voluntarily vaccinate against the new coronavirus.

In April 2021, the Ministry of Education issued a notice to deploy the vaccination of the COVID-19 in the education system, requiring a full understanding of the importance of vaccination, incorporating vaccination work

into territorial management, earnestly fulfilling responsibilities, integrating with local reality and the school conditions, and cooperating with local health department properly plan the vaccination rhythm and vaccination schedule, strengthen publicity, and organize, guide, and coordinate the promotion of the local school's new coronavirus vaccination work in a stable and orderly manner. Subsequently, the Ministry of Education convened a national on-site meeting on national school hygiene and health education work, at which its re-deployed vaccination work in an orderly and proper manner to local education departments to first promote the vaccination of "college students".

In July 2021, multiple outbreaks of the Delta mutant virus appeared in China. The Ministry of Education issued an emergency notice to deploy the current education system pandemic prevention and control work. It requires the education departments of all regions to steadily promote the vaccination of the COVID-19 virus, strengthen publicity education, improve parents' awareness and understanding of vaccination, and cooperate in a safe and orderly manner to do the vaccinations work for eligible students under the age of 18.

In August, according to the situation of China's pandemic prevention and control and the characteristics of infectious disease prevention and control in schools in autumn, the Ministry of Education issued the "Technical Plan for the Prevention and Control of the COVID-19 Pandemic (Fourth Edition)" of the education system. According to the official notices issued by various places, the vaccination of people aged 15 to 17 was mostly started at the beginning of August, the vaccination of people aged 12 to 14 was started from the end of August to the beginning of September, the vaccination of people over 12 years old was completed by the end of September, and the people under 12 years old will be vaccinated at the end of October.

4) In the "dynamic clearing" stage of precise prevention and control of the whole chain, various measures for pandemic prevention and control were strictly implemented

From August 2021, China's pandemic has entered the "dynamic clearing" stage of precise prevention and control of the whole chain. The prevention and control goal are to minimize the occurrence of the pandemic, efficiently deal with sporadic cases and outbreaks, and achieve the maximum effect of prevention and control with the minimum social cost.

The Ministry of Education required all schools across the country to implement "three stricts" in pandemic prevention and control. The first was to strictly control the entrance of the school; all teachers and students must have their temperature checked when entering the school, and pay attention to their health status and travel trajectories. The second was to implement strictly various pandemic prevention and control measures in the school. Strictly the technical plan for school pandemic prevention and control issued by the National Hygiene and Health Commission and the Ministry of Education, so that all places on campus and places where people gather must strictly implement various measures for pandemic prevention and control to prevent infection in schools. Third, once the school discovers the pandemic, it must strictly implement the emergency plan for pandemic prevention and control. It is necessary to isolate as soon as possible and to prevent the campus pandemic from being related to other aspects of society.

At the end of 2021, the Ministry of Education requires all schools to carry out extensive patriotic health campaigns and promote winter infectious diseases and other diseases, food hygiene, and campus safety. We will also make every effort to promote vaccination. Based on the premise of informed, voluntary, and consent, we encourage schools in various places to organize and publicize widely and encourage all teachers and students to be vaccinated against COVID-19 in time. As of November 2021, the national COVID-19 vaccination rate for students over the age of 18 has reached more than 95%. In China, more than 80 million people aged 3-11 have been vaccinated against the COVID-19, which has reached more than 50% [7].

Results

Challenges and Opportunities Brought by Pandemic Outbreak to China's Education Policy.

At the beginning of 2020, the sudden outbreak of the COVID-19 brought unprecedented challenges to the management and operation of education in China. In the face of the sudden outbreak, China quickly adopted strict prevention and control measures, requiring all schools to postpone the opening of the school, and transform the education classroom from offline to online education, and then combine online and offline methods, to strictly implement pandemic prevention in schools. to ensure the normal conduct of education and education. In the past two years, under a series of measures coordinated and implemented by the Chinese Ministry of Education, the Chinese education system has made great achievements, resolutely kept the pandemic out of the campus, and ensured the regular progress of education. Facts have proved that when the above measures were implemented, there were no small challenges, but everything has two sides. Public health emergencies not only test the response capabilities of various industries, including the education sector but also to a certain extent, it has promoted the expansion of new fields in the education industry.

Challenges for China's education policy in the context of the pandemic

1) China's education system is huge

The Chinese education system includes more than 500,000 schools, more than 200 million students, and more than 22 million teachers and staff [8]. In the face of the sudden outbreak of the COVID-19, the challenge that the Chinese government organizes such a large-scale education system in a short time is unprecedented. Although the overall level of China's educational modernization development ranks among the upper-middle countries in the world, there are still specific regional differences and urban-rural differences in China, in other words, the development of education in various regions is uneven.

2) Education emergency mechanism is not sound enough

In the face of major emergencies, the emergency response mechanism of certain educational resources is not sound enough, and there are obvious shortcomings in the emergency management system, moreover, there is a lack of a sound response plan and a legalized, institutionalized, and standardized emergency response mechanism, furthermore, information transmission lags, and the crisis decision-making ability, unified the deployment ability and rapid response ability was still relatively weak. Many schools had insufficient management coordination, lacked an efficient information collection platform, and still used manual notification and collection methods to monitor the health of teachers and students, and the pertinence and effectiveness of management still needed an improvement.

3) It is challenging to organize and guarantee the "Suspending Classes Without Stopping Learning" policy

In the process of carrying out online teaching, it was necessary to ensure the quality of online teaching for 200 million students. This was quite difficult and stricter for Internet management departments, communication companies, and network access maintenance. In some economically backward areas, infrastructure construction has shortcomings, network security had blind spots of signals, which caused poor communication, and students living in these areas could not follow up with online education in time and their studies got delayed.

4) Educational methods, concepts, and evaluation systems will undergo changes

Many schools stick habitually to the original educational concepts and methods and are not sensitive enough to the emergence of new technologies and their construction of educational informatization usually stays at the technical level and does not integrate with the core functions of the school well. Under the pandemic situation, teachers using the previous offline centralized teaching method are facing lots of challenges, such as, the number of students

is large, the course classification being detailed and hard to handle the teaching time, teaching progress, and the student's grasp of knowledge. Online education resources are insufficient and the mixture of good and bad, and educational content, rhythm, and teaching level vary greatly; with the rapid and comprehensive development of online learning, schools and teachers are in a dreadful rush facing with many tasks such as live broadcast, preparation of teaching materials, learning process management, and usage of teaching platforms. Lacking diversity online teaching methods, they usually just shift traditional offline classrooms to online and are not active enough to use information technology to create an immersive, interactive, and virtualized teaching environment, and they are not proficient in teaching methods such as conversational, participatory, and inquiry-based teaching methods, which causes that the learning experience and learning effect of students are not good. Some students are in an entertainment-centric home learning scenario and are often addicted to mobile phones, games, and TV, and rarely read and study. The degree of freedom of the teaching model during the pandemic has reduced students' self-control. Without a doubt, the COVID-19 pandemic has had a huge impact on the usual education and teaching work of schools at all levels and types and has promoted the reform of education and teaching methods.

Opportunities for online teaching in the context of the pandemic

1) The extraordinary period of pandemic prevention and control brings a new model of education governance

During the extraordinary period of pandemic prevention and control, it mainly relies on the top-down management decisions and rapid research of the party and the government, according to the mechanism of "Daily deploy, daily study, daily dispatch", making work guidance, task allocation, and resource integration to form a centralized, unified and rapid powerful goals and actions. However, at the same time, the differences in every local situation and the uniqueness of governance issues inevitably

require inevitably localities to choose flexible policy plans that suit their own needs according to their own conditions, in order to improve their ability to solve problems contrapuntally. This must inevitably require authorization and distribution of rights and enhancement of bottom-up independent innovation capabilities. And it is a good way of using the linkage and collaborative governance mechanism, applying the technological advantages of big data and "Internet+", integrating governance resources, sharing information, establishing cross-departmental and cross-level collaborative governance channels, and avoiding the disadvantages of multiple and repeated management in grassroots governance, to improve the efficiency of grassroots governance.

2) Integrate the practical experience of various departments in network assurance management

In the early stage of pandemic prevention and control, the online teaching activities adopted by the national education system, mobilized a number of government departments and state-owned resources including network, communications, electricity, radio, and television media companies to dispatch comprehensively, in order to improve the network support conditions, which ensured that the online course was carried out smoothly and orderly, and the entire audience included hundreds of millions of students and teachers across the country, as well as millions of related staff. And it was the first time that so many people, material, and financial resources were mobilized to maintain teaching activities. It promoted the work of coordination and linkage between departments to ensure work. Yet, at the same time, it also exposes the deficiencies within the department and the lack of cooperation between different departments. Test the results in practice, find deficiencies and shortcomings in practice, and make improvements, which effectively promotes the level and measures of crisis response.

3) Identify and strengthen inadequate infrastructure in remote areas in time

China's traditional economic centers are mainly distributed in the eastern and central

regions, some remote areas in the western region have relatively lower economic development levels than those in the eastern and central regions due to geographical reasons, and the investment in infrastructure construction is relatively lagging behind. Through this pandemic, the Chinese government has started construction and development for eliminating shortcomings, concentrating human resources, material and financial resources in developing remote areas, building a large number of network security facilities, improving infrastructure construction, eliminating network communication blind spots and weak areas, and strengthening network communication construction in remote areas. The government deploys broadband actively, set up base stations, and provides mobile phones or tablet computers to meet the needs of students in rural and remote areas effectively to take online classes at home.

4) Online education is of great significance to the fair development and quality improvement of education

This event finally carried out a major test and inspection of a series of domestic services in China, though China's domestic economic level is not balanced, and advantageous resources are concentrated in the eastern coast, followed by the central region, and the development of infrastructure, economic level, and educational resources in the west are lagging behind compared with the eastern and central regions, this college cloud online course has made up for the gap of different regions in hardware facilities to a certain extent, and it has also accelerated the Chinese government's investment in the construction of western provinces so that students will not be affected by regional differences when they accept the network diversity. Since then, the Chinese government will accelerate the investment in infrastructure and comprehensive aspects in the western region, and establish relevant systems and laws and regulations to deal with the education guarantee work in the context of public health emergencies, which will make the national long-term education investment plan more efficient, and the system is guaranteed, and

citizens' right of education is properly protected in the form of law.

Conclusion

The future development trend of China's education informatization. The pandemic changed the ecology of education, teaching, and organizational management, bringing educational informatization and online education into a stage of rapid development, and breeding new opportunities for the innovative application of educational informatization. The Chinese government is seizing the opportunity of this reform to continuously optimize the way of thinking, development, work, interaction, and management in the construction of educational informatization, and to constantly clarify "what has been changed, what has remained unchanged, and what has been improved?", for realizing the change of educational concept.

The Chinese government leverages the enthusiasm of all parties to create a good ecological environment for education informatization. Currently, the Ministry of Education is compiling the "Medium and Long-Term Development Plan for Educational Informatization", and will issue guidelines to promote the development of "Internet + Education" to further standardize, guide, and motivate to promote the healthy and sustainable development of online education, give play to the positive role of online education in educational reform and innovation, focus on promoting the integrated and innovative development of "Internet + Education", and lead the modernization of education with the support of educational informatization.

1) Adhere to government guidance and multi-party participation, and build a system and mechanism that adapts to future education

Through the development model of "government guidance, school as the main body, enterprise support, and social participation", the Chinese government makes full use of modern information technology to provide online education services, increase the effective supply of educational resources, innovate educational organization forms, enrich modern learning

methods, and comprehensively promote Actions to optimize educational governance capabilities to accelerate the ecological construction of online education development. Online education has emerged with flexibility, diversity and convenient, efficient, and high-quality services, and is expected to achieve remarkable achievements in the future.

2) Promote new education and teaching models and methods vigorously

In the process of promoting the "Internet + Education" model, China breaks the traditional online and offline education model and reconstructs a new form of education. China is improving the national online education resources public platform service system, integrating education resources, and promoting the maximum popularization of high-quality resources. And improving the information literacy of teachers and students is a priority, as well as making blended teaching and online teaching a strategy for teachers to consciously use in teaching, and cultivating teachers' thinking patterns to adapt to future education. At the same time, the new education model has higher requirements for practitioners, and the employment environment forces practitioners to continuously improve themselves, improve their soft and hard qualities, and better serve the society, thus forming a virtuous circle as a whole, thereby promoting high-level and high-quality online education. orderly development.

3) Improve the infrastructure of educational informatization, and improve the ubiquitous interactive intelligent teaching and learning environment

Plan scientifically to promote the construction of a dedicated education network, and strengthen the network carrying capacity and data computing capacity. Accelerate the promotion of the full coverage of digital campuses at all levels and types of schools, create an integrated teaching environment of virtual & reality, and human & techniques, and provide a ubiquitous, open, immersive, and interactive teaching experience. Give full play to the advantages of online education and artificial intelligence, innovate education and learning methods, accelerate

the development of a more open and flexible education system for everyone, be suitable for everyone, and build a learning society. Moreover, strengthen network security management, ensure the security of online education, and ensure the long-term provision of safe, reliable, and stable information services for schoolteachers and students.

4) Explore actively matched educational evaluation and governance models

Layout scientifically the construction of an educational business management information system, attach importance to the leading role of educational evaluation, gradually adjust the management of teachers and students, form an educational management and testing system covering all levels and types of schools, learners, and the whole process of teaching management and test system, and establish a new model of educational governance that matches. Adhere to the importance of educational scientific research, strengthen the research on online teaching theories and technologies, and conduct in-depth research on teaching modes, learning methods, quality evaluation, service support, teacher development, etc, to form a theoretical system of educational informatization with Chinese characteristics.

5) Promote educational equity through online educational resources

There are still urban-rural differences, regional differences, and inter-school differences within China, resulting in an unbalanced development of urban-rural, regional, and interschool education quality. Online education can break the barriers of space and the imbalance of resources and can realize the inclusiveness and fairness of education to a large extent. And high-quality online teaching resources play a unique role in navigating students' pre-class learning, expanding students' in-class learning, and checking weak links after class. Through the high-quality construction and sharing of high-quality online resources, solving the imbalance in the development of urban-rural, regional, and interschool education, to continuously contribute to the realization of educational equity for all people.

The construction of high-quality and systematic online teaching resources is the key to the development of high-quality education in the new era. The future of Chinese education is based on a network environment of more open education, is more attention to the education of student individuation and diversity, is to guide students actively explore and happy learning education, is to let all children can enjoy high-quality education resources of education, is more emphasis on education, lifelong learning is more wisdom education.

References

1. Official website of the Ministry of Education of China: Notice of the Ministry of Education on Postponing the 2020 Spring Semester [Web resource]. – 2020. – URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/s5987/202001/t20200127_416672.html?from=groupmessage (accessed 21.10.2021).
2. Official website of the Ministry of Education of China: The Ministry of Education released the 2020 National Education Development Statistical Bulletin [Web resource]. – 2021. – URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s5147/202108/t20210830_555619.html (accessed 15.11.2021).
3. Official website of the Ministry of Education of China: The Ministry of Education deployed the education system to open a psychological support hotline and online counseling services for the new coronavirus-infected pneumonia [Web resource]. – 2020. – URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/s5987/202001/t20200128_416721.html (accessed 10.12.2021).
4. China Government Network: Kindergartens, primary and secondary schools and colleges and universities have published guidelines for the prevention and control of novel coronavirus pneumonia [Web resource]. – 2020. – URL: http://www.gov.cn/xinwen/2020-03/12/content_5490408.htm (accessed 08.01.2022).
5. China Government Network: Xi Jinping presided over the meeting of the Standing Committee of the Political Bureau of the Central Committee to analyze the situation of domestic and foreign COVID-19 pandemic prevention and control, research and deploy to improve normalized pandemic prevention and control measures and determine a package of policies to support the economic and social development of Hubei Province [Web resource]. – 2020. – URL: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/29/content_5507486.htm (accessed 21.12.2021).
6. Guangming Network: More than 197 million students have resumed school and classes nationwide [Web resource]. – 2020. – URL: <https://m.gmw.cn/baijia/2020-06/13/1301284630.html> (accessed 21.01.2022).
7. CCTV Network: The number of students over the age of 18 has reached more than 95% of the new crown vaccination [Web resource]. – 2021. – URL: <https://news.cctv.com/2021/11/13/ARTIm1h0879fxeliD0c53ugi211113.shtml> (accessed 25.12.2021).
8. Official website of the Ministry of Education of China: Deepen cooperation to promote poverty reduction and build a higher quality education system [Web resource]. – 2021. – URL: http://www.moe.gov.cn/jyb_zzjg/huodong/202106/t20210622_539645.html (accessed 05.01.2022).
9. Wang Shixin, Lei Chaozi: Looking at the development of education informatization from the perspective of online education during the pandemic, China Education Network. – 2020.– № 06. – P. 9-14.
10. Ding Yuxiang. Problems and breakthrough paths in the high-quality construction of online teaching resources in primary and secondary schools in the new era, Information Technology Education in Primary and Secondary Schools. – 2021.– № 06. – P. 10.
11. Chen Shuang, Ye Caiqi. The normal state of education policy in the abnormal state: the characteristics and theoretical enlightenment of China's emergency policy of "suspending classes and non-stop learning", China Education Policy Review. – 2020.– № 06. – P. 73-95.
12. Wang Chuanyi, Zheng Xiang, Zhang Yu, Yao Guannan, Kang Shining. The implementation and proliferation of online higher education policies during the pandemic, Educational Research of Tsinghua University. – 2020.– № 04. – P. 47-59.

13. Luo Xiao. 2021 Education Policy Keywords, Education Today. – 2021.– № 12. – P. 10-15.
14. Cai Yuancui. Thinking and Countermeasures of Education Informatization in the Post-pandemic Period, China Educational Technology and Equipment– 2020.– № 18. – P. 12-14.
15. Yang Jinying, Li Yanjuan. Preliminary analysis of the impact of online courses on education informatization during the pandemic, China Education Informatization. – 2020.– № 17. – P. 62-65.

Гулицзыи Байшань

Шанхай шет тілдер университеті, Шанхай, Қытай

COVID-19 пандемиясының кезіндегі Қытайдың білім беру саясатының жағдайы мен даму үрдісі

Аңдатпа. Соңғы жылдары жаһандық ақпараттық технологияның дамуымен білім саласы да бірте-бірте жаңаруға бет бұрып, әртараптандырыла бастады. 2020 жылы COVID-19 індеті бүкіл әлем бойынша білім беруге бұрын-соңды болмаған әсер етті, дәстүрлі білім беру моделін өзгертті, онлайн білім берудің қарқынды дамуына ықпал етті және білім берудің жаңа түрін дүниеге әкелді. Осы тұрғыда заман өзгерістеріне қалай бейімделу, білім сапасын қалай қамтамасыз ету, білім берудің тұрақты дамуын қалай кепілдік ету қазіргі таңда әлемді алаңдататын мәселелердің бірі болып отыр. Мақала алдымен Қытайда COVID-19 басталғаннан бері қабылданған төрт кезеңдік білім беру саясатымен таныстырады, Қытайдың білім беру саласының алдында тұрған қиындықтарды талдайды және білімінің қиындықтарға төтеп беру мүмкіндіктерін қалай пайдалана алатынын, білім беруді басқарудың жаңа режимін қалыптастыра алатынын, онлайн білім беруді қалай дамытатынын, барлық оқу жұмысының ретті, ыңғайлы және тиімді болуын түбегейлі қамтамасыз етуін сипаттайды. Соңында Қытайдағы білім беруді ақпараттандырудың болашақ даму тенденциясы талқыланады, бұл білім беруді жаңғыртуға жетекшілік етеді, білім берудегі әділеттілікке ықпал етеді және жақсы білім беру ортасын жасайды.

Түйін сөздер: Қытай, білім беру саясаты, COVID-19, онлайн білім беру, білім беруді ақпараттандыру, оқуды тоқтатпай сабақты тоқтату, білім берудегі теңдік, төтенше жағдайларға әрекет ету механизмі, пандемия, модернизация

Гулицзыи Байшань

Шанхайский университет иностранных языков, Шанхай, Китай

Текущее состояние и тенденции развития образовательной политики Китая в условиях пандемии COVID-19

Аннотация. В последние годы с развитием глобальных информационных технологий сфера образования постепенно двигается в сторону модернизации и начала диверсифицироваться. Вспышка COVID-19 в 2020 году оказала беспрецедентное влияние на образование во всем мире, изменив традиционную модель образования, способствуя активному развитию онлайн-образования и породив новую форму образования. В этом контексте вопросы о том, как приспособиться к изменениям мира, как обеспечить качество образования, как обеспечить устойчивое развитие образования, являются одними из наиболее волнующих в настоящее время. В данной статье впервые представлены четыре этапа политики в области образования, принятые Китаем после вспышки COVID-19, анализируются проблемы, с которыми сталкивается китайское образование, и описывается, как китайское образование может использовать возможности для решения проблем, формировать новый способ управления образованием, продвигать онлайн-образование и принципиально обеспечивать упорядоченную, удобную и эффективную работу всей образовательной работы. Также обсуждается развитие информатизации образования в Китае, которое ведет к модернизации образования, способствует справедливости образования и создает хорошую образовательную среду.

Ключевые слова: Китай, образовательная политика, COVID-19, онлайн-образование, информатизация образования, приостановка занятий без остановки обучения, образовательная справедливость, механизм реагирования на чрезвычайные ситуации, пандемия, модернизация.

References

1. Official website of the Ministry of Education of China: Notice of the Ministry of Education on Postponing the 2020 Spring Semester. Available at: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/s5987/202001/t20200127_416672.html?from=groupmessage (accessed 21.10.2021).
2. Official website of the Ministry of Education of China: The Ministry of Education released the 2020 National Education Development Statistical Bulletin. Available at: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/s5147/202108/t20210830_555619.html (accessed 15.11.2021).
3. Official website of the Ministry of Education of China: The Ministry of Education deployed the education system to open a psychological support hotline and online counseling services for the new coronavirus-infected pneumonia. Available at: http://www.moe.gov.cn/jyb_xwfb/gzdt_gzdt/s5987/202001/t20200128_416721.html (accessed 10.12.2021).
4. China Government Network: Kindergartens, primary and secondary schools, and colleges and universities have published guidelines for the prevention and control of novel coronavirus pneumonia. Available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-03/12/content_5490408.htm (accessed 08.01.2022).
5. China Government Network: Xi Jinping presided over the meeting of the Standing Committee of the Political Bureau of the Central Committee to analyze the situation of domestic and foreign COVID-19 pandemic prevention and control, research and deploy to improve normalized pandemic prevention and control measures, and determine a package of policies to support the economic and social development of Hubei Province Available at: http://www.gov.cn/xinwen/2020-04/29/content_5507486.htm (accessed 21.12.2021).
6. Guangming Network: More than 197 million students have resumed school and classes nationwide. Available at: <https://m.gmw.cn/baijia/2020-06/13/1301284630.html> (accessed 21.01.2022).
7. CCTV Network: The number of students over the age of 18 has reached more than 95% of the new crown vaccination. Available at: <https://news.cctv.com/2021/11/13/ARTIm1h0879fxeliD0c53ugi211113.shtml> (accessed 25.12.2021).
8. Official website of the Ministry of Education of China: Deepen cooperation to promote poverty reduction and build a higher quality education system. Available at: http://www.moe.gov.cn/jyb_zzjg/huodong/202106/t20210622_539645.html (accessed 05.01.2022).
9. Wang Shixin, Lei Chaozi: Looking at the development of education informatization from the perspective of online education during the pandemic, China Education Network. 2020. No.06. P. 9-14.
10. Ding Yuxiang. Problems and breakthrough paths in the high-quality construction of online teaching resources in primary and secondary schools in the new era, Information Technology Education in Primary and Secondary Schools. 2021 (06).
11. Chen Shuang, Ye Caiqi. The normal state of education policy in the abnormal state: the characteristics and theoretical enlightenment of China's emergency policy of "suspending classes and non-stop learning", China Education Policy Review. 2020 No.06. P. 73-95.
12. Wang Chuanyi, Zheng Xiang, Zhang Yu, Yao Guannan, Kang Shining. The implementation and proliferation of online higher education policies during the pandemic, Educational Research of Tsinghua University. 2020. No.04. P. 47-59.
13. Luo Xiao. 2021 Education Policy Keywords, Education Today. 2021. No.12. P. 10-15.
14. Cai Yuancui. Thinking and Countermeasures of Education Informatization in the Post-pandemic Period, China Educational Technology and Equipment. 2020. No.18. P. 12-14.
15. Yang Jinying, Li Yanjuan. Preliminary analysis of the impact of online courses on education informatization during the pandemic, China Education Informatization. 2020. No.17. P.62-65.

Information about the author:

Guliziya Baishan – Ph.D. student, Lecturer of the Shanghai International Studies University, 550 Dalian Road, Shanghai, China.

Гулицзыи Байшань – саясаттану кафедрасының докторанты, Шанхай шет тілдер университетінің аға оқытушысы, Далянси көшесі 550, Шанхай, Қытай.

Ж.А. Кабаева

Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан
(E-mail: kabaeva_zha@mail.ru)

Особенности становления независимого Казахстана в начале XXI в.

Аннотация. Казахстан – социально-ориентированное государство, у которого были четкие векторы стратегической направленности своего развития – это сначала попасть в топ-50, а далее и в топ-30 развитых стран мира. Цель статьи – показать, что развитие страны в таком направлении позволило достичь определенных значимых результатов в экономической, политической и социальной сферах среди стран СНГ. Вместе с тем шло накопление негатива в виде нерешенных или отложенных проблем, приведших к сильному социальному противостоянию. Эта тема актуальна не только для понимания становления Казахстана, но и для понимания социально-экономических процессов, происходящих в других развивающихся странах; все они обладают как общими, так и особенными свойствами. Основу методологии составили компаративистский, синергетический, системно-структурный и статистический методы. На основе проведенного анализа в статье показаны конкретные достижения РК в различных областях с применением сравнительного количественного анализа. В этой статье динамика развития социальной сферы показана на основе применения точных статических данных. Эти достижения были существенны на фоне других развивающихся стран, но они оказались далеко недостаточными для стабильного и устойчивого развития открытого казахстанского общества. Сделан вывод о том, что стратегическая направленность развития страны с акцентом сначала на экономику, а уже затем на другие сферы была важна и плодотворна в первые годы становления страны. Казахстан выходит на новый виток развития, означающий, что меняются акценты, появляются новые приоритеты. Настало время разрешения накопившихся экономических, социальных проблем; настало время реформ во всех сферах, особенно в политической. Существующая сильная государственная власть своими решительными действиями значительно ускорит процесс улучшения социально-экономической обстановки в стране. И здесь возможен прорыв. Значимость статьи определена возможностью применения основных выводов при критическом осмыслении достижений страны, для понимания ее места среди развивающихся стран мира.

Ключевые слова: политическая сфера, социальная сфера, экономическая сфера, стратегия, население, благосостояние, государство, образование, тенденция.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-56-67>

Поступила: 10.01.2022 / Одобрена к опубликованию: 17.02.2022

Введение

В данной статье показана сложившаяся в первые десятилетия нового века экономико-социальная ситуация в нашей республике,

относящейся к группе развивающихся стран, которых в мире насчитывается примерно 150. Также Казахстан относится к странам переходного периода и к «посткоммунистическим странам»; к странам

«третьего мира». Они разные, проведение их типологизации сопряжено с большими трудностями. У всех существует множество проблем в области социально-экономического развития. Эти проблемы разнообразного характера; они имеют как общие, так и специфические черты. Анализ экономико-социальной обстановки в любой из этих стран всегда актуален в силу того, что существует огромный исследовательский пробел по данному вопросу. В данной статье акцент поставлен на специфических особенностях развития независимого Казахстана в начале XXI в. Наша страна достигла определенных результатов, идя по-своему «казахстанскому пути развития», когда на первое место ставилась экономика, а потом уже - преобразования в других сферах, включая и политическую. Это была специфическая особенность в становлении независимой центрально-азиатской республики. В большей степени такая направленность развития страны была необходима в первые годы. Январские трагические события показали, что в развитии наступает момент, сконцентрировавший в себе множество объективных и субъективных причин, когда нужно делать переориентацию системного характера в экономической, политической и социальной сферах. Трагические события имеют множество причин, которые можно рассматривать в разных срезах, с различных позиций. Стратегической позиции возникшие проблемы связаны и с проблемами роста. Страна вступает в новую фазу своего развития, которая характеризуется совпадением воли власти и воли народа по переустройству, обновлению общества. Важно понимание того, что мы живем в информационном обществе, в котором информация имеет приоритетное значение; социальные сети, как никогда ранее, оказывают сильное влияние на формирование общественного мнения и в немалой степени на изменение общественного, национального, индивидуального сознания.

Достижения Казахстана в первые десятилетия были значимыми, но они оказались недостаточными на начало 2022 г.

Методология исследования

Методология зависит от предмета исследования. Данный предмет исследования обладает параметрами неопределенности. Рассуждения идут о первых десятилетиях становящегося, развивающегося государства. Методология рассмотрения развитых (ставших) и развивающихся (становящихся) государств различна, также отличаются полученные результаты. Много элементов неопределенности заключено в самом становящемся объекте.

Примененный компаративистский метод, основанный на фактических данных, проиллюстрировал, что РК опережает соседние страны центрально-азиатского региона и многие страны СНГ по многим социально-экономическим показателям; также были применены системно-структурный, статистический, синергетический, феноменологический методы.

Применены источники по общей методологии исследования развивающихся стран в мире и идеи известных учёных. Paul De Grauwe ставит в центр своего исследования вопрос о колеблющихся отношениях между **взаимосвязанными государством и рынком**, которые имеют место быть в нашей стране ныне и в долгосрочной перспективе.

Известный исследователь Paul De Grauwe ставит вопрос: линейный или циклический характер имеет развитие капитализма? [1, 88 с.] Хотелось бы отметить, что в методологическом аспекте развитие экономики идет по своим диалектическим законам. В долгосрочной перспективе в экономике преобладает циклический характер, а в краткосрочной перспективе она более приближена к линейному виду.

К примеру, в независимой Индии тоже было два этапа в развитии: 1) до 1980 г. преобладала высокая доля государственного управления; 2) с 1980 г. начался переход на рыночную экономику [2, 56 с.]. На сегодня экономика Индии имеет высокие показатели по некоторым параметрам (темп роста ВВП

и др.), но наблюдаются и низкие показатели (к примеру, уровень начального образования и др.). Тогда как на сегодня в Казахстане состояние начального образования находится на высоком уровне.

В развивающихся странах на первом этапе доминирует государство, что наблюдается и в Казахстане, а потом идет перевес в сторону рынка.

О.Бланшард специфику «посткоммунистического перехода» видит в том, что развитие социально-экономических показателей имеет U-образную форму. Он выделяет в переходном периоде доминирующие аспекты, как 1) «перераспределение», 2) «реструктуризация». С таким подходом автора можно полностью согласиться [3, 27 с.]. В целом так происходило в независимом Казахстане, и сегодня точка нахождения Казахстана расположена немного правее и выше нижней точки в U. Обоснование такой оценки показано в статье: если в первые годы в стране наблюдалась тенденция к снижению показателей социально-экономического развития, то в последующие годы начался их рост. Отмеченные О.Бланшардом «перераспределение», «реструктуризация» будут особенно актуальными в нашей стране с начала 2022 г. Подход О.Бланшарда можно применить и для других развивающихся стран, находящихся на этапе переходного периода.

Исследователи Jonathon W. Moses and Bjørn Letnes в своей работе «Managing Resource Abundance and Wealth: The Norwegian Experience» (2017) показывают специфику распределения доходов в нефтедобывающей стране. Для Казахстана опыт нефтедобывающей Норвегии будет полезным [4, 103 с.] Особенно в части методологии распределения доходов, получаемых от нефтедобывающей отрасли, и не только. Авторы Carol Newman, John Page, John Rand, Abebe Shimeles, Måns Söderbom, and Finn Tarp в своей работе «Manufacturing Transformation: Comparative Studies of Industrial Development in Africa and

Emerging Asia» (2017) дают сравнительную характеристику промышленного развития в Африке и развивающихся странах Азии. Если в странах Африки сейчас природные ресурсы составляют большую часть экспорта, то в Казахстане стараются отойти от такой практики и довольно успешно. Методология анализа развивающихся стран имеет свою специфику. U-образная форма развития социально-экономических показателей в «посткоммунистических странах» обуславливает колеблющиеся отношения между государством и рынком. Все это нужно иметь в виду при рассмотрении характера развития нашей страны.

Обсуждение

В декабре 2012 г. был задействован стратегический проект «Стратегия «Казахстан-2050», в котором была поставлена высокая цель: Казахстану к 2050 г. войти в тридцатку развитых стран мира [5]. В этом направлении стали развиваться экономическая и связанная с ней политическая и социальная сферы республики. Еще ранее был задействован аналогичный проект, которому Н.А.Абыкаев дал верную оценку: «Стратегия «Казахстан-2030» (1997) – уникальный государственный стратегический документ. Ни в других странах СНГ, переживающих сложный период трансформации радикальных перемен, ни в развитых или развивающихся странах государственные лидеры не выступали с аналогичным стратегическим документом на перспективу, далеко превышающим время их реальных полномочий» [6, 16 с.] Почти все постсоветские республики в одно и то же время приобрели независимость, поэтому и для них 1991 г. стал точкой бифуркации в их траекториях развития, но на данный момент они находятся на разных ступенях развития (бифуркация – категория синергетики). Россия и Казахстан находятся на передних позициях, не считая прибалтийские республики. Социальная и политическая ситуации зависимы от уровня экономического

развития страны, определенного многими показателями. Остановимся на некоторых основных показателях, особо повлиявших на социальную жизнь. В основном будем опираться на данные до ковидного периода. В официальном информационном ресурсе Премьер-Министра Республики Казахстан (РК) указано, что «за 8 месяцев рост ВВП ускорился до 4,3%. Главными факторами роста экономики стали инвестиционная активность и стабильная инфляция. Рост инвестиций составил 10,7%». [7] Это показатели за первые 8 месяцев 2019 г., а за весь 2019 г. удалось достичь хороших показателей — экономический рост РК составил 4,5 %, что было заявлено в начале 2020 г. президентом К-Ж. Токаевым. Этот показатель намного выше общемирового. У России рост ВВП за 2019 г. составил 1,4 %, у Европейского союза примерно такой же показатель. Здесь нужно дать пояснение: «для того, чтобы объективно рассчитать ВВП страны, необходимо сложить стоимость товаров, услуг и т.д., производимых внутри страны» [8]. Социально-экономическое развитие государства более всего отражено в таких показателях, как 1) ВВП на душу населения и 2) ИЧР (индекс человеческого развития). Из «Таблицы ВВП на душу населения стран мира (данные за период с 2000 по 2018 год в долларах США.): показатель «Валовой внутренний продукт на душу населения» – это весь произведенный страной ВВП, разделенный на количество жителей данной страны. Казахстан имел 8 111, 85 \$ США; Кыргызская Республика – 1 127,6 \$ США; Таджикистан – 634,33\$ США; Туркменистан – 7 087\$ США; Узбекистан - 2 019\$ США» [9]. Эти данные показывают, что Казахстан имел самый высокий показатель ВВП на душу населения среди стран Центральной Азии. Это был средний показатель за определенный период. За 2018 г. Казахстан улучшил данный показатель до 11 166 USD [10]. Можно привести данные по ИЧР (индекс человеческого развития) за 2018 г., опубликованные в декабре 2019 г. «Россия занимает – 49 место, Казахстан – 50, Узбекистан и Туркменистан -108, Киргизия -122, Таджикистан – 125, Индия

- 129, Камбоджа -146» [11]. Как видно по этим данным, Казахстан по ИЧР находится в большом отрыве от стран ЦА, а также многих других развивающихся стран. Достижения в экономике позволили улучшить параметры социального развития страны. В Казахстане финансирование социальной сферы росло с каждым годом: «За 2017, 2018, 2019 годовые расходы республиканского бюджета на социальную сферу составляли соответственно: 3 679 млрд тенге, 4 206 млрд тенге, 5 388 млрд тенге. С 2017 года бюджетные расходы на социальную сферу (социальная защита, здравоохранение, образование, культура, спорт, туризм) выросли на 46,5%» [11]. Как видно, за эти три года финансирование здравоохранения, образования, культуры и др. выросло примерно в полтора раза. Это хороший показатель.

Процветание страны напрямую зависит от человеческого фактора. Население страны выступает и субъектом, и объектом проводимой социальной политики. «Население Казахстана по переписи 1989 года составляло 16,2 млн человек. За одно десятилетие (1991-2000) отрицательное сальдо международной миграции составило 1 млн 990 тыс. человек» [12]. Наибольшие миграционные потери имели место в Казахстане в 1994 году (410 тыс. человек), но к концу 2018 г. население РК составило уже более 18 млн человек, а в 2021 г. превысила 19 млн. Идет стабильный рост численности населения в республике. За последние годы рождаемость составляет примерно по 400 000 младенцев в год. Тогда как имеется много стран, особенно европейских, с отрицательным естественным приростом. В них идет убыль населения, т.е. депопуляция.

«Население Казахстана на 1 сентября 2018 составляет 18,3 миллиона человек. На момент обретения независимости в 1991 году в стране жили 16,7 миллиона. Демографические показатели в Казахстане демонстрируют положительную динамику. За текущий год в стране увеличилось число граждан, передает NUR.KZ со ссылкой на комитет по статистике.

Год	Население	Прирост к предыдущ. году
2017	18 044 724	1.55 %
2018	18 324 237	1.55 %
2019	18 608 079	1.55 %
2020	18 896 318	

Все данные в этой таблице даны на 1 января соответствующего года». [12]. Показано, что численность населения РК за год растет на 1.55 %. Здесь же приводятся следующие данные за последний доковидный 2019 г., которые дают более конкретное представление о прибывших и убывших.

Население Казахстана в 2019 году

Согласно нашей оценке, на конец 2019 года население Казахстана составляло 18 896 318 человек. За 2019 год население Казахстана увеличилось приблизительно на 288 239 человек. Учитывая, что население Казахстана в начале года оценивалось в 18 608 079 человек, годовой прирост составил 1.55 %. Вот основные демографические показатели Казахстана за 2019 год: Родившихся: 418 310 человек. Умерших: 165 054 человека. Естественный прирост населения: 253 256 человек. Миграционный прирост населения: 34 983 человека. Мужчин: 9 054 486 человек (по оценке на 31 декабря 2019 года). Женщин: 9 841 832 человека (по оценке на 31 декабря 2019 года)» [12].

Если за 2019 год население Казахстана увеличилось приблизительно на 288 239 человек, то годом ранее за 2018 год население Казахстана увеличилось на 237 тысяч человек. Тем самым за два года население увеличилось примерно на полмиллиона человек; при такой динамике население РК будет увеличиваться примерно на один млн человек через каждые 4 года. А по переписи населения в 2021 г. в РК уже проживает более 19 млн человек.

Человеческий капитал включает в себя образовательный уровень, навыки и способности граждан, поэтому важно остановиться на кадровой политике, проводимой государством.

В докладе о конкурентоспособности стран на 2018 г. важное место отведено кадровой

политике и отмечено, что: «согласно данным Отчета, в ближайшее время глобальная конкурентоспособность стран будет в наибольшей степени определяться их инновационным потенциалом» [8], определяющимся качественным уровнем специалистов. Вышеперечисленные достижения Казахстана по экономическим и социальным показателям стали возможны благодаря задействованной большой армии специалистов.

В Казахстане проводилась большая политика по обеспечению своими специалистами всех отраслей экономики и социальной сферы. Этому вопросу в нашей стране уделялось и уделяется большое внимание. [13] Для успешной подготовки высококвалифицированных специалистов наша республика в 2010 г. присоединилась к Болонскому процессу. Нужно отметить, что Казахстан – первое центрально-азиатское государство, признанное полноправным членом европейского образовательного пространства. В РК до 2011 г. подготовка специалистов шла по схеме: вуз (высшее учебное заведение), аспирантура, докторантура. С 2011 года процесс подготовки специалистов идет по схеме: бакалавриат, магистратура, докторантура. В первые годы подготовки специалистов по данной схеме, особенно по магистратуре и докторантуре, было много неразвитого, непонятного, но потом все стало постепенно улучшаться. Конечно же, этот путь сложный, противоречивый; идет постоянное совершенствование. К примеру, в последние годы конкретизируются образовательные программы (ОП) по всем специальностям во всех вузах РК с целью соответствия запросам национальной экономики. Выделение грантов связано с экономико-социальными потребностями общества. В 2022 г. 60% грантов выделяется техническим специальностям.

По государственной программе «Болашак» за рубежом много молодых людей получили и получают высшее и послевузовское образование. Они привносят в наше общество новые современные знания, инновационные методики и методологии

получения и применения знания на практике. Они входят в научное поле современных изысканий, исследований; лучше овладевают научным английским языком, приобретают определенные навыки и умения; они знакомятся с другой культурой и другим уровнем цивилизации, тем самым у них изменяются мировосприятие, мировоззрение.

О доминанте позитивных тенденций в социально-экономическом развитии страны указывает и такой фактор объективного характера, как наличие трудовых мигрантов в других странах. Казахстан не был и не является страной-экспортером мигрантов. «Страны – экспортеры трудовых ресурсов (Армения, Кыргызстан, Молдова, Таджикистан) ...» [14]. Россия, Казахстан являются странами-импортерами трудовых ресурсов. Это также хороший показатель.

В нашей стране имеется много нерешенных социальных проблем, которые шаг за шагом постепенно разрешаются. К ним относятся протекционизм, нетранспарентность, уровень бедности. После январских событий 2022 г. скорость их разрешения ускорится. Более успешно, но еще не на должном уровне решаются проблемы образования, здравоохранения, обеспечения населения жильем, безработицы. Все эти проблемы были известны до 2022 г., они ставились и решались, но не так скоро, успешно и результативно. На 18 съезде партии «Нұр Отан» было отмечено (2019), что будет осуществлена «реализация социальной политики по трем направлениям. Это повышение доходов и поддержка малообеспеченных слоев населения, решение жилищных вопросов граждан с низкими доходами, улучшение сфер образования и здравоохранения и комплексное развитие регионов.

Эти три направления будут приоритетными в нашем обществе на будущее десятилетие». [15]. Как далее было отмечено, для решения этих проблем «в текущем году на социальную сферу направлено более 45% от всех расходов республиканского бюджета» [15]. Только вспомните, что в 2019 г. почти половина от всех расходов была направлена на развитие социальной сферы. Вместе с тем нужно

иметь в виду, что «по сравнению с 2017 годом увеличился процент людей, которые считают безработицу наиболее важной проблемой. Также в пятерку основных социальных проблем вошли: дороговизна продуктов и товаров первой необходимости, низкий уровень зарплаты и пенсий, дорогие коммунальные услуги, недоступность жилья» [16]. Отмеченные недостатки остаются актуальными. К ним нужно добавить социальную несправедливость, коррупцию невиданных масштабов.

Несмотря на существующие негативы, в нашей стране шел процесс улучшения всех социально-экономических показателей. Малый и средний бизнес в РК развиваются нарастающими темпами; идет жесткая борьба с коррупцией; с осени 2019 г. начало работать «слышащее государство»; мощным ходом идет реализация проектов по жилищному строительству; обеспечению жильем малообеспеченных и молодых специалистов; строительство студенческих общежитий.

Реализуется адресная социальная помощь (АСП) многодетным семьям, успешно идет процесс «цифровизации» сфер экономики, образования, здравоохранения. Тем самым совершенствуются все компоненты социальной сферы. Демографический рост в стране привел к тому, что в 2019 г. 51% от всего населения Казахстана составляла молодежь до 29 лет. Это очень хороший демографический показатель. Успешно проводилась кадровая политика. Наша страна не являлась страной, экспортирующей рабочую силу. Как показал опрос, в Казахстане желают жить 87% его жителей [16].

Показатели социально-экономического развития важны для раскрытия общей картины достижений страны, но они не дают полного представления о самом обществе. Важно учитывать и другие показатели, такие как индексы счастья, надежды и др., показывающие уровень самочувствия у граждан разных слоев населения страны. В первую очередь того, как удовлетворяются самые базисные физиологические потребности человека в еде, сне, жилище и др. (по «пирамиде Маслоу»). По индексу

счастья Узбекистан стоит выше Казахстана, хотя, как было показано выше, почти по всем социально-экономическим показателям Казахстан намного опережает Узбекистан. По уровню счастья среди 147 стран мира за 2021 г. «на первых местах находятся Финляндия (7, 842), Дания (7, 620), Швейцария (7, 571) ... Далее Узбекистан (6,179) – на 42 месте, Казахстан (6, 152) – на 45 месте, Киргизия (5, 744) – на 67, Россия (5,477) – на 76 ...» [17]. По индексу надежды в 2021 г. Казахстан вошел в топ-10 стран мира.

Все вышеизложенное нужно понимать в контексте того, что мы живем в сложное время. «Мы живем в весьма турбулентную эпоху в мире, в котором (а) значительно возросла интенсивность технологических изменений, (б) существенно усилилась межстрановая конкуренция, (в) происходит резкое обострение глобальных финансово-экономических, геополитических, экологических, эпидемических и социальных проблем» [18, 203 с.].

Результаты

За последние два десятилетия наша страна, как было доказательно показано в сравнительном анализе, имела неплохие результаты в социально-экономической сфере по всем параметрам по сравнению с некоторыми развивающимися странами. Значительные результаты были по ВВП на душу населения, по ИЧР, по привлечению инвестиций и т.д.; численность населения страны возросла, страна не была экспортёром мигрантов; успешно проводилась кадровая политика по обучению молодых людей за рубежом по линии «Болашақ» и др., но эти достижения оказались недостаточными. Годы становления независимого суверенного Казахстана были сложными, противоречивыми. Так идет развитие. Это объективный процесс. В таком процессе возникают несоответствия между разными сферами: одни впереди, другие позади, что уже является основой для появления противоречий в экономической, социальной, политической областях, и они

имеют тенденцию к накоплению. В то же время негатив нарастает из-за социальной несправедливости, из-за низкого уровня жизни, безработицы, коррупций во всех сферах и т.д. Затем наступает момент перехода накопившихся количественных изменений в качественное, который может быть и скачкообразным, чего нельзя допускать. Можно переходы делать шаг за шагом путем реформ.

Стратегическая направленность развития страны с акцентом сначала на экономику, а уже затем на другие сферы была важна и плодотворна в первые годы становления страны. Казахстан выходит на новый виток развития, означающий, что меняются акценты, появляются новые приоритеты. В процессе развития наступает время решительных действий для скорого разрешения проблем, накопившихся в обществе за десятилетия независимости. Этот процесс был ускорен трагическими январскими событиями 2022 г. Хотя многие аспекты в становлении республики представлены лишь вкратце, но такое прочтение заслуживает внимания как со стороны теоретиков, так и со стороны практиков. Наступило время переосмысления достигнутого.

Выводы

Не претендуя на окончательные выводы, можно сказать об объективных и субъективных причинах, приведших к современному социально-экономическому статусу современного Казахстана.

Мы живем в информационном обществе, поэтому люди могут сравнивать различные страны как своего региона, так и всего мира по социально-экономическим параметрам. Сравнить зарплаты, уровень и качество жизни и т.д. Люди хотят жить еще лучше. Этому мешают объективные и субъективные причины. Объективные причины будут разрешаться на государственном уровне и не только. Наступает время, когда благосостояние народа будет быстро расти, что уже в течение 2-3 лет будет явно ощущаться каждым жителем. Вместе с тем нельзя

давать дорогу иждивенческим настроениям, которые наличествуют и имеют тенденцию к нарастанию.

Субъективные же причины в большей степени «заключены» в самом человеке. Если человек малообразованный (хорошо учиться - это большой труд), малоквалифицированный, с низкими моральными установками, с низким уровнем самоанализа и самокритичности, ленивый, не любящий труд, еще обладающий плохими привычками, но мечтающий иметь большие доходы и т.д., то такой человек обречен жить соответственно. К сожалению, таких людей немало. Важно обратить особое внимание на вопросы образования и воспитания граждан на государственном уровне.

Грядут большие перемены. 2022 г. будет обозначен как новая точка бифуркации в траектории развития Казахстана. Точки бифуркации - 1991, 2022 гг. - были важными в становлении независимого Казахстана в ее первые десятилетия. Ценность власти будет еще более нарастать, и она заключена в продуманной философии политических решений и действий. Сильная государственная власть своими решительными действиями значительно ускорит процесс улучшения социально-экономической обстановки в стране. Здесь возможен прорыв. Мощный

и сильный. Все продумывать, правильно организовывать и вместе с тем учитывать, «держать в уме», что развитие - это противоречивый процесс, что современные люди живут не только в реальном, но и в виртуальном пространстве. Важно вовремя выявлять негативное и уметь их разрешать, не доводя до критического состояния. Важно учитывать различные теоретические концепции по развитию стран переходного периода; улучшать «цифровизацию»; расширять, широко применять IT технологии и т.д. Важно расширить и углубить круг социологических исследований по анализу различных социальных групп по разным аспектам. Это означает, что важно на новую основу поставить социологические службы в республике.

Наша страна богатая, население достаточно образованное, менталитет народа на высоком качественном уровне. Все реформы, ожидаемые преобразования будут делать люди, а индекс надежды граждан Казахстана один из высоких в мире. Важно для успешного построения «Нового Казахстана» наличие как можно большего числа граждан, ориентированных на то, что было сказано еще в эпоху Просвещения: «Не спрашивай, что для тебя сделало государство, а спроси, что ты сделал для него».

Список литературы

1. Paul De Grauwe. The Limits of the Market: The Pendulum Between Government and Market / Paul De Grauwe. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 156 p.
2. Vijay Joshi. India's Long Road: The Search for Prosperity / Vijay Joshi. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 345 p.
3. Oliver Blanchard. The Economics of Post-Communist Transition / Oliver Blanchard. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 149 p.
4. Jonathon W. Moses and Bjørn Letnes. Managing Resource Abundance and Wealth: The Norwegian Experience / W. Jonathon. – Oxford: Oxford University Press, 2017. – 340 p.
5. Стратегия развития Казахстана до 2050 года [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: http://studwood.ru/1315329/ekonomika/strategiya_razvitiya_kazahstana_do_2050_goda (дата обращения: 20.01.2021).
6. Абыкаев Н.А. Приоритеты устойчивого экономического развития на этапе новой (третьей) модернизации Казахстана / Н.А. Абыкаев. – Москва: Экономика, 2017. – 396 с.
7. Итоги социально-экономического развития Казахстана за 8 месяцев 2019 г. 11 сентября [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: <https://primeminister.kz/ru/media/infographic/itogi-socialnoekonomicheskogo-razvitiya-kazahstana-za-8-mesyacev-2019-g> (дата обращения: 20.01.2021).

8. Отчет о глобальной конкурентоспособности 2017–2018. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://roscongress.org/materials/otchet-o-globalnoy-konkurentosposobnosti-2017-2018/> (дата обращения: 23.01.2021).
9. Таблица ВВП на душу населения стран мира. Данные за период с 2000 по 2018 год в долларах США. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://byrich.ru/tablica-vvp-na-dushu-naselenija-stran-mira.html> (дата обращения: 23.01.2021).
10. ВВП Казахстана: объем, темпы роста, на душу населения, структура. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://take-profit.org/statistics/gdp/kazakhstan/> (дата обращения: 23.01.2021).
11. Human Development. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. Report 2019. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: https://go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJw1zEEOgjAQheF6Ft2ZOkCQBG5T7ChN2k5pBwjexmO49ATGeCGbGJZf_pc3MifUAUS0Bq8L9ifjOStQZFgoWg3D5JSXGme0FBx6lv8sq6JsZY8reS2Nv5DDTWGrGqG6YNjNpteYNjpOyhg0mIcqmbyqizidi9_gcXndon3Djsf3_gdLljZd&src=3f5ee1e&via_page=1&user_type=18&oqid=8770ea0919c7e27a (дата обращения: 23.01.2021).
12. Население Казахстана [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://countrymeters.info/ru/Kazakhstan> (дата обращения: 23.01.2021).
13. Болонский процесс. Болонский процесс в Казахстане. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <http://www.voeto.ru/nuda/bolonskij-process-bolonskij-process-v-kazahstane/main.html> (дата обращения: 23.01.2021).
14. Рейтинг самых процветающих стран мира. 01 Ноября 2012 г. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.liveinternet.ru/users/3596969/post245988136/> (дата обращения: 23.01.2021).
15. Казахстанская правда. 28.02.2019. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: <http://www.kazpravda.kz> (дата обращения: 21.01.2020).
16. В какой город мечтают переехать казахстанцы и сколько оптимистов в стране? Исследование. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: https://365info.kz/2018/12/v-kakoj-gorod-mechtayut-pereehat-kazahstantsy-i-skolko-optimistov-v-strane-issledovanie?utm_source=mailru&utm_medium=par (дата обращения: 21.01.2021).
17. World Happiness Report. Рейтинг счастья по странам. Всемирный доклад о счастье. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL: https://go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLKCKpKLbS1y_JSC3PL8pJyc_LqdTLL0rXz8xLSc0u1i1OzkgsLqLM1DUyMDLQZ2AwNDMxNzYxMDQ3ZlglDZ87S7fwAkfC734_i4PPAPArGrc&src=3929a5a&via_page=1&user_type=18&oqid=8bc6425bd4078cad (дата обращения: 21.01.2021).
18. Мельянцева В.А. Основные тенденции, детерминанты, проблемы, противоречия современного экономического роста в развитых и развивающихся странах // Восток. – 2021. – № 5. – С. 203–212.

Ж.Ә. Кабаева

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Қазақстан – әлеуметтік бағдарланған мемлекет, оның стратегиялық даму бағытының айқын векторлары болды – алдымен 50, одан кейін әлемнің дамыған 30 елінің қатарына кіру. Мақаланың мақсаты – еліміздің осы бағытта дамуы ТМД елдері арасында экономикалық, саяси және әлеуметтік салаларда белгілі бір елеулі нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік бергенін көрсету. Сонымен қатар, шешілмеген немесе кейінге қалдырылған мәселелер түріндегі келеңсіз нәрселердің жинақталуы әлеуметтік конфронтацияны күрт өсуіне әкелді. Мақала Қазақстанның қалыптасуын түсіну үшін ғана емес, сонымен қатар басқа дамушы елдерде болып жатқан әлеуметтік-экономикалық процестерді түсіну үшін де өзекті; олардың барлығының ортақ және ерекше қасиеттері бар. Әдістеме салыстырмалы, синергетикалық, жүйелік-құрылымдық және статистикалық әдістерге негізделген. Мақалада талдау негізінде Қазақстан Республикасының әртүрлі салалардағы нақты жетістіктері салыстырмалы сандық талдау арқылы көрсетілген. Бұл мақалада нақты статикалық деректерді пайдалану негізінде әлеуметтік саланың даму динамикасы көрсетілген. Бұл жетістіктер басқа дамушы елдердің жағдайында айтарлықтай болды, бірақ олар

ашық қазақстандық қоғамның тұрақты дамуы үшін жеткіліксіз болып шықты. Әуелі экономикаға, содан кейін ғана басқа салаларға баса назар аудара отырып, ел дамуының стратегиялық бағыты еліміздің қалыптасуының алғашқы жылдарында маңызды әрі жемісті болды деген қорытынды жасалады. Қазақстан дамудың жаңа кезеңіне өтуде, бұл екпіндердің өзгеруде, жаңа басымдықтар пайда болуда. Жинақталған экономикалық және әлеуметтік мәселелерді шешудің уақыты келді, әсіресе саяси салада. Қолданыстағы қуатты мемлекеттік билік өзінің шешуші әрекеттерімен елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын жақсарту үдерісін айтарлықтай жеделдетеді. Бұл жерде серпіліс болуы мүмкін. Мақаланың маңыздылығы Қазақстанның әлемнің дамушы елдері арасындағы орнын түсіну үшін және еліміздің жетістіктерін сыни тұрғыдан бағалауда негізгі тұжырымдарды қолдану мүмкіндігімен айқындалады.

Түйін сөздер: саяси сала, әлеуметтік сала, экономикалық сала, стратегия, халық, әл-ауқат, мемлекет, білім, тенденция.

Zh.A. Kabayeva

Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Features of the formation of independent Kazakhstan at the beginning of the XXI century

Abstract. Kazakhstan is a socially oriented state, which had clear vectors of the strategic direction of its development - first to get into the top 50, and then into the top 30 developed countries of the world. The purpose of the article is to show that the development of the country in this direction has made it possible to achieve certain significant results in the economic, political, and social spheres among the CIS countries. At the same time, there was an accumulation of negative things in the form of unresolved or postponed problems, which led to the strong social confrontation. This topic is relevant not only for understanding the formation of Qazaqstan Kazakhstan but also for understanding the socio-economic processes taking place in other developing countries; they all have both common and special properties. The methodology was based on comparative, synergistic, system-structural, and statistical methods. Based on the analysis, the article shows the specific achievements of the Republic of Qazaqstan in various fields using a comparative quantitative analysis. In this article, the dynamics of the development of the social sphere are shown on the basis of the use of accurate static data. These achievements were significant against the background of other developing countries, but they turned out to be far from being sufficient for the stable and sustainable development of an open Qazaqstan society. It is concluded that the strategic direction of the country's development, with an emphasis first on the economy, and only then on other areas, was important and fruitful in the early years of the country's formation. Qazaqstan is entering a new round of development, which means that accents are changing, new priorities are emerging. The time has come to resolve the accumulated economic and social problems; the time has come for reforms in all spheres, especially in the political sphere. The existing strong state power, by its decisive actions, will significantly accelerate the process of improving the socio-economic situation in the country. And here a breakthrough is possible. The significance of the article is determined by the possibility of applying the main findings in critically evaluating the achievements of the country, in order to understand its place among the developing countries of the world.

Keywords: political sphere, social sphere, economic sphere, strategy, population, welfare, state, education, trend.

References

1. Paul De Grauwe. *The Limits of the Market: The Pendulum Between Government and Market*. (Oxford University Press, Oxford, 2017, 156 p.).
2. Vijay Joshi *India's Long Road: The Search for Prosperity*. (Oxford University Press, Oxford, 2017, 345 p.).
3. Oliver Blanchard. *The Economics of Post-Communist Transition*. (Oxford University Press, Oxford, 2003, 149 p.).

4. Jonathon W. Moses and Bjørn Letnes. Managing Resource Abundance and Wealth: The Norwegian Experience. (Oxford University Press, Oxford, 2017, 340 p.).
5. Development Strategy of Kazakhstan until 2050. Available at: http://studwood.ru/1315329/ekonomika/strategiya_razvitiya_kazahstana_do_2050_goda (accessed 20.01.2021).
6. Abykaev N.A. Prioritety ustojchivogo jekonomicheskogo razvitija na jetape novoj (tret'ej) modernizacii Kazahstana [Priorities of sustainable economic development at the stage of the new (third) modernization of Kazakhstan]. (Economics, Moscow, 2017, 396 p.), [in Russian].
7. Itogi social'no-jekonomicheskogo razvitija Kazahstana za 8 mesjacev 2019 g. 11 sentjabrja [Results of the socio-economic development of Kazakhstan for 8 months of 2019 September 11, 2019]. Available at: <https://primeminister.kz/ru/media/infographic/itogi-socialno-ekonomicheskogo-razvitiya-kazahstana-za-8-mesyacev-2019-g>, [in Russian]. (accessed 20.01.2021).
8. Otchet o global'noj konkurentosposobnosti 2017–2018 [Global Competitiveness Report 2017-2018]. Available at: <http://roscongress.org/materials/otchet-o-globalnoj-konkurentosposobnosti-2017-2018/>, [in Russian]. (accessed 23.01.2021).
9. Tablica VVP na dushu naselenija stran mira. Dannye dany za period s 2000 po 2018 god v dollarah SShA [Table of GDP per capita of the countries of the world. Data are given for the period from 2000 to 2018 in US dollars]. Available at: <https://byrich.ru/tablica-vvp-na-dushu-naselenija-stran-mira.html>, in Russian]. (accessed 23.01.2021).
10. VVP Kazahstana: ob'em, tempy rosta, na dushu naselenija, struktura [GDP of Kazakhstan: volume, growth rates, per capita, structure]. Available at: <https://take-profit.org/statistics/gdp/kazahstan/>, [in Russian]. (accessed 23.01.2021).
11. Human development. Beyond income, beyond averages, beyond today: Inequalities in human development in the 21st century. Report 2019 - URL: https://go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJw1zEE0gjAQheF6Ft2ZOKCQBG5T7ChN2k5pBwjexmO49ATGeCGbGJzf_pc3MifUAUS0Bq8L9ifjOstQZFgoWg3D5JSXGme0FBx6lv8sq6JsZY8reS2Nv5DDTWrgGq6YNjNpteYNjpOyhg0mIcqbmqqizidi9_gcXndon3D-jsf3_gdLljZd&src=3f5ee1e&via_page=1&user_type=18&oid=8770ea0919c7e27a (accessed 23.01.2021).
12. Naselenie Kazahstana [Population of Kazakhstan]. Available at: <https://countrymeters.info/ru/Kazahstan>, [in Russian]. (accessed 23.01.2021).
13. Bolonskij process. Bolonskij process v Kazahstane [Bologna process. Bologna process in Kazakhstan], Available at: <http://www.voeto.ru/nuda/bolonskij-process-bolonskij-process-v-kazahstane/main.html>, [in Russian]. (accessed 23.01.2021).
14. Rejting samyh procvetajushhih stran mira. 01 Nojabrja 2012 g. [Rating of the most prosperous countries in the world. 01 November 2012], Available at: <https://www.liveinternet.ru/users/3596969/post245988136/>, [in Russian]. (accessed 23.01.2021).
15. Kazahstanskaya Pravda. 28.02.2019. Available at: <http://www.kazpravda.kz>, [in Russian]. (accessed 21.01.2021).
16. V kakoj gorod mechtajut pereehat' kazahstancy i skol'ko optimistov v strane? Issledovanie [What city do Kazakhstanis dream of moving to and how many optimists are there in the country? Study]. Available at: https://365info.kz/2018/12/v-kakoj-gorod-mechtayut-pereehat-kazahstancy-i-skolko-optimistov-v-strane-issledovanie?utm_source=mailru&utm_medium=par, [in Russian]. (accessed 21.01.2021).
17. Rejting schast'ja po stranam. Vsemirnyj doklad o schast'e [World Happiness Report. Happiness rating by country. World Happiness Report], Available at: https://go.mail.ru/redirect?type=sr&redirect=eJzLKCKpKlB51y_JSC3PL8pJyc_LqdTLL0rXz8xLSc0u1i1OzkgsLqIM1DUyMDLQZ2AwNDMxNzYxMDQ3ZiIgLDZ87S7fwAkfC734_iPPAPArGpc&src=3929a5a&via_page=1&user_type=18&oid=8bc6425bd4078cad, [in Russian]. (accessed 21.01.2021).
18. Melyantsev V.A. Osnovnye tendencii, determinanty, problemy, protivorechija sovremennogo jekonomicheskogo rosta v razvityh i razvivajushhihsja stranah [Main trends, determinants, problems, contradictions of modern economic growth in developed and developing countries] Vostok [Oriens]. 2021. No. 5. P. 203 – 212, [in Russian].

Сведения об авторе:

Кабаева Жулдыз Абдыкаримовна – доктор философских наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин, Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан.

Kabayeva Zhuldyz Abdykarimovna – Doctor of Philosophical Science, Professor of Department of Political Science and Social - Philosophical Disciplines, Abay Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan.

Ә.М. Кагазбаева¹
М.К. Аксакалова^{2*}

¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар университеті, Алматы, Қазақстан

²Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

*Корреспонденция үшін автор: madina.aksakal@mail.ru

Қытайдың монетарлық саясаты: Қазақстан үшін тәжірибе

Аңдатпа. Мақалада ҚХР орталық банкінің ақша-несие саясаты және оның жеке құралдарының экономикалық өсуге әсері талданады. Қазақстанның ақша-несие саясатына әсер ететін экономикалық және саяси проблемалары қарастырылады.

Ғылыми мақаланың мақсаты Қытай экономикасын дамытудың монетарлық механизмінің ерекшеліктерін айқындау, Қытайдың монетарлық саясатының инновациялық құралдарын зерделеу және Қазақстан Республикасының монетарлық саясатын жетілдіру бойынша практикалық сипаттағы ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Қытай ақша-несие саясатын жүргізудегі жалпы әлемдік тенденцияларды көшіруді көздемейді, бірақ елдегі жағдайды бағалай отырып, қазіргі қажеттіліктерге байланысты шешімдер қабылдайды. Қазіргі уақытта Қытайдың Орталық банкі тәуелсіз монетарлық саясатын жүргізеді және оны жүзеге асыру үшін бірқатар классикалық және заманауи құралдарды қолданады.

Зерттеуде жалпы ғылыми әдістермен қатар салыстырмалы және статистикалық әдістер де қолданылды. Зерттелетін сипаттамаларды талдау үшін монетарлық саясаттың негізгі құралдарының статистикасы, Халықаралық Валюта Қоры мен ҚХР Орталық банкінің талдамалық есептері, сондай-ақ монетарлық саясаттың өзгеруі туралы ғылыми мақалалар қолданылады.

Автордың пікірінше, Қытайдың ақша-несие саясатындағы дәстүрлі және инновациялық құралдарды, сондай-ақ дамушы Қытайдың жалпы оң тәжірибесін біріктіру Қазақстандағы ақша-несие саясатының тетіктерін жетілдіру үшін қажет. Қытайдағы реформалардың тәжірибесі мемлекеттің өз саясатында тарихи қалыптасуы мен даму заңдылықтарын ескере отырып дамыған елдердің озық тәжірибелеріне сүйенетіндігінің арқасында мемлекеттің сәтті болғанын көрсетеді. Аз дамыған қоғам неғұрлым дамыған қоғамның заңдарына сәйкес жұмыс істей және дами алмайды. Қазақстанға монетарлық саясатын жүргізудегі Қытайдың озық тәжірибелерін зерделеу және қабылдау ұсынылады: экономиканың нақты секторын дамыту және экономикалық өсуді ынталандыру; ұлттық валютаның тұрақтылығын сақтау; инфляцияны экономикалық жүйенің тұрақты жұмыс істеуі үшін қажетті деңгейде ұстап тұру.

Түйін сөздер: монетарлық саясат, инновациялық құралдар, қытай тәжірибесі, Ұлттық банк, валюта, Қытай Халық Республикасы, Қазақстан Республикасы, девальвация.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-68-78>

Түсті: 21.12.2022 / Жарияланымға рұқсат етілді: 11.01.2022

Кіріспе

Соңғы он жылдағы бірқатар қаржы-экономикалық дағдарыстар әлемнің негізгі экономикаларының монетарлық биліктерінің қызметіне елеулі түзетулер енгізді, орталық банктердің ақша-несие саясатының жаңа, инновациялық құралдарын әзірлеуіне және енгізуіне себеп болды. Осыған байланысты осы салада белгілі бір табыстарға қол жеткізген қытай тәжірибесі ерекше қызығушылық тудырады және қазіргі жүйелік қиындықтарға қарамастан, экономикалық өсу көрсеткіші бойынша әлемдегі жетекші позицияларды сақтай алды.

Қытай Халық Банкінің ақша-несие саясаты орталық банк функцияларын толығымен орындаған сәттен бастап елдің экономикалық дамуының жоғары қарқынын ұстап тұру мақсаттарына сәйкес келеді, бұл негізгі көрсеткіштерді талдау арқылы расталады. Қазіргі уақытта Қытайдың Орталық Банкі тәуелсіз монетарлық саясат жүргізіп, оны іске асыру үшін бірқатар классикалық және қазіргі заманғы құралдарды қолданады. Бұл бүкіл Қытай экономикасының жағдайына оң әсерін тигізеді. Қытай Халық Республикасының экономикасы соңғы онжылдықтардағы динамикасымен ерекшеленеді. Ел экономикасының табысты дамуында Қытай Халық банкінің монетарлық саясаты маңызды рөл атқарады. Қытайдағы экономикалық саясат тұтастай алғанда ішкі экономикалық процестерді ынталандыруға — өндірісті дамытуға және ұлттық тұтынушылар тарапынан сұраныстың өсуіне, сондай-ақ экспорттық-бағдарланған компанияларды қолдауға және шетелдік инвестицияларды тарту үшін жағдайлар жасауға байланысты экономикалық өсуді қолдауға бағытталған. Қытай Орталық Банкінің мақсаттары мен құралдары экономикалық шарттарға сәйкес түзетіледі. Соңғы жылдары Қытай Халық банкі өзінің саясатын «пруденциалды» деп сипаттады, яғни тым еркін де емес, тым қатты да емес саясатың ұстанады. Сонымен қатар, бір жағынан, жылжымайтын мүлік нарығын реттеуге және экономикадағы қарыздардың өсуін шектеуге бағытталған, ал

екінші жағынан, елдегі экономикалық өсу процестерін қолдауға тырысады.

Зерттеу мақсаты

Ғылыми мақаланың мақсаты Қытай экономикасын дамытудың монетарлық механизмінің ерекшеліктерін айқындау, Қытайдың монетарлық саясатының инновациялық құралдарын зерделеу және Қазақстан Республикасының монетарлық саясатын жетілдіру бойынша практикалық сипаттағы ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Қытайдың ұлттық монетарлы саясатының тиімділігі мен оның әлемдік экономикаға кірігуін зерделеу маңызды. Монетарлы саясат пен саяси-экономикалық дамудың өзара тәуелділігі тереңірек қамтылуы үшін, салыстырмалы талдауды қолдана отырып, әртүрлі тарихи дәуірлерде осы қатынасты зерттеудің пайдасы зор. Сапалық және сандық баға жалпы көріністі қайта құру және тарихтағы саяси-экономикалық дамудың негізгі тенденцияларын анықтау үшін қажет.

Зерттеу тарихнамасы

Мемлекеттің монетарлы саясатымен зерттеу жұмыстарына, әлемнің бірқатар атақты ғалымдары қатысқан. Олардың ішінде: Кейнс Д.М., Фишер И., Фридман М., Самуэльсон П., Патинкин Д., Пигу А.С., Менгер К., және т.б. Фридман М., Бруннер К., Рогоф К., Хикс Д., Холл Р., Дж.Стиглиц, Кругман П., Гринспан А., Бернанке Б., сияқты ғалымдардың еңбектері ақша-несие саясатын зерттеудің теориялық негізі ретінде пайдаланылды.

Қытай экономикасының дамуы мен осы процеске әсер ететін факторлар, 1978 жылы Қытай экономикалық реформалардың басталғаны туралы жариялаған сәттен бастап отыз жылдан астам уақыт бойы зерттеушілердің назарында еді. Осы кезеңде ел өндірілген номиналды ЖІӨ көлемі бойынша тоғызыншы орыннан екінші орынға көшті. Қытай қазіргі уақытта экономикалық дамудағы елеулі нәтижелерге қол жеткізді.

Қытай зерттеушілерінің арасында Д. Чжан мен В. Чэн жұмыстарын ерекше атау керек, олар өз зерттеулерінде Қытайдың монетарлық саясатын және ҚХР мен АҚШ арасындағы қарым-қатынастардың дамуын қарастырды [1]. Авторлар сауда қатынастарының моделін, екі жетекші сауда серіктестерінің және олардың өзгермелі өндірістік сектор жағдайында пайда алу мүмкіндігін, сондай-ақ юаньды нығайту саясаты мен Федералдық резервтік жүйенің сандық жұмсарту саясатын қарастырды. К. Линь, Ц. Шэнь, Н. Го сынды Қытай зерттеушілерінің еңбектерінде, Қытай Орталық банкінің монетарлық саясаты өзгерістерін талдау қаралды [2].

Ресейлік зерттеушілердің еңбектерінде Қытайдың қаржы нарыққа және қаржы институттарына көп көңіл бөледі. Отандық ғалымдардың еңбектеріне келсек жалпы Қытай Халық Республикасының монетарлық саясатты зерттеген ғалымдар өте аз деуге болады.

Зерттеу әдістері

Мақалада жалпы ғылыми әдістермен қатар салыстырмалы және статистикалық әдістер де қолданылды. Зерттелетін сипаттамаларды талдау үшін монетарлық саясаттың негізгі құралдарының статистикасы, Халықаралық Валюта Қоры мен ҚХР Орталық банкінің талдамалық есептері, сондай-ақ монетарлық саясаттың өзгеруі туралы ғылыми мақалалар қолданылады.

Талқылау

Қытай Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының құралдары әртүрлі. 1994 жылдан бастап ол ашық нарықта операцияларды, оларды қытай юанімен, шетел валютасымен, мемлекеттік бағалы қағаздармен, оның ішінде Қытай Ұлттық Банкінің вексельдерімен, сондай-ақ соңғы уақытта, қысқа мерзімді өтімді қаржы құралдарымен жүргізе отырып жүзеге асырады. Сонымен қатар, 1994 жылдан бастап орталық банк құрал ретінде коммерциялық банктердің өтімділігін басқару үшін резервтік талаптарды қолдана

бастады. Қытайдың Орталық Банкі қаржы мекемелерінің кредиттері мен депозиттері бойынша әртүрлі базалық пайыздық мөлшерлемелерді, сондай-ақ 2004 жылдан бастап Қытайдың Мемлекеттік кеңесінің алдын ала келісімінсіз өзгертуге құқылы есептік пайыздық мөлшерлемені белгілейді. Коммерциялық банктер үшін бағдар ретінде белгіленетін пайыздық мөлшерлемелер орындау үшін міндетті болып табылады, оны Қытайдың Ұлттық Банкі бақылайды [3; б.217]. Банктік пайыздық ставкаларды ырықтандыру банк жүйесіне теріс әсер етуі мүмкін деп саналады. Сондай-ақ оны қолдау мақсатында Орталық банк «ашық терезе» саясаты сияқты құралды белсенді пайдаланады, бұл ұлттық реттеуіштің коммерциялық банктермен тығыз байланысын және нұсқаулар мен нанымдардың көмегімен ағымдағы қызмет мәселелерін шешуді білдіреді.

Өз мақсаттарына жету үшін Қытай Халық банкі бірқатар дәстүрлі құралдарды сәтті қолданғанын атап өту керек: резервтік капиталдың қажетті коэффициенті, есеп саясаты, ашық нарықтағы операциялар, пайыздық мөлшерлемелер, қайта қаржыландыру операциялары. Сонымен қатар, экономикалық дамудың жаңашылдығына сүйене отырып, 2013 жылдан бастап Қытай SLO (Short-term Liquidity Operations), SLF (Standing Lending Facility), PSL (Pledged Supplementary Lending), MLF (Mid-term Lending Facility) сияқты инновациялық құралдарды дәйекті түрде жасап, енгізуде. Қытай Халық банкінің монетарлық саясатының жаңа құралдары туралы негізгі ақпарат 1 кестеде келтірілген.

1-кестеде көрсетілген барлық құралдар кепілдік негізде іске асырылатынын атап өткен жөн. Кепілдік қамтамасыз ету ретінде мемлекеттік облигациялар, қазынашылық вексельдер, жоғары рейтингілі облигациялар, жоғары сапалы кредиттер және т. б. сияқты активтер бола алады.

Осы құралдарды қарастырайық. Ресей зерттеушісі В. Ю. Черкасов атап өткендей: SLO құралы (қысқа мерзімді өтімділікті реттеу бойынша операциялар) РЕПО (ағыл. repo – repurchase, қаз. – бұрын сатып алынған тауарды

кері сатып алу туралы келісім) операциялары (тікелей және кері) формасындағы пайыздық ставка бойынша конкурс негізінде өткізіледі және жүйелі емес сипатта болады, өйткені, әдетте банк жүйесіндегі өтімділік ауытқуының күтпеген сипатына ие қысқа мерзімді тегістеу үшін пайдаланылады [4; б. 64].

SLF (тұрақты несиелік желісі) ауылдық несиелік кооперативтерін, ауылдық коммерциялық банктерді, қалалық коммерциялық банктерді жатқызуға болатын шағын және орта қаржы ұйымдарына қысқа мерзімді өтімділікті беруге бағытталған. SLF көбінесе шығыс жаңа жылы мен ҚХР құрылған күнін және ұзақ ұлттық мерекелерге байланысты болатын өтімділіктің маусымдық ауытқуын азайту үшін қолданылады. SLO-дан айырмашылығы,

SLF тұрақты негізде жұмыс істейді және қаржы институттарының нақты қажеттіліктерін ескере отырып, Қытай Халық Банкіне тікелей өтініш түрінде жүзеге асырылады, пайыздық мөлшерлеме әр жағдайда жеке-жеке белгіленеді.

MLF (Орта мерзімді несиелік жүйесі) - бұл коммерциялық емес несиелік банктерге (саяси банктер - Экспорт-Импорт Банкі, Қытай Ауылшаруашылық Даму Банкі, Мемлекеттік Даму Банкі), сондай-ақ ірі коммерциялық банктерге орташа мерзімді өтімділікті қамтамасыз ету үшін құрылған құрал. MLF тетігі несиелік ұйымдардың өтініші бойынша пайдалануға арналған, бірақ оны аукцион негізінде де қолдануға болады [4; б.70]. Осылайша, MLF тетігі Ұлттық Банктің

1 кесте - Қытайдағы ақша-несиелік саясатының жаңа құралдары [5]

Құралдың атауы (ағылш.)	Құралдың атауы (орыс)	Пайдалануға кіріспе	Қолданылу мерзімі	Іске асыру тәсілі	Операцияға қатысушылар	Функциялары
SLO (Short-term Liquidity Operations)	Қысқа мерзімді өтімділікті реттеу бойынша операциялар	2013 ж.	7 күнге дейін	Тікелей және кері РЕПО (ағылш. repo – repurchase agreement) - бағалы қағаздар сатылатын және бір мезгілде алдын ала келісілген баға бойынша оларды кері сатып алу туралы келісім жасалатын мәміленің түрі.	Саяси және жалпы мемлекеттік банктер	Ашық нарықтағы операцияларды толықтыру, базалық пайыздық мөлшерлеменің қозғалыс бағытын айқындау
SLF (Standing Lending Facility)	Тұрақты несиелік желісі	2013 ж.	1,3,7 күн	Қаржы ұйымынан тікелей өтініш	Шағын және орта қаржы мекемелері	Қысқа мерзімді пайыздық мөлшерлеменің қозғалыс бағытын айқындау, маусымдық мөлшерлемені тегістеу нарықтық ауытқулар
PSL (Pledged Supplementary Lending)	Қосымша қарыз алу механизмі қамтамасыз етілген	2014 ж.	3 айдан 5 жылға дейін	Бағалы қағаздарды мақсатты түрде шығару	Қытай Даму Банкі, Қытай Ауылшаруашылық Даму Банкі, Қытайдың Импорт-Экспорттық Банкі	Өтімділікті қамтамасыз ететін орташа мерзімді пайыздық мөлшерлеменің бағытын анықтау
MLF (Mid-term Lending Facility)	Орта мерзімді несиелік желісі	2014 ж.	3 ай (ұзарту мүмкіндігімен)	БҚ мақсатты түрде беру	Саяси және мемлекеттік банктер	Пайыздық ставканың қозғалыс бағытын айқындау, өтімділікті беру

ақша-несие саясатының таңдаулы әдістеріне жатады - мемлекеттік қаржыландыру құнын төмендету арқылы ел экономикасын жалпы макроэкономикалық реттеу бағытына негізделген экономиканың нақты секторының дамуын ынталандырады.

И.В. Цвигун, Е.Ю. Сизықтың сынды зерттеушілердің пайымдауынша, PSL (несие берудің қосымша әдісі) бастапқыда Мемлекеттік Даму Банкінің тозығы жеткен тұрғын үйді қайта құру жөніндегі жобасын қолдауға бағытталған еді, бірақ кейіннен бұл құралдың ауқымы Қытайдың Экспорт-импорт банкі мен Қытайдың Ауылшаруашылық Даму Банкінің қызметіне де кең таралды. Қазіргі уақытта PSL тетігі ұзақ мерзімді әлеуметтік маңызы бар жобаларды (суландыру жобалары, қытайлық кәсіпорындардың «Шығу» бағдарламасы және т.б.) қаржыландыру функциясын орындайды [6; б.179].

Қытай Халық банкінің ақша-несие саясатындағы жоғарыда аталған өзгерістер Қытай үкіметінің жалпы макроэкономикалық саясатының негізгі бағыттарымен тығыз байланысты. Экспортқа бағдарланған экономикалық жүйеден, тікелей шетелдік инвестициялар (ТШИ) ішкі сұранысқа бағытталған неғұрлым теңдестірілген моделге көшу жағдайында Қытай билігі банк жүйесіндегі өтімділіктің жеткіліксіз деңгейінің айқын проблемасына тап болды. Соңғы кезге дейін ақша массасын қаржыландыру функциясын шетелдік капитал атқарды - ол нарықтық өтімділікті қамтамасыз етті. Қазіргі уақытта Қытай Халық банкінің ақша-несие саясатының құралдары, оның ішінде осы құжатта сипатталған несиелеудің жаңа құралдары, инвестициялау көздерін толықтыру және экономикалық өсуді одан әрі қолдау мәселесін шешуде. Алайда, қытай экономикасының әсерлі жетістіктері реттеушінің жеткілікті сәтті қызметі туралы айтуға мүмкіндік береді. Макроэкономикалық тепе-теңдік, яғни бағаның тұрақты төмен деңгейіне қол жеткізу және қолдау, жұмыспен қамтудың жоғары деңгейін, экономикалық өсуді, валюталық және қаржы нарықтарының тұрақтылығын

қамтамасыз ету және төлем балансының тепе-теңдігін монетарлық процестерді мемлекеттік реттеудің мақсаттары деп танылады [7; б. 230].

ҚХР-ның экономикасы мен банк жүйесінде жүргізіліп жатқан саясатты ағымдағы уақыттың қажеттіліктерімен және елдің жоғары басшылығының қондырғыларымен келісетін Қытай Халық банкі ерекше рөл атқарады. Күш-жігердің, соның ішінде елдің ақша-несие органдарының арқасында қытай экономикасы жаңа мәртебеге ие болды – интернационалды валютаға ие мемлекет. Қытай Халық банкінің монетарлық саясатын талдай келе, зерттеушілер инфляция деңгейі орталық банк үшін монетарлық саясатының құралдары жүйесін құру үшін маңызды индикатор болып табылатындығын атап өтеді, ол оны инфляцияны мақсатты енгізген көптеген елдердің орталық банкілерінің саясатына жақындатады [8; б. 264].

Ұлттық компаниялар мен үй шаруашылығына берілген несиелердің өсуі қазіргі уақытта Қытайдағы тұрақты экономикалық өсуді қолдаудың маңызды факторы. Жапониядағы сияқты, Қытайдағы борыш ішкі жинақтардың жоғары деңгейі болған жағдайда ішкі ресурстар есебінен қаржыландырылады. Бұдан басқа, капитал қозғалысына мемлекеттің бақылауы бұрынғысынша, бұл басқарылатын тәртіпте қайта құрылымдауды жүргізуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Осылайша, Қытай тәжірибесі белгілі бір деңгейде өтімділікті ұстап тұру мен инфляцияны экономикалық жүйенің тұрақты жұмыс істеуі үшін қажетті деңгейде ұстап тұрудың тиімді балансын көрсетеді. Қытай банк жүйесінің жетілмеген нарықтық тетіктерін және нәтижесінде пайыздық мөлшерлемені бұрмаландыру механизмін ескере отырып, Қытай Халық банкі ұлттық валютаның тұрақтылығын қолдауға және Қытай үкіметі жүзеге асыратын макроэкономикалық саясаттың мүддесіне бағытталған жобаларға мақсатты несиелерді кеңейтуге назар аударды. Ақша массасын

басқарудың таңдаулы саясаты тұтастай алғанда банк жүйесінің артық өтімділігін алуға көмектесіп, қажетті қаржы ресурстарын басым секторлар мен жобаларға бағыттайды.

Қытайдың монетарлы саясаты елдің экономикалық өсуіне ықпал етті. Қытайды дамытудың оң тәжірибесі Қазақстан үшін қажет. Бұл ұлттық валютаның девальвациясы жағдайында теңдестірілген инфляцияға қарсы саясатты жүргізу қажеттігіне және шаруашылық жүргізуші субъектілерді кредиттік ресурстармен қамтамасыз ету қажеттігіне байланысты, бұл ағымдағы қаржы дағдарысы жағдайында даму факторы емес, өмір сүру шарты болып табылады.

Монетарлық саясатқа әсер ететін Қазақстан экономикасындағы негізгі проблемаларды қарастырайық. *Біріншіден*, Қазақстан Республикасы шикізат экспортына маманданған және валюта бағамының динамикасына қатты тәуелді мемлекет. Отандық экспорттың негізгі үлесі мұнай, газ және металдар сияқты шикізат тауарлары есебінен құралады, олардың үлесі экспорттың 70-80% - ын құрайды. Бюджет-салық саясаты жалпы нашар, мемлекеттік қаржы теңдестірілмеген [9; б.195]. *Екіншіден*, Қазақстан экономикасы ашық, импортқа тәуелді және қолайсыз сыртқы өзгерістердің әсеріне ұшырайтын болып табылады. Осы себепті, халықаралық тауар нарығындағы бағаның құбылуы кезеңінде импорттық инфляция мәселесі Қазақстан үшін шиеленісе түсуде. Осылайша, 2014 жылы Қазақстан Ұлттық Банкі теңгенің құнсыздануын өткізді. Негізгі себептердің ішінде мыналар аталып өтті: дамушы елдерден капитал ағымы; ресей рублінің бағамының еркін қалыптасуына көшу. 2014 жылы Қазақстанға импорттың жалпы көлемінен Ресейден келетін тауарлар 36,2% құрады. Қазақстаннан Ресейге тауарлар экспорты бұл көлемнен үш есе аз. Осылайша, Қазақстанның Ұлттық Банкі отандық тауар өндірушіні қорғау мақсатында девальвацияға ұшырады [10; б.58]. *Үшіншіден*, Қазақстанның мемлекеттік қарызы өсу тенденциясын көрсетеді, 2018 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша бұл көрсеткіш ЖІӨ-нің

26% -на жетті. Экономика ғылымдарының докторы В.Ю. Додоновтың пікірінше: «соңғы үш жылдағы қарыздың өсуінің жылдамдауы, теңгенің құнсыздануымен байланысты болды, нәтижесінде борыштың валюталық бөлігі қайтабағалауға байланысты күрт өсті» [10; б.37]. Бұл қазір бюджет тапшылығы мемлекеттік бағалы қағаздарды шығару арқылы белсенді түрде өтелетіндігін көрсетеді. *Төртіншіден*, Ұлттық банктің айырбас бағамының өзгеруі дәстүрлі түрде тек алтын-валюта резервтері есебінен тұрақтандырылады, сондықтан 2014 жылы айырбастау бағамын қолдауға 10 млрд. доллардан астам қаражат бөлінді. Ұлттық Банктің жетіспеуі жағдайында өтімділікті ұсынудың балама құралдары жоқ екенін көреміз. *Бесіншіден*, негізгі ойыншылар - зейнетақы қорлары - біртұтас ойыншыға (Бірыңғай ұлттық зейнетақы қоры) біріктірілген ішкі қор нарығында, бұл, әрине, өзімен сауда жасай алмайды. Өтімділіктің жетіспеушілігін байқаймыз. *Алтыншыдан*, қаржы құралдарының едәуір әлсіз нарығы, өйткені барлық несиелеу негізінен тұтынушылық және ипотекалық несиеге байланысты, туынды қаржы құралдары жоқ. *Жетіншіден*, Ұлттық қордағы жағдай да қиын, оның көлемі төрт жыл қатарынан төмендеп келеді: егер 2014 жылдың желтоқсанында ол 73,2 млрд долларды құраса, 2015 жылдың желтоқсанында - 63,4 млрд доллар, 2016 жылдың желтоқсанында 61,2 миллиард доллар, ал 2017 жылғы желтоқсанда 58,3 миллиард доллар құрады [11]. Ұлттық қор көлемінің төмендеуінің айқын себебі - мұнай бағасының төмендеуі, өйткені қор мұнай секторындағы компаниялардан салық жинайды, олардың көлемі осы бағаларға тікелей тәуелді. *Сегізіншіден*, ішкі ақша нарығы және тұтастай алғанда ұлттық қаржы жүйесі нашар дамыған. 2017 жылдың 1 қаңтарынан бастап 2018 жылдың 1 ақпанына дейін екінші деңгейдегі банктер активтерінің көлемі 25 557 млрд теңгеден 23 786 млрд теңгеге дейін (6,9% — ға), несие қоржыны 15 511 млрд теңгеден 13 223 млрд теңгеге дейін (14,8% - ға) қысқарды. Алайда, мерзімі өткен несиелерге қатысты жағдай барынша алаңдатады [12].

Қазақстан экономикасының соңғы жылдардағы ең өткір проблемаларының бірі - халықтың нақты ақшалай табыстарының тоқырауы мен төмендеуі. Нақты кірістің өсуінің алғашқы теріс көрсеткіштері 2015 және 2016–2017 жылдары пайда болды, қазірдің өзінде теріс аймақта толығымен өтті, ал нақты кірістердің төмендеуі жеделдеді [8; б. 48].

Зерттеушілер Зиябеков Б., Акиндеев Ю.А., Якушев И.В. «Қазақстан Республикасының қаржы жүйесін басқаруды модернизациялау стратегиясы» атты ғылыми мақалада олар Қазақстан Ұлттық Банкі қазіргі уақытта пайдасыз, ал жеке коммерциялық банктер ұлттық экономикамен емес, билік органдарымен ерекше қарым-қатынас орнатты деген қорытындыға келді. Сондықтан зерттеушілер банк жүйесін реформалауды ұсынады, өйткені либерализм қағидаттарын одан әрі енгізу, экономикадағы жағдайды тұрақсыздандыруға әкеледі. Банк жүйесі әлеуметтік бағытта болуы керек [13; б.79].

Бүгінгі таңда ұлттық валютаның айырбастау бағамы барлық мемлекеттер үшін маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Қазақстанның ақша нарығындағы соңғы жылдардағы басты мәселесі - экономиканың тұрақсыздығы және оның әлемдік валюталарға қатысты төмендеу тенденциясы салдарынан теңгенің құнсыздануы. Айырбастау бағамының теріс дамуы экономиканың түрлі салаларында, банк секторында және әлеуметтік салада бірқатар жағымсыз салдарға ие. Үкімет пен Ұлттық банк деңгейіндегі жағдайды тұрақтандыру әрекеттері уақытша нәтиже береді, бірақ тұтастай алғанда қажетті нәтиже бермейді.

Теңгенің қазіргі уақыттағы әлсіреуін әлемдегі жағдай, атап айтқанда АҚШ пен Қытай, АҚШ пен ЕО арасындағы сауда соғысы, Ресейге қарсы санкциялар және АҚШ-тың монетарлы саясатын қатайту түсіндіреді. Теңгенің долларға қатысты жүйелі төмендеу тенденциясын еңсеру керек, өйткені бұл біздің импортқа тәуелді экономикамыздағы тауарлар мен азық-түлік бағаларының өсуіне әкеледі. Ұлттық валютаның (теңге) айырбас бағамын анықтайтын сыртқы факторларды

бақылау қажет. Біріншіден, бұл Ресейдегі экономикалық жағдай және Қытайдағы экономикалық өсу қарқыны, өйткені олар маңызды сауда серіктестері. Бұдан басқа, Қазақстан Еуразиялық экономикалық одақ арқылы Ресей экономикасына қатты байланысты. Көрші мемлекеттегі кез келген қолайсыз жағдай Қазақстандағы экономикалық жағдайға автоматты түрде әсер етеді. Девальвация себептерінің бірі рубль курсының құлдырауымен байланысты. Бұл сыртқы факторлардың әсерінің тікелей дәлелі болып табылады. Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің монетарлық саясатының ағымдағы режимі экономиканың тұрақты және теңгерімді өсуіне ықпал етеді. Алайда, ұлттық валюта тұрақтылығының проблемаларын жүйелі шешу тәсілдерін түбегейлі өзгертпей, жүргізілетін монетарлық саясаттың тиімділігі жеткіліксіз. Біздің ойымызша, экономиканың нақты секторын, оның ішінде шикізат емес салаларды дамытудың мақсатты бағдарламалары мен тетіктерін әзірлеу қажеттігі туындады, бұл нарықты отандық өндіріс тауарларымен толтыруға және экономиканы долларсыздандыру, банк секторын экономикалық өсуді ынталандырудың инвестициялық-инновациялық моделіне көшіру жөніндегі тиімді шараларды енгізуді жалғастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Біздің елде қазіргі уақытта егжей-тегжейлі қарау мен жоюды талап ететін теріс факторлардың көп саны бар. Қазақстан Ұлттық Банкінің экономикалық өсуге жәрдемдесу жөніндегі ағымдағы монетарлық саясаты өз мақсаттарына қол жеткізбейді. Өсіп келе жатқан инфляция кезінде пайыздық мөлшерлемелердің одан әрі артуы, ақша массасының төмендеуі, экономиканың нақты секторына кредит беру көлемінің азаюы және соның салдарынан экономикалық өсудің төмендеуі орын алады.

Осылайша, жоғарыда айтылғанды қорыта келе, келесі қорытындыларға келеміз:

1. Қытайдың монетарлық саясаты 2 мақсатқа бағытталған: инфляцияны реттеу және экономикалық өсуге ықпал ету. Қазіргі уақытта Қазақстанның монетарлық саясатының басты мақсаты инфляцияны төмен деңгейде ұстап тұруды (инфляцияны таргеттеу) болжайтын бағаның тұрақтылығы. Инфляцияны таргеттеу саясаты экономикадағы ақша массасын төмендетуді, демек, кредит беру шарттарын қатаңдату - пайыздық ставкаларды арттыруды көздейтінін ескеру маңызды. Жоғары пайыздық мөлшерлемелер нақты экономиканы несиелеуге маңызды кедергі болып табылады. Біздің ойымызша, Қазақстан Ұлттық Банкі монетарлы саясатының негізгі бағыттарын елдегі экономикалық өсуге қол жеткізу бағытында қайта қарау қажет. Сонымен қатар, Қытайдың тәжірибесіне сүйене отырып, оң аспектілерді ескеру керек, атап айтқанда экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындарға инвестициялық несиелік ресурстарды беру мақсатында коммерциялық банктерге ұзақ мерзімді жеңілдетілген несие беруді дамыту қажет.

2. Қазақстанның Ұлттық Банкі мемлекеттің бақылауында болуы тиіс. Бұл үшін банк жүйесіне реформа жүргізу қажет. Ұлттық Банктің экономикалық өсу үшін күшті ынталандыру факторлары бар екенін ескере отырып, оның функцияларын кеңейту туралы ойланған жөн. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің міндеттерінің бірі экономикалық өсуге ықпал ету керектігі. Біздің ойымызша, бұл қаржы секторы мен нақты экономика арасындағы кедергілерді азайтады.

3. Қытайда 2013 жылы және қазіргі уақытта Қытайдың ақша-кредит саясатының жаңа құралдары (қысқа мерзімді, ұзақ мерзімді, қосымша Кредиттеу) енгізілді, олар экономиканың нақты секторы салаларын дамытуды ынталандырады. Бір қызығы, пайыздық мөлшерлемелер әр жағдайда жеке белгіленеді. Қытай Халық банкінің монетарлық саясатының жоғарыда көрсетілген құралдары инвестициялық көздердің орнын толтыру және экономикалық

өсуді одан әрі қолдау проблемасын шешеді. Осылайша, Қытай тәжірибесі берілген нысаналы көрсеткіштерде өтімділікті қолдау мен инфляцияны экономикалық жүйенің тұрақты жұмыс істеуі үшін қажетті деңгейде ұстап тұру арасындағы білікті теңгерімдеуді көрсетіп отыр. Біздің ойымызша, Қытайдың бұл тәжірибесін Қазақстанның монетарлық саясатының тетіктерін жетілдіру үшін қазақстандық зерттеушілер қарауы тиіс. Банктердің экономиканың нақты секторының кәсіпорындарын несиелендірудің тиімді тетігін құруға ерекше назар аударылуы тиіс.

4. Қытай тәжірибесі экономикалық табыстың міндетті шарты мемлекетке деген қоғамдық сенім болып табылатынын көрсетеді, ол сондай-ақ ұлттық валютаға деген сеніммен де көрінеді. Ұлттық валютаның беделі бүгінгі күні заманауи мемлекеттердің маңызды капиталына айналды. Қытай Халық банкі ұлттық валютаның тұрақтылығын қолдауға және Қытай үкіметі жүзеге асыратын макроэкономикалық саясаттың мүддесіне бағытталған жобаларға мақсатты несиелерді кеңейтуге назар аударды. Қазақстан Республикасы ұлттық валютасының тұрақтылығын қамтамасыз етуі керек.

5. Қазақстанда қаржы жүйесінің өтімділігі мен тұрақтылығын қолдау мәселесі қазір өткір мәселе болып отыр. Негізінен, сыртқы қаржыландыру көздеріне сүйене отырып, ұзақ мерзімді тұрақты экономика құру мүмкін емес. Өтімділіктің ең тұрақты көзі клиенттердің - жеке және заңды тұлғалардың салымдары, сондай-ақ ұзақ мерзімді несиелеу қоры болып табылады. Қытай тәжірибесі көрсеткендей, монетарлы саясатын тиімді жүзеге асыру тұрақты қаржы нарығы болған жағдайда ғана мүмкін болады.

Осылайша, Қытайды дамытудың оң тәжірибесі Қазақстан үшін қажет. Бұл ұлттық валютаның девальвациясы жағдайында теңдестірілген инфляцияға қарсы саясатты жүргізу қажеттігіне және шаруашылық жүргізуші субъектілерді кредиттік ресурстармен қамтамасыз ету қажеттігіне байланысты, бұл ағымдағы қаржы дағдарысы жағдайында даму факторы емес, өмір сүру шарты.

Әдебиеттер тізімі

1. Cheng W., Zhang D. A monetary model of China-US trade relations // *Economic Modelling*. – 2012. – № 29. – P. 233–238.
2. Shen C. H., Lin K. L., Guo N. Hawk or dove: Switching regression model for the monetary policy reaction function in China // *Pacific-Basin Finance Journal*. – 2016. – № 36. – P. 94–111.
3. Селищев А.С., Селищев Н.А., Селищев А.А. Финансовые рынки и институты Китая / А.С. Селищев, Н.А. Селищев, А.А. Селищев. – Москва: ИНФРА-М., 2018. – 258 б.
4. Черкасов В.Ю. Реформы макроэкономической политики Китая и их современный этап (2013-2016 годы) // *Деньги и кредит*. – 2016. – №. 11. – Б. 62-74.
5. The People's Bank of China [Электрон. ресурсы] – 2018. – URL: <https://www.pbc.gov.cn> (қарастырылған күні: 13.08.2020).
6. Цвигун И.В., Сизых Е.Ю. Инновационные инструменты монетарной политики Китая: опыт для России // *Инновационные технологии в экономике и бизнесе: материалы II Международной науч. конф. Кемерово, 2017*. – Б. 178-188.
7. Mishkin F.S. *Financial Markets and Institutions* / F.S. Mishkin. – New York: Pearson Higher Ed, 2018. – 712 p.
8. Sun R. What measures Chinese monetary policy? // *Journal of International Money and Finance*. – № 59. – 2015. – P. 263-268.
9. Оразалинова М.Н. Перспективы применения режима инфляционного таргетирования в Республике Казахстан // *Вестник университета Туран*. – №3 (71). – 2016. – Б. 194-199.
10. Додонов В.Ю. Государственные финансы Казахстана: тенденции и влияние на уровень жизни населения // *Диалог: политика, право, экономика*. – 2018. – №2(9). – Б. 36-50.
11. Международные резервы и активы Национального фонда РК // Национальный Банк Республики Казахстан: официальный интернет-ресурс [Электрон. ресурсы]. – 2021. – URL: <http://www.nationalbank.kz/?docid=285&switch=russian> (қолданылған күні: 09.07.2020)
12. Денежное обращение и кредитование: стат. бюл. / Евразийская экономическая комиссия. [Электрон. ресурсы]. – 2021. – URL: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/2016.pdf> (қарастырылған күні: 25.08.2020).
13. Зиябеков Б., Акиндеев Ю.А., Якушев И.В. Стратегия модернизации управления финансовой системой Республики Казахстан // *Инновации и инвестиции*. – 2019. – № 11. – Б. 74-84.

Э.М. Кагазбаева¹, М.К. Аксакалова²

¹Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Қазақстан

²Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан

Монетарная политика Китая: опыт для Казахстана

Аннотация. В данной статье анализируются денежно-кредитная политика Центрального банка КНР и влияние его отдельных инструментов на экономический рост. Рассматриваются экономические и политические проблемы, влияющие на денежно-кредитную политику Казахстана.

Целью научной статьи являются выявление особенностей монетарного механизма развития экономики Китая, изучение инновационных инструментов монетарной политики Китая и выработка предложений практического характера по совершенствованию монетарной политики Республики Казахстан. Китай не стремится копировать общемировые тенденции в проведении денежно-кредитной политики, а принимает решения, связанные с текущими потребностями, оценивая ситуацию в стране. В настоящее время Центральный банк Китая проводит независимую монетарную политику и использует для ее реализации ряд классических и современных инструментов.

Наряду с общенаучными методами в данном исследовании использовались как сравнительные, так и статистические методы. Для анализа исследуемых характеристик была использована статистика основ-

ных инструментов монетарной политики, аналитические отчеты Международного валютного фонда и Центрального банка КНР, а также научные статьи о развитии монетарной политики Китая.

По мнению авторов, объединение традиционных и инновационных инструментов в денежно-кредитной политике Китая, а также общего положительного опыта развивающегося Китая необходимо для совершенствования механизмов денежно-кредитной политики в Казахстане. Опыт реформ в Китае показывает, что государство стало успешным благодаря тому, что в своей политике государство опирается на передовой опыт развитых стран с учетом закономерностей исторического становления и развития. Менее развитое общество не может функционировать и развиваться по законам более развитого общества. Казахстану предлагается изучить и принять передовой опыт Китая в проведении монетарной политики: развитие реального сектора экономики и стимулирование экономического роста; сохранение стабильности национальной валюты; поддержание инфляции на уровне, необходимом для устойчивого функционирования экономической системы.

Ключевые слова: монетарная политика, инновационные инструменты, китайский опыт, Национальный банк, валюта, Китайская Народная Республика, Республика Казахстан, девальвация.

Е.М. Kagazbaeva¹, М.К. Axakalova²

¹*Kazakh University of International Relations and World languages named Ablai khan, Almaty, Kazakhstan*

²*Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan*

China's Monetary Policy: experience for Kazakhstan

Abstract. This article analyzes the monetary policy of the Central Bank of China and the impact of its individual instruments on economic growth. The economic and political problems affecting the monetary policy of Kazakhstan are considered.

The purpose of the scientific article is to identify the features of the monetary mechanism for the development of the Chinese economy, to study innovative tools of China's monetary policy, and to develop practical recommendations for improving the monetary policy of the Republic of Kazakhstan. China does not seek to copy global trends in monetary policy, but makes decisions related to current needs, assessing the situation in the country. Currently, the Central Bank of China conducts an independent monetary policy and uses a number of classic and modern tools to implement it.

Along with general scientific methods, both comparative and statistical methods were used in this study. To analyze the studied characteristics, statistics of the main monetary policy instruments, analytical reports of the International Monetary Fund and the Central Bank of the People's Republic of China, as well as scientific articles on the development of China's monetary policy were used.

According to the author, the combination of traditional and innovative instruments in China's monetary policy, as well as the generally positive experience of developing China, is necessary to improve the mechanisms of monetary policy in Kazakhstan. The experience of reforms in China shows that the state has become successful due to the fact that in its policy the state relies on the best practices of developed countries, taking into account the patterns of historical formation and development. A less developed society cannot function and develop according to the laws of a more developed society. Kazakhstan is invited to study and adopt China's best practices in conducting monetary policy: developing the real sector of the economy and stimulating economic growth; maintaining the stability of the national currency; maintaining inflation at the level necessary for the sustainable functioning of the economic system.

Keywords: monetary policy, innovative tools, Chinese experience, national Bank, currency, people's Republic of China, Republic of Kazakhstan, devaluation.

References

1. Cheng W., Zhang D. A monetary model of China-US trade relations *Economic. Modelling.* 2012. No.29. P. 233–238 [in English]

2. Shen C. H., Lin K. L., Guo N. Hawk, or dove: Switching regression model for the monetary policy reaction function in China. *Pacific-Basin Finance Journal*, 2016. No.36. P. 94–111.
3. Selishchev A. S., Selishchev N. A., Selishchev A. A. *Finansovye rynki i instituty Kitaja [China's Financial Markets and Institutions]*, (Moscow, INFRA, 2018, 258 p.), [in Russian].
4. Cherkasov V. Yu. Reformy makroekonomicheskoy politiki Kitaja i ih sovremennyy jetap (2013-2016 gody) [Reforms of China's macroeconomic policy and their current stage (2013-2016)] *Den'gi i kredit [Money and credit]*. 2016. No. 11. P. 62-74, [in Russian].
5. The People's Bank of China. Available at: <https://www/pbc.gov.cn> (accessed 08.13.2020).
6. Tsvigun I.V., Sizykh E.Yu. Innovacionnye instrumenty monetarnoy politiki Kitaya: opyt dlya Rossii [Innovative instruments of China's monetary policy: experience for Russia] *Innovacionnye tekhnologii v ekonomike i biznese: materialy II Mezhdunarodnoj nauch. konf. [Innovative technologies in economics and business: proceedings of the II International Scientific Conference]*, Kemerovo, 2017. P.178-188, [in Russian].
7. Mishkin F.S. *Financial Markets and Institutions* (Pearson Higher Ed, New York, 2018, 712 p.).
8. Sun R. What measures Chinese monetary policy? *Journal of International Money and Finance*. 2015. No. 59. P. 263-268.
9. Orazalinova M.N. Perspektivy primeneniya rezhima inflyacionnogo targetirovaniya v Respublike Kazahstan [Prospects for the application of the inflation targeting regime in the Republic of Kazakhstan] *Vestnik universiteta Turan [Bulletin of the University of Turan]*. 2016. No. 3 (71). P. 194-199, [in Russian].
10. Dodonov V.Yu. Gosudarstvennye finansy Kazahstana: tendencii i vliyanie na uroven' zhizni naseleniya [State finances of Kazakhstan: trends and impact on the standard of living of the population] *Dialog: politika, pravo, ekonomika [Dialogue: politics, law, economics]*. 2018. No. 2(9). P. 36-50, [in Russian].
11. Mezhdunarodnye rezervy i activity Nacional'nogo fonda RK [International reserves and assets of the National Fund of the Republic of Kazakhstan] *Nacional'nyj Bank Respubliki Kazahstan: oficial'nyj internet-resurs [National Bank of the Republic of Kazakhstan: official Internet resource]*. Available at: <http://www.nationalbank.kz/?docid=285&switch=russian>, [in Russian]. (accessed 09.07.2020).
12. Denezhnoe obrashchenie i kreditovanie: stat. byul [Monetary circulation and lending: stat. byul.] *Evrazijskaya ekonomicheskaya komissiya [Eurasian Economic Commission]*. Available at: <http://www.eurasiancommission.org/ru/act / 2016.pdf>, [in Russian]. (accessed 25.08.2020).
13. Ziyabekov B., Akindeev Yu.A., Yakushev I.V. Strategiya modernizacii upravleniya finansovoj sistemoj Respubliki Kazahstan [Strategy of modernization of financial system management of the Republic of Kazakhstan] *Innovacii i investicii [Innovations and investments]*. 2019. No.11. P. 74-84, [in Russian].

Авторлар туралы мәлімет:

Кагазбаева Эльмира Маратовна – саяси ғылымдар кандидаты, доцент, Абылай хан атындағы ҚХҚ және ӨТУ-нің жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру кафедрасының меңгерушісі, Алматы, Қазақстан.

Аксакалова Мадина – саяси ғылымдар кандидаты, аға оқытушы, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан.

Kagazbayeva Elmira Maratovna – Candidate of Political Sciences, Head of the Department of Postgraduate Education, associate Professor Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan.

Aksakalova Madina – Candidate of Political Sciences, Senior Lecturer, Kazakh National Women's Teacher Training University, Almaty, Kazakhstan.

Theoretical aspects of intellectual migration research

Abstract. *The article analyzes the course of theoretical study of the problem of intellectual migration, which reflects the relationship of mental relations of all countries of the world. Since gaining independence, the Republic of Kazakhstan, as a subject of the international community, has freely communicated with the countries of the world. However, due to political stability, it is very difficult for an economically developing state to compete with the developed countries of the world in scientific, innovative, technological terms. Therefore, the departure of educated specialists and the best students from the country creates a brain drain. A comprehensive study of the threat of this issue to national security from the point of view of political science is becoming relevant. In the scientific article, general scientific methods such as analyses, synthesis and classification of conclusions were used to the theoretical basis of intellectual migration. Using this methods, it was possible operationalize the theories of researches on this issue and draw conclusions about the need to consider the problems of the country's brain drain as the basis of research.*

Keywords: *intellectual migration, brain drain, professionals, innovation, process, brain circulation, human capital.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-79-85>

Received: 12.08.2021 / Approved: 12.12.2021

Introduction

In the context of innovative development of the world, intellectual resources are one of the factors that demonstrate the competitiveness of all countries. As you know, countries with developed science and technology have a high chance of attracting intellectual workers from developing countries. Therefore, it is normal for a country that is being formed and developing as an independent state to transfer intelligence to developed countries with a high level of Science and education, providing favorable conditions for research work. The aim of the study is to analyze the problems of loss of intellectual resources of the Republic of Kazakhstan since

the years of independence of the direction of intellectual migration in the study of its impact on national security, first of all to study the theoretical and methodological basis of this complex problem. As a result of the theoretical analysis, the rate of brain drain of the country is considered as an urgent problem that needs to be studied by political science, theories are analyzed and concepts are proposed that serve as solutions to the problems of intellectual migration of the country. After all, in the modern world, intellectual human capital forms the basis of the country's economic, political, social, and scientific wealth. Therefore, the retention of this capital and its attraction from outside is a priority in the development of any country. The testable

hypothesis of the study is that in a developed world with a strong current global information flow, the shift of human capital is normal, but it is important to study its theoretical basis and demonstrate its effectiveness in order to analyze the threat and, in some cases, the need for it to the national security of each country.

Analysis of the theoretical basis of the study of intellectual migration.

Intellectual migration in the modern conditions of society's development is gaining a special significance and differential character, which is reflected in the emergence of new types of migration processes of intellectual resources. The development of the labor market, the demand for intellectual capital, is characterized as an objective process of development of the country. This phenomenon is likely to continue to develop in the context of the development of high technologies and globalization. Today, many scientists, researchers, politicians and the entire society are concerned about the consequences of migration processes for the world community and individual countries.

The problems of intellectual migration began to be studied as a process of population transition in international circulation from the beginning of the twentieth century. These studies are the basis of the modern migration process. Therefore, the political science of the country did not go beyond the study of this complex phenomenon. To study domestic intellectual migration, it is necessary to study the conclusions of the first foreign scientists. Thus, to focus more specifically on the conceptual foundations of the study of the migration situation of any country, especially the processes of mental migration, is given at different times in their works by I. Kant, E. Ravenstein, R. Park, L. Darsky, V. Zelinsky, G. Simmel, J. Clark, J. R. R. Tolkien. Considered by A. Zayonchkovskaya, V. I. Perevedentsev, V. A. Iontsev, L. L. Rybakovsky, T. N. Yudina and others.

E. Durkheim, K. Marx, L. Kosinsky, M. Protero, K. Kammeyer and H. Gene, J. Trevert, L. L. Rybakovsky, V. A. Iontseva, V. I. Dobrenkova, T. N. Yudina, D. N. Kuleshova devoted their

research to the analysis of typology of migration processes.

One of the first, I. Kant, in his treatise «On Eternal Peace», argued that all «citizens of the world» should have the right to freedom of movement, in his opinion, this process is based on «agreement in accordance with the Civil Law of the world». In fact, I. Kant was one of the first to lay the foundation for the relationship between the migrant and the Host Society [1, P.47].

In connection with this problem, in the late nineteenth century, the English scientist E. Ravenstein defined migration as a permanent or temporary change in a person's place of residence [2, p.33].

The following scientist L. I. Darsky defines the mechanical movement of the population as migration. That is, the territorial movements of people are interpreted as the displacement of people due to changes in their permanent or temporary place of residence [3, P. 45].

R. Park's theory is the classical foreign theory of migration. He sees migration as one of the forms that bring about historical changes. That is,» the migration of people becomes the mobility of individuals « [P. 4, 27].

Moving deeper into foreign theories, E. Lee in his theory of migration tried to create a methodological basis for the movement of the population in space. In his opinion, migration is defined as a change of permanent or temporary place of residence. According to E. Lee, there should be no restrictions on the distance and nature of migration (voluntary or forced) and no differences between internal and external migration. However, in his opinion, not all types of mobility in space belong to migration. In particular, the transition from one region to another, the constant movement of nomads and migrant workers are not subject to real migration [5, p.60].

S. Eisenstadt considers migration to be the physical transfer of an individual or group of people from one society to another. This transition usually requires abandoning one social relationship and accepting another that is different from the original one. It is aimed at changing the entire social life of a person at the

previous place of residence and creating a new complex of social life at the new place of residence where he moved [6, p. 30].

As for modern Russian researchers, T. N. Yudina understands migration as a complete form of territorial movement. «migration is a set of movements of a person in order to change their place of residence» [P. 7, 25].

E. Y. Sadovskaya, who contributed to the study of the problems of intellectual migration turnover of the country, in turn, states that migration is «the movement of the population across state borders, which requires internal and interstate regulation due to changes in the place of residence» [P.8, 44].

The concept of migration at different times was scientifically proposed by E. Lee, D. Ross, O. Shrivastava, S. Goldschneider, B. Ghosh, R. Chandra, J. Rubinstein and R. Bacon, R. Johnson, S. David, S. Mishra, V. I. Perevedentsev, V. A. Iontsev, L. L. Rybakovsky, T. N. Yudina, G. D. Gritsenko, N. N. Totsky, E. Y. Sadovskaya. Therefore, in order to understand and study intellectual migration, which is a complex process in the world, it is better to familiarize yourself with the theories of foreign scientists and analyze them. These theories are valuable scientific discoveries that can guide the study of the migration, help it make concrete decisions and analyze them.

Concept, essence, types, functions of intellectual migration.

Migration in general, especially intellectual migration is also directly related to the human capital of the country. Therefore, when we talk about intellectual migration, we should first focus on the concept of human capital. Human capital is a set of accumulated knowledge, skills and abilities acquired by an employee through general and special education, vocational training and production experience. The concept of human capital was first proposed by the American economist G. Becker in 1960. Today, it is widely believed that the main driver of economic growth is human capital [P. 9, 19].

Intellectual migration leads to the redistribution of human capital between countries around the

world. Mass migration of the most educated and promising specialists leads to the depletion of human capital in the country, which significantly affects its economic growth opportunities. If we talk about Kazakhstan, we should say that in recent years it is time to understand the need to get rid of dependence on resources, focus on the development of innovative technologies and strive to become a state with a science-based economy.

This requires investment in education, research, and science.

Today, it is important not only to grow human capital, that is, ready-made qualified promising personnel, but also to keep them in the country. Therefore, it is important to look for answers to a number of questions in order to understand what reasons motivate educated people to take this step when they decide to leave their homeland. Namely: what are the main reasons for leaving for another country? What are the circumstances that influenced the decision of migrants to take this step? How much damage does the country suffer as a result of intellectual migration? Is it possible to use this process for the benefit of Kazakhstan? These topical issues require analysis and solutions from the point of view of science. Therefore, it is advisable to theoretically study the study of the brain drain, which is becoming a complex problem in our country today, and choose the scientific basis for intellectual migration inherent in our country. After all, the theoretical aspect of the migration process should be studied and scientifically evaluated in relation to the specifics of our country.

Therefore, to understand the essence of intellectual migration, first of all, we had to look at the works of foreign, Russian and domestic researchers.

Today, there is no single approach to defining the concept of «intellectual migration». In a narrow sense, it is interpreted as the migration of scientists, researchers, holders of academic degrees, in a wide terms it is the migration process of educated and qualified personnel, including student migration, which is accelerating in Kazakhstan and around the world in recent decades.

At the present period, the increase in the mobility of skilled labor is associated with the rapid spread of technological innovations and the acceleration of globalization processes. Information is becoming more accessible to people. This is especially true for developing countries. The availability of information contributed to the spread of migration processes and opened up previously unknown opportunities for people. For example, thanks to the internet, it becomes more convenient to search for education online (remotely) and enroll. People will be able to take courses from the world's leading universities and improve their professional skills, quickly responding to the demand of the labor market. Learning foreign languages has become more accessible, which also opens the way for more educated migrants.

Thus, in the scientific literature, there are three main approaches to assessing the impact (profit / loss) of intellectual migration.

- «brain drain» – this concept is considered as a phenomenon with negative consequences for personnel exporting countries. That is, with the reduction of public investment in education, the influx of intelligence from the country increases due to the inability of the political regime and economic relations of society to create a favorable environment for educated and qualified specialists. The loss of intellectual capital leads to a shortage of highly qualified personnel and a violation of production technology, a deterioration in the qualitative and quantitative indicators of the economy as a whole.

The last obvious trend in the field of intellectual migration - «brain circulation» (brain circulation) due to the new qualifications of specialists who study and work abroad, their professional status increases, and a cyclical movement is determined as a result of their subsequent return to their homeland. A. Saxenian in his work «The New Argonauts: Regional Advantage in the Global Economy», was one of the first to compare intellectual migration to communication roots [10, p. 22]. That is, according to the researchers, the current state of mind changes the direction vector. Most people leave the country not to permanently settle in another country, but

to temporarily go to work, earn money, gain professional production experience and return to their country again. Such specialists return to their country with a stock of knowledge and experience.

The third concept is «brain waste», that is, when a migrant cannot find a job worthy of his intellectual potential in a new country, he loses his qualifications and professional experience by working in a low-qualified service. An emigrant cannot fully use his intellectual and professional potential as needed.[2, p. 44]. Intellectual migration is a complex and multifaceted process that must be considered from every angle.

For Example, «Brain Waste? Educated Immigrants in the U.S. The study «Labor Market» found that emigrants with higher education who came to the United States from different countries do not have equal opportunities to find a job worthy of their qualifications. This is mainly due to the characteristics of the country of origin that determine the quality of human capital. For example, these factors include the total cost of higher education in a country and the quality of English proficiency.

The TOKTEN project, launched in a number of developing countries, aims to establish contacts between representatives of the intellectual elite who have left the country and their former countries. This is a voluntary project that involves the return of immigrant compatriots to their homeland for a certain period of time for the purpose of knowledge, skills, professional experience and advice to their compatriots. Such a project is very relevant for developing countries, because often intellectual migration becomes a serious challenge and can have serious consequences for the economy in the long run. Similarly, a number of «exporting countries» understand that it is necessary to abandon the idea of curbing intellectual migration, and instead focus on the idea of developing national diasporas abroad and attracting them to the country's economy and cultural development.

As a result, there is an integration of current and «former» citizens of the country (i.e. emigrants) in the exporting country, which contributes to the development of human capital.

A striking example of this is India, a country that has achieved significant success in capitalizing on intellectual migration in recent decades. It has created a special network for communication with those who come from abroad, thanks to which not only repatriation of specialists is carried out, but also an influx of technologies, know-how and investment from Indians living in other countries, which is stimulated by legislative and tax measures.

The modern economy is linked with information, technology and innovation. These highly qualified specialists are becoming increasingly of strategic importance both for individual companies and for countries as a whole, as it is the high quality of human capital that can provide a competitive advantage in international markets. Therefore, it is necessary to establish a return intellectual migration for Kazakhstan.

A number of studies consider the process of intellectual migration in terms of its benefits to the world community. That is, due to migration processes, there is a natural redistribution of human capital: its carrier is directed to the place where capital receives the greatest benefit with the least risk, and therefore, according to economic theory, capital is used more efficiently. The international labor market leads workers and employers to find each other more effectively. At the same time, more effective channels of international education everywhere lead to the generation of knowledge and, consequently, effective solutions in the field of Science and research.

If we talk about countries that receive a ready-made educated person, then in the coming decades, many developed countries will create conditions for the economic development of the country through the use of qualified personnel. In order for many intelligent migrants to achieve professional success in the host countries, the strongest will be selected on the basis of natural competition, which will serve as the basis for further development of Science, Education, and the economy of that country.

And for a country that has lost its human capital, it has many negative aspects. In the

absence of a demand for specific skills and knowledge, or in the absence of the necessary material base for its implementation, when a specialist turns out to be unclaimed in his country, it leads to a devaluation of the country's human capital. Therefore, the decision on intellectual migration for an individual is a waste of human capital for the state, although it is economically rational in such a situation.

Conclusion

Based on the theories and conclusions of intellectual migration, the main types of processes of intellectual migration are clarified. The content of migration typology is considered as special features of the phenomenon of spatial movement, direction of movement, purpose and its nature, the size or measure of time, the regularity of migration, and the motivational base of migration.

Based on the analyzed conclusions, it is proposed to develop an applied theory of migration circulation, that is, «brain circulation», in which specialists study and work abroad, accumulate new qualifications, return to their country and contribute to the development of their country.

This is obvious that the development of the country directly depends on the state of human capital. This means that if we invest in the comprehensive development of the individual in society and pay great attention to education, Industrial Training, Health Protection, migration, the search for information on the labor market, the birth and upbringing of children, it will directly contribute to the increase in the cost of human capital. There are two main methods of assessing human capital - retrospective and perspective. The first method is based on taking into account past losses in capital formation. The second is based on accounting for income, the source of which is accumulated human capital.

It is known that intelligent migrants give their full potential to the host states in their true physical, intellectual reproductive time. In the first years of work, due to the maturation of employees, as well as the accumulation of

knowledge, skills and professional experience, the economic value of their skills and abilities fund increases. The rate of the physical and moral degradation of human capital is observed at the end of his work experience. Therefore, it can be concluded that if a young specialist (or student) leaves the country, there will be a significant loss in the long term for the overall human capital of this country, since the cost of such an employee will increase during this period.

Әдебиеттер тізімі

1. Кант И. К вечному миру. [Электрон. ресурс]. – 2021. – URL:http://www.civisbook.ru/files/File/Kant.K_vechnomu_miru.pdf (дата обращения: 04.09.2020).
2. Ravenstein E.G. The Laws of Migration // Journal of the Royal Statistical Society. – 1889. – P. 22.
3. Darsky L.Y. Population Reproduction. The Theory of Population: Essays in Marxist Research / L.Y. Darsky. – Moscow: Progress Publisher, 1978. – 400 p.
4. Парк Р.Э. Человеческая миграция и маргинальный человек // Free Press. – 1950. – С. 345-346.
5. Lee E.S. A Theory of Migration. An Introduction to Population / E.S. Lee. – New Delhi: Archives Books. – 1970. – 100 p.
6. Eisenstadt S.N. Analysis of Patterns of Migration and Absorption of Immigrants. – London: London School of Economics, 1953. – 120 p.
7. Юдина Т.Н. Социология миграции: к формированию нового научного направления / Т.Н. Юдина. – Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2004. – 399 с.
8. Садовская Е. Ю. Миграция в Казахстане на рубеже XXI века: основные тенденции и перспективы / Е.Ю. Садовская. – Алматы: Наука, 2001. – 125 с.
9. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis // Journal of Political Economy. – 1962. – Vol.70. – No.5. – Part 2. – P.9-49.
10. Anna Lee Saxenian. The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy. Paperback / Anna Lee Saxenian. – Harvard: Harvard University Press, 2007. – 32 p.

Г.Б. Калиаскарова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр- Сұлтан, Қазақстан

Интеллектуалды миграцияны зерттеудің теориялық қырлары

Аңдатпа. Мақалада әлемнің барлық елдері психикалық қатынастарының өзара байланысын көрсететін зияткерлік көші-қон мәселесін теориялық зерттеу барысы талданады. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алған сәттен бастап халықаралық қоғамдастықтың субъектісі ретінде әлем елдерімен еркін қарым-қатынас орнатқаны белгілі. Соған қарамастан, саяси тұрақтылықтың арқасында экономикалық дамып келе жатқан мемлекет ғылыми, инновациялық, техникалық тұрғыдан әлемнің дамыған елдерімен бәсекеге түсу өте қиын. Сондықтан білімді мамандардың, үздік студенттердің елден кетуі ақыл-ойдың ағып кетуіне әкеледі. Бұл мәселенің ұлттық қауіпсіздігіне төнетін қатерді барлық сыртқы саяси ғылымдар тұрғысынан зерттеу өзекті болып отыр. Ғылыми мақалада зияткерлік көші-қонның теориялық негізін зерттеу үшін талдау, синтез, қорытындыларды жіктеу сияқты жалпы ғылыми әдістер қолданылды. Жоғарыда аталған әдістерді қолдана отырып, осы мәселеге қатысты зерттеушілердің теорияларын жүзеге асыру және зерттеу негізі ретінде елдің психикалық ағымына қатысты мәселелерді қарастыру қажеттілігі туралы қорытынды ұсынылды.

Түйін сөздер: зияткерлік көші-қон, ақыл-ойдың ағуы, мамандар, инновациялар, процесс, ақыл-ой айналымы, адами капитал.

Г.Б. Калиаскарова

Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Теоретические подходы к исследованию интеллектуальной миграции

Аннотация. В статье анализируется ход теоретического исследования проблемы интеллектуальной миграции, отражающей взаимосвязь ментальных отношений всех стран мира. Как известно, с момента обретения независимости Казахстан как субъект международного сообщества свободно взаимодействовал со странами мира. Тем не менее благодаря политической стабильности, экономически развивающемуся государству очень трудно конкурировать с развитыми странами мира в научном, инновационном, техническом смысле. Поэтому отток из страны образованных специалистов, отличников создает утечку умов. Актуальным становится изучение данной угрозы национальной безопасности с позиции политологии. В научной статье для изучения теоретической основы интеллектуальной миграции использовались такие общенаучные методы, как анализ, синтез, классификация выводов. Используя эти методы, удалось операционализировать теории исследований по данному вопросу и сделать выводы о необходимости рассмотрения проблемы утечки умов из страны в качестве основы исследований.

Ключевые слова: интеллектуальная миграция, утечка умов, специалисты, инновации, процесс, циркуляция умов, человеческий капитал.

References

1. Kant I. K vechnomu miru [Perpetual Peace: A philosophical Sketch] Available at: http://www.civisbook.ru/files/File/Kant.K_vechnomu_miru.pdf, [in Russian]. (accessed 04.09.2020)
2. Ravenstein E.G. The Laws of Migration. Journal of the Royal Statistical Society. 1885. P. 22.
3. Darsky L.Y. Population Reproduction. (Progress Publisher, Moscow, 1978, 400 p.).
4. R.E. Park Chelovecheskaya migratsia i marginalnyi chelovek. [Human Migration and the Marginal Man]. Free Press.1950. P.345-346.
5. Lee E.S. A Theory of Migration. An Introduction to Population, (Archives Books, New Delhi, 1970, 100 p.).
6. Eisenstadt S.N. Analysis of Patterns of Migration and Absorption of Immigrants. (London School of Economics, London, 1953, 120 p.).
7. T.N. Uidina Soziologia migracii: k formirovaniu novogo nauchnogo napravlenia [Sociology of migration, towards the formation of a new scientific direction], (Izdatel'sko-torgovaya korporatsia «Dashkov & Co», Moscow, 2004, 399 p.).
8. E. Sadovskaya Migratsia v Kazakhstane na rubezhe XXI veka: osnovnye tendencii i perspektivy [Migration in Kazakhstan at the turn of the 21-st century, main trends and prospects] (Nauka, Almaty, 2001, 125 p.), [in Russian].
9. Becker G.S. Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. Journal of Political Economy. 1962. Vol.70. No.5. Part 2. P.9-49.
10. AnnaLee Saxenian. The New Argonauts: Regional Advantage in a Global Economy. Paperback: (Harvard University Press, Harvard, 2007, 32 p.).

Information about the author:

Kaliaskarova Gulnaz Bazarbekkyzy – Ph.D. student of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Калиаскарова Гүлназ Базарбекқызы – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Саясаттану» мамандығының докторанты, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ж.М. Медеубаева
Л.К. Ахметжанова*

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
*Корреспонденция үшін автор: Akhmetzhanova_lk@enu.kz

«Көпполюсті әлем» тұжырымдамасы: зерделенуі мен ғылыми-практикалық әлеуеті

Аңдатпа. Мақалада қазіргі халықаралық қатынастарды зерттеу саласында өзекті болып отырған көпполюсті әлем тұжырымдамасының ғылыми пайымдалуы, доктриналық сипатқа ие болуы мен теориялық әлеуетіне сараптама жасау мақсаты қойылған. Сонымен бірге, авторлар көпполюсті әлемдік құрылымның орнығуына кедергі болатын жүйелік шектеулерді қарастырады. Бүгінде көпполюсті әлем идеясын қолдап отырған елдер негізінен экономикалық жағынан қарқынды дамып келе жатқан елдер. Дегенмен, соңғы онжылдықта Батыстағы ірі мемлекеттер де бұл тұжырымдамаға мән бере бастады. Көпполюсті әлемнің тұжырымдалуы және доктринаға айналуы Қытайдан бастау алатынына назар аударылып, бұл елде қазірде оның қалай іске асып, қандай өзгеріске ұшырап жатқаны сараланады. Көпполюсті әлемнің қалыптасуы бір күндік үрдіс емес. Бірақ американдық бір полярлылықтың әлсіреуімен белгілі акторлардың мемлекеттік, мемлекеттік емес сипатта жүйелік қатынастарды өз пайдасына шешу үшін қайта құру талпыныстарын жасауы мүмкін. Бұндай жағдай, әрине, жеке мемлекеттердің қауіпсіздігіне тәуекелдер тудырады. Сонымен қатар, америкалық бірполюстіліктің орнын толық басуы мүмкін көпполюсті халықаралық жүйенің Қазақстан сияқты орта дәрежедегі мемлекеттердің сыртқы саясатына қысым жасап, көпвекторлық қағидаттарына өзгеріс әкелуі мүмкін деген қорытынды жасалады.

Түйін сөздер: көпполюсті әлем, сыртқы саясат, доктриналану, көпжақтылық, бірполюсті жүйе, көпвекторлық.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-86-96>

Түсті: 21.02.2022 / Жарияланымға рұқсат етілді: 24.02.2022

Кіріспе

Соңғы онжылдықтарда әлемдік саяси лексиконда «көпполюсті әлем» ұғымы орныққаны белгілі. Халықаралық қатынастардың танымал америкалық теоретигі Дж. Миршаймер былай деген: «Біз үш ұлы держава болып, (АҚШ, Қытай, Ресей) көпполюсті әлемге бет бұрудамыз» [1]. Бұл сөздердің маңызды болуы жалпы Батыс әлемі,

әсіресе, АҚШ көпке дейін көпполюсті әлем идеясын мойындамай келген еді. Қазіргі күні осы ұғымның тұжырымдалуымен қатар, ХХІ ғасыржағдайындаоныңдоктриналазиялану үдерісі жүріп жатыр: көпполюстілікті Ресей, Қытай, Үндістан, Бразилия секілді өсіп келе жатқан елдер өздерінің сыртқы саяси және жалпы даму стратегиясы ретінде қабылдады. Бүгінде ірі халықаралық акторлардың саясаты шағын және орта мемлекеттерді өздерінің

экономикалық мүдделерін қорғаудың жаңа форматтарын іздестіруге итермелейді, бұл көпполюсті жүйенің институттарын қалыптастыру үшін халықаралық алаңды едәуір кеңейтеді.

Халықаралық қатынастар жүйесінің көпполюстікке бет алуы Қазақстан сияқты орта дәрежедегі мемлекеттер үшін синтегуіріндерді күшейтуі мүмкін. Америка Құрама Штаттарының күні бітіп бара жатқан бірполюсті жүйесі бірқатар кемшіліктерімен қатар, Еуразияның жас тәуелсіз мемлекеттері үшін сыртқы қатынастардағы таңдаудың кеңірек өрісін қамтамасыз етті: оның айқын дәлелі Қазақстан және басқа да бұрынғы кеңестік республикалардың көпвекторлы саясатты жүргізуі еді. Ендігі жерде көпполюсті жүйе толығымен орнықса жағдай қалай өзгереді, еліміздің сыртқы саясаты қандай қысымға ұшырайды деген сұрақ туады. Оның үстіне көпполюсті әлем тұжырымдамасы ғылыми мәселеге айналып, барлық елдерде дерлік зерделенуде. Сондықтан, қарастырылып отырған тақырып бүгінде өзекті ғылыми және практикалық тақырыптардың біріне айналып отыр.

Зерттеу әдістемесі

Көпполюсті әлем мәселесін зерттеуде халықаралық қатынастар теориясындағы реалистік және либералдық, сонымен бірге, конструктивістік бағыттардың пайымдарына мән берілді. Саяси реализмдегі заманауи ағым неоклассикалық реализм көпполюсті әлемді зерделеуде дәстүрлі болып қалған ұлттық мүдде, физикалық күштің үстем ролі сияқты қағидаттарды айналып өте алмайды; шыныменен, халықаралық қатынастардағы «полюстің» жасалуы, белсенділігі оны құрайтын мемлекеттің күш-қуатымен, ең алдымен, саяси-әскери күшімен анықталады. Яғни, «полюсті» тек көршілерінен күшті, оларға ықпалы анық мемлекет құра алады, ал шағын мемлекеттерге күштінің қанатының астына кіру жолы ғана қалады.

Либералдық ағымдағы неолибералдық бағытқа сүйенсек, көпполюсті әлемге бет алған

жағдайда шағын және орта мемлекеттер үшін туатын мүмкіндіктерді көре аламыз. Әртүрлі деңгейдегі көпжақты ұйымдар аясында олар бірлесе отырып ортақ жайғасымға келіп, ұйымдаса қимылдаса алпауыт мемлекеттерге қарсы тұруы, өз мүдделерін қорғауы мүмкін болады.

Конструктивизм көпполюсті әлем тұжырымдамасының қабылдану мәселесіне көңіл аудартады, соның нәтижесінде әртүрлі елдерде оның пайымдалуы, іске асырылуының ерекшеліктері бар екеніне көз жеткіздік.

Қарастырылып отырған мәселені зерттеуде салыстырмалы әдіс, контен-анализ пайдаланылды.

«Көпполюсті әлем» тұжырымдамасының жалпы пайымдалуы

Көпполюстікке бет алған әлемнің жалпы көрінісі мынадай: бір жағынан бұрынғыдай қуаты шалқып, тасып тұрмаса да Құрама Штаттар өзінің бірполюстық тұғырында қалуда, ал екінші жағынан қалған әлем - әлемдік тәртіптің жаңа құрылысына арналған алаңда бой түзеуде. Соңғы кезде «the rest» - «өзгелер» ұғымы американдық саяси ойда орын алды. «Америка және қалған әлем» идеясы америкалық зерттеуші Ч. Купченнің еңбектерінде сипатталады. Осы көтеріліп келе жатқан қалған әлем экономикалық күшке ие болуда және ол күшіне сай жаһандық саяси үдерістерге қатысуға үміткер. Купченбойынша «әлемнің қалған бөлігі» гегемон немесе жол бамтаушысы жоқ «иесіз әлем», бірақ ол өте өзара тәуелді және өзара байланысты [2]. Халықаралық қатынастар саласының танымал америкалық сарапшысы Фарид Закарьяның да «әлемнің қалған бөлігі» ұғымы бар. Өзінің «Америкадан кейінгі әлем» атты жұмысында АҚШ пен Батысқа қарсыласқан әлем туралы емес, өзінің экономикалық күш-жігері, халықаралық ортаны қайта құрушы адами және экономикалық ресурстарының арқасында дамып келе жатқан «қалған әлем» туралы жазады [3].

«Қалған әлем» - бұл Ресей, Қытай, Үндістан, Бразилия, Оңтүстік Африка және т.б. сияқты

экономикасы даму үстіндегі, айтарлықтай адами, физикалық ресурстары, ірі нарықтары бар мемлекеттер және олар әлемнің болашақ көпполюсті құрылысындағы негізгі буындар болуға ниетті. Осы елдердің әрқайсысы өзінің аймағына әсер ету үшін қажет саяси ресурстарға ие және соның арқасында алдағы көпполюсті тәртіп жүйесінде полюстер, яғни күш, тартылыс орталығын құра алады.

Көпполюсті әлемнің түсініктемесінің кең мағынада пайымдалу мынадай: көпполюсті жүйе жаһандық биліктің қуаты мен саны жағынан өсіп келе жатқан акторлардың арасында қайта бөлінуі; яғни, әлемде қалыптасқан билік иелері күшейіп келе жатқан Қытай, Бразилия, Ресей т.б. елдермен санасып, оларға «төрден» қандай да болмасын орын беруге мәжбүр болуда. Және де көпполюсті жүйенің қалыптасуы халықаралық қатынастарда жұмылдырылған ынтымақтастықтың орын теуіп, көпжақтылықтың біржолата орнауына алып келеді. Ресейлік зерттеушілердің арасында көпполюсті әлемнің былайша зерделенеді: бір полюсті әлеммен салыстырғанда көпполюсті әлем құрылымы бір емес, бірнеше күш орталықтарынан құралады және олар күші, әлеуеті жағынан бір біріне жақын, араларында абсолютті басымдыққа ие актор болмайды. Ең маңыздысы бұндай күш орталықтарының саны екіден көп болуы керек.

Бүгінде көпполюсті әлем идеясын қолдап отырған елдер негізінен экономикалық жағынан қарқынды дамып келе жатқан елдер. Олардың тізімін Қытай бастап отыр және бұл тізімге Азия мен Африканың, Оңтүстік Американың бас көтетер елдері кіруге қарсы емес. Олардың соңғы екі онжылдықтарда қол жеткізген әлеуеті халықаралық қатынастар мен әлемдік экономикалық жүйедегі алатын орнына көңілі толмай, өз қуатына қарай жаңа мүмкіндіктерге ұмтылуға итермелейді. Бұл елдерге қатысты батыстық саясаттану ғылымында «ревизионист мемлекеттер» деген термин қалыптасып, қазіргі уақытта кең қолданыста екені мәлім.

Жоғарыда айтылғандай АҚШ және еуропалық елдердің бірқатары көпполюстілікті көпке дейін мойындамай

келді. Бірақ та әлемде болып жатқан түпкілікті экономикалық, әлеуметтік өзгерістер оларға америкалық бірполюсті жүйенің тарих сахнасынан кетіп жатқанын еске ала отырып, көпполюсті құрылымның орнау мүмкіндіктеріне мойын бұруына алып келді. Франция президенті Э.Макрон 2019 жылдың тамызында айтқандай: «Біз Батыстың дүние жүзінде гегемониясының аяқталуын бастан кешіріп жатқан шығармыз. 18- ғасырдан бері батыстық гегемонияға негізделген халықаралық тәртіпке үйреніп қалдық: ол алдымен, француздық, 19-ғасырда өнеркәсіптік революцияның арқасында британдық және 20-ғасырда американдық болды. Енді барлығы өзгеруде» [4]. Америкалық саясаткерлер осы уақытқа дейін бұл жүйені қатаң сынға алып, оның халықаралық орта үшін зиян екенін, әлемдік тұрақтылықты шайқайтын жағымсыз әсері болатынын айтып келді. «ЕО көшбасшылары Еуропалық Одақтағы ішкі қайшылықтар мен жікке бөлінулердің одан әрі тереңдеу және оның халықаралық рөлінің төмендеу қаупін көріп, көпполлярлық деп аталатын үрдістің өсуіне алаңдайды» [4]. Әзірге батыстық саяси топтар көпполюстік тұжырымдамасына қарсы қояры либералдық, демократиялық қағидаттарды басшылыққа алатын шын мәніндегі көпжақтылық (мультилитерализм), бірақ, оның өзі соңғы кезде дағдарысқа ұшырағанын көріп отырмыз.

Көпполюсті әлем тұжырымдамасының доктриналануы

Көпполюсті әлемнің тұжырымдалуы және доктринаға айналуы Қытайдан бастау алады. Онда Ресей, Бразилия, Үндістан сияқты көпполюстікті қабылдаған елдерге қарағанда бұл идея ертерек айналымға енді және айшықты сипатқа ие болды. 1990-жылдардың басында Қытай басшылығы көпполюсті әлем стратегиясын ойластыра бастады. Сол кездегі қытайлық басшы Дэн Сяопин 1993-жылы былай деген еді: «Әлемде қаншама полюс болмасын, төртеу, тіпті бесеу, Қытай соның бірі болуы керек» [5]. 1993-2005 жылдары Қытайды басқарған Цзян Цзэминь де қазіргі

заманда әлем көпполюстілікке бет алды, бұрынғыдай бір немесе екі елдің, немесе ұлы державалардың ат төбеліндей тобының барша адамзаттың тағдырын шешетін күні келмесе кетеді деп талай қайталаған. Кейін ол ойын одан ары дамытып, көпполюстіліктің жедел тарап, аймақтық және жаһандық деңгейде саясат мен экономиканы қатар қамтып отырғаны туралы айтты. 2007 жылы Қытайдың сол кездегі төрағасы Ху Цзиньтао: «көпполюсті жүйенің орнығуы бірбеткей үдеріс, оның беті қайтпайды...әлемде күш балансы түбірімен өзгеріске ұшырауда» деп мәлімдеп, келесі жылдары көпполюсті әлемдік тәртіпті тезірек орнатуға шақырып отырды.

2013 жылы Қытай сыртқы істер министрлігі: «Көпполюстілік гегемонизм мен күш саясатын тізгіндеуге, әділ де тең құқылы тәртіп орнатуға, сөйтіп, даму мен гүлденуге жағдай жасайды» деп мәлімдеді [5]. Осылайша, ешкімнің атын атамаса да, қытайлықтар АҚШ көшбасшылығын теңдестіруге ұмтылатынын жариялады. Дегенмен, Қытай басшылығы АҚШ жоғары дәрежелі ресми тұлғалармен кездесулерде көпполюстілік терминін қолданбайды және ешбір екі жақты құжаттарда ол көрініс тапқан емес. Жеме-жемге келгенде қытайлықтар америкалықтарға қатысты өз дискурстарында «ынтымақтастық», «әріптестік» деген ұғымдарды пайдаланып, АҚШ-тың әлемдегі жетекші ролін мойындайтындарын талай рет жария еткен. Америка жағы да Қытайдың жедел дамып, талай дамыған елді артқа тастап, қуатының асқанын пайымдап, ең алдымен Азия Тынық мұхит аймағында санасар күшке айналғанын қабылдады. 2015-жылғы Б. Обама тұсындағы Ұлттық қауіпсіздік стратегиясында Қытай аса қуатты елдер арасындағы қатынастарға әсер ете алатын мемлекет ретінде сипатталады. АҚШ пен Қытай бірлесіп басқаратын «дуалды әлем» идеясы біраз жылдар айналыста болды.

Д. Трамптың президенттілігі кезінде 2017-жылы жағдай мүлде өзгерді. Оның тұсында басталған АҚШ пен Қытай арасындағы сауда соғысының терең саяси астары бар екені сөзсіз. Батыстық тұрғыдан алғанда Қытай

өзіне артқан үмітті ақтамады; ол саяси, экономикалық реформалар жасап, заманауи ортақ дамудың жолына түсу былай тұрсын, әлемдік саясат пен халықаралық қатынастарға соны, яғни, қытайлық көзқарасты негіздеп, орнықтыруға ниеттенуде. Қытайдың экономикалық саладағы толағай табыстары оған әлемдік саясаттан өзіне тиеселі орынды алып, одан ары жаһандық көшбасшылыққа көз тігуге итермелеп отыр. Бұндай жай батыстың алпауыт акторларын бей-жай қалдырмағаны анық және АҚШ-тың Қытайға салған сауда саласындағы шектеулері соның бір көрінісі.

«Қытайдың дамуы мен әлемнің гүлденуі бір-біріне тәуелді және бөлінбейтін нәрсе. Елімізде ішкі дамуға баса назар аудара отырып, ашық типті экономика дамуының жаңа биігіне жету үшін ішкі және сыртқы айналымдардың өзара әрекеттесуімен ерекшеленетін жаңа архитектураның жасалуы қарқынды жүргізілуде. Қытай өзара тиімді және ұтысқа ие болу қағидаттары бойынша сыртқы ашықтық стратегиясын берік ұстана отырып, әлемнің түкпір-түкпірінде елдерді дамуға ынталандыруда, және өз кезегінде еліміздің дамуы бүкіл әлем үшін пайда әкеледі. Әріптестеріміз Қытайдың жаңа даму мүмкіндіктерін пайдаланып, бізбен ынтымақтастықты одан әрі тереңдете берсе, біз тек қуанамыз» [6]. ҚХР басшысы Си Цзиньпинь өз Қытайдың бүкіл әлемді алдыға жылжытатын жағымды ролін соңғы кездері барлық мінбелерден осылайша жиі жариялауда. Қытай басшыларының осындай сөз мәнері олардың көпполюсті әлем тұжырымдамасын қабылдаудағы өзгеріс орын алғанын көрсетеді. Бұған дейін бұл ел көпполюсті жүйені орнықтыруда өзін өзгелердің қатарында көрсе, енді ол алдыңғы шептегі, яғни, басқаларды соңынан ертіп, жарқын болашаққа апарар жетекші ретінде қимылдауда. Қытайдың бұндай жайғасымының жөні жоқ емес, оның «Бір белдеу – бір жол» мегажобасы халықаралық деңгейде жүзеге асып, алыс аймақтарды бір бірімен жақындастырып, өзара әрекеттестіктерді күшейтіп жатуы қытайлық ықпалдың жай сөз емес екендігін көрсетті.

Пандемия кезіндегі ең күйзеліс кезеңінің өзінде де «Бір белдеу – бір жол» аймақтық және жаһандық ауқымда ықпалын арттыруды жалғастырды. «2018 жылдың қараша айынан бастап «Бір белдеу – бір жол» жобаларының тізіміне 203 көпір (автомобиль және теміржол); 199 электр станциясы мен 41 құбыр желісі кірді. Қытай жаһандық теледидар желісінің (GCTN) мәліметтері бойынша 2020 жылдың мамыр айына дейін Қытай 138 елмен және 30 халықаралық ұйыммен осы жоба аясында 200 ынтымақтастық келісіміне қол қойды [7]. Бұл жоба Қытайдың жаһандық жетекшілік ролін бекітудің аса тиімді құралы болуда қытайлық көпполюстілік тұжырымдамасына одан ары өзгерістер әкелері сөзсіз.

АҚШ - пен арадағы сауда соғысы нәтижесінде Қытай басшылығы көпполюстіліктен көрі «көпжақтылық» ұғымын жиірек қолдана бастады. «Біржақтылық пен протекционизмнің күшеюі халықаралық тәртіп пен жаһандық басқаруға нұқсан келтіруге тырысатындықтан, әлемге көпжақтылық принципі мен күшті Біріккен Ұлттар Ұйымы қажет» [8] - деп ҚХР төрағасы батыстық көпжақтылықтың пайдалы тұстарын басып айтты. «Көпжақтылықтың ең іргелі қағидасы халықаралық мәселелерді әр елдің мүдделерін сақтай отырып, ұжымдық келісілген ережелерге сәйкес кеңесу арқылы шешу болып табылады» [8]. АҚШ-пен екі арадағы сауда соғысынан зардап шеккен Қытай осылайша көпжақтылық принципін алға тарта отырып, өз экономикасына түскен қысымды азайтқысы келеді. Джо Байденнің президент болуымен жағдай түпкілікті оңала қойған жоқ. Қазіргі кезде Қытайға ең керектісі халықаралық саудадағы көпжақтылық, оны қамтамасыз етуде ол БҰҰ, Дүниежүзілік сауда ұйымы сияқты беделді жаһандық көпжақты институттарға жүгінеді.

Көпполюсті жүйенің заңдастырылуы

Көпполюсті жүйенің негізін қалыптастыру үшін оны институционализациялау керек, бұл - алдағы әлемдік жаңа тәртіпті заңдастырудың (легитимизациялаудың) басы. Қазіргі кезде

саяси билік әлемдік саясатта ең жоғары күзіретке ие, сондықтан экономикалық өсу өздігінен саяси күшеюге және өзгеге ықпал етуге әкелмейді. Қытай, Ресей, Үндістан, Оңтүстік Африка, Бразилия және т.б. сияқты елдердің өсіп келе жатқан экономикалық әлеуеті әлемдік қоғамдастықтың жаһандық мәселелерді шешуде дауыс беру құқығына жету үшін тиісті саяси және құқықтық рәсімдеуге ие болуы керек. Егер бірнеше ондаған жылдар бойы «экономикалық алпауыт, саяси ергежейлі» ролінде болған Жапонияны еске түсірсек, оның әлемдік саяси сахнаға шығуы Құрама Штаттармен «тығыз» қарым-қатынастары мен «Үлкен жетілікке» мүше болу арқылы жүзеге асқаны белгілі.

Басты жаһандық сипаттағы халықаралық саяси және құқықтық институт Біріккен Ұлттар Ұйымын көпполюсті әлемдік тәртіпті институционализациялаудың негізі болып табылмайды, себебі оның шешім қабылдау тетігін биполярлы әлемдегі күштердің теңгерімі (АҚШ, Франция, Ұлыбритания, Қытай, Ресей арасындағы) өз уысында ұстап отыр. БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінің тұрақты мүшелерінің қатарының кеңеюі және оны шешімдер қабылдаудың демократиялық механизмімен алмастыру, яғни, түпкілікті қайта құрулар көпполюсті әлемнің саяси және құқықтық негізі үшін алаң дайындауы мүмкін.

Көпполюстілікті қалыптастыру тұрғысынан «Үлкен жиырмалыққа» үлкен үміт жүктеледі. Шынында да, бұл әлем халқының шамамен 70% өкілдерін біріктіретін жаһандық бейресми мекеме. Бұл ұйымдағы елдердің мүшелігі 1999 жылы Питтсбург саммитіне дейін Құрама Штаттардың біржақты шешімімен анықталғаны белгілі. Мүшеліктің нақты өлшемдерінің, басқару қағидаларының, тұрақты жұмыс істейтін органының жоқтығы, «Үлкен жиырмалықтың» жақсы жағын сипаттайды: яғни, бюрократияға орын жоқ. «Үлкен жиырмалық» жаһандық экономикалық және қаржылық мәселелерді талқылау үшін өзін демократиялық, икемді, бейресми мекеме ретінде көрсетеді. Дегенмен, ұйымның бұндай сипаты оның мүшелерінің

саяси әлеуетінің өсуіне қосары аз; олардың жылына бір рет өтетін саммиттері соңғы кездері пайдасыз іс-шара ретінде сыналып жүр.

«Үлкен жиырмалық» шеңберінде, қатысушы елдерге жаһандық және аймақтық мәселелер бойынша шешімдерді қабылдау үдерістеріне белсенді қатысуға мүмкіндік беретін механизмдер әзірленуі керек. Бұл дегеніміз, ұйым, шын мәнінде, жарғы, тұрақты мүшелік, жұмыс органы секілді сипаттамалық қасиеттері бар халықаралық, үкіметаралық ұйым бағытында дамуы керек. Бірақ бірқатар зерттеушілердің ойы бойынша бұл биресми ұйым бүгінде дағдарысқа ұшырауда, өйткені оның мүшелерінде ауызбірлік жоқ, олардың өзара топтарға бөлініп алып, тайталасуынан ұйым әлсіреуде, тіпті, кейде оның өміршеңдігі туралы сұрақ туындап қалуда. Ғалымдардың екінші бір тобы ««Үлкен жиырмалық» либералдық құндылықтардан бас тартып жатыр деп болжайды. Олар бұл мекеме БРИКС және дамып келе жатқан елдердің, әсіресе, Қытай қысымында екенін алға тартады. Ұйым еуропалық құндылықтарға, ең алдымен заң үстемдігі мен адам құқықтарына негізделген тиімді көпжақтылыққа сүйенген жаһандық тәртіпке қарсы келуде» [9].

Өзінің планетарлық ауқымына қарамастан, «Үлкен жиырмалық» бұрынғыдай орта және кішігірім мемлекеттерді шеттетіп, күштірек мемлекеттерді қамтиды. Шағын мемлекеттердің басшыларын бұл ұйымның саммиттеріне шақыру тәжірибесі қолға алынған; бұл Қазақстан, Малайзия, Жаңа Зеландия, Чили және басқа елдердің «Үлкен жиырмалық» жүйесінде болатындығына үміт білдіреді, бірақ «кімді, қалай шақыратыны» туралы мәселеленің басы ашық емес. Шын мәнінде, жиырма мемлекет өздерінің мүдделері мен талаптарына әлемнің қалған ауқымды бөлігін көндіруге тырысатын сияқты. Күш балансына негізделген классикалық емес, демократиялық көпжүйелі әлемді қалыптастыру үшін «Үлкен жиырмалық» шеңбері тар болады; әлемдік қауымдастықтың барлық мүшелерінің қатысуымен жаңа әлемдік тәртіптің құрылымын жасау үшін

одан кеңірек алаң қажет. Осыған орай, Қазақстан республикасының халықаралық қатынастарының барлық қатысушыларының дауыстары естілуі мүмкін әлемдік деңгейдегі өзекті мәселелер бойынша пікір алмасу үшін «G - Global» платформасын құру бойынша бастамасы тұжырымдамалық және функционалдық жағынан құнды болып табылады. Бұндай платформа орта деңгейдегі және ұсақ мемлекеттердің кең қатарын өзара сұхбат пен кеңесуге тарта алады және олардың белгілі мақсатта топтасып қимылдауына мүмкіндік береді.

Даму үстіндегі мемлекеттердің Бразилия, Ресей, Үндістан, Қытай, Солтүстік Африка сияқты қуатты өкілдерінен құралған трансаймақтық ұйым БРИКС көпжүйелі жүйенің құрылуы үшін таптырмас негіз екені белгілі. Бірлестік елдері арасындағы ынтымақтастық, оның ішінде БРИКС Іскерлік кеңесі және БРИКС банкаралық ынтымақтастық механизмі форматындағы ынтымақтастық БРИКС-тің халықаралық сауда, инвестиция, өнеркәсіп, ғылым және технология салаларындағы бірлескен мүдделерін ілгерілетуде шешуші рөл атқарады. Бес елдің қай салада болмасын бірлескен әрекеттерінің аймақтық және жаһандық ықпалы болары белгілі. Дегенмен, соңғы кезде БРИКС қарқынды даму кезеңін артта қалдырып, кібіртіктеп қалғаны аян. «Әлемдік экономиканың теңгерімсіздігі, байланыстардың үзілуі және қайта бағдарлануы БРИКС-тің өзінде белгілі бір күйзеліске алып келді, соның ішінде, өз істерімен айналысып, өз мүдделеріне қол жеткізудің соңында кеткен оның мүшелері арасындағы байланыстардың әлсірегені белгілі болды. Бұл алаңдатарлық жағдай бұрыннан белгілі мәселелерге қат-қабат келді: олар БРИКС-ті жұмысын қайта жаңғырту, жаңа тұжырымдамалар мен тәсілдер әзірлеу қажеттігі еді, өйткені өз дамуының бірінші он жылдығының аяғында БРИКС қай жағынан алғанда да дағдарысқа ұшыраған еді» [10]. Коронавирустық пандемия бұндай жағдайда одан ары күрделендіріп жіберді, экономикасы әлсіреп, «байтал түгіл бас қайғы

болған» мүше мемлекеттер тың бастамалар мен белсенділікке әзірге құлықсыз. Яғни, көтпөлүсті әлем құрылысына белсенді қатысу үшін «Үлкен жиырмалық» сияқты тұжырымдамалық, құрылымдық жаңартуларды ойластырып, өз қызметін жаңғыртуу керек. Сонымен бірге, БРИКС-тің өзге дамушы елдер үшін көлеңкелі тұсы мынада: болашақта ойдағыдай жаңару мен даму нәтижесінде оның авторитарлы клубқа айналып, айналасындағылармен кеңеспей, жөн сілтеп, жол көрсететіп отырмасына кім кепіл.

Жүйелік шектеулер

Көпжақты әлем тәртібінде халықаралық қатынастардың поляризациясына кедергі келтіретін тағы бір фактор - көптеген ірі мемлекеттердің экономикалық әл-ауқаты мен саяси тұрақтылығы қалыптасқан халықаралық жүйеге тәуелді. Олар, тиісінше, өздерінің ұлттық мүдделеріне қызмет ететін әлемдік тәртіпті бұзғылары келмейді. Бұл мүдделер оларды қамтамасыз етуде Құрама Штаттар өте маңызды рөл атқаратын тауарлардың, қызмет көрсетулердің, адамдардың, энергетиканың, инвестициялардың және технологиялардың ағынымен тығыз байланысты.

Заманауи әлемдегі тығыз әрекеттестік дәстүрлі және жаңа қатысушылар арасындағы бәсекелестік пен қақтығыс мүмкіндігін әлсіретеді. Мемлекетаралық, әлемдік экономикалық қатынастардың қолданыстағы жүйесінің осал тұстарына, белгілі бір күштердің асимметриясына, өзгерісіне қарамастан дамушы елдерге пайда табуға және экономикалық тұрғыдан нығаюға мүмкіндік берді. Осы ретте Жапония мен Қытай аса табысты болды деп саналады. Өйткені олар заманауи халықаралық қатынастар жүйесінің, әлемдік экономикалық жүйенің берер мүмкіндіктерін шебер пайдалана алды. Сол сияқты Қазақстанның халықаралық қатынастардың жаһандық жүйесінде қабылданған қағидалар бойынша жүріп, ел үшін (бірінші кезекте, қолайлы сыртқы ортаны құруда) белгілі бір пайда алатынын жоққа шығаруға болмайды.

Сондай-ақ, кейбір аймақтарда тарихи даму барысында қалыптасқан өздерінің мемлекетаралық қатынастарының принциптері мен дәстүрлерінің жүйесі барекенінескеру қажет. Әлемнің барлық елдердің өздерінің көршісіне қатысты белгілі бір сезімдері болады және осы сезімдердің спектрі жиі бір-біріне қастық, жеккөрушілік пен сенімсіздікті қамтиды. Әрбір елде көршісіне деген айналып өтуге қиын, жағымсыз стереотиптер орын алған. Ф. Закарьяның айтуынша, Қытайдың биіктеуінің оның айналасында орналасқан мемлекеттерге ұнауы мүмкін емес, олар сенімсіздік тудыратын (тарихқа байланысты) елге қарағанда, АҚШ-ты көшбасшы ретінде артық көреді [3]. Бұндай жағдай әлемнің көптеген аймақтарына тән. Орталық Азия аймағы елдері үшін де америкалық бірпөлүстілік көрші екі алпауыт елге ауыздық болар жағымды фактор еді; көтпөлүсті жүйе нақты орнаған жағдайда солтүстіктегі және шығыстағы көршілеріміз әбден күш орталығына айналып, оларды өз орбитасына кіргізіп, көпвекторлы сыртқы саясаттарын жоқ қылатыны анық.

Көтпөлүсті жүйенің қалыптасуын шектеуші тағы бір фактор халықаралық қатынастар сахнасында орын алған иерархиялық қатынастар жүйесі. Белгілі америкалық зерттеуші Дэвид Лейк әлемдік саясат пен мемлекетаралық байланыстар саласын пайымдаудың басты тұғыры болып келген реалистік бағыттың «халықаралық қатынастар билік немесе күш орталығы жоқ анархиялық қатынастар, ондағы мемлекеттер өздерінің таңдауы мен қимыл жасауында ешкімге бағынбайды» - деген қағидатына қарсы шықты. Оның айтуы бойынша соңғы ғасырларда халықаралық қатынастарда катаң да бұзылмайтын тәртіп орнап, сақталып келеді. Әлемдегі алпауыт мемлекеттер билік пирамидасының жоғары жағына жайғасып, орта және әлсіз мемлекеттерге өз айтқандарын істеткізіп отыр және бұндай тәртіп халықаралық институттар арқылы қамтамасыз етілуде. Орта және әлсіз мемлекеттер бұндай жүйеден зардап шегіп отырған жоқ, керісінше, сондай

бағыныштылықтың нәтижесінде олар өздерінің қауіпсіздіктеріне кепілдік алып, қаржыларын қорғаныстан ішкі дамуға аударуға мүмкіндік алған. Мысал ретінде зерттеуші АҚШ-тың қорғаныс шатырының астында болып, күрт даму жолына түскен Жапония, Оңтүстік Корея, Филиппиндерді келтіреді [11]. Тіпті европалық дамыған мемлекеттерінің өздері НАТО-ның құрамында болып, америкалық қауіпсіздік жүйесінің шеңберінде отырған жоқ па. Бұндай иерархиялық жүйе, әрине, АҚШ-тың саяси, экономикалық әлеуетіне негізделген және өміршеңдігін жойды деу әлі ерте, сондықтан ол көпполюсті әлем орнауына басты кедергілердің бірі екеніні белгілі.

Қорытынды

Қалыптасуы мүмкін көпполюсті жүйеде Қазақстан Республикасы мүдделері қандай және қандай бағыт ұстануы керек? Қазақстанның географиялық орналасуы оны ресейлік немесе қытайлық полюстердің орбитасында итермелейді. Бұл көпвекторлы саясаттың аяқталуына, бір векторлы басымдылыққа құрылған сыртқы саяси саясатқа ауысуға алып келуі. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, еківекторлы сыртқы саясат болмайды, екі тараптың арасында жүру мүмкін емес, көпвекторлық үшін жақтар үшеуден кем болмау керек. Бірвекторлы саясаттың енгізілуі, әрине, қауіпсіздіктің, белгілі экономикалық, сауда пайдаларының қатаң кепілдігін алу тұрғысынан бірқатар артықшылықтарға ие. Бірақ Израильде болған бірвекторлы саясатты ұзақ уақыт ұстану жағдайы көрсеткендей бір векторлы сыртқы саясат елді бағынышты және осал ете түседі. АҚШ-қа бағыныштылығы және қызығушылықтары Израильді халықаралық аренада ұзақ уақыт бойы Вашингтонның қолдауына тәуелді етті, сонымен қатар, елде жеке сыртқы саяси потенциалды дамытуға, жеке байланыстарын орнатуға, әр елдердің арасындағы қызығушылықтарын салыстыруға жол бермеді. Іс жүзінде жеке

сарапшылық құрылымдарды және болжам қызметтерін құрудың қажеттілігі болмады, себебі, сараптаудағы барлық қажеттіліктер американдық құралдармен қамтамасыз етілді. Елді тәуелсіз және халықаралық аренада оның заңдылығын қорғайтын жеке сыртқы саясаттарын жүргізудің қажеттілігі болған жоқ. Осылай Израиль мен АҚШ мүдделерінде қарама-қайшылықтар туындағанға дейін жалғасты.

Шынымен де, көпполюсті әлемнің қалыптасуы бір күндік үрдіс емес. Бірақ американдық бір полярлықтың әлсіреуімен белгілі акторлардың мемлекеттік, мемлекеттік емес жолдармен жүйелік қатынастарды өз пайдасына шешу үшін қайта құру талпыныстарын жасауы мүмкін. Бұл міндетті түрде әлемдік саясатта шиеленістің жаңа толқынын тудырады. Қазақстан, жалпы Орталық Азия аймағы геосаяси орналасуына байланысты негізгі әлемдік ойыншылардың басты назарында, бүгіннің өзінде сол геосаяси күрестің жанданғанын байқап отырмыз.

Осындай тегеуірінге қарсы тұру мен дамудың тәуелсіз бағытын сақтау үшін Қазақстанға әрі қарай көпвекторлық курстың саяси-тұжырымдамалық, функционалдық әлеуетін пайдалану қажет. Тек халықаралық сахнадағы басымдық берілетін тұстарында халықаралық құқықтың, гуманизмнің, жауапкершіліктің қағидаларын қатаң сақтау елді қауіпсіздікке қатер төндіретін кез келген жағдайдан алып шығады.

Көпполюсті жүйенің қалыптасуы тездеген жағдайда Қазақстанның қазіргі таңдағы полюстер рөліндегі Ресей мен Қытайдың арасында орналасуы елге екуеуінің біреуінің пайдасына таңдау жасауға тура келетіндігі анық. Сондықтан, еліміз біреудің жетегінде кете бермеуі үшін ойластырылатын бірден-бір амал Орталық Азия мемлекеттерімен ынтымақтастықты одан ары жолға қою, олармен өзара түсіністікті, сенімді күшейту деп білеміз. Аймақта интеграциялық ұйым құру мүмкіндігі қазірде мардымсыз болғанмен, күн тәртібінен Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Түркіменстанмен ынтымақтастықты

барынша дамыту түспеу керек, өйткені, саясатына жауапты ұйымдар мен тұлғалар тығыз мемлекетаралық байланыстар ОАА- Республиканың аймақтық саясатын қайта ның өзгеге тәуелсіз, дербес болуына жағдай қарап, тұжырымдамалық және практикалық жасайды. Осы орайда Қазақтанның сыртқы жағынан шыңдауы қажет екені анық.

Әдебиеттер тізімі

1. John Mearsheimer. We are Moving to a Multipolar World with Three Great Powers [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q> (қаратырылған күні: 23.09.2021).
2. Kupchan C.A. No One's World. The West, The Rising Rest, and The Coming Global Turn / C.A. Kupchan. – New York: Oxford University Press. – 2012. – 356 p.
3. Zakaria F. The Post-American World: release 2.0 / F. Zakaria. – New York: W. Norton & Company, 2012. – 314 p.
4. Выступление Э.Макрона на совещании французских послов [Электрон. ресурс]. – 2019. – URL: <http://sg-sofia.com.ua/makron-mi-svidetili-konza-zapadnoj-gigemonii> (қаратырылған күні: 23.09.2021).
5. Рубо О.П. Многополярный мир: видение в ЕС и Китае [Электрон. ресурс] - 2019. – URL: <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/6468/1/%D0%9E.%D0%9F.%20%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%BE.pdf> (қаратырылған күні: 11.10.2021).
6. Выступление на 20-м заседании Совета глав государств-членов Шанхайской организации сотрудничества (10 ноября, 2020 года, видеоконференция) Председатель Китайской Народной Республики Си Цзиньпин [Электрон. ресурс] – 2020. – URL: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgekaterinburg//rus/zgxw/t1831434.htm> (қаратырылған күні: 25.09.2021)
7. Харри Талья. Инициатива «Один пояс – Один путь» в Центральной Азии. [Электрон. ресурс] – 2021 – URL: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/belt_and_road_initiative_in_central_asia_ru.pdf (қаратырылған күні: 15.10.2021).
8. Председатель КНР высказался в защиту принципа многосторонности в мире [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5516100 (қаратырылған күні: 23.09.2021).
9. Киртон Дж. Будущее «Группы двадцати» [Электрон. ресурс] – 2019. – URL: <https://iorj.hse.ru/data/2019/09/25/1540072107/%D0%94%D0%B6.%20%D0%9A%D0%B8%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%BD.pdf> (қаратырылған күні: 29.09.2021).
10. Стратегия развития БРИКС и приоритеты для России. Доклад НИУ ВШЭ [Электрон. ресурс] – 2020. – URL: <https://conf.hse.ru/mirror/pubs/share/368324519.pdf> (қаратырылған күні: 23.09.2021).
11. Lake David A. Hierarchy in International Relations / A. Lake David. – London: Cornell University Press, 2011. – 323 p.

Ж.М. Медеубаева, Л.К. Ахметжанова

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Концепция многополярного мира: осмысление и реализация, научно-практический потенциал

Аннотация. В данной статье поставлена цель анализа научной интерпретации, доктринализации и теоретического потенциала концепции многополярного мира, актуальной при изучении современных международных отношений. Наряду с этим авторы рассматривают системные ограничения, препятствующие установлению многополярного мироустройства. Сегодня страны, поддерживающие идею многополярного мира, в основном являются экономически развивающимися странами. Однако в последнее десятилетие на эту концепцию стали уделять внимание и крупные западные державы. Обращается внимание на то, что концепция и доктрина многополярного мира начинается с Китая, в связи с этим анализируется, как она реализуется и какие изменения претерпевает в этой стране. Формирование многополярного мира процесс не однодневный. Однако по мере ослабления американской однополяр-

ности некоторые акторы могут предпринимать попытки реструктуризации в свою пользу используя государственные и негосударственные каналы. Это, конечно, создает риски для безопасности отдельных государств. При этом, делается вывод о том, что такая международная система, которая могла бы полностью заменить американскую однополярность, может оказать давление на внешнюю политику стран среднего уровня, таких как Казахстан и изменить принципы многовекторности.

Ключевые слова: многополярный мир, внешняя политика, доктрина, многопартийность, однополярность, многовекторность.

Zh.M. Medebayeva, L.K. Akhmetzhanova

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

Conception of a multipolar world: perception and scientific and practical potential

Abstract. This article aims to analyze the scientific interpretation, doctrinization, and theoretical potential of the concept of a multipolar world, which is relevant in the study of modern international relations. Along with this, the authors consider systemic limitations that prevent the establishment of multipolar world order. Today the countries that support the idea of a multipolar world are mainly economically developing countries. But in the last decade, the major Western powers have also begun to pay attention to this concept. Attention is drawn to the fact that the concept and doctrine of a multipolar world begin with China, that's why it analyzes how this concept is implemented and what changes are taking place in its evolution in this country. The formation of a multipolar world is not a one-day process. However, with the weakening of American unipolarity, well-known actors may try to restructure systemic relations in their favor, using governmental and non-governmental means. This, of course, poses risks to the security of individual states. At the same time, it is concluded that such an international system, which could completely replace American unipolarity, could put pressure on the foreign policy of middle-class countries such as Kazakhstan and change the principles of multi-vector policy.

Keywords: multipolar world, foreign policy, doctrine, multipolarity, unipolar system, multi-vector policy.

References

1. John Mearsheimer. We are Moving to a Multipolar World with Three Great Powers. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=yoWMn8H7u1Q> (accessed 23.09.2021).
2. Kupchan, C. A. No One's World. The West, The Rising Rest, and The Coming Global Turn. (Oxford University Press, New York, 2012, 356 p.).
3. Zakaria F. The Post-American World: release 2.0. (W. Norton & Company, New York, 2012, 314 p.).
4. Vystupleniye E.Makrona na soveshchaniy frantsuzskikh poslov [Macron's speech at the meeting of French ambassadors]. Available at: <http://sg-sofia.com.ua/makron-mi-svideteli-konza-zapadnoj-gigemonii>, [in Russian]. (accessed 23.09.2021).
5. Rubo O.P. Mnogopolyarnyy mir: videniye v YES i Kitaye [A multipolar world: the vision in the EU and China]. Available at: - 2019. - URL: <https://rep.vsu.by/bitstream/123456789/6468/1/%D0%9E.%D0%9F.%D0%A0%D1%83%D0%B1%D0%BE.pdf>, [in Russian]. (accessed 11. 10 .2021).
6. Vystupleniye na 20-m zasedanii Soveta glav gosudarstv-chlenov Shankhayskoy organizatsii sotrudnichestva (10 noyabrya 2020 goda, videokonferentsiya) Predsedatel' Kitayskoy Narodnoy Respubliki Si Tsin'pin [Address at the 20th meeting of the Council of Heads of State of the Shanghai Cooperation Organization (November 10, 2020, videoconference) President of the People's Republic of China Xi Jinping]. Available at: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgekaterinburg//rus/zgxw/t1831434.htm>, [in Russian]. (accessed 25.09.2021)
7. Kharri Tal'ga. Initsiativa «Odin poyas — Odin put'» v Tsentral'noy Azii [Harri Talga. One Belt, One Road Initiative in Central Asia]. Available at: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/belt_and_road_initiative_in_central_asia_ru.pdf, [in Russian]. (accessed 15.10.2021).
8. Predsedatel' KNR vyskazalsya v zashchitu zashchity mnogostoronnosti v mire [PRC President defends multilateralism in the world]. Available at: tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/5516100, [in Russian]. (accessed 23.09.2021).

9. Kirton Dzh. Budushcheye «Gruppy dvadtsati» [The Future of the Group of 20]. Available at: <https://iorj.hse.ru/data/2019/09/25/1540072107/%D0%94%D0%B6.%20%D0%9A%D0%B8%D1%80%D1%82%D0%BE%D0%BD.pdf>, [in Russian]. (accessed 29.09.2021).

10. Strategiya razvitiya BRIKS i priority dlya Rossii. Doklad NIU VSHE [BRICS Development Strategy and Priorities for Russia. Report of the Higher School of Economics]. Available at: <https://conf.hse.ru/mirror/pubs/share/368324519.pdf>, [in Russian]. (accessed 23.09.2021).

11. Lake David A. Hierarchy in International Relations (Cornell University Press, London, 2011, 323 p.).

Авторлар туралы мәлімет:

Медеубаева Жанар Муратбековна – тарих ғылымдарының кандидаты, халықаралық қатынастар кафедрасының профессорі м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Ахметжанова Лейла Камидуллаевна – тарих ғылымдарының кандидаты, халықаралық қатынастар кафедрасының доценті м.а., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Medeubayeva Zhanar Muratbekovna – Candidate of Historical Sciences, Acting Professor, Department of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Akhmetzhanova Leila Kamidullayevna – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

A. Mukash
A.M. Kussainova*

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan
*Corresponding author: kussainova.am@mail.ru

UN peacekeeping: Kazakhstan's contribution

Abstract. *The article provides a brief introduction of what UN peacekeeping is about, as well as highlights the role of the Republic of Kazakhstan in various peacekeeping operations. Peacekeeping had become an integral part of world politics at large due to its contribution toward the establishment of peaceful systems and environment. It saw a drastic transformation from its initial form, whereby it was used as a tool to defuse Cold War confrontation. Over time it was applied as an instrument in creating stability and peace in all parts of the world. However, it was not always successful and had mixed results throughout the history of its application. The data upon which the research relied was provided by the official UN mission reports and other research articles conducted by scholars. The article used the general scientific and special methods of scientific knowledge. Among the results of the research, we indicate the following: upsides and downsides for Kazakhstan's participation in peacekeeping operations, contributions, losses, and problematic instances of peacekeeping. The article is oriented toward the public, as a recap of major events within the peacekeeping framework. For more professional readers, it has several opening ideas for political discussions and raises questions about the importance of peacekeeping.*
Keywords: *peacekeeping, peacekeeping operations, UN, foreign policy, international security, international relations, humanitarian aid, the Republic of Kazakhstan.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-97-107>
Received: 08.10.2021 / Approved: 15.11.2022

Introduction

Many of us have come across the term “peacekeeping operation”, but not everyone has a complete understanding of all the features of these operations.

Often questions arise such as: “Who is sponsoring these operations?”, “Where do the volunteers, weapons, etc. come from?” (if at first glance this is just another burden on the state budget) and other, more in-depth questions.

In this article, we will briefly go through the history of peacekeeping operations, focusing on their contribution to the well-being of world

society, consider several turning points (which dramatically changed the goals or methods of these operations), find out how these operations can be useful to countries other than those in need of assistance and undoubtedly, we will define the role of the Republic of Kazakhstan, in particular, what are the contribution and participation of Kazakhstan in the peacekeeping activities of the United Nations.

Among other things, we will not bypass the question of the benefits of these operations for the Republic of Kazakhstan, which include raising the country's image and improving diplomatic relations with other countries.

Research methods

This article is based on the information and statistical data from various scientific works in the field of peacekeeping operations, as well as UN reports after operations that involved the participation of peacekeepers from the Republic of Kazakhstan. The study used comparative and systemic methods. The main reason for applying the above-mentioned methods was the vast number of different reports and data.

Discussion

First, it is necessary to provide an explanation of the concept of “peacekeeping operations.” The United Nations conduct peacekeeping operations to ensure security and prevent conflicts. They are distinguished from other military operations by three main principles:

1) Non-use of force, except for self-defense – in all UN operations there is a principle that peacekeepers have no right to open fire or otherwise harm local parties. The UN believes in achieving a world without violence.

2) The consent of all parties – unlike most military operations, this clause is mandatory for all peacekeeping operations. If a country that needs assistance opposes a proposal for intervention by peacekeepers, the UN has no right to insist. There are a couple of exceptions to this principle, for example, if the government of a country was overthrown (e.g., by terrorist forces) or it commits crimes against humanity (genocide, human trafficking, etc.), the UN will not back down from its responsibilities and intervene.

3) Impartiality – all UN peacekeeping operations adhere to the principle of impartiality, none of the parties during conflicts is fundamentally malicious.

What is the purpose of peacekeeping operations?

All UN peacekeeping operations and peacekeeping, in general, are trying to achieve global and stable peace, security, and human rights protection. In terms of short-term goals,

these operations seek to lend a helping hand to countries in conflict. Their main goal is to help countries on their path from conflict to peace. Currently, peacekeeping operations have acquired additional functions:

1) Protection of the local population – during operations, one of the key tasks of peacekeepers is to protect the population. This ranges from providing physical security to providing medical care and creating a psychological sense of security for the population which is the responsibility of the United Nations.

2) Aiding in disarmament – in addition to nuclear disarmament, which is a very important factor for maintaining global peace, the UN is also interested in disarming the population on an individual basis. In many countries of the world, the civilian population is not allowed to own firearms, unfortunately, that is not the case for all countries, where any citizen without military experience can become the owner of a firearm if they please. In their study, Siegel and Ross [1] demonstrated the relationship between the level of gun ownership and the homicide rate in the United States (period 1881-2010). There are a lot of disagreements on this topic, but many scholars agree that a gun ban will significantly reduce the homicide rate.

3) Reintegration of persons with a military background and persons affected by the war back into society [2] – the UN also does not forget about people who have lost the opportunity to earn a living. Soldiers, mercenaries, and other people who do not have separate education or skills become unemployed in the environment of the global world. In such cases, the UN lends a helping hand and reintegrates them back into society through education and training. The UN also helps them with employment.

4) Protection and restoration of the rule of law is one of the most critical factors that affect the stability of the country at the end of any military operation and at the same time is a factor that is often ignored. Unlike other organizations, the UN is equally interested in the country's stability before, during, and after the visit of the peacekeepers. In this regard, protecting and restoring the rule of law is

critical, as the role of protecting populations at the end of UN operations falls into the hands of local law representatives. The role of the UN in this situation is to obstruct regimes that contradict human rights and to restore a credible government in the absence of one.

5) Providing electoral support [3] – legitimate elections contribute to the formation of a reliable government. The role of the UN, in this case, is to ensure legitimacy and equal opportunities for all presidential candidates. As the rule of law, the government is equally important to the country's autonomous existence after the end of the UN operations. In this case, it is necessary to ensure the sustainable existence of the country after the completion of the operation.

6) Discourage discord and disagreement – between government and indigenous people. The challenge for the United Nations in this area is to reach an agreement or compromise between both parties. It would not be an exaggeration to note that the absence of conflict is beneficial for all parties.

Types of peacekeeping operations:

There are several different methods for achieving order, keeping citizens safe, and ending conflicts – peacekeeping operations are just one of many methods to ensure these factors. Peacekeeping operations can also differ significantly from each other, and it is worth mentioning their differences.

1) Preventive diplomacy is the first step towards peace, which involves avoiding disagreements and resolving conflicts before they escalate. This category includes various measures to build trust, peace, and the collection of information about a potential threat to peace. In cases where the conflict reaches the stage of open hostilities, the preventive deployment of peacekeeping forces in the zone of potential conflict is applied.

2) Peace maintaining is a method used both before and during a conflict, which involves peacekeeping operations using military observers, or multinational armed forces, or peacekeeping forces of UN member states, or

member states of regional agreements. These operations should ensure that the terms of a ceasefire and separation of forces are respected after the armistice agreement has been reached. In this type of peacekeeping operation, the use of coercive measures is not allowed.

3) Post-conflict peacebuilding – this type of operation, as the name suggests, is applicable after a conflict is over. It is used to eliminate the causes of the conflict and to prevent the emergence of new factors that can contribute to the conflict. These include disarmament, reintegration of combatants, stabilization of the domestic economy, restoration of buildings, assistance in forming a government, and other factors.

4) Promotion of peace – actions leading to a compromise between the conflicting parties. This includes negotiation, mediation, reconciliation, and other peaceful means.

5) Peace enforcement – involves methods of forcing the aggressor into submission using various tactics, including economic and political sanctions, as well as peace enforcement operations (including the use of military force). The military force used is directed at military targets (arsenal rooms, barracks) in order to destabilize cohesion and composure.

Why the world needs peacekeeping operations?

It is not uncommon for conflicts in certain parts of the world to escalate to the point where local law enforcement agencies are unable to resolve them, or the same law enforcement agencies become victims of corruption and do not interfere with, and in some cases contribute to, the conflict. This often leads to a gradual decline of the country, loss of life among the local population, loss of economic balance, and lack of reliable government.

The objective of peacekeeping operations is to prevent such a situation, and different methods are applied to prevent unwanted circumstances. For example, in the event of conflicts between the population - peacekeepers suppress aggression peacefully, in case of violation of human rights

by the government of the country – peacekeepers take the side of the population and protect them without aggression against the government, and in the case of a corrupt government – they promote new, fair elections inside the country, to create a trustworthy government.

Peacekeeping operations are necessary because not every country can defend its interests and protect its population. Often there are external, unforeseen factors in the face of terrorists (Mali) [4, 5] or criminal organizations (Sahel) [6], intending to overthrow the government and establish their own order, and in some cases strike from within, for example, because of corruption. In both cases, there is no set plan for solving these problems, but fortunately, there are other countries that are not indifferent to the fate of others. They are willing to help but lack organization or preparation. The objective of the UN is to organize, train and distribute all these forces evenly, as needed.

If we assume a scenario in which events in the world would develop differently, and the UN as an organization did not exist, other countries would sooner or later interfere in the internal affairs of neighboring countries, whether in their own interests or in the interests of preserving peace and order. What sets this scenario apart from the current one is the role of the United Nations as an organizer.

Participation of the Republic of Kazakhstan in peacekeeping:

Kazakhstan has repeatedly taken part in maintaining global peace and has been participating in international peacekeeping efforts since 1993, making a significant contribution to strengthening regional and global security. Over the past few years, Kazakhstan:

- 1) Guarded the external borders of the CIS in the Tajik Afghan section.
- 2) Took part in clearing minefields in Iraq – an engineer-sapper detachment (KAZBAT) as part of the Coalition Stabilization Forces in Iraq.
- 3) Participated in the UN mission in Georgia, Nepal, Western Sahara, Côte d'Ivoire and Lebanon [7].

4) At the initiative of the First President, for 2017-2018, Kazakhstan increased the number of Kazakhstani peacekeepers participating in UN missions and rose from 112th place to 66th among the contingent supplying countries.

5) Participated in UNIFIL missions in the city of Naqurah, in southern Lebanon.

6) Successfully certified its peacekeeping courses “UN Staff Officers” and “Protection of Civilians” in the UN to prepare the military personnel of the UN member states before they are sent to peacekeeping operations. The certificates are valid until January 2, 2023.

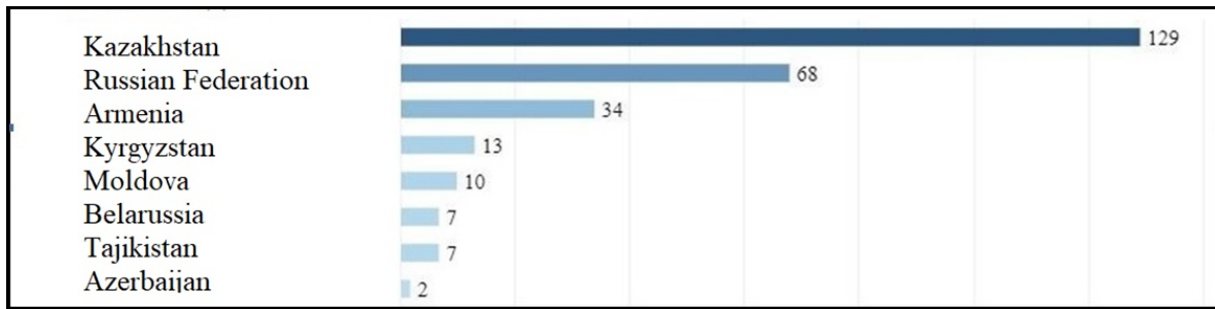
In connection with the increase in the number of experienced peacekeepers of the Republic of Kazakhstan, KAZCENT has good prospects for becoming a regional center for training peacekeepers.

Kazakhstani peacekeepers have shown valor and earned a reputation as professionals. They exhibit excellent military training, endurance, and the ability to act under pressure. Their ability to deal with any issue required is well known to the United Nations.

The success of Kazakhstani peacekeepers is directly related to the quality of the training of military personnel for the mission. Peacekeeping training in the Armed Forces of Kazakhstan is carried out by the Peacekeeping Training Center of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan, the Mine Clearance Center, and the Military Medical Center. Instructors prepare future peacekeepers in a comprehensive manner. Military personnel undergoes psychological testing, medical examination, English language proficiency tests, theoretical and practical exercises under the program of combat training for peacekeeping units of the Ground Forces of Kazakhstan in accordance with international standards. Those who have already returned from missions are actively sharing their experiences, passing on the knowledge that they have gained.

The participation of a national unit in a peacekeeping mission makes it possible to contribute to the strengthening of international security and serves to strengthen the country's authority as a responsible member of the international community. The active participation

Chart 1. Rating of CIS countries' contributions by the number of personnel for UN Missions
(Source: peacekeeping.un.org)

of Kazakhstan can be seen in Chart 1, which indicates the contribution of the countries of the Commonwealth of Independent States to the UN (by the number of personnel). Kazakhstan has shown activity in comparison with other CIS countries in 2020.

On June 15, 2018, the Parliament of the Republic of Kazakhstan decided on the direction of:

1. Officers of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan (up to 40 people) as military observers and staff officers for participation in UN missions in the Middle East, Cyprus, India and Pakistan, Lebanon, and Western Sahara [8].
2. Peacekeeping contingent (up to 120 military personnel) of the Armed Forces of the Republic of Kazakhstan to participate in the UN Interim

Force in Lebanon (UNIFIL) mission as part of the Indian Armed Forces unit.

On October 31, 2018, a Kazakh peacekeeping company (120 people) was deployed in the eastern sector of the UNIFIL mission based on the mechanized company of the Indbat battalion.

Key dates of Kazakhstan's participation in peacekeeping operations are presented in Figure 1.

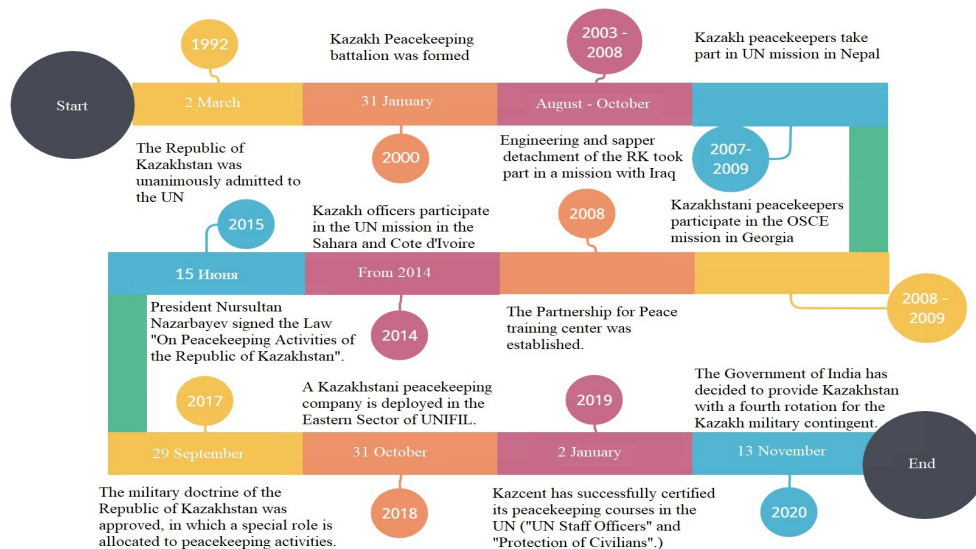
Results and findings

Benefits from peacekeeping operations for the Republic of Kazakhstan:

- 1) *Raising the country's image (soft power)*

It is indisputable that the countries that are more involved in world politics have the image of

Figure 1. Chronology of the participation of the Republic of Kazakhstan in UN peacekeeping operations.

strong power, especially if they have repeatedly extended a helping hand to other countries in difficult times. Kazakhstan's participation in peacekeeping operations indirectly contributed to the development of the country's image as peaceful and not indifferent, improving the country's reputation in the eyes of the world community. To some extent, participation in these operations has increased soft power and other countries' confidence in the Republic of Kazakhstan.

2) Improving relations with the UN and countries that needed help

In addition to the previously mentioned factors, participation in peacekeeping activities contributed to the improvement of relations between Kazakhstan and the UN, as well as the countries that received assistance from Kazakhstan. Citizens of many countries feel grateful for the sight of foreign soldiers who defend peace and human rights – even outside their homeland.

3) Maintaining the image of the country that is ready to help others [9]

It is very important to note the factor of trust and reliability of the country. This is especially important for Kazakhstan because, with each subsequent operation, Kazakhstan has enlisted the support of more countries. This has had an immeasurably positive impact on the foreign policy of our country.

4) Demonstration of professionalism and military training of peacekeepers from the Republic of Kazakhstan

It is worth mentioning the military aspect of these operations because they are one of the very few opportunities for demonstrating military power during peacetime. This point is important and has a role in the soft power of the country. The task of demonstrating military power is a moral attack on those who intend to disturb or disrupt the peace. They can be compared to methods of coercion, but they are less targeted and more demonstrative. A new "Military Doctrine of the Republic of Kazakhstan" was approved by the presidential decree, in which special attention was paid to peacekeeping operations [10].

5) Receiving support from the UN and other countries in different spheres

An important benefit from participating in UN operations is receiving support from this organization in other areas. One such example is Expo 2017, which has received recognition and support from the United Nations. Apart from the Expo, participation in peacekeeping operations guarantees good relations with the UN and other member states.

6) Creation of additional jobs (peacekeepers) for people with military training in peacetime [11]

Participation in UN peacekeeping operations is an opportunity for many citizens to find work. This is especially true for people with military training, knowledge and skills. In peacetime, finding a job in such conditions is quite difficult, and sometimes even impossible. Peacekeeping operations are the perfect solution that is both well paid, legal and will leave a positive mark on the resume.

7) Provision of international security [12]

The United Nations, like most states and organizations, is interested in creating and maintaining world peace. For Kazakhstan, the existence of perpetual peace on the entire globe means several advantages. In addition to the opportunity to reduce the military budget, Kazakhstan will be able to focus on more important areas - development, prosperity, and well-being of citizens. Military conflicts are obstacles to the achievement of development and improvement of the country in this system.

8) Humanitarian work and help for the humankind

We are all citizens of the Earth, and some of us who are more fortunate are not opposed by the idea of sharing with those in need. Participation in peacekeeping operations is an opportunity to lend a helping hand to humankind. It is also an opportunity to equalize our positions by improving the living conditions of those who need it more than others. Global peace and stability will bring many benefits. There are several theories according to which some parts of humanity are constantly limited in their capabilities. For example, the ongoing conflict in one part of the world will slow down the development of scientific fields, since instead

Figure 2. Benefits of participating in operations for peacekeepers

of developing ideas and theories, people living there will prioritize survival. Likewise, global hunger is another key limiting factor, as many of those struggling to survive and starving to death could have become specialists in engineering, space programs, or medicine.

9) *Exchange of experience with other countries, the establishment of cooperation [13]*

Peacekeepers are constantly sharing their experiences and skills with one another. This is very productive and opens many previously unknown or less popular methods for solving a particular problem to a wide audience. For example, peacekeepers from countries near deserts share their knowledge of finding water in extreme conditions, and those with more military knowledge can help newcomers adapt faster to new conditions (and combat), while others may have knowledge of how to talk to psychologically unstable people or know how to painlessly immobilize a person (for the purpose of arrest). Participation in such operations means constant self-improvement and expansion of knowledge.

10) *Passing on the gained experience to the fellow citizens*

It is also worth noting the experience which the peacekeepers share with their compatriots upon arrival home. This experience is unique in the sense that it cannot be obtained in an easy way in one's homeland without knowing other holders of this knowledge. The figure below provides a simple summary of the benefits for peacekeepers from participating in UN missions (see Figure 2).

As we can see, in addition to numerous benefits, peacekeepers also maintain their careers

in the military. The years spent in peacekeeping activities are not lost.

Cons of peacekeeping operations for Kazakhstan:

1) *Human casualties among military personnel*

It is important to remember that any military operation involves the possibility of human casualties. Sadly, UN peacekeeping operations are no exception. At the same time, the contribution of the fallen peacekeepers remains in the memory and is never forgotten. Without the participation of peacekeepers, the number of human casualties would have been much higher.

2) *Financial costs*

While there are various benefits to participating in UN peacekeeping operations, there are also financial costs. Kazakhstan contributes to the UN by training and sending peacekeepers to missions. The construction of buildings, the search for specialists and training are expensive. In addition, the Ministry of Defense of Kazakhstan has shown interest in the donation of military equipment (night vision goggles, military tech, etc.). However, the benefits far outweigh the financial costs.

3) *Loss of neutrality*

We can't forget about the potential loss of neutrality. There are operations, participation in which can complicate relations between countries. One of such examples is the peacekeeping operation in Karabakh [14], initiated by Russia. Now the authorities of Azerbaijan and Armenia are in an active dispute over the lands – the peacekeepers, while only doing their job, complicate relations between Russia and these

countries. In the event of a civil war, such as in Rwanda, the presence of peacekeepers can provoke unwanted reactions from residents [15].

4) *Worsening relations*

In addition to the disadvantages, there is a risk of deteriorating relations, which is not related to the nature of the operation itself but arises due to the incompetence of the peacekeepers or poor organization. The fact that local authorities do not punish peacekeepers for crimes further complicates matters. If the peacekeeper commits a crime, he or she will simply be deported and suspended from the operation.

Conclusion

Peacekeeping operations, while imperfect and not applicable in all cases, are a very important and successful part of world politics. Despite failures in some parts of the world, peacekeeping continues to grow and evolve. For example, in the Republic of Kazakhstan, one of the indicators of this is the adoption of new laws because of the experience gained from peacekeeping – such laws as “On Peacekeeping Activities”, adopted in 2015, and the Law “On Veterans”, adopted in 2020 [16], were introduced in the Republic of

Kazakhstan because of peacekeeping activities. Peacekeeping operations enable the world community to work collectively. Economically developed countries sponsor and provide equipment, while others provide military and other types of specialists. The question of benefits for the peacekeepers themselves is not ignored too, as the UN is providing them with salaries that are much higher than the standard for their position and length of service.

Peacekeeping makes it possible to restore order where it has been violated. This is especially important in cases where local law enforcement agencies are unable to fight back. Unlike other military operations, peacekeeping operations place particular emphasis on maintaining order after mission completion (helping locals to form a legitimate government).

There are many drawbacks associated with peacekeeping, but numerous advantages often justify the continuation of their application by the international community. In addition to establishing order and peace, they contribute to the friendship of people and the cohesion of all those who participated in the operations. Peacekeeping is a step towards meeting perpetual peace throughout the world.

References

1. Siegel M., Ross C.S., King C. The relationship between gun ownership and firearm homicide rates in the United States // *American journal of public health* – 2013. – № 103(11). – P. 2098–2105. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.2105/AJPH.2013.301409> (accessed 03.09.2021).
2. Kumar K. Postconflict elections, democratization, and international assistance. [Web resource]. – 2021. – URL: <http://www.worldcat.org/oclc/760687768> (accessed 03.09.2021).
3. Jennings K. Unclear Ends, Unclear Means: Reintegration in Postwar Societies – The Case of Liberia [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1163/19426720-01403006> (accessed 05.09.2021).
4. Karlsrud J. Towards UN counter-terrorism operations? // *Third World Quarterly*, 2017. – P. 1215-1231 [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1268907> (accessed 05.09.2021).
5. Wiuff Moe L. The Dark Side of Institutional Collaboration: How Peacekeeping-counterterrorism Convergences Weaken the Protection of Civilians in Mali // *International Peacekeeping* – Vol. 28, 2021 - Issue 1 [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1080/13533312.2020.1821364> (accessed 05.09.2021).
6. Perito R. UN Peacekeeping in the Sahel [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12521.pdf> (accessed 05.09.2021).
7. Қазақстанские миротворцы в Ираке, Западной Сахаре, Кот-д’Ивуаре и Ливане - 29 мая 2020 [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/kazahstanskie-mirotvorcy-v-irake-zapadnoy-sahare-kot-divuare-i-livane?lang=ru> (дата обращения: 07.09.2021).

8. РК в миротворческих операциях – 2020. Официальный сайт Министерства обороны Республики Казахстан. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/activities/138?lang=ru> (дата обращения: 07.09.2021).
9. Министр обороны встретился с заместителями Генерального секретаря ООН по оперативной поддержке и миротворческим операциям - 28 мая 2019 [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/ministr-oborony-vstretilsya-s-zamestitelyami-generalnogo-sekretarya-oon-po-operativnoy-podderzhke-i-mirotvorcheskim-operaciyam?lang=ru> (дата обращения: 09.09.2021).
10. Об утверждении Военной доктрины Республики Казахстан от 29 сентября 2017. Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000554> (дата обращения: 09.09.2021).
11. Carnahan M., Gilmore S., Durch W. New Data on the Economic Impact of UN Peacekeeping // International Peacekeeping. – 2007. – Vol. 14. – P. 384-402. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1080/13533310701422943> (accessed 12.09.2021).
12. Stein M. The History of Central Asian Peacekeepers: The Development of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan's Peacekeeping Units by Fits and Starts // The Journal of Slavic Military Studies. – 2018. – № 2. – Vol. 31. – P. 257-271. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1451120> (accessed 12.09.2021).
13. Миротворчество объединяет - 13 января 2021. Официальный сайт Посольства Республики Казахстан в Индонезии [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-jakarta/press/news/details/mirotvorchestvo-obedinyayet?lang=ru> (дата обращения: 15.09.2021).
14. Mihalka M. Nagorno-Karabakh and Russian peacekeeping: Prospects for a second Dayton // International Peacekeeping. – 2007. – № 3. – Vol. 3. – P. 16-32. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://doi.org/10.1080/13533319608413621> (accessed 15.09.2021).
15. Thornberry C. Peacekeepers, Humanitarian Aid and Civil Conflicts. – London: Palgrave Macmillan. 1996. - P. 226-244 [Web resource]. – 2021. – URL: https://doi.org/10.1007/978-1-349-24708-0_18 (accessed 17.09.2021).
16. Шибутов, М. Миротворцы как часть внешней политики Казахстана. Информационное агентство Regnum – 29 июня 2020. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <https://regnum.ru/news/polit/2996378.html> (дата обращения: 17.09.2021).

А. Мұқаш, А. М. Кусаинова

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

БҰҰ-ның бітімгершілігі: Қазақстанның үлесі

Аңдатпа. Мақалада БҰҰ бітімгершілік қызметі туралы қысқаша кіріспе ақпарат берілген және Қазақстан Республикасының әртүрлі операциялардағы рөлі көрсетілген. Бітімгершілік халықаралық жүйелер мен қолайлы ортаны құруға қосқан үлесі арқасында жалпы әлемдік саясаттың құрамдас бөлігіне айналды. «Бітімгершілік» ұғымы өзінің бастапқы түрінен түбегейлі өзгеріске ұшырады, нәтижесінде ол «қырғи-қабақ соғыс» конфронтациясын жою құралы ретінде пайдаланылды. Уақыт өте келе бітімгершілік барлық аймақтарда тұрақтылық пен бейбітшілік орнату құралы ретінде қолданыла бастады. Ол әрқашан сәтті бола бермейді және өзінің тарихында аралас нәтижелерге ие болды. Зерттеуге негізделген деректер БҰҰ миссиясының ресми баяндамаларында және ғалымдар жүргізген басқа да зерттеу мақалаларында келтірілген. Мақалада ғылыми танымның жалпы ғылыми және арнайы әдістері қолданылады. Зерттеу нәтижелерінің ішінде авторлар мыналарды атап өтеді: Қазақстанның бітімгершілік операцияларға қатысуының оң және теріс жақтары, жалпы бітімгершілікке қосқан үлестері, шығындары және проблемалық аспектілері. Бітімгершілік қызмет аясындағы маңызды оқиғалардың қысқаша мазмұны ретінде қалың жұртшылыққа арналған. Кәсіби оқырмандар үшін ол саяси пікірталастарға арналған кейбір кіріспе идеяларды ұсынады және бейбітшілік орнатудың маңыздылығы туралы сұрақтар қояды.

Түйін сөздер: бітімгершілік, бейбітшілікті қолдау операциялар, БҰҰ, сыртқы саясат, халықаралық қауіпсіздік, халықаралық қатынастар, гуманитарлық көмек, Қазақстан Республикасы.

А. Мукаш, А. М. Кусаинова

Евразийский национальный университет имени Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Миротворческая деятельность ООН: вклад Казахстана

Аннотация. В статье дается краткое введение в миротворческую деятельность ООН, а также подчеркивается роль Республики Казахстан в различных операциях. Поддержание мира стало неотъемлемой частью мировой политики в целом благодаря его вкладу в создание международных систем и благоприятной среды. Понятие «миротворческая деятельность» претерпело радикальные изменения по сравнению с его первоначальной формой, в результате чего оно использовалось в качестве инструмента для разрядки конфронтации времен холодной войны. Со временем миротворчество стало применяться как инструмент для создания стабильности и мира во всех регионах. Однако оно не всегда было успешным и имело неоднозначные результаты на протяжении всей истории его применения. Данные, на которых основывается исследование, были предоставлены официальными отчетами миссии ООН и другими исследовательскими статьями, проведенными учеными. В статье использованы общенаучные и специальные методы научного познания. Среди результатов исследования авторы отмечают следующее: плюсы и минусы участия Казахстана в миротворческих операциях, вклады, потери и проблемные моменты миротворческой деятельности в целом. Статья рассчитана на широкую публику как краткое изложение важных событий в рамках миротворческой деятельности. Для более профессиональных читателей она предлагает несколько вводных идей для политических дискуссий и поднимает вопросы о важности миротворчества.

Ключевые слова: миротворческая деятельность, миротворческие операции, ООН, внешняя политика, международная безопасность, международные отношения, гуманитарная помощь, Республика Казахстан.

References

1. Siegel M., Ross C.S., King C. The relationship between gun ownership and firearm homicide rates in the United States. *Journal of Public Health* - 2013, 103(11) – P. 2098–2105. Available at: <https://doi.org/10.2105/AJPH.2013.301409> (accessed 03.09.2021).
2. Kumar K. Post conflict elections, democratization, and international assistance. Available at: <http://www.worldcat.org/oclc/760687768> (accessed 03.09.2021).
3. Jennings K. Unclear Ends, Unclear Means: Reintegration in Postwar Societies – The Case of Liberia. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*, August 12, 2008. Available at: <https://doi.org/10.1163/19426720-01403006> (accessed 05.09.2021).
4. Karlsrud J. Towards UN counter-terrorism operations? *Third World Quarterly*, 2017, P. 1215-1231. Available at: <https://doi.org/10.1080/01436597.2016.1268907> (accessed 05.09.2021).
5. Wiuff Moe L. The Dark Side of Institutional Collaboration: How Peacekeeping-counterterrorism Convergences Weaken the Protection of Civilians in Mali. *International Peacekeeping*. 2021. No. 1. Vol. 28. Available at: <https://doi.org/10.1080/13533312.2020.1821364> (accessed 05.09.2021).
6. Perito R. *UN Peacekeeping in the Sahel* / US Institute of Peace, 2015. Available at: <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep12521.pdf> (accessed 05.09.2021).
7. Kazhastanskije mirotvorcy v Irake, Zapadnoj Sahare, Kot-d'Ivuare i Livane [Kazakh peacekeepers in Iraq, Western Sahara, Côte d'Ivoire and Lebanon] - May 29, 2020. Unified platform of Internet resources of state bodies of the Republic of Kazakhstan. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/kazhastanskije-mirotvorcy-v-irake-zapadnoj-sahare-kot-divuare-i-livane?lang=ru>, [in Russian]. (accessed 07.09.2021).
8. RK v mirotvorcheskih operacijah [RK in peacekeeping operations], Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/activities/138?lang=ru>, [in Russian]. (accessed 07.09.2021).
9. Ministr oborony vstretilsya s zamestitelyami General'nogo sekretarya OON po operativnoj podderzhke i mirotvorcheskim operacijam [Minister of Defense met with UN Under-Secretaries-General for Operational

Support and Peacekeeping Operations] May 28, 2019 / Official website of the Ministry of Defense of the Republic of Kazakhstan. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mod/press/news/details/ministr-oborony-vstretilsya-s-zamestitelyami-generalnogo-sekretarya-oon-po-operativnoy-podderzhke-i-mirotvorcheskim-operaciyam?lang=ru>, [in Russian]. (accessed 09.09.2021).

10. Ob utverzhenii Voennoj doktriny Respubliki Kazahstan [On approval of the Military Doctrine of the Republic of Kazakhstan] - September 29, 2017 Available at: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1700000554>, [in Russian]. (accessed 09.09.2021).

11. Carnahan M., Gilmore S., Durch W. et al. New Data on the Economic Impact of UN Peacekeeping // International Peacekeeping. 2007. Vol. 14. P. 384-402. Available at: <https://doi.org/10.1080/13533310701422943> (accessed 12.09.2021).

12. Stein M. The History of Central Asian Peacekeepers: The Development of Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan's Peacekeeping Units by Fits and Starts. The Journal of Slavic Military Studies. 2018. No. 2. Vol.31.P. 257-271. Available at: <https://doi.org/10.1080/13518046.2018.1451120> (accessed 12.09.2021).

13. Mirotvorchestvo ob»edinyaet [Peacemaking unites] January 13, 2021. Available at: <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa-jakarta/press/news/details/mirotvorchestvo-obedinyaet?lang=ru>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).

14. Mihalka, M. Nagorno-Karabakh and Russian peacekeeping: Prospects for a second Dayton. International Peacekeeping. 2007. No.3. Vol. 3. P. 16-32. Available at: <https://doi.org/10.1080/13533319608413621> (accessed 15.09.2021).

15. Thornberry C. Peacekeepers, Humanitarian Aid and Civil Conflicts. In: Whitman J., Pocock D. After Rwanda. Palgrave Macmillan, London, 1996, - P. 226-244, Available at: https://doi.org/10.1007/978-1-349-24708-0_18 (accessed 17.09.2021).

16. Shibutov M. Mirotvorcy kak chast' vneshnej politiki Kazahstana [Peacekeepers as part of the foreign policy of Kazakhstan] Regnum news agency - June 29, 2020. Available at: <https://regnum.ru/news/polit/2996378.htm>, [in Russian]. (accessed 17.09.2021).

Information about the authors:

Kussainova Aliya Muratovna – Ph.D., Associate Professor of International Relations Department, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Mukash Arman – The 2nd year master student in International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Кусаинова Алия Муратовна – Ph.D., Л. Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Мұкаш Арман – Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Халықаралық қатынастар мамандығының 2 курс магистрі, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Karadeniz’de Güç Dengesi

Özet. ‘Karadeniz’de Güç Dengesi’ adlı araştırma makalesinde Soğuk Savaş sonrasında jeopolitik değişimlerin ve süper güçlerin jeo stratejik hamlelerinin neticesinde ortaya çıkan Karadeniz’deki güç dengesi analiz edilmiştir. Günümüze kadar Karadeniz kıyıdaş ülkelerinde gerçekleşen (Ukrayna’daki siyasi kriz, Gürcüstan’daki savaş) siyasi olayların arka bahçesinde süper güçlerin Karadeniz’de hakim olma ve güç dengesini kaybetmeme oyunları yatmaktadır. Türkiye’den sonra Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan ve Romanya NATO’ya üye olarak Batılı güçlerin yanında yer almıştır. Rusya ise Gürcüstan ve Ukrayna’nın aynı şekilde Batı’ya yönelmesini istemediği için kargaşalar meydana gelmiştir. Çünkü Rusya Karadeniz’deki güç dengesini Gürcüstan ve Ukrayna sayesinde korumaya devam etmektedir. Eğer güç dengesini Rusya kaybederse Karadeniz’deki Rus güvenliğini sarsılabilecektir. Batı bu konuda başarılı bir şekilde kendisini güvene almış durumdadır. Batı’nın Rusya’yı bir köşeye sıkıştırma amacı ile yaptığı Gürcüstan ve Ukrayna girişimleri Rusya’nın hiçbir şekilde sessiz kalmayacağını vurgulamıştır. Ukrayna’da Kırım’ı kendi topraklarına dahil ederek Kırım yarımadasındaki askeri üssünü güvene almış ve Ukrayna’ya enerji kollarını kullanmıştır. Gürcüstan lideri Batı’ya yakın olma hamlesi sonucu başarısız olmuş hatta ülkede etnik çatışmanın meydana gelmesine neden olmuştur. Sakashvili ise iktidardaki konumu sarsılmıştır. Neticesinde Batı konusu kapanmıştır. Demek ki güç dengesi bozuldukça bölgede çatışma söz konusu olacaktır.

Anahtar kelimeler: Karadeniz, iktidar, siyaset, Rusya, Ukrayna, NATO, Gürcüstan.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-108-116>

Received: 13.10.2021 / Approved: 12.01.2022

Giriş

SSCB’den ayrılan ülkelerin Batı’ya yakınlaşma konusundaki stratejik kararları nedeniyle Karadeniz bölgesi, Avrupa-Atlantik dünyasının bir parçası haline gelmiş ve Avrupa Birliği (AB) ile NATO üyeliğine kabul edilmiş devletler, çoğunluğu oluşturmaktadır. Kimlik arayışında olan bu ülkelerin Doğu (Rusya Federasyonu, Bağımsız Devletler Topluluğu, Avrasya vb.) dünyasından Avrupa-Atlantik dünyası olarak ifade edilen Batı dünyasına (ABD, AB, NATO vb.) doğru günümüzde devam eden bu jeopolitik kayış

süreci, Karadeniz’in Doğu ile Batı arasındaki tarihsel sıkışmışlığını da yansıtmaktadır. Böylece Doğu-Batı kutuplaşması, Karadeniz’de bölgenin yakın geleceğini belirleyecek en önemli unsurdur. Sovyetler Birliği’nin dağılması sonrası Batı’nın Karadeniz’e yıldan yıla daha fazla nüfuz etmesi ile Karadeniz için yeni bir tarihin yazılmaya başladığını görmek gerekmektedir. Karadeniz böylece, Soğuk Savaş sonrası tarihinde hiç yer almamış dünya gücü (ABD ve AB) ile hep yer almış Rusya ile karşı karşıya kalmıştır. Çalışmada ilk olarak Karadeniz hem kıtasal hem bölgesel alanda teorik çerçevede değerlendirilecektir.

İkinci olarak Soğuk Savaş Sonrası Enerji girişimler ele alınacaktır. Daha sonra Atlantikçi ile Avrasyacı dünyanın bölgede mevcut güç dengeleri değerlendirilecektir. Bu bağlamda çalışmada nitel analiz yöntemi kullanılarak konu çerçevesinde akademik çalışmalar incelenmiştir. Bununla beraber karşılaştırma analiz yöntemine başvurulmuştur.

1. Karadeniz'in Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi

a) Coğrafi Anlamda

Karadeniz, güneydoğu Avrupa ile Anadolu yarımadası arasında yer alan kuzeyinde Ukrayna, kuzeydoğusunda Rusya, doğuda Gürcistan; güneyde Türkiye ve batıda Romanya ve Bulgaristanla çevrili, Atlantik Okyanusu'na Akdeniz, Ege Denizi ve Marmara Denizi aracılığıyla bağlanan bir iç denizdir. İstanbul boğazı vasıtasıyla Marmara, Kerç boğazı Azak Denizi'ne bağlanmaktadır. Karadeniz, 8 bin 350 kilometre kıyı şeridinde sahip, 461.000 km² alan kaplayan (Azak Denizi dahil, Marmara Denizi hariç), en geniş yeri doğudan batıya 1.175 km, en derin noktası 2.210 m olan, Marmara Denizi vasıtasıyla Ege Denizi'ne bağlanan, batıdan doğuya böbrek formunda bir denizdir. Karadeniz üzerinde bulunan önemli liman kentleri Köstence, Mangalia, Burgaz, Varna, Odessa, Sivastopol, Yalta, Kerç, Novorossiysk, Soçi, Suhum, Poti, Batum, Trabzon, Samsun, Ordu, Giresun ve Zonguldak'tır. [1] Karadeniz 6 kıyıdaş ülkelerle sınırlı olan Bulgaristan, Romanya, Ukrayna, RF, Gürcistan ve Türkiye her biri KEİ'ne (Karadeniz Ekonomik İşbirliği) de üyedir. Ayrıca Karadeniz çerçevesinde KEİ, GUAM, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Kuvveti (Blackseafor) ve Karadeniz Uyum Harekatı (Blacksea Harmony) adlı bölgesel örgütler vardır. [2]

b) Jeopolitik Anlamda Karadeniz

Mackinder'e göre Avrasya, dünyanın coğrafi ve tarihi merkezi ve deniz imparatorluklarına kapalı ve zengin doğal kaynaklara sahip olan dev bir güçtür. Bütün bunlara bağlı olarak Orta Asya, her dönemde 'dünya siyasetinin eksenini' olmaya mahkumdür. Zbigniew Brzezinski'ye göre; Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük

ve etkin jeostratejik oyuncularlardır. Ukrayna, Azerbaycan, Güney Kore, Türkiye ve İran önemli jeopolitik mihverlerdir. Orta Asya ve Hazar Denizi havzasının, dünyanın diğer bölgelerindeki (Kuveyt, Meksika Körfezi, Kuzey Denizi, İran ve Irak) doğalgaz ve petrol rezervlerini açık farkla geride bırakacak rezervlere sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca, Avrasyalı bir güç olmayan ABD, Avrasya kıtasının üç çevre bölgesinde doğrudan doğruya konuşlandığı güçlerle ve Avrasya hinterlandındaki devletler üzerindeki güçlü etkisiyle şu anda uluslararası önceliğe sahiptir. Ancak, ABD'ye potansiyel bir rakip, yerkürenin en önemli alanı olan Avrasya'dan çıkabilir. Teorik olarak incelenen görüşler ışığında Karadeniz'in jeopolitik önemi beş asırdan bu yana Osmanlı ile Rus İmparatorluğu ile çevreli idi. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB/RF arasında egemenlik ve nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Karadeniz, Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'ni Akdeniz'e inmekten alıkoyan su havzasıdır. Bu süreçte Karadeniz üç Varşova Paktı üyesi (Romanya, Bulgaristan ve SSCB) ve bir NATO ülkesi (Türkiye) arasında bloklaşmanın minyatürize edildiği bir duruma düşmüştür. Soğuk Savaş boyunca Karadeniz'de kıyıdaş ülkelerin hakları kendilerini güvende hissetmiş, Türkiye ile Rusya görece barış içinde bir arada yaşamış, Karadeniz Akdeniz'den soyutlanmış, bu denize kıyısı olmayan ülkelerin Karadeniz'de filo bulundurmasına izin verilmemiş ve Karadeniz bu özellikleri ile uzun barış döneminin stratejik bir tampon bölgesi olmuştur. [2]

d) Jeostratejik Anlamda Karadeniz

Karadeniz bölgesi, jeopolitik güç boşlukları olan Balkanlar, Orta Asya ve Ortadoğu'ya yakınlığı ile jeostratejik öneme sahiptir. Özellikle Balkanlar ve Kafkasya Avrupa için en sorunlu alt bölgelerdir. Karadeniz'e bütünüyle hakim bir güç, bu bölgeleri kontrol etmede büyük avantaja sahip olacaktır. Karadeniz hem petrol ve doğalgaz gibi bölgesel doğal kaynaklar, hem de bu doğal kaynakların ulaştırma hatları için önemli bir kavşak konumundadır. Bu çerçevede Karadeniz'i yakından ilgilendiren Orta Asya'daki yeni jeopolitik çekişmelerin temelinde 2 unsur dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi, petrol ve doğal gaz kaynaklarının kontrol edilmesi,

ikincisi ise petrolün Batı pazarlarına transferinde kullanılacak boru hatlarının kontrol altında tutulmasıdır. Karadeniz Bölgesi; Orta Asya ve Hazar Havzası'nda bulunan enerji kaynaklarının Avrupa'ya aktarılmasında yeni boru hatlarının bölgeden geçmesi nedeniyle daha da önemli bir konuma gelmiştir. Kazak ve Azeri petrolleri ile Türkmenistan gazının dünyaya Karadeniz yoluyla ulaştırılması Karadeniz'in ekonomik değerini de artırmıştır. [3]

2. Soğuk Savaş Sonrası Başlı Enerji Girişimleri.

a) Hazar Denizi'nin Statü Sorunu

Hazar Denizi'ne kıyıdaş olan devletlerden RF ile bu federasyona bağlı Dağıstan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan birer Kafkas ülkesidir. Bu iki cumhuriyetin yanında İran, Türkmenistan ve Kazakistan da Hazar' kıyıdaş ülkelerdir. Bu beş devlet arasında yer alan Hazar'ın diğer denizlerle ve okyanuslara çıkışı olmadığından göl olarak kabul edilmekte veya Uluslararası Hukuk açısından sahip olduğu kaynakların paylaşılmasını da farklı etkilemektedir. Çünkü denizler için geçerli olan karasuları ve kıta sahanlığı alanının dışındaki bölgeler, açık deniz olarak uluslararası sular sınıfından kabul edilmekte olup, bu bölgeden her devlet istediği gibi deviz kaynaklarından ve ürünlerinden istifade edebilir. Rusya ile İran Hazar'ın bir göl olduğunu ileri sürerek kaynakların bütün kıyıdaş devletlerin ortak malı olduğunu iddia etmektedir. Kazakistan ve Türkmenistan başlangıçta Azerbaycan yanında yer aldığı halde farklı açılardan Rusya'yı desteklemektedirler. [3] Dünyanın en büyük gölü olan Hazar Denizi, büyük petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olması bakımından en önemli stratejik bölgelerden birinde yer almaktadır. 376.500 kilometrekarelik yüzölçümü ile Rusya, İran, Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan ile sınırı bulunan Hazar Denizi, her dönemde ABD'nin ilgi odağı haline gelmiştir. [4] Hazar Denizi'nin statü sorunu aslında Rusya ile Batı'nın enerji sorunu yada Atlantikçi ile Avrasyacı gücün daha enerji pastasından büyük pay elde etme çabalarıdır.

3. Karadeniz'de Soğuk Savaş Sonrası Güç Dengesi

a) Soğuk Savaş Sonrası Atlantikçi Girişimler

a.1) Bulgaristan ile Romanya

ABD ilk Balkanlar'a girmiştir. Balkanlar güneyde Akdeniz, batıda Adriyatik Denizi, doğuda Karadeniz ve Ege Denizi (Adalar Denizi) ile çevrilidir. Balkanlar'da Karadeniz'e kıyısı olan Bulgaristan ve Romanya'dır. Balkanlar'ın, Karadeniz ve Ege Denizi ile birlikte Orta ve Doğu Akdeniz'i kontrol edebilen coğrafi konumu dikkate alındığında; Sovyetlerin dağılması ile gün yuzune çıkan Hazar Bölgesi Enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara taşınması üzerinde doğrudan etkili olma imkanına da kavuştuğu söylenebilir. Yeni stratejik konseptte belirtilen hedeflere ulaşılabilmesi açısından 2002 Prag Zirvesi önemli bir yer tutmaktadır. Bu zirvede NATO tarihindeki en büyük genişleme yönünde en ciddi adımlar atılarak Bulgaristan, Romanya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile katılım müzakereleri başlamış ve bu ülkeler 2004 yılında tam üyeliğe kabul edilmişlerdir. Aslına bakıldığında NATO'nun doğruya doğru genişlemesinin Türkiye açısından pek olumlu olduğunu söylemekte mümkün değildir. Çünkü NATO Karadeniz, Ortadoğu, Kafkasya ve Orta Asya'daki kriz bölgelerine doğru genişledikçe Türkiye'nin bu ülkelere yönelik olası operasyonlarda önemini azaltıcı rol oynamaktadır. Türkiye, genişleme öncesinde Karadeniz'e kıyısı olan tek ülkeydi. Romanya ve Bulgaristan'ın katılımıyla birlikte Türkiye'nin bu önemini azaldığı söylenebilir. [5]

a.2) Türkiye

Türkiye 1 Temmuz'da KEİ Dönem Başkanı Cumhurbaşkanlığı Abdullah Gül, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) Örgütü'nün, 1 Temmuz itibari ile dönem başkanlığını Türkiye'nin üstleneceğini belirterek Türkiye'nin bu dönemde yapacaklarını anlattı. Gül, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün (KEİ) «Devlet/Hükümetler Zirvesi» toplantısında yaptığı konuşmada, İstanbul'da düzenlenen zirveye, KEİ Dönem Başkanı Sırbistan Cumhurbaşkanı Tomislav Nikolić ile birlikte eş-başkanlık edecektir. Gül,

bundan tam 20 yıl önce, İstanbul Bildirisi'nin imzalanmasıyla başlayan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün kuruluş sürecinin, hiç şüphesiz Soğuk Savaşın sona erdiği yıllara damgasını vuran çok önemli bir gelişme olduğunu kaydetti. 20. Yıldönümü Zirvesinin, örgütün ilk temellerinin atıldığı İstanbul'da gerçekleşti. İstanbul'da 20 yıl önce bu örgütü, kaygan bir uluslararası zemin ve belirsizlik ortamına karşı üye ülkelerin güçlü işbirliği arzuları ve ortak hedefleriyle inşa ettiklerini söyleyen Gül, bugün burada bölge ülkeleri açısından KEİ'yi Karadeniz Havzası'nın temel bölgesel örgütü yapan siyasi iradeyi yeniden ihya etmeyi hedeflediklerini kaydetmiştir.[6] Avrasya kıtasının tam kalbinde yer alan geniş Karadeniz bölgesinin, tarihi İpek Yolu'ndan günümüzdeki stratejik enerji hatları ve ulaştırma koridorlarına kadar bölgesel ve küresel sürdürülebilir kalkınma ve istikrar açısından hep kilit öneme sahip olduğuna dikkati çeken Gül, bölgenin bu önemli konumu ve geniş doğal ve insan kaynaklarıyla uluslararası alanda ön plana çıktığını, Gül, «KEİ'nin etkin kılınmasıyla Karadeniz Bölgesi sesini küresel ölçekte daha iyi duyurabilecek, artan jeopolitik ve ekonomik öneminin meyvelerini en iyi biçimde değerlendirecektir» dedi.

Gül, KEİ'nin 1 Temmuz 2012 tarihi itibarıyla Dönem Başkanlığını üstlenecek olan Türkiye'nin, çabalarını örgütünde daha işlevsel bir hale getirilmesi yönünde yoğunlaştıracağını, tüm bölge ülkelerini ve insanların kucaklayacak somut projelerin geliştirilmesi için gayret göstereceğini bildirdi. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütünün son dönemde ulaştırma, ticaretin geliştirilmesi, çevre ve suçla mücadele konularında attığı adımları diğer alanlara da teşmil etmeyi hedeflediklerini dile getiren Gül, «Türkiye olarak bu çabalarımızı arttırarak sürdürmekte kararlıyız. Gözlemci ve sektörel diyalog ortaklarının yanısıra, diğer bölgesel ve uluslararası kuruluşların da bu çabalarımıza desteklerini bekliyoruz» çağrısında bulundu. İstanbul'da bulunacakları zaman zarfında yapacakları çalışmaların, bölgenin ve birlikte kurdukları KEİ'nin geleceği açısından önemli sonuçlar doğuracağını söyleyen Gül, «Bu bağlamda, 20. Yıldönümü İstanbul Zirvesi'nin Karadeniz Ekonomik İşbirliği açısından bir

dönüm noktası olması ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin yeni bir ivmeyle güç kazanmasını diliyorum» diyerek sözlerini tamamladı. [6]

b) Soğuk Savaş Sonrası Avrasyacı Girişimler

b.1) Balkanlar

Jeopolitik konuda ilk Balkanlar ele alalım. Doğalgaz alanında Balkan ülkelerinde en büyük aktör ise Rusya'dır. Arnavutluk haric, Balkan ülkelerinin tamamının Rusya ile doğalgaz bağlantıları vardır. Rus doğalgazı Balkanlar'a iki rota üzerinden ulaşmaktadır. Birincisi Rusya'yı Macaristan ile bağlayan, buradan da eski Yugoslavya ülkelerine uzanan doğalgaz boru hattıdır. İkincisi ise Rusya'dan Ukrayna, Moldavya, Romanya ve Bulgaristan'a, Bulgaristan üzerinden ise Türkiye, Makedonya ve Yunanistan'a uzanan doğalgaz boru hattıdır. Baku-Tiflis-Ceyhan'a alternatif olarak surulen ve üzerinde en çok durulan diğer bazı projeler ise Balkan ülkelerini de doğrudan doğruya ilgilendirmiştir. Soz konusu projeler çerçevesinde Rusya'nın Novorossisk ve Gurcistan'ın Supsa limanından tankerlere yuklenen ham petrolun Balkanlar üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması önerilmektedir. Balkanlar üzerinden uzanan değişik rotalar ise günümüzde bile Türk boğazlarını by-pass eden seçenekler arasında sunulmaktadır. [7] Kısacası SSCB sonrası Karadeniz'de enerji taşıma alanında Türkiye dışında kıyıdaş yeni Balkan ülkeleri olan Bulgaristan ile Romanya da ön plana çıkmaktadır.

b.2) Kafkaslar

Jeopolitik alanda ikinci olarak Kafkasya'yı ele alalım. Kafkasya Karadeniz'in kuzeydoğusundaki Taman Yarımadasından, Hazar Denizinin batısındaki Apşeron Yarımadasına kadar uzanan dağlık bölgeye verilen adıdır. Yaklaşık 379.880 km² alanı kaplayan bu bölge Kafkas dağlarıyla ikiye bölünmüştür. Kuzeyde kalan kısma Kuzey Kafkasya veya Sirkafkasiyen (Kafkasönu), güneyde kalan kısma ise Transkafkasya (Kafkasardı) adı verilmektedir. Rusya için Kafkasya Avrupa ile Orta Asya arasında bir geçiş köprüsü olmasının yanı sıra, Karadeniz ve Hazar denizine kıyısının olması sebebiyle Rusya'nın Karadeniz – Boğazlar - Akdeniz

yolu ile Süveyş Kanalına inebilmesine imkân sağlaması yönünden de, Rusya'nın stratejik menfaatleri açısından son derece önemli bir jeopolitik bölgedir. Bu durumda Rusya açısından Kafkasya'da deniz taşımacılığının stratejik önemi artmakta ve Karadeniz sahilindeki Abhazy ile Hazar denizi kıyısındaki Dağıstan önem kazanmaktadır.

Rusya'nın hâlihazırda Karadeniz kıyısında küçük bir çıkış noktasının bulunması sebebiyle, Kafkasya'da etnik Rus nüfusunun çoğunlukta olduğu Krasnodar, Rostov ve Stavropol bölgelerinde istikrarlı yapının korunması Rusya'nın menfaatleri açısından önem taşımaktadır. Kafkaslarda meydana gelebilecek büyük bir etnik çatışma ve savaş hâlinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkış noktasını kaybetmesi durumunda, Karadeniz – Boğazlar – Akdeniz - Süveyş kanalı yolu ile sıcak denizlere çıkma imkânı ortadan kalkacak ve Rusya dünya pazarlarına ürün ihracında büyük zararlara ve kayıplara uğrayacaktır. Karadeniz ve Kafkasların özel jeostratejik konumu sebebiyle Rusya'nın Kafkasya'yı ve dolayısıyla Karadeniz'e çıkış noktasını elinde bulundurması ona büyük kolaylık ve imkân yaratmaktadır. Karadeniz'den Hint okyanusuna ulaşmak, Rusya'nın kuzeybatısındaki St. Petersburg limanlarından ulaşmaktan 6 bin kilometre, Uzakdoğu'daki Nahodka limanından ise 8 bin kilometre daha yakındır. Rusya'nın Karadeniz'de, Kafkasya kıyılarında Novorossisk ve Tuapse olmak üzere iki limanı mevcuttur. Her iki limanda da petrol tesisleri yer almaktadır. Eski Sovyetler Birliği döneminin en önemli üç limanından biri olan Novorossisk limanı Tsemesskaya Körfezinde yer almaktadır ve 21-27 metre arasındaki derinliği ile Ukrayna'nın Odessa limanından ya da sığ Baltık limanlarından daha derindir. Daha da önemlisi Novorossisk Bakü'den ve Kazakistan'dan gelen petrol boru hatlarının Karadeniz'e açılma noktasında yer almaktadır. [8]

Rusya'nın Kafkasya'daki petrol rezervlerinin % 34'ü Stavropol bölgesinde, % 33'ü Çeçenistan ve İnguş Cumhuriyeti'nde, % 27'si Krasnodar bölgesinde, % 5'i Dağıstan'da ve % 1'i Kabardey-Balkarya Cumhuriyeti'nde yer almaktadır. Petrol ve doğalgaz rezervleri açısından Kafkasya

Rusya için çok fazla önem taşımasa da, Hazar petrollerinin batıya ulaştırılmasında düşünülen muhtemel boru hatlarının üzerinde yer alması sebebiyle Kafkasya Rusya için paha biçilmez değerdedir. Bölgede aynı zamanda petrol rafinerilerinin ve petrokimya tesislerinin yer alması Rusya için stratejik ve ekonomik önem taşımaktadır. 1994-1996 ve 1999-2000 yılları arasında devam eden Çeçen-Rus savaşı sırasında Çeçenlerin önemli ölçüde nüfus kaybına uğradıkları bilinmektedir. Rusya'nın doğal kaynakları ile stratejik bölgelerde bulunan Kafkas ülkeleri Rusya Federasyonu için vazgeçilmez bir konumda olduğunu da vurgulamaktadır. [9]

b.3) Ukrayna

Üçüncü olarak Ukrayna'nın Konumunu ele alalım. Rusya, Baltıklarda Litvanya, Estonya ve Letonya'nın NATO üyelikleri ile birlikte stratejik anlamda sıkışmasının ardından Karadeniz'de benzer bir senaryoya karşılaşılabileceği gerçeği ile bir bakıma yüzleşmiş oldu. Moskova, Yuşçenko'nun yıpratılması için enerji silahını etkin bir şekilde kullanırken, Batı yanlısı liderin muhalifleriyle ilişkisini de geliştirmeye başladı. Bu sayede, 2010'da yapılan seçimlerde Yanukoviç'e de başkanlık yolu açılmış oldu. Neticede, Kiev'de NATO söylemleri rafa kaldırılırken, Rusya Nisan ayında yeni yönetimle imzaladığı anlaşmayla 2042 yılına kadar Kırım'daki donanmasının mevcudiyetini garanti altına almış oldu. Karadeniz'in Rusya için ne kadar stratejik öneme sahip olduğunu anlamak adına Ağustos 2008 sonrasında ortaya çıkan tablo da yakından incelenebilir. Ukrayna'daki varlığının geleceğinden endişelenen Rusya, kimi uzmanlara göre Abhazy ve Güney Osetya'nın bağımsızlıklarını, federal ve kırılğan bir yapıya sahip olmasına rağmen tanımaktan çekinmedi. Böylelikle Kırım'dan çıkmak zorunda kalırsa Abhazy'nın Oçamçıra limanını etkin bir şekilde kullanabilecek olan Rusya'nın "B planı" da şekillendirilmiş olacaktı. Bu sayede Karadeniz'deki kontrolü altındaki sahil şeridini genişleten Rusya, deniz gücünün varlığı açısından kendisini de garanti altına almış olacaktı. Ancak, 2008 sonrasında ABD'nin bölgede gittikçe zayıflayan varlığı ve Rusya ile

kutuplaşan bir ilişkiden çok işbirliği arayışında olan bir ülke profili çizmesi, Rusya'nın bölgedeki statükoyu rahatlıkla kendi lehine inşa etmesine de yardımcı oldu. Bu bağlamda özellikle Rusya Federasyonu Ağustos 2008 savaşıdan sonra Abhazya ve Güney Osetya'daki etkinliğini her geçen gün arttırmaktan ve bu çerçevede Gürcistan ile arasındaki ateşkes anlaşmasını ihlal etmekten çekinmemektedir. [10]

b.4) Gürcistan. 2008'deki Rus-Gürcistan Savaşı ve ABD

Dördüncü olarak Gürcistan'ı ele alalım. Jeopolitik yönden Kafkasya'nın coğrafi konumu Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının arasına girmiş olan ve beş bin kilometre uzunluğunda bulunan Akdeniz-Ege denizi-Marmara ve Boğazlar-Karadeniz ve Azak denizi gibi birbirine bağlı iç denizlerin meydana getirdiği bir su koridorunun ucunda, aynı zamanda Hazar denizi vasıtasıyla da Orta Asya'ya bağlanmış bir konumdadır. 2008 Rusya-Gürcistan Savaşı, çatışmayı tetikleyen yakın ve bölgesel nedenleri bir kenara bırakılırsa, daha geniş bir analiz çerçevesinde bu yüzyılın ikinci önemli enerji çatışması olarak değerlendirilebilir. Bir yanda, Shevardnadze yönetimindeki Gürcistan'ı Hazar-Karadeniz Petro ve gaz boru hatları koridorunda anahtar bir ülke olarak gören ve her platformda destekleyen ABD yönetimleri, diğer yanda Kafkasların bu küçük ülkesini kendi bölgesel enerji ve güvenlik politikalarına karşı bir pürüz olarak değerlendiren Rusya, aslında Gürcistan'ın bir iç sorunu olan Güney Osetya ve Abhazya gerilimlerini ciddi bir uluslararası soruna dönüştürebilmişlerdir. Gürcistan'ın ABD'nin desteğiyle NATO'ya üyelik planları ile bölgesel sorunlarda ve Doğu-Batı enerji koridorunda Batı yanlısı pozisyon almasının, Rusya'nın bu ülkeye karşı giriştiği askeri operasyonda etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu çatışmayla ABD ve Batı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk kez kendi bölgesel çıkarları tehlikeye girdiğinde Moskova'nın Sovyet tarzı askeri güç kullanmaktan çekinmeyeceği gerçeğiyle karşılaşmış ve bu olaydan sonra bölgedeki dış politika açılımlarını gözden geçirme gereği duymuş. ABD ile Batı'nın gözden geçiren

politikaları bölgedeki enerji üretimi yatırımları ile petrol ve gaz boru hatları da dahildir. [11] Hazar bölgesi Projeleri ve Politik yansımaları, ABD, enerji güvenliği bağlamındaki stratejilerini, aynı zamanda siyasi ve ekonomik hegemonya amaçlı olarak oluşturmakta ve uygulamaktadır. Bu yaklaşım, ABD'yi ister istemez, AB, Rusya, Çin ve İran ile rekabet ve potansiyel bir çatışma ortamına sokmaktadır. Bu kapsamda Ağustos 2008'de Rusya'nın Gürcistan'a askeri müdahalesi, bölgedeki ABD plan ve stratejilerini çökertmiş ve yeni bir stratejiyi zorunlu kılmıştır. Rusya'nın Abhazya ve Güney Osetya'nın sınır güvenliğini üstlenmesi ve Abhazya'da kara ve deniz üssü kurması ABD'di bölgeden uzaklaştırmıştır. En son 2008'deki Rusya-Gürcistan çatışmasında Amerikan savaş gemilerinin Karadeniz'e geçişi konusunda yaşanan sorunun da gösterdiği gibi Boğazlar zaten ABD de dahil Karadeniz'de güç bulunduran devletler için bir sorun teşkil etmektedir. Buna bir de Boğazların petrol tıstımacılığı konusundaki yeni önemi eklenince konu ABD için hassasiyetini artırmaktadır. [11]

Sonuç

Sonuç olarak Soğuk Savaş öncesi tek 2 ülke tarafından kıyısı olan Karadeniz Soğuk Savaş sonrası 6 ülkeyle çevrelenerek jeopolitik konumu da değiştirmiş oldu ve Atlantikçi gücün bölgeye daha geniş bir şekilde yayılmasına yol açmıştır. Atlantikçiler Balkanlar'da NATO'ya üye olan Bulgaristan ile Romanya'yı kontrolü altına almış durumdadır. Türkiye NATO'ya üye bir ülke olarak bölgede Atlantikçilerin yanında yer almaktadır. Avrasyacı Rusya ise Karadeniz'deki kendi kıyısı dışında Kafkaslar, Gürcistan ile Ukrayna'yı kontrolü altına tutmakta olduğunu görebiliriz. 21.yüzyılda petrol için kanlar dökülmesi, çatışmalar olma sebebi ise enerjinin çok önem taşıdığına işaret etmektedir. Avrasya kıtasında Atlantikçi ile Avrasyacı bloğun kavşağında yer alan Karadeniz'de hem Atlantikçi (Türkiye, Bulgaristan, Romanya) hem Avrasyalı blok (Rusya, Ukrayna, Gürcistan) dengeli bir şekilde enerji güvenliğini sağladığını görebiliriz. Karadeniz'de jeopolitik açıdan dengenin bozulması herhangi bir çatışmaya yüz

юзе гелмек демектір (Гүрцистан өрнегінде олдуғу гйб). Бундан юла чыкарарак шуну дйебильрз: 'Гелеекте Караденз'де Атланткчй вейа Аврзсыаы Блок арасында гүч денгесінде деғйшкльгн олмасы бөлгеде саваша юл ачмасына йшареттйр. Геп денгенын корунмасы да барышын корунмасы демектйр.' Жеополитик вейе жеостратейжк геп гүндемде олан Караденз'е hakim олан

гүч Аврзсыа кытасында Африка, Ортadoғу, Асыа, Аврзпа арасында кавшак конумуна sahip олур демектйр. Кавшак конумда bulunмасы иле beraber Караденз'ин енержи hatларында биринчил ташымачы рол ойнадығын да гөз арды етmemek гекерик. Бу тюр стратейжк noktalar Караденз'и дйш политиклада сүпер гүчлер йчин вазгечилmez жеополитик вейе жеостратейжк önemli бир конума гетирмектедйр.

Кайнактар

1. Black Sea Maps and Orientation View From Turkey, [Web resource]. – 2021. – URL: http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Black_Sea_maptr.png&filetimestamp=20080409233411, (ерйшм тарйхи: 01.07.2012).
2. Burcu Çörten, Güncel Karadeniz Jeopolitiği, Karasam. – Giresun. – 2009. – S.6
3. Alaeddin Yalçınkaya, Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Etnik Düğүmden Küresel Kördүğүme, Lalezar kitabevi. – Ankara. – 2006. – S. 220.
4. Deniz Kutluk, Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit, İstanbul, 2003. – S.23.
5. Vehibe Atalan, Uluslararası Sistemin Türkiye ve Bulgaristan Dйш Politikaları Üzerine Etkisi, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), 2008.
6. Anka, Ecotrent HABER7, Türkiye 1 Temmuz'da KEİ Dönem Başkanı. [Web resource]. – 2021. – URL: <http://www.haber7.com/ekonomi/haber/896118-turkiye-1-temmuzda-kei-donem-baskani> (ерйшм тарйхи: 01.07.2012).
7. Erhan Turbedar. Balkanlar Ve Enerji, [Web resource]. – 2021. – URL: <http://www.turksam.org>, (ерйшм тарйхи: 14.04.2012).
8. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu. [Web resource]. – 2021. – URL: http://www.circassiancenter.com/ccturkiye/arastirma/0090_kafkasyanin_cografik_konumu_ve.htm, (ерйшм тарйхи: 14.04.2012).
9. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi, [Web resource]. – 2021. – URL: <http://www.cerkes.net/bilgi-deposu/kafkasya-nin-cografik-konumu-ve-stratejik-onemi-t21112.html>, (ерйшм тарйхи: 14.04.2012)
10. USAK. [Web resource]. – 2021. – URL: <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1654>, (ерйшм тарйхи: 07.09.2012).
11. Cenab Çakmak, Amerikan Dйш Politikası, 2011, – Ankara. – 456 s.

Е. Оңғарова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Қаратеңздегі күш тепе-теңдігі

Аңдатпа. «Қаратеңздегі күш тепе-теңдігі» атты мақалада Қырғи Қабақ соғыстан кейінгі геополитикалық өзгерістер және алып күштердің геостратегиялық бастамаларының нәтижесінде пайда болған Қаратеңздегі күш тепе-теңдігіне талдау жасалған. Бүгінге дейін Қаратеңздің жағалау елдерінде болған (Украинадағы саяси кризис, Грузиядағы соғыс) саяси жағдайлардың артында алып күштердің Қаратеңзге үстемдік құру және күш тепе-теңдігін жоғалтып алмау мақсаттары жатыр. Түркиядан кейін Болгария және Румыния НАТО-ға мүше болуымен Батыс елдерінің әскери жақтастарына айналды. Ресей болса Грузия және Украинаның Батысқа енуін қолдамағандығының нәтижесінде аталмыш елдерде хаос пайда болды. Өйткені Ресей Қаратеңзде күш деңгейін Грузия мен Украинаның арқасында сақтап отыр. Егер Ресей күш тепе-теңдігін жоғалтатын болса Қаратеңзде күш тепе-теңдігіне қауіп төнуі мүмкін. Батыс елдері бұл мәселе бойынша өз қауіпсіздігін сақтандырып қойған. Батыстың Ресейді қыспаққа алу мақса-

тымен жасаған Украина мен Грузия бастамалары Ресейдің еш уақытта тыныш отырмайтынын дәлелдеді. Украинадағы Қырымды өз территориясына қосу арқылы әскери базасын қауіпсіз аймаққа кіргізді және Украинаға энергетика саласында өз мүмкіндіктерін қолдана алды. Грузия лидерінің батысқа жақындасу бастамасының нәтижесінде сәтсіз аяқталды және елде этникалық қақтығыстар орын алуына себеп болды. Сакашвилдің биліктегі позициясы шайқалды, батыс бастамасы аяқталмай қалды. Талдау салыстырмалы талдауға негізделген. Нәтижесінде, Қаратеңіздегі күш деңгейі тепе-теңдікті сақтаса бейбітшілік болады. Ал егер өзгеріс орын алса қақтығысқа жол ашады.

Түйін сөздер: Қаратеңіз, билік, саясат, Ресей, НАТО, Грузия

Y. Ongarova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Balance of Power in the Black Sea

Abstract. In the research article titled «Balance of Power in the Black Sea» was analyzed the balance of power in the Black Sea, which emerged because of the geopolitical changes and the geo-strategic moves of the superpowers after the Cold War. In the backyard of the political events that took place in the Black Sea riparian countries (political crisis in Ukraine, the war in Georgia) until today, the games of the superpowers to dominate the Black Sea and not to lose the balance of power lie. After Turkey, Bulgaria and Romania after the Cold War joined the Western powers as NATO members. On the other hand, conflicts arose because Russia did not want Georgia and Ukraine to turn to the West in the same way. Because Russia continues to maintain the balance of power in the Black Sea thanks to Georgia and Ukraine. If Russia loses the balance of power, Russian security in the Black Sea may be shaken. The West has successfully secured itself in this regard. Georgia and Ukraine attempts made by the West with the aim of pushing Russia into a corner emphasized that Russia will not remain silent in any way. By incorporating Crimea into its territory, Ukraine secured its military base on the Crimean Peninsula and used its energy trump cards for Ukraine. The Georgian leader failed because of his move to be closer to the West and even caused ethnic conflict in the country. Sakashvili's position in power has been shaken. As a result, the West issue was closed. So nowadays balance of power in the Black Sea continuing keeping its peace at the world.

Key words: Black Sea, power, politics, Russia, Ukraine, NATO, Georgia.

References

1. Black Sea Maps and Oreantasyon View From Turkey, Available at: http://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Dosya:Black_Sea_maptr.png&filetimestamp=20080409233411, (accessed 01.07.2021).
2. Burcu Çörten, Güncel Karadeniz Jeopolitiği, Karasam, Giresun [Burcu Çörten, Current Black Sea Geopolitics, Karasam, Giresun], 2009. S.6, [in Turkish].
3. Alaeddin Yalçınkaya, Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Etnik Düğümünden Küresel Kördüğümüne [Political Developments in the Caucasus, From the Ethnic Node to the Global Blind Spot], (Lalezar kitabevi, Ankara, 2006, 220 s.), [in Turkish].
4. Deniz Kutluk, Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit [Caspian-Caucasian Oil, Turkish Straits, Environmental Threat], İstanbul. 2003. S. 23, [in Turkish].
5. Vehibe Atalan, Uluslararası Sistemin Türkiye ve Bulgaristan Dış Politikaları Üzerine Etkisi, (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi) [The Impact of the International System on the Foreign Policies of Turkey and Bulgaria, (Dokuz Eylül University, Institute of Social Sciences, Department of Public Administration, Published Master's Thesis)], 2008, [in Turkish].
6. Anka. Ecotrent HABER7, Türkiye 1 Temmuz'da KEİ Dönem Başkanı [Ecotrent HABER7, Turkey BSEC President on July 1]. Available at: <http://www.haber7.com/ekonomi/haber/896118-turkiye-1-temmuzda-kei-donem-baskani>, [in Turkish]. (accessed 01.07.2021).

7. Erhan Turbedar. Balkanlar Ve Enerji [Balkans And Energy], Available at: <http://www.turksam.org>, [in Turkish]. (accessed 14.04.2021).
8. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu [Geographical Location of the Caucasus], Available at: http://www.circassiancenter.com/cc-turkiye/arastirma/0090_kafkasyanin_cografik_konumu_ve.htm, [in Turkish]. (accessed 14.04.2021)
9. Kafkasya'nın Coğrafi Konumu ve Stratejik Önemi [Geographical Location and Strategic Importance of the Caucasus], Available at: <http://www.cerkes.net/bilgi-deposu/kafkasya-nin-cografik-konumu-ve-stratejik-onemi-t21112.html>, [in Turkish]. (accessed 14.04.2021).
10. USAK. Available at: <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1654>, (accessed 07.09.2012).
11. Cenab Çakmak, Amerikan Dış Politikası [Cenab Çakmak, American Foreign Policy], (2011, Ankara, 456 s.), [in Turkish].

Information about the author:

Ongarova Yerkinay Musladinovna – Öğretim Görevlisi, Şarkiyat Fakültesi, Türksoy Bölümü, Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi, Almaty, Kazakistan.

Онгарова Еркинай Мурадиновна – аға оқытушы, шығыстану факультеті, Түрксой кафедрасы, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан.

Formation and evolution of the non-traditional security discourse

Abstract. Promoting security has a broad definition of ensuring functional integrity and preserving the independent identity of states and societies. The bipolar era dominated the conventional military-political approach to ensuring the security of nations. Since the end of the Cold War, non-traditional threats have taken an important place in the political agenda of the world. Many issues with non-traditional security threats are considered the results of global trends, where globalization is an objective process that makes the world more interconnected and interdependent. Nowadays most national and global security agendas contain vast areas of sustainable development. They cover various non-traditional matters in political, economic, social, and environmental spheres, such as climate change, energy security, freedom of speech, human rights, rule of law, government regulatory quality, trade and economic stability, research, and development, and so on. This paper explores major definitions and gives a broad introduction to non-traditional security and introduction to its schools of thought within the broad political science discipline.

Keywords: Non-traditional security, Copenhagen school, Paris school, securitization.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-117-123>

Received: 18.11.2021 / Approved: 12.01.2022

Introduction

Being secure has been the major purpose of mankind from the beginning of its history and on the way to pursuing progress and civilization [6]. It is stated that all people require a sense of security for themselves, the lives they live, in their jobs, and in a community [9]. And non-traditional security is the concept for ensuring the well-being of an individual and a state that arise primarily out of non-military sources. The notion of non-traditional security “differs according to an actor’s status and position within the international system” and depends on specific threat perceptions of those actors [5, p. 179]. However, nowadays, challenges of non-

traditional security have become transnational and include a wide range of global political, economic, social, and environmental aspects.

In identifying a dataset of unconventional security threats, one can simplify the problem and argue that any potential threat to a state that is not traditional, i.e. military, would qualify as “non-traditional”. Since non-traditional security issues address a broad range of non-military questions, such as natural disasters, illegal migrations, climate change, resources scarcity, eradication of poverty, infectious diseases, food shortages, living standards, mortality rates, quality education for all, and so on, they led to the emergence of non-traditional security ideas, which in turn create frameworks for identifying

and solving those issues [13]. Non-traditional security discourse generally is about endorsing the institutional change in a state, which is especially necessary for developing countries with constant socio-economic security agendas. Moreover, “the non-traditional security agenda does more than designate selected issues as security threats; it tests the sovereignty of states by problematizing the idea that politics, especially security politics, are conducted along state borders” [13, p. 45]. Thus, “the successful promotion of the non-traditional security paradigm would necessitate sweeping institutional changes” [13, p. 48].

This paper aims to contribute to the literature gap on the subject matter by giving theoretical background and analysis of non-traditional security. It also focuses on two major schools of the NTS discourse and is guided by the effort to strengthen the understanding of the sphere in local academic circles.

Research methodology

As the main objective of the paper, this part explores the effective approach to understanding the topic. The research methodology of the article is selected to explore vast theories and understandings of non-traditional security: namely, concepts, ideas, definitions, and different schools of thought. Hence, qualitative research with a historical approach is chosen to integrate different interdisciplinary scientific areas from the historical point of view.

The scientific discourse of non-traditional security is comparatively new in academic spheres. Critical interpretation of primary sources in the expansion of the sphere will help to observe the main events and developments and realize the course of the current concepts. Its purpose is to give a clearer consideration of the impacts of the past traditional security politics and current approaches in many political security agendas, also known as non-traditional security processes.

Findings and discussion

Generally, the history of non-traditional security studies started from the end of World War II, when the bipolar rival between the USA

and USSR led to the development of not only military technologies, which raised the menace of nuclear attack [1] but also technological advances and space race. The end of the XX century and the post-Cold War era resulted in the shift of paradigms in the notion and nature of traditional security in “war studies, military, and grand strategy and geopolitics” [1].

For example, Richard Ullman in his paper “Redefining Security” which was published in 1983 stated that human poverty and diseases, natural disasters, and environmental degradations all fall into the realm of security. He has been regarded by the Western Academic Community as the first to put forward the idea of non-traditional security. Moreover, during the 1980s the agenda in the field of security have been changed and the Copenhagen School initiated the first modern version of the securitization theory. The necessity for its formulation was manifested in an understanding of research limitations related to the traditional understanding of security. The school set a task of deconstructing the concept and outlining the comprehensive new structure in security research. Thus, the very use of the concept was expanded: for example, threats can arise in various areas, military and non-military, but they must be considered as security issues according to strictly defined criteria that distinguish them from the normal state of affairs.

Copenhagen School includes such scholars as Barry Buzan, Ole Wæver, and Jaap de Wilde and considers security issues as gradually transiting from the traditional security studies towards non-military concerns. Some other authors discuss the critical junctures of traditional security issues’ transition into non-traditional security threats and explain new trends in the system of international relations that proposed to enlighten new concepts of securitization [10]. Moreover, B.Buzan, I.Galtung, O.Wever, and J. de Wilde became representatives of a new paradigm in the study of security problems (Security Studies), who paid attention to the social aspects of security, rather than the military one. An important place in Copenhagen’s «peaceful studies» was the problem of constructing

threats and their diversity. Thus, the concept of securitization arises in the Copenhagen school, where social and political process gives the status of a security problem for arising issues. As a result, the Copenhagen School's responses to such questions, as "who and what are the referent objects?", "who are the securitizing actors?", "who are desecuritizing actors?" and "how is a process of securitization completed?" [2]. The Paris School, in turn, widens the range of explanation of non-traditional security matters by expanding "security agenda and security governance", but ignoring "sociopolitical and economic dynamics" [8, p. 462].

Consequently, from the 1980s, the United Nations organization started to shift its focus to non-traditional security problems and started to elevate problems of environment, development, poverty, population, and human rights to the level of security to call people's attention to the mounting importance of those tasks. Currently, at the outset of the XXI century, the world witnesses important changes in the system of international relations. Due to globalization, the growth of non-traditional actors, and the securitization policy, non-military problems come to the forefront. Hence, solving the non-traditional security issues gain paramount importance.

Changing threats led to the restructuring of the entire concept of security: the subject (who protects), the object (whom it protects), and the methods of providing it. Moreover, economic ties and financial flows that are not restrained by closed borders and ideological barriers created a truly global space for non-traditional threats. Coverage of new security studies widens its horizon and plenty of sub-areas of non-traditional security issues turn out to be more extensive. Global and regional financial crises, energy security in combating climate change, pandemics, and other contemporary problems boost the importance of non-traditional security discourses, and "the concept of non-traditional security is now widely accepted and reliably appears on regional security agendas and in scholarly publications." [13, p. 43]. From then on, several new schools of thought in international relations, especially those theorists of international political economy

and environmental politics, had made important contributions to expanding the scope of non-traditional security studies and constructing the theoretical framework of non-traditional security [2], [3], [5], [7], [10], [11], [12], etc.

Many articles and books on non-traditional security bring broad definitions of it, as well as its directions, development perspectives, and challenges in modern society. For example, Fierke talks about the spheres of international relations and geopolitics that are more and more investigating the epistemological and ontological fundamentals [7]. Some scholars reason the emergence of new threats, such as terrorism, environmental problems, economic crises, and others that opened new avenues for "former "low politics" security issues, which in turn are continually reclassified into the "high politics" realm" [2], [12].

Generally, early debates on security were mainly concerned about whether the concept should be widened to non-traditional at all, because the "security agenda risked making both scholarship and state policy incoherent" due to the change of attention "from the state to human security" [8, p. 463]. Eventually, opinions on broadening security notions to more non-traditional aspects prevailed and according to its supporters "it simply reflects post-Cold War changes in the threat environment, particularly globalization's impact in creating new risks, threats, and vulnerabilities for states and people, to which governments must now respond" [8].

According to many scholars, cases of non-military security issues in any country should be placed on the agenda of national security [1], [2], [3]. Also, Hameiri and Jones argue that nowadays security matters are non-traditional because states themselves have become non-traditional [8]. Therefore, governance and politics of non-traditional security aspects in a country or region reflect their administration, political and socio-economic discourses, matters and ideologies, and strategies and intentions of key bodies [8]. Moreover, non-traditional security issues that are depicted as "new threats" are mainly not new, but old problems that are addressed within a new discourse [8].

Nowadays as globalization deepens, more often non-traditional security matters go beyond the traditional borders of a nation and place them in the hand of international think tanks and governments [8]. For example, scholars of the Copenhagen School “have identified and described how problems become security issues, focusing on changes in the discourse of security” [8,

p. 463]. The only drawback, according to Hameiri and Jones is that the school does not “attempt to account for why this process is happening or how security issues are governed” (pp. 463- 464). Researchers of the Paris School, in turn, claim that “the security field is not fixed, and the location of agents and their influence is shaped by the configuration of context, the nature of the issue at stake, and the power struggles between professionals” [8, p. 465]. As a result, understandings of what is the security and how it is exercised are “intrinsically related”, thus, as argue Hameiri and Jones:

“What we take from the [Copenhagen School] and its constructivist and poststructuralist critics, therefore, is the notion that security is socially constructed; that it refers to, at least potentially, existential dangers; that securitization inherently empowers some actors at the expense of others; that discourse plays some role in defining security, and that networks of experts and officials are an important aspect of security governance. However, to fully understand the rise of non-traditional security and its implications, our conception of securitization processes needs to expand to encompass broader historical and material processes of state transformation, and we need to develop conceptual tools capable of analyzing security governance that go beyond security practitioners and their networks” (p. 465).

As a result, authors discard the empiricist statement that “the rise of non-traditional security is simply a reflection of changes in the threat environment associated with globalization” [8, p. 467]. Instead, they reason that descriptions of security cannot rely only on security discourses, but that “observe shift within security needs to be conceptualized in terms of a deep-seated

historical transformation in the scale of the state’s institutions and activities” [8, p. 472]. However, another description from scholars Callabero-Anthony and Emmers [2] states that

“The redefinition and broadening of the concept of security in academic debates have been matched by the development of new conceptual tools in the security studies literature. In Asia notions of ‘comprehensive security and ‘cooperative security has become part of the evolving security lexicon. Furthermore, the idea of ‘human security, which provides an alternative approach to re-think security by highlighting the threats and insecurities of individuals and communities, has gained more resonance and credence in the light of emerging threats and uncertainties.” (p. 1).

In a word, nowadays problems of balancing positive and negative aspects of globalization from the point of view of a state’s defensive capability are exacerbated. After the collapse of the Soviet Union, many political actors, academics, and diplomats believed in an era of peace and stability through the “integrated international economic system based on the principles of the free market” [4]. However, as new threats emerge, the notion of “peace and security” also have changed. The more dramatic growth of “securitization” of global issues outside of the traditional notion of security is increased mainly due to 9/11 and “other high-profile terrorist attacks” [8].

As a result, “traditional spatial notions of security, of national stability defined purely in terms of territorial sovereignty – reflected on a larger scale by the containment doctrines of the Cold War – simply do not work in today’s more complex geostrategic environment” [4, p. 2]. And nowadays’ NTS issues are more inter-dependent between each other than at any time in history due to globalization and technological advancements, which also influence the scale and practice of non-traditional security concepts [4]. For example, despite globalization positively affects to socio-economic exchanges, easy distribution of ICT and innovations, and attracting foreign direct investments (FDI), it also makes it easier to spread local threats to regional

and international levels, as the recent events of the global COVID-19 outbreak, and its economic consequences have shown [4].

Conclusion

To sum up, considering today's realities, the notion of security has been deepening and broadening in response to globalization challenges. As a result, in addition to the traditional security threats on a politico-military basis, new non-traditional security pressures emerged. Issues that affect the security of individuals, states, regions, and the world are combined into one concept of Non-traditional security studies. But despite the widespread opinion, non-traditional perspectives of security do not normally fall into considered traditional security claims. Mostly it is because its definition and concept have been

the object of various interpretations. Moreover, together with the re-conceptualization of non-traditional security notions, rising challenges of non-military challenges caused the growing designation of national and international threats as non-traditional security matters [2]. For example, the Copenhagen School designates five categories of "new" security concepts, such as military, environmental, economic, societal, and political. But the rising phenomenon of human security entitles all security concerns should be claimed in terms of securitization of individuals rather than national levels. In this case, any issues, and challenges at societal, national, regional, or global levels that affect people's safety necessitate to be addressed and coped with. It embraces safeguarding and escalating human vital freedoms by protecting them from pervasive threats.

References

1. Buzan B., Hansen L. The evolution of international security studies / B. Buzan, L. Hansen. – Cambridge: Cambridge University Press, 2009. – 100 p.
2. Caballero-Anthony M., Emmers R. Understanding the dynamics of securitizing non-traditional security. In *Non-Traditional Security in Asia* / M. Caballero-Anthony, R. Emmers. – New York: Routledge, 2017. – 125 p.
3. Anthony M.C., Emmers R., Acharya A. Non-traditional security in Asia: dilemmas in securitization / M.C. Anthony, R. Emmers. – Farnem: Ashgate Publishing, 2006, – 110 p.
4. Chalk P. Non-military security and global order: The impact of extremism, violence, and chaos on national and international security / P. Chalk. – Springer: Ashgate Publishing, 2000. – 115 p.
5. Dosch J. The concept and management of non-traditional security in Southeast Asia. *Sicherheit und Frieden (S+ F) // Security and Peace*. – 2006. – P. 179-184.
6. Epstein, A. Government's responsibility for Economic Security. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 1939. – P. 81-85. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1022422> (accessed 03.10.2021).
7. Fierke K. M. *Critical approaches to international security*. John Wiley & Sons. – 2015. – P. 8.
8. Hameiri S., Jones L. The politics and governance of non-traditional security. *International Studies Quarterly*. – 2013. – № 57(3). – P. 462-473.
9. International Labor Organization // *Economic security for a better world*. – Geneva: International Labour Office, 2004. – P. 10.
10. Masys A.J. *Exploring the Security Landscape: non-traditional security challenges*. – Springer International Publishing, 2016. – P. 55.
11. Morris P. Human resource development in East Asia: A comparative analysis // *Asia Pacific Journal of Education*. – 2016. – P. 15.
12. Yu X. The emergence of Non-traditional security issues in China and corresponding strategies. In Y. Wang // *Transformation of Foreign Affairs, and International Relations in China (1978-2008)*. – Boston: Koninklijke Brill NV. – 2011. – P. 283-332.
13. Zimmerman E. Security cooperation in the Indo-Pacific: non-traditional security as a catalyst. *Journal of the Indian Ocean Region*. – 2012. – No.10(2). – P.150-165.

Д. Тоимбек

Астана IT университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Дәстүрлі емес қауіпсіздік дискурсының қалыптасуы мен эволюциясы

Аңдатпа. Қауіпсіздік тақырыптарына қолдау көрсету кең мағынада мемлекеттер мен қоғамдардың функционалдық тұтастығын қамтамасыз ету және тәуелсіз бірегейлігін сақтау ретінде анықталады. Биполярлық дәуірде мемлекеттердің қауіпсіздігін қамтамасыз етуде дәстүрлі әскери көзқарас саяси аренада басым орын алды. Қырғи-қабақ соғыс аяқталғаннан кейін, қауіпсіздіктің дәстүрлі емес мәселелері әлемдік саясатта маңызды орын ала бастады. Дәстүрлі емес қауіпсіздіктің көпшілігі жаһандық үрдістердің нәтижесі ретінде қарастырылады. Бұл жерде, жаһандану – объективті процесс ретінде әлемді өзара байланыстырады және өзара тәуелді етеді.

Ұлттық және әлемдік қауіпсіздік бағдарламаларының көпшілігі тұрақты дамудың ауқымды бағыттарын қамтиды. Атап айтқанда, саяси, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық салалардағы әртүрлі дәстүрлі емес, мысалы: климаттың өзгеруі, энергетикалық қауіпсіздік, сөз бостандығы, адам құқықтары, заңның үстемдігі, мемлекеттік реттеудің сапасы, сауда-экономикалық тұрақтылық және т.б. мәселелерді қамтиды. Мақала саясаттану пәнінің кең шеңберіндегі дәстүрлі емес қауіпсіздік дискурсына негізгі анықтамалары мен ой мектептерін зерттей отыра, жалпы кіріспе береді.

Түйін сөздер: дәстүрлі емес қауіпсіздік, Копенгаген мектебі, Париж мектебі, секьюритизация.

Д. Тоимбек

Астана IT университет, Нур-Султан, Казахстан

Формирование и эволюция дискурса нетрадиционной безопасности

Аннотация. Поддержание безопасности имеет широкое определение в обеспечении функциональной целостности и сохранения независимой идентичности государств и обществ. В биполярную эпоху на политической арене доминировал традиционный военный подход обеспечения безопасности стран. После окончания «Холодной войны» большое место в мировой политической повестке начали занимать вопросы нетрадиционной безопасности. Многие проблемы с нетрадиционными угрозами безопасности рассматриваются как результат глобальных тенденций, где глобализация как объективный процесс делает мир более взаимосвязанным и взаимозависимым.

На сегодняшний день большинство повесток дня национальной и глобальной безопасности содержит обширные области устойчивого развития. Они охватывают различные широкие нетрадиционные понятия в политической, экономической, социальной и экологической сферах, такие как изменение климата, энергетическая безопасность, свобода слова, права человека, верховенство закона, качество государственного регулирования, торгово-экономическая стабильность, исследования и разработки и т.д. В этой статье дается общее представление о нетрадиционной безопасности, рассматриваются основные определения и школы нетрадиционного дискурса безопасности в рамках политических наук.

Ключевые слова: нетрадиционная безопасность, Копенгагенская школа, Парижская школа, секьюритизация.

References

1. Buzan B., Hansen L. The evolution of international security studies (Cambridge University Press, Cambridge, 2009, 100 p.).
2. Caballero-Anthony M., Emmers R. Understanding the dynamics of securitizing non-traditional security. In Non-Traditional Security in Asia (Routledge, New York, 2017, 25 p.).
3. Anthony M.C., Emmers R., Acharya A. Non-traditional security in Asia: dilemmas in securitization (Ashgate Publishing, Farnem, 2006, 110 p.).

4. Chalk P. Non-military security and global order: The impact of extremism, violence, and chaos on national and international security (Ashgate Publishing, Springer, 2000, 115 p.).
5. Dosch J. The concept and management of non-traditional security in Southeast Asia. Sicherheit und Frieden (S+ F). Security and Peace. 2006. P. 179-184.
6. Epstein, A. Government's responsibility for Economic Security. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1939. P.81-85. Available at: <https://www.jstor.org/stable/1022422> (accessed 03.10.2021).
7. Fierke K. M. Critical approaches to international security. John Wiley & Sons. 2015. P. 8.
8. Hameiri S., Jones L. The politics and governance of non-traditional security. International Studies Quarterly. 2013. No. 57(3). P. 462-473.
9. International Labor Organization. Economic security for a better world. Geneva: International Labour Office, 2004. P. 10.
10. Masys A.J. Exploring the Security Landscape: non-traditional security challenges. Springer International Publishing, 2016. P. 55.
11. Morris P. Human resource development in East Asia: A comparative analysis. Asia Pacific Journal of Education. 2016. P. 15.
12. Yu X. The emergence of Non-traditional security issues in China and corresponding strategies. In Y. Wang. Transformation of Foreign Affairs, and International Relations in China (1978-2008). Boston: Koninklijke Brill NV. 2011. P. 283-332.
13. Zimmerman E. Security cooperation in the Indo-Pacific: non-traditional security as a catalyst. Journal of the Indian Ocean Region. 2012. No.10(2). P.150-165.

Information about the author:

Diana Toimbek – Ph.D. in Political Science, Associate Professor, Astana IT University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Диана Тоимбек – саяси ғылымдар докторы, доцент, Астана IT университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

К.М. Тургумбаева

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail:tkm_kunduzay@mail.ru)

Национальная идентичность в условиях глобализации

Аннотация. Сегодня категория идентичности выступает своего рода призмой, через которую происходит переосмысление ключевых составляющих формирования общности. В широком смысле категории «нация» и «национальная идентичность» тесно переплетены между собой. В истории развития общества появление нации неотделимо от возникновения национального государства и территориального сообщества. Само государство формируется вокруг нации как политического сообщества, поэтому такие государства современного типа получили название «национальное государство». Взаимосвязь нации и государства придает особую специфическую значимость национальной идентичности среди прочих социальных конструктов. Современное развитие общества характеризуется высокой степенью интенсификации глобализационных процессов во всех сферах общественного развития. Затрагивая основополагающие принципы понятий общности и личности, глобализационный процесс диктует необходимость переосмысления некоторых традиционных представлений. В данной статье рассматривается проблема сохранения национальной идентичности, с которой сталкивается современное общество в условиях процесса глобализации. Автором рассмотрены основные теоретические подходы к изучению глобализации. Данный анализ необходим для выявления существующих проблемных аспектов. В результате был определен ряд факторов, воздействующих на трансформацию национальной идентичности. Рассмотрено влияние глобализации как основного фактора, воздействующего на модернизацию национальной идентичности как социального конструкта в целом. Определена роль национальной идентичности Казахстана в контексте обеспечения национальной безопасности. Глобализационные процессы оказывают значительное влияние на национальную идентичность Казахстана, что определяет необходимость модернизации и трансформации данного социального конструкта. Осмысление традиционных подходов в контексте глобальных изменений позволит найти собственный путь построения эффективной государственной политики в области национальной идентичности.

Ключевые слова: национальная идентичность, нация, глобализационный процесс, этнос, этничность, сохранение идентичности, культурный код, гражданская консолидация, многонациональное государство, Казахстан.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-124-133>

Поступила: 02.11.2021 / Одобрена к опубликованию: 30.01.2022

Введение

Радикальные преобразования, происходящие в последнее столетие и затронувшие все сферы общественного

развития, вызвали усиленный рост числа связей между государствами, обществами, культурами. Глобализационный процесс коснулся всех аспектов взаимодействия, таких как экономический, культурный,

политический, информационный, экологический, технологический и демографический. Текущий процесс характеризуется возрастающей интенсивностью и необратимостью в силу растущего числа экономических связей, стремительного развития коммуникационных технологий, интенсивной культурной диффузии, ростом глобальных экологических проблем. Как отмечает С. Хантингтон: «Люди и нации пытаются ответить на самый главный вопрос из всех, что могут стоять перед человеком: кто мы такие?» [1].

В актуальной научной литературе большинство исследователей характеризуют глобализационный процесс как тенденцию, получившую общемировое распространение в экономике, образовании, культуре и иных общественных сферах. Данный процесс неизбежно влечет за собой стирание традиционной национальной самобытности народов. Глобализация является процессом, выгодным крупным акторам мировой экономики и политики – транснациональным корпорациям и развитым, экономически сильным государствам.

Происходящий глобализационный процесс остро выявил проблемы, касающиеся сохранения национальной идентичности многих стран и народов мира. Нынешняя реальность, формирующаяся под воздействием многочисленных интеграционных процессов, тем не менее различна для многих обществ. Причиной такого многообразия является не только значительное число субъектов, участвующих в формировании современной целостной картины мира, но и присущая им культурная, национальная самобытность, которую они стремятся сохранить. Усиление интеграционных процессов актуализирует вопрос об изменении понимания национальной идентичности и необходимости поиска форм ее модернизации. Вопросы сохранения идентичности и ее неизбежной трансформации представляют собой многокомпонентную задачу, требующую

всестороннего анализа и комплексной проработки.

Цель и задачи

Исследование ставит своей целью проанализировать основные теоретические подходы к трактовке национальной идентичности в контексте глобальных трансформаций. В соответствии с поставленной целью решаются следующие задачи:

- 1) выявить существующие исследовательские подходы к изучению процессов глобализации;
- 2) раскрыть специфику национальной идентичности как социального конструкта;
- 3) определить факторы, воздействующие на трансформацию национальной идентичности;
- 4) выявить проблемы сохранения национальной идентичности в условиях вызовов, формируемых глобализационными процессами.

История

Изучение научной категории «идентичность» в контексте воздействия глобализационных процессов происходит в разных научных дисциплинах, таких как политология, психология, социология, философия и др. Необходимо отметить, что данные научные дискурсы зачастую являются взаимосвязанными, раскрывая и дополняя содержание рассматриваемой научной категории. Существует множество различных трактовок и определений идентичности, исходя из фокуса изучения данного явления. Во многом объемность понятия идентичности происходит в связи с динамичными изменениями, происходящими в социальной среде, которая оказывает непосредственное влияние на формирование идентичности.

Наибольшую актуальность исследование категории «идентичность» приобретает во второй половине XX столетия. Все чаще эта категория начинает встречаться в научной

литературе различных областей знания, что связано с распространением новаторской концепции социального исследования. За прошедший период времени категория формирования идентичности обрела определенные традиционные черты исследования. Необходимо выделить такие труды, как: «Что такое глобализация?» У. Бека [2], «Третья волна» Э. Тоффлера [3], «Кто мы? Вызовы американской идентичности» С. Хантингтона [4], «Конец истории и последний человек» Ф. Фукуямы [5]. Вопросы методологии изучения этноса, этнических общностей, национального вопроса, идентичности нации, самосознания нации в современном мире отражены в работах Д. Харви [6], Р. О'Брайана [7], К. Хюбнера [8], Э. Хобсбаума [9], О. Бауэра [10], Б. Андерсона [11], Р. Дженкинса [12], Э. Геллнера [13].

Вопросы формирования и модернизации национальной идентичности Казахстана в контексте влияния глобализационных процессов рассматриваются в работах Сыздыковой Ж.С. [14], Колбачаевой Ж. Е. [15], Нуржанова Б.Г. [16], Кадыржанов Р.К., Ешпанова Д.Д., Наббекова Г.А. [17] и др. Однако, несмотря на достаточную изученность рассматриваемых вопросов в научной литературе, существует необходимость переосмысления отдельных положений и поиска новых путей решения возникающей проблематики. В настоящее время рост научных публикаций, посвященных вопросам идентичности, связан с интенсивной динамичностью изменения реалий, которые необходимо учитывать при осмыслении рассматриваемой научной категории.

Методы исследования

В работе использованы общенаучные методы исследования, в том числе системный анализ, сравнительный анализ для выявления основных теоретических подходов к изучению рассматриваемых категорий, а также структурно-функциональный анализ, позволяющий понять структуру концептуального осмысления понятий глобализации и национальной идентичности.

Обсуждение

В современном мире глобализация является объективной реальностью и ключевым аспектом, оказывающим влияние на формирование общественного развития. Глобализационные процессы с каждым днем усиливают экономическую, культурную и социальную интеграцию, формируя некое «универсальное» общество. Среди факторов, способствующих данному процессу, необходимо отметить формирование единого всемирного рынка, свободное движение капитала, широкое распространение культурных тенденций, возникновение новых средств коммуникации и технологический рост. Поиск ответов на вопросы, неизбежно возникающие в ходе происходящих глобализационных процессов, приобретает повышенную актуальность в современной научной литературе. Динамичность изменения реальности порождает необходимость своевременного переосмысления проблематики предмета исследования.

Современный мир развивается в процессе постоянного соприкосновения разных культур. Взаимодействие стран и народов происходит все более интенсивно и приобретает новые формы выражения. По замечанию социолога У. Бека: «люди давно уже живут в мировом обществе, что предполагает наличие единой судьбы человеческой культуры» [2]. Мир перестает быть локальным. Все позитивные и негативные аспекты современного этапа развития приобретают мировой, глобальный характер. Ульрих Бек подходит к изучению глобализационных процессов, используя различные аспекты исследования: расширение пространства, стабильность времени и плотность транснациональных отношений: «Глобализация означает разрушение единства национального государства и национального общества; образуются новые силовые и конкурентные соотношения, конфликты и пересечения между национально-государственными единствами и акторами, с одной стороны, и транснациональными

актерами, идентичностями, социальными пространствами, ситуациями и процессами – с другой» [2].

В современной научной литературе периода конца XX - начала XXI в. сложилось два основных подхода к содержанию глобализационного процесса.

Первый подход отражен в данной формулировке: «мир одновременно и уменьшается, и увеличивается, и оба процесса взаимосвязаны». При этом «уменьшение мира» объясняется доступностью перемещений по миру, ростом числа средств массовой информации онлайн-формата, высокой скоростью распространения информации, увеличением числа экономических связей. Существует ряд метафорических сравнений, так, Д. Харви называет уменьшение мира «пространственно-временным сжатием» [6], Р. О'Брайан дает ему определение «конец географии» [7]. В подтверждение процесса «увеличения мира» приводятся доводы о том, что малые формы общества становятся все более интегрированными с большим, глобальным миром. Происходит стирание границ, интенсивное проникновение туризма во всех точках земного шара, увеличение повседневного потребления, растет число доступных коммуникационных сетей. При этом вышеназванные процессы являются тесно переплетенными и представляют собой части единого целого.

Формулировка другого подхода звучит так: «в мире одномоментно развиваются процессы унификации и диверсификации». Унификация является одной из главных характеристик модерна, процесс унификации затрагивает вещи, места, процедуры, институты. Диверсификация представляет собой особенность периода постмодерна: диверсифицируются люди, объекты, практики, мнения.

Необходимо подчеркнуть, что оба изложенных подхода дополняют, а не исключают друг друга, и являются частью единой системы исследования рассматриваемой проблемы. Главной мыслью, общей для изложенных подходов

изучения глобализации, является то, что «люди узнали, что живут в глобальном, а не локальном мире» [12]. В подтверждение приведенных трактовок ученые прибегают к использованию различных предметов для фокуса исследования. Наиболее объемными и общераспространенными являются три аспекта влияния глобализации: политический, экономический, культурный.

Существует общепризнанный тезис о том, что глобализация представляет собой совокупность многих процессов и явлений. Содержание и осмысление глобализации различно и изменяется не только в зависимости от объективной внешней среды, но и от фокуса исследования.

В ходе исследования глобализационных процессов неизбежным становится вопрос определения понятия идентификации и идентичности. Любые попытки дать определение категории «национальная идентичность» связаны с фундаментальными политическими константами «государство», «гражданство», «этнос», «народ», «нация». В последние годы изучение феномена национальной идентичности происходит в контексте таких актуальных теоретических и практических проблем, как ее взаимосвязь с глобализационными процессами, с активизацией миграционных потоков, с вопросами обеспечения национальной безопасности.

О. Бауэр в своих трудах писал, что «нация есть не что иное, как совокупность людей, связанных в общность характера на почве общности судьбы» [10]. В его понимании нация представляет собой «естественную и культурную общность, в рамках которой на почве общности судьбы единообразно действующие причины влияют на характер населения, наследование определенных качеств и передачу культурных ценностей» [10]. Данную точку зрения поддерживал и К. Хюбнер, подчеркивая, что «идентификация с нацией не является актом воли или свободного решения — это судьба» [8].

Э. Хобсбаум придерживался иного мнения, говоря о том, что «сравнительно

свежее историческое новшество «нация», со всеми сопутствующими ей явлениями - национализмом, государством-нацией, национальными символами, историей и всем прочим - тесно связано с выдуманными традициями и покоится на упражнениях в социальной инженерии, зачастую целенаправленных и всегда новаторских» [9]. Э. Хобсбаум выделил два различных подхода к содержанию понятия «нация».

Согласно первому подходу, гражданство представляет собой политико-правовую взаимосвязь человека и государства, когда нация составляет коллективный суверенитет, основывающийся на всеобщем участии в политическом процессе. Таким образом, общность определяется через институт гражданства. На первый план выходит содержание политико-правовых аспектов формирования общности. Согласно второму подходу, нация является, прежде всего, объединением по этническому признаку, в которое включаются индивиды, имеющие общие языковые, культурные, исторические черты. Приоритет приобретают общие социально-культурные факторы формирования идентичности.

На первый взгляд представляется, что вышеприведенные дефиниции нации являются взаимоисключающими. Однако современная научная мысль приходит к выводу о том, что обе идеи находят отражение в формировании национальной идентичности. Данный вывод сформулирован Э. Геллнером следующим образом: «национализм – это, прежде всего, принцип, суть которого состоит в том, что политическая и национальная единицы должны совпадать» [13].

В контексте политологического знания национальная идентичность выступает категорией, которая формирует взаимосвязь человека и государства, выступая отправной точкой создания некоей общности людей. Важными элементами формирования идентичности выступают: система общепринятых ценностей, культурных образов, символики, исторического наследия, которые создают взаимосвязь людей друг

с другом, что создает так называемое «воображаемое сообщество». Британский ученый Б. Андерсон предложил такое определение данного явления: «Нация является воображаемым сообществом, поскольку члены даже самой маленькой нации никогда не будут знать большинства своих собратьев по нации, встречаться с ними или даже слышать о них, в то время как в умах каждого живет образ их общности» [11].

Конструктивистский подход рассматривает идентичность как ключевой элемент при осуществлении государством внешней политики. Идентичность в данном контексте выступает социальным, историческим и культурным конструктом, отражая при этом цели и интересы субъекта международных отношений. Для государства важнейшей политической задачей является формирование национальной идентичности как способа взаимодействия различных социальных, культурных, этнических групп населения. Данный процесс является постоянным и должен учитывать многие факторы, в первую очередь отвечая на актуальные запросы общества. Таким образом, национальная идентичность – это комплексное, динамичное явление, под воздействием глобализационных процессов приобретающее все более трансграничный характер.

Масштаб происходящих миграционных процессов создает почву для модернизации существующих и появления новых форм транснациональной идентичности. Представление о том, что национальная идентичность является статичной категорией и имеет определенные географические границы, устарело. На сегодняшний день национальная идентичность приобретает все новые, более сложные и динамичные формы выражения. Государство продолжает являться важной частью данной системы, которая дополняется новыми элементами.

Общемировой тенденцией является формирование поликультурного общества, когда каждая культурная группа интегрируется в общество, сохраняя право и возможность

самоидентификации. Государственность строится не на моноэтничности, теперь общенациональной идеей все чаще выступает общность взглядов и ценностей. Необходимость модернизации национальной идентичности вызывает определенные кризисы в обществе, что негативно отражается на главной стратегической цели государства – обеспечении национальной безопасности.

В контексте влияния глобализационных процессов на сохранение и модернизацию национальной идентичности в научной литературе высказываются различные точки зрения. Ряд авторов указывает на то, что именно глобализация является причиной обострения кризиса определения национальной идентичности. Данную точку зрения можно обобщенно сформулировать следующим образом: «Индивид перестает идентифицировать себя с цивилизацией, с культурой нации, с исторической эпохой, что приводит к дестабилизации общественной системы, росту социальной напряженности, внешней и внутренней уязвимости, конфликтности, что не способствует сохранению суверенитета и территориальной целостности стран» [14].

В то же время высказываются и мнения, ставящие под сомнение масштаб влияния глобализации на формирование национальной идентичности. В своем исследовании Р. Дженкинс пишет: «Значимость нынешнего взрыва разнообразия невозможно надежно сравнить с тем, как дифференциация воспринималась в прошлом. Не исключено, что каждое поколение удивляется взрыву разнообразия, но не всякое поколение находит для этого претенциозные лейблы в роде «постмодерн» и «глобализация» [12].

Результаты и выводы

Национальная идентичность представляет собой сложносоставную категорию, изучение которой невозможно без комплексного подхода. Данное понятие характеризуется относительностью и динамичностью

присущих ему аспектов - политических, социальных, культурологических.

Вопрос сохранения национальной идентичности созвучен идеям культурного разнообразия. На современном этапе развития мировое сообщество осознало необходимость обеспечения возможности сохранения уникального культурного кода для каждой общности людей. Формирование равноценного диалога между народами невозможно без признания права каждого на самобытность и свободу в определении поиска своего пути. Сохранение национальной идентичности – важное условие для дальнейшей цивилизационной модернизации всего человечества.

Глобализационный процесс трансформирует устоявшиеся подходы к определению центра и модели мирового развития. Если ранее существующий центр на продолжительный период времени определял пути развития человечества, то сегодня все меняется динамично. Любой из акторов способен быстро приобрести и быстро утратить огромный потенциал влияния на все цивилизационные процессы. Возникающая в результате динамичных изменений политическая и социальная турбулентность оказывает значительное влияние на глобальную картину мира.

Глобализация имеет две взаимосвязанных формы выражения. С одной стороны, усиливается внешняя интеграция человечества, с другой – происходит внутренняя дифференциация. Выступая как выражение намерения достичь всемирного единства и доступности мира для всего человечества, глобализационный процесс диктует необходимость модернизации парадигмы национальной идентичности для каждого из существующих государственных образований.

Поиск новых векторов общественного развития, усиления демократического устройства государства и формирование собственного пути развития государственности в Казахстане сопряжены с рядом проблем и противоречий. Представляется критически важным выявить и сформулировать

общенациональные ценности и интересы, находящиеся в приоритете для обеспечения консолидации общества. Для государства, характеризующегося этническим и конфессиональным многообразием, межнациональное согласие является крайне необходимым фактором обеспечения безопасности, стабильности и устойчивого развития.

Фундаментальной идеей трансформации казахстанского общества на современном этапе выступает национальная идентичность граждан, не зависящая от их этничности. Основой формирования национальной идентичности новой формации являются гражданская консолидация и политическая стабильность общества. Совокупность данных факторов формирует государственную систему стратегических ориентиров при сохранении мира и духовного согласия,

позволяет в полной мере реализовать все стратегические задачи: обеспечить устойчивый рост экономики, добиться признания в мировом сообществе, достичь высокого уровня конкурентоспособности государства, выстроить сбалансированную национальную политику, последовательно развивать демократическую политическую систему.

Подводя итоги, следует отметить следующее: комплексный подход к пониманию вопросов формирования, модернизации и сохранения, а также национальной идентичности является одной из ключевых концептуальных составляющих, определяющих государственную политику Казахстана как многонационального государства, сохраняющего свой уникальный культурный код в условиях усиления глобализационных процессов.

Список литературы

1. Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон. – Москва: АСТ, 2004. – 21 с.
2. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: http://www.libma.ru/kulturologija/obshestvo_riska_na_puti_k_drugomu_modernu/p1.php (дата обращения: 15.09.2021).
3. Тоффлер Э. Третья волна / Э. Тоффлер. – Москва: АСТ, 2004. – 16 с.
4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций и преобразование мирового порядка. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://mgimo.ru/files/117799/az-44.pdf> (дата обращения: 15.09.2021).
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. – Москва: ООО «Издательство АСТ», 2005. – 588 с.
6. Харви Д. Космополитизм и географии свободы [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://proza.ru/diary/olgina2/2016-12-10> (дата обращения: 15.09.2021).
7. Ахамер Г. Новый взгляд на историю географии через призму глобализации // Век глобализации, [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/novyy-vzglyad-na-istoriyu-geografii-cherez-prizmu-globalizatsii> (дата обращения: 15.09.2021).
8. Малыгина И. Идентичность в философской, социальной и культурной антропологии / И. Малыгина. – Москва: Согласие, 2018. – 67 с.
9. Хенкин С.М. Ракурсы идентичности // Вестник МГИМО. – 2018. – № 4(61). [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/issue/view/33> (дата обращения: 15.09.2021).
10. Бауэр О. Национальный вопрос и социал-демократия. Нации и национализм / О. Бауэр. – Москва: Праксис, 2002. – С. 52-121.
11. Исаев С. А. Рецензия на монографию: Андерсон Б. Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма, 2016. – С.5.
12. Дженкинс Р. Глобализация и идентичность: теоретический обзор. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-i-identichnost-teoreticheskiy-obzor> (дата обращения: 15.09.2021).

13. Геллер Э. Пришествие национализма. Мифы нации и класса. Нации и национализм [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <http://ecsocman.hse.ru/text/30658118/> (дата обращения: 15.09.2021).
14. Сыздыкова Ж.С. Национальная идентичность в контексте глобализации. Материалы международной научно-практической конференции «Этно-социокультурные процессы в странах Азии и Африки: проблема идентичности». – 2020. – 32 с.
15. Колбачаева Ж.Е. Особенности формирования национальной идентичности Казахстана в современных условиях. Проблемы постсоветского пространства. [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2018-5-1-101-107> (дата обращения: 15.09.2021).
16. Нуржанов Б. Г. Глобализация: закат национности или расцвет этничности? Устойчивость этнокультурных систем в контексте динамики глобализации [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <http://iph.kz/doc/ru/759.pdf> (дата обращения: 15.09.2021).
17. Кадыржанов Р.К., Ешпанова Д.Д., Наббекова Г.А. Проблемы национальной интеграции казахстанского общества [Электрон. ресурс] – 2021. – URL: <http://sp.kaznpu.kz/> (дата обращения: 15.09.2021).

К.М. Тургумбаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр Сұлтан, Қазақстан

Жаһандану жағдайындағы ұлттық бірегейлік

Аңдатпа. Бүгінгі таңда сәйкестік категориясы қауымдастықтың қалыптасуының негізгі құрамдас бөліктері қайта қарастырылатын өзіндік призма ретінде әрекет етеді. Кең мағынада «ұлт» және «ұлттық бірегейлік» категориялары бір-бірімен тығыз байланысты. Қоғамның даму тарихында ұлттың пайда болуымен ұлттық мемлекет пен аумақтық қауымдастықтың пайда болуымен бөліп қарауға болмайды. Мемлекеттің өзі ұлттың айналасында саяси қауымдастық ретінде қалыптасады, сондықтан қазіргі типтегі мұндай мемлекеттер «ұлттық мемлекет» деп аталады. Ұлт пен мемлекет арасындағы қарым-қатынас басқа әлеуметтік құрылымдардың ішінде ұлттық бірегейлікке ерекше мән береді. Қоғамның қазіргі заманғы дамуы қоғамдық дамудың барлық салаларында жаһандану процестерінің жоғары дәрежеде қарқындылығымен сипатталады. Қауымдастық пен тұлға ұғымдарының іргелі қағидаларына тоқталатын болсақ, жаһандану үдерісі кейбір дәстүрлі идеяларды қайта қарау қажеттілігін тудырып отыр. Мақала жаһандану үдерісі жағдайында қазіргі қоғам тап болып отырған ұлттық бірегейлікті сақтау мәселесін қарастырады. Автор жаһандануды зерттеудің негізгі теориялық тәсілдерін қарастырады. Талдау барлық проблемалық аспектілерді анықтау үшін қажет. Нәтижесінде ұлттық бірегейліктің өзгеруіне әсер ететін бірқатар факторлар анықталды. Жалпы әлеуметтік құрылым ретінде ұлттық бірегейлікті жаңғыртуға әсер ететін негізгі фактор ретінде жаһанданудың әсері қарастырылады. Ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жағдайында Қазақстанның ұлттық бірегейлігінің рөлі айқындалды. Жаһандану үдерістері Қазақстанның ұлттық бірегейлігіне айтарлықтай әсер етеді, бұл осы әлеуметтік құрылымды жаңғырту мен өзгерту қажеттілігін анықтайды. Жаһандық өзгерістер жағдайында дәстүрлі көзқарастарды түсіну ұлттық бірегейлік саласындағы тиімді мемлекеттік саясатты құрудың өзіндік жолын табуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: ұлттық бірегейлік, ұлт, жаһандану процесі, этнос, этникалық, бірегейлікті сақтау, мәдени код, азаматтық консолидация, көпұлтты мемлекет, Қазақстан.

К.М. Turgumbayeva

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

National identity in the context of globalization

Abstract. Today, the category of identity acts as a kind of prism through which the key components of the formation of a community are rethought. In a broad sense, the categories of «nation» and «national identity» are closely intertwined. In the history of the development of society, the emergence of a nation is inseparable from the emergence of a national state and a territorial community. The state itself is formed around the nation

as a political community, therefore such states of the modern type are called the «nation-state». The relationship between the nation and the state gives a special specific significance to national identity among other social constructs. The modern development of society is characterized by a high degree of intensification of globalization processes in all spheres of social development. Touching on the fundamental principles of the concepts of community and personality, the globalization process dictates the need to rethink some of the traditional ideas. This article deals with the problem of preserving national identity, which modern society faces in the context of the globalization process. The author considers the main theoretical approaches to the study of globalization. This analysis is necessary to identify existing problematic aspects. As a result, a number of factors affecting the transformation of national identity were identified. The influence of globalization as the main factor influencing the modernization of national identity as a social construct as a whole is considered. The role of the national identity of Kazakhstan in the context of ensuring national security is determined. Globalization processes have a significant impact on the national identity of Kazakhstan, which determines the need for modernization and transformation of this social construct. Understanding traditional approaches in the context of global changes will allow us to find our own way of building an effective state policy in the field of national identity.

Keywords: national identity, nation, globalization process, ethnos, ethnicity, preservation of identity, cultural code, civil consolidation, multinational state, Kazakhstan.

References

1. Hantington S. Kto my? Vyzovy amerikanskoj nacional'noj identichnosti. [Who are we? Challenges to America's national identity]. (AST, Moscow, 21 p.), [in Russian].
2. Bek U. Obshchestvo riska. Na puti k drugomu modernu [Risk society. On the way to another modern], Available at: http://www.libma.ru/kulturologija/obshchestvo_riska_na_puti_k_drugomu_modernu/p1.php, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
3. Toffler E. Tre'tya volna [The third wave], (AST, Moscow, 2004, 16 p.), [in Russian].
4. Hantington S. Stolkновение civilizacij i preobrazovanie mirovogo porjadka. [The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order], (AST, Moscow, Available at: <https://mgimo.ru/files/117799/az-44.pdf>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
5. Fukuyama F. Konec istorii i poslednij chelovek [The end of the history and the last man], (AST, Moscow, 2005, 588 p.), [in Russian].
6. Harvi D. Kosmopolitizm i geografii svobody [Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom], Available at: <https://proza.ru/diary/olgina2/2016-12-10>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
7. Ahamer G. Novyj vzglyad na istoriyu geografii cherez prizmu globalizacii [A new look at the history of geography through the prism of globalization] Vek globalizacii [The Age of Globalization], Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/novyy-vzglyad-na-istoriyu-geografii-cherez-prizmu-globalizatsii>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
8. Malygina I. Identichnost' v filosofskoj, social'noj i kul'turnoj antropologii [Identity in Philosophical, social, and cultural anthropology], (Soglasie, Moscow, 2018, 67 p.), [in Russian].
9. Henkin S.M. Rakursy identichnosti [Identity perspectives], Vestnik MGIMO [MGIMO Bulletin], No. 4(61) 2018. Available at: <https://www.vestnik.mgimo.ru/jour/issue/view/33>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
10. Bauer O. Nacional'nyj vopros i social-demokratiya. Nacii i nacionalizm [The national question and social democracy. Nations and nationalism], (Praksis, Moscow, 2002, 121 p.), [in Russian].
11. Isaev S.A. Recenziya na monografiyu: Anderson B. Voobrazhaemye soobshchestva. Razmyshleniya ob istokah i rasprostranении nacionalizma [Review of the monograph: Anderson B. Imaginary communities. Reflections on the origins and spread of nationalism], 2016. P.5, [in Russian].
12. Dzhennkins R. Globalizaciya i identichnost': teoreticheskij obzor [Globalization and identity: a theoretical overview]. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-i-identichnost-teoreticheskij-obzor>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).
13. Gellner E. Prishestvie nacionalizma. Mify nacii i klassa. Nacii i nacionalizm [The advent of nationalism. Myths of nation and class. Nation and nationalism], Available at: <http://ecsocman.hse.ru/text/30658118/>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).

14. Syzdykova Zh.S. Nacional'naya identichnost' v kontekste globalizacii. Materialy mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii «Etno-sociokul'turnye processy v stranah Azii i Afriki: problema identichnosti» [National identity in the context of globalization. Materials of the International scientific and practical conference «Ethnosociocultural processes in Asia and Africa: the problem of identity»], 2020, 32 p., [in Russian].

15. Kolbachaeva Zh.E. Osobennosti formirovaniya nacional'noj identichnosti Kazahstana v sovremennykh usloviyah. Problemy postsovetского prostranstva [Features of the formation of the national identity of Kazakhstan in modern conditions. Problems of the post-Soviet space]. Available at: <https://doi.org/10.24975/2313-8920-2018-5-1-101-107>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).

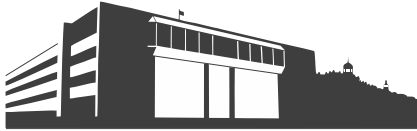
16. Nurzhanov B. G. Globalizaciya: zakat nacionnosti ili rascvet etnichnosti? Ustojchivost' etnokul'turnykh sistem v kontekste dinamiki globalizacii [Nurzhanov B. G. Globalization: the decline of nationality or the flowering of ethnicity? Sustainability of ethno-cultural systems in the context of globalization dynamics], Available at: <http://iph.kz/doc/ru/759.pdf>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).

17. Kadyrzhanov R.K., Eshpanova D.D., Nabbekova G.A. Problemy nacional'noj integracii kazahstanskogo obshchestva [Problems of national integration of Kazakhstan society], Available at: <http://sp.kaznpu.kz/>, [in Russian]. (accessed 15.09.2021).

Сведения об авторе:

Тургумбаева Кундузай Муратовна – докторант 3 курса специальности «Политология», Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Turgumbayeva Kunduzay Muratovna – The 3rd year Ph.D. student in Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

IRSTI 11.25.67

R.Zh. Bekzhanova*

K.I. Koblandin²Y.F. Sergazin³

L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

*Corresponding author: raia_kz@mail.ru

The role and significance of the diaspora community in politics, economy, and culture

Abstract. *The authors explore the influence of the diaspora community on politics, economy, and culture. The article presents a detailed analysis of the origin of the term «diaspora» and the reasons for the resettlement and migration of peoples from the territory of their native state. The authors give specific historical examples. Diasporas influence national and foreign policy as well as economic processes at the national, regional, and global levels through their influence on state institutions. It is necessary to consider that diasporas have great intellectual potential. In addition, it is possible to benefit both the receiving party and the country of origin. A diaspora is a small group in relation to the indigenous people of a particular nation. It tries to unite and provide an ethnic group with help and support. Today, against the background of globalization processes, the economic crisis, and the pandemic, experts note the increasing role of diasporas and their impact on politics, the economy, the migration situation, and culture. At the same time, the researchers also note the category of «irredenta», the so-called «divided» national groups living in the administrative territories of neighboring states. For example, the Kazakh «irridents» who have been living on their territory and now they live in such neighboring countries as China, Uzbekistan, Kyrgyzstan, the border regions of Russia-Astrakhan, Samara, Saratov, Orenburg, Omsk, etc.*

Keywords: *diaspora, ethnic group, migration, politics, economy, culture, mutual assistance, intellectual potential, pandemic, discrimination.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-134-142>

Received: 21.07.2021 / Approved: 26.01.2022

Introduction

In different states, ethnic and national groups are considered diasporas. If we analyze the historical aspects, we will see different reasons

for the movement of people: wars, raids of stronger neighbors, hunger, poverty, persecution, discrimination, unemployment, environmental and epidemiological problems, etc., in short, people did not always leave their native lands for

positive reasons. Today we can draw an example of the Syrian people, who are forced to leave their homes and homeland. Another historical example is the endless flow of migrants from the Maghreb and Africa to Europe, which, unfortunately, is not controlled today. All of the above is a consequence of the emergence of diasporas.

The purpose of the study in the framework of the scientific article is to consider the evolution of the emergence of diasporas in the world and to identify their influence on politics, economy, and culture.

In connection with this goal, the authors defined such objectives of the study as

1. Identification of the causes of the emergence of the diaspora community in the world.
2. Analysis of the influence of diasporas on the internal and external processes of state development.
3. Studying the major diasporas in the world and the history of their origin.
4. Analysis and generalization of the obtained data.

Background of the issue

The term «diaspora» is derived from the Greek «dispersion», which means a part of a particular people or ethnic group. [1]

In ancient Greece, the diaspora was a community of citizens of ancient Greek city-states who migrated to occupied territories in order to colonize and assimilate the latter. Such methods of expanding living space were inherent in some ancient Semitic peoples (Phoenicians, Jews), the Greeks, the Romans, and the Sumerians. All of them had initially small states in terms of area colonized vast areas of the Ancient World.

A little later, the word «diaspora» began to be used exclusively to refer to the Jews of the dispersion, expelled from Judea by the Babylonians in 586 BC and by the Romans in 135 under Emperor Andrian - from Jerusalem.

The principle of diasporic existence manifested itself in two directions at once. One of the first diasporas, as mentioned earlier, was the scattering of Jews after the destruction of the Second Temple of Jerusalem by the Romans

in 73 A.D. Expelled from Palestine, Jews settled in the Mediterranean and some were pushed into the expanses of Eurasia towards the Volga region and Central Asia. In the future, the Jewish people retreated from the diasporic principle of existence, creating compact closed settlements in which the historically long-known principle of the life of ethnic minorities in an alien ethnic-confessional environment was realized. However, Jews periodically returned to the diaspora model, which is optimal for mobilizing the mental and mental resources of the community and provides the best survival parameters in the rivalry of civilizational types [2].

Another example of a diaspora that emerged around the same time was Hellenism. It realized the principle of spreading a certain type of consciousness. The Greek language and the related conceptual and methodological system of understanding the world have captured the most diverse segments of the population, extremely diverse in the gene pool: from the Sogdians of distant Khorasan to the Egyptians, the Italians, and the Jews. Hellenism has become a diasporic type of consciousness - cosmopolitanism whose spiritual roots are not in the earth (soil) but in the sky.

The Diaspora as a civilizational method that coincided with the time of its emergence with the New Era, became a modernizing form of global nomadism – a new, radically revised type of nomadic civilization that decided to seriously take final revenge on the agricultural sedentary lifestyle which had previously triumphed over nomads on the scale of world history.

The irreconcilability of settlement and nomadism is based on the fundamentally different status of a person in these two lifestyles, in relation to the agricultural settled culture, a person is fixed on the ground, moving in time. For him, there is history, there are changes. Attachment to a fixed place in space makes him a hostage of the «fourth dimension of space» - fast-flowing time [3].

The nomad, being a human «tumbleweed», moves freely in space, but on the contrary, is fixed in time. It doesn't move for it.

I would like to cite as an example such a historical phenomenon as the uprising of slaves

under the leadership of Spartacus. In this case, the first example of political internationalism took place – the emergence of a single «army» with a common political and ideological task on the basis of ethnic heterogeneous elements – fellow countrymen uniting oppressed immigrants from different parts of the world conquered by the Romans [4]. It is in this act of political internationalism that the army of multilingual slaves becomes a diaspora - a community of people forcibly deprived of soil and genealogy but who have found brotherhood in the purely spiritual dimension of social and ideological solidarity.

Until 1945 the phenomenon of the diaspora was in fact completely exhausted by the example of Jewish history. However, around the same time, associated with the global military catastrophe and the collapse of Europe, a kind of revolution in the alignment of trends is taking place. The traditional Jewish diaspora, under the influence of Zionism, takes the path of «Aliyah» - «return to the Promised Land», while peoples and groups of peoples who were previously considered extremely fixed in an archaic sedentary lifestyle - North Africans, Indians, Turks - break away from their «places of fixation» and turn into a New Diaspora.

The modern diaspora is not a virtual category, but a truly highly mobile special human space in which the ideas of brotherhood, solidarity, and political self-organization mature organically from the very parameters of diasporic existence [5, p.6].

Therefore, the diaspora as a new subject of the opposition is a successful formula.

In the modern sense, the term «diaspora» has been used since the end of the XX century, ceasing to be associated exclusively with the Jewish ethnic group. It characterizes a stable set of people of a single ethnic or national origin living outside their historical homeland and having social institutions to maintain and develop their community [6].

Diasporas everywhere, including in Russia, often have relatively stable independence in relation to various means of authoritarian ideological influence. Firstly, the internal structure

(segment) of the diaspora is a compact community of believers, usually consisting of representatives of different ethnic groups. Secondly, the mentality of the diaspora tends towards comprehensive autonomy, which presupposes self-government in both domestic and legal issues, as well as in political and spiritual problems [7, p. 49].

In English dictionaries, the word «diaspora» is written with a capital letter and does not allow the plural form. There is no generally accepted strict definition of the concept of «diaspora», they offer sets of characteristic features typical of diasporas:

- dispersion in relation to its original homeland, alternatively - expansion to the borders of the homeland with certain goals or to meet more far-reaching plans;
- collective memory and mythologization of the lost homeland;
- honoring the heritage of the fathers;
- return movement;
- strong group ethnic identity, continuing troubled relations with host societies;
- a sense of solidarity with fellow human beings in other countries;
- opportunities for outstanding success in life in tolerant host countries.

And as we found out above, for one reason or another, he does not live on the territory of his state. Since the diaspora is small in relation to the indigenous people of a particular nation, it tries to unite, to provide each other with this or that help. And today, against the background of globalization processes, the economic crisis, and the pandemic, experts note the increasing role of diasporas and their impact on politics, the economy, the migration situation, and culture. At the same time, the researchers also note the category of «irredenta», the so-called «divided» national groups living in the administrative territories of neighboring states. For example, the Kazakhs «irridents» have always lived on their territory, now located in neighboring countries (China, Uzbekistan, Kyrgyzstan, the border regions of Russia-Astrakhan, Samara, Saratov, Orenburg, Omsk, etc.) [2].

Moreover, we are witnessing how a particular diaspora goes beyond the borders of the State

of arrival and affects international relations. Diasporas are not only an additional labor force that brings financial and material values but also make a huge contribution to the intellectual, political, social, and cultural potential. They are the link between the native state and the resident. The states that originally belonged to the ethnic group do not ignore their people and maintain communication in every possible way, in this regard, the feedback systems of Israel and Armenia are well developed, where the corresponding state and non-governmental structures are responsible for communication with the diasporas.

Research methods

The authors analyzed a wide range of sources and literature in English and Russian. There was conducted a comparative analysis of historical documents on the history of the diaspora community.

Discussion

The Chinese diaspora is the largest diaspora in the world according to various estimates up to 50 million people, the Indian diaspora comprises more than 25 million, the Russian diaspora is more than 25 million, and the Polish Diaspora is more than 21 million, the Ukrainian Diaspora comprises more than 12 million. The Armenian Diaspora is about 8 million, the Jewish Diaspora is about 8 million, the Greek Diaspora is more than 7 million people, and so on [8].

To study this area, there is a need to identify the causes of the emergence of specific diasporas in the world. Take, for example, the Armenian diaspora.

For thousands of years, the Armenian ethnic group has been a unique bridge between East and West. Due to the loss of statehood and numerous foreign invasions, Armenian colonies have been formed in neighboring countries and other regions since the Middle Ages. Hundreds of thousands of those who were saved from the Armenian Genocide found their refuge in different parts of the world, creating, as it is

commonly called today, a «classical diaspora». The geography of the latter later expanded as a result of the collapse of the USSR, as well as the subsequent economic and regional crisis.

Today, about 7 million Armenians live in more than 100 countries of the world, where dozens of pan-Armenian and spiritual centers, hundreds of public and patriotic organizations, about a thousand one-day and daily schools, and scientific and educational institutions, sports and cultural unions, charitable and socio-political organizations operate.

For the sake of completeness of the study, it is possible to identify the causes of the emergence of specific diasporas in the world. Thus, the modern Armenian diaspora was formed by four historical waves of migration.

The first wave covered the period of antiquity and lasted until the turn of the XX century. The peculiarity of the Armenians as a nation is their colossal adaptation to a new place of residence. They achieved great success in crafts, trade, and education, and often became famous personalities in the arts, military leaders, diplomats, and emperors (in Byzantium).

In that historical period, the Armenian diaspora was an important link between the West and the East of the ancient world, the Middle Ages, and Modern Times. During the Crusades, the Cilician Armenian Kingdom was an important conduit of ancient knowledge about geography, medicine, astronomy, and other sciences to Europe.

In 1915, there was a genocide, then about 1.5 million Armenians died. There was a chaotic settlement around the world this period in history covered the second wave of migration.

The third wave of Armenian migration was associated with the period of World War II before Armenia gained independence in 1991. This wave of migration was less extensive. The Soviet Union undertook the repatriation of Armenians to their homeland from France, Iran, and the Middle East [9, p. 3-5].

In 1991, the fourth wave of mass migration covered Armenia. The main reasons of the fourth wave were the devastating earthquake of 1988, the collapse of the USSR, and the Armenian-Azerbaijani conflict. Armenians from Azerbaijan

returned to their historical homeland. Then they began migrating to Russia and the United States. Further, the economic crisis worsened the situation, as a result of which it increased the migration process. In the 2000s, there was a migration of skilled labor, to the United States and Europe. Today, Armenians live in different numbers in all parts of the world such as Russia, the United States, France, Bulgaria, Cyprus, India, South Africa, and Post-Soviet countries.

Is it fair to ask the question, why are Armenians not returning to their homeland now? The existence of problems with the reintegration of emigrants who have permanently returned to the Republic of Armenia, including, first of all, long-term.

It is noted that after their return, they face interrelated and intersecting problems like housing issues, employment, issues of obtaining medical care, the problem of schooling children due to insufficient knowledge of the Armenian language of them; problems of obtaining/replacing passports, and other necessary documents; difficulties with the exercise of their rights, both from the point of view of insufficient knowledge of them, and due to all kinds of bureaucratic webs and delays, etc., are usually recognized not only by the public (represented by several public organizations), and specialists but also by representatives of state structures, in particular the leadership of the State Migration Service of the Republic of Armenia.

However, the awareness of the existence of the problem and its main manifestations has not yet resulted in concrete steps aimed not only at its comprehensive solution but at least at mitigation. It is sufficient to say that at the present time, none of the state bodies of the Republic of Armenia has direct statutory responsibilities and functions to deal with the issues of promoting the return of emigrants and their reintegration.

As it is noted in the informal concept document, which was developed in 2010 at the initiative of the public organization "Man in Need".⁴³ The state's non-official approach to this problem focuses on returning emigrants, saving all the rights and opportunities of citizens of the Republic of Armenia, like all other citizens,

who must solve their problems independently, exclusively within these rights and opportunities. In recent years, only some international and public organizations (in some cases with the participation of government agencies) have been implementing separate local programs in Armenia to help reintegrate returned emigrants.

Apparently, this «philosophy,» as well as the relatively small number of returnees, can largely explain the lack of statistical data not only on the progress of reintegration processes but also on the number and composition of those in need of reintegration. Such information is simply not collected by official statistics.

There were unsuccessful attempts to close this gap with the help of special examinations, for several objective and subjective reasons. Thus, there was also obtained an assessment of the totality of permanent returnees in the only special survey of returned migrants conducted in 2008, on the initiative and funding of the OSCE, in addition to the totality of temporarily returned migrants. These returned migrants who were not going to emigrate at least during the coming year estimated 55 thousand people or 24% of those who returned abroad.

Emigrants in 2002-2007

Representatives of this population stayed in Armenia for an average of 31 months after their return.

Unfortunately, this survey only mentioned integration issues briefly, indicating that a large proportion of them are in fact permanent returnees. However, it remains undeniable that among them were also those who returned from short-term trips (less than a year) and, for one reason or another, took a break (postponing new trips), i.e., those who, as a rule, do not need reintegration.

According to the controversial interpretation of the notion of «permanent repatriates», it turns out that during the period 2002-2007 the annual average of their inflow did not exceed 9 thousand people, which comprises about 0.3% of the total population of the Republic of Armenia; about 0.8% of the number of emigrants from Armenia;

finally, slightly less than $\frac{1}{4}$ of the total annual average number of permanent and long-term emigrants from Armenia during the same years.

The Kazakh population of Kyrgyzstan is both a diaspora and irredentist. Kazakhs of Zhambyl and Almaty regions have been living in the border areas of the Chui and Issyk - Kul valleys of Kyrgyzstan for a long time. In 1932-1933, Kazakhs primarily from Central Kazakhstan migrated to Kyrgyzstan to escape from hunger. During the years of the Soviet Union, many Kazakhs studied, worked, and remained living in Kyrgyzstan. This is one of the bright examples where the reasons for migration and the emergence of a diaspora community may be different.

It is necessary to note the increasing role of diasporas in the politics, economy, and culture of the living state, but also of the native one. Today, diasporas are communities that have the resources to influence both domestic and foreign policy, thereby becoming one of the structural units of world politics, part of one big puzzle of the emerging post-Westphalian world.

It is necessary to consider the opinion of a famous scholar, and expert on diasporas I. Shane, noted the influence of diasporas and stated the example of the United States: «Historically, diasporas in the United States were strongly interconnected with political events and considered themselves representatives of their state abroad» [10, p. 814].

The activities of diasporas are transnational in nature, and influence is exercised through transnational mechanisms. Diasporas are non-State actors in world politics. The activities of transnational actors cover many areas and are developing so rapidly that academic science does not have time to fully capture and interpret it. The importance of transnational actors is their influence on a specific state or public institution. Thereby influencing politics, economy, and culture.

A well-known expert on ethnicity and ethnic communities, M. J. Esman, believes that «When diasporas maintain transnational ties, they thereby reduce the role of the state». The host states can take advantage of the potential of the diasporas and achieve great success in the

political and economic fields because this is a great intellectual potential.

The diaspora can affect the relations of states, aggravating the conflict with the country of origin, which in turn can spoil the image of the world political arena. In fact, when we talk about a multinational state, we have only a positive aspect, although here the host state bears more risks.

In general, the diaspora can take part in the socio-economic, cultural, and political development of their homeland, while some representatives of the diaspora who have dual citizenship can also take part in the electoral processes in their historical homeland. Thus, by engaging in political, cultural, and economic ties, the diaspora contributes to the development of interstate relations.

All of the above are the positive aspects of the Diaspora's residence in the state, but there are also negative aspects. World experience shows that representatives of diasporas who are not highly qualified specialists face employment problems, ignorance of the language of the host country also complicates life, and they can be involved in the activities of transnational criminal (including terrorist) organizations [11].

The influence of the diaspora depends on several factors:

1. The number of migrants of the same origin in the population of the country.
2. The presence of representatives of diasporas in certain sectors of the economy or state, regional, and municipal administration.
3. The level of localization of the diaspora in a certain territory.
4. The degree of unity and solidarity, and the availability of mechanisms for political mobilization.
5. The level of participation of the Diaspora in political processes in the territory of origin and the host country.

Conclusion

The best practices show that the activities of diasporas do not always lead to the desired results. This is particularly evident in the form of lost opportunities for economic and

social development. Often, the reasons for the ineffective interaction of diasporas with the motherland, without full return, are the natural contradictory features and motives within the scattered and branched national communities around the world, as well as the various diaspora policies of states and interstate relations.

Thus, concluding the study, the authors came to the conclusion that, in general, diaspora communities can influence world politics using a variety of mechanisms. The more intelligent and numerous the diaspora is, the more likely it is to increase its influence not only in the host state but also to go beyond it. In some cases, diasporas are not only the initiators of interactions but also provide their activities. In part, to carry out such tasks, there is a kind of elite within the diasporas, which formulates the interests of all compatriots and develops a strategy for their activities to achieve concrete results. This group within the community operates with a socio-political and humanitarian resource of influence. With a certain size of the community, the presence of political and economic potentials, all the above characterize the diaspora as an important subject influencing the politics, economy, and culture of the country and presents an opportunity to claim the status of an actor in world politics.

Predetermined by the collapse of the USSR (partly also by geopolitical processes in the Middle East), large-scale migration movements of the population of the last twenty years

predetermined significant shifts in the settlement of the Armenian ethnic group. Firstly, due to the outflow of the population from Armenia, the share of Armenians living in their homeland has decreased and the share of those living abroad has increased. To the already existing Armenian diaspora (the “old” diaspora), more than a million migrants from Armenia (the “new” diaspora) have been added. Secondly, there have been significant shifts in the distribution of the diaspora, both across countries and within individual countries. This was caused not only by the emergence of a “new” diaspora but also by inter-and intra-diaspora migration movements.

Thus, the modern Armenian Diaspora essentially consists of fully integrated and in the process of integration parts, while the second, in addition to the “new” diaspora, includes those representatives of the “old” diaspora who, under the onslaught of circumstances, having left their homes, also faced the need to integrate into new host communities (in total, more than 500 thousand people). The studied set consists of two parts: permanent or long-term emigrants aimed at full integration into the host community and “labor migrants”, i.e. making temporary short-term (mostly seasonal) labor trips, which, most likely, pose and solve the problem of household adaptation only. The vast majority of both of them are men. More than three-quarters of them lived in Russia, one in ten in European countries, and about 5% in the USA.

References

1. Кондратьева Т.С. К вопросу о понятии «Дiaspora»: дискуссия в научном сообществе // АПЕ. – 2009. – № 4. – С. 11. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-ponyati-diaspora-diskussiya-v-nauchnom-soobschestve> (дата обращения: 24.03.2021).
2. Мендикулова Г.М. Казахская diaspora: история и современность / Г.М. Мендикулова. – Алматы: Гылым, 2006. – 343 с.
3. Абыкаева Н.А. Международный опыт взаимодействия и поддержки диаспоральных сообществ. / Н.А. Абыкаева. – Нур-Султан, 2020. – 536 с.
4. Геворкян А.В. Развитие и многообразие: «старая» и «новая» армянские диаспоры на современном этапе. Институт Кавказа, Ереван. Рабочие доклады. Май 2017 г. [Электрон.ресурс]. – 2021. – URL: <http://c-i.am/wp-content/uploads/2017-05-Gevorkyan-diaspora-rus.pdf> (дата обращения: 24.03.2021).
5. Shain Y. Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy // Political Science Quarterly. – 1994. – № 109 (5). – P. 811–841.
6. Esman M.J. Diasporas in the contemporary world / M.J. Esman. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 210 p.

Р. Ж. Бекжанова, Қ.И. Қобландин, Е.Ф. Сергазин

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Диаспоралардың саясаттағы, экономикадағы және мәдениеттегі рөлі мен маңызы

Аңдатпа. Авторлар диаспоралардың саясатқа, экономикаға және мәдениетке әсерін зерттейді. Олар «диаспора» терминінің пайда болуына толыққанды талдау жасап, халықтардың өз отандарынан қоныс аударуымен және көшіп-қону себептерін көрсетеді. Нақты тарихи мысалдар келтіреді. Диаспоралар мемлекеттік институттарға ықпал ету арқылы ұлттық, өңірлік және жаһандық деңгейдегі ішкі және сыртқы саяси және экономикалық процестерге ықпал жасай алады. Диаспоралардың үлкен зияткерлік әлеует екенінде ескеру қажет. Нәтижесінде, диаспораның өз мемлекетіне де, қабылдаушы мемлекетке де өз қызметімен пайдасын тигізетінін көруге болады.

Осылайша, диаспора-бұл елдің байырғы тұрғындарымен салыстырғанда шағын этникалық топ. Диаспора өз елінен тыс жерде тұратын этносты біріктіруге және оларға көмек көрсетуге, қолдау көрсетуге ықпал етеді.

Бүгінгі таңда жаһандану, экономикалық дағдарыс және пандемия процестері аясында сарапшылар диаспоралардың өсіп келе жатқан рөлін және олардың саясатқа, экономикаға, көші-қон жағдайына, мәдениетіне әсерін атап өтті. Сонымен қатар, зерттеушілер көрші мемлекеттердің әкімшілік аумақтарында тұратын «бөлінген» ұлттық топтар деп аталатын «ирреденттің» маңызды рөлін атап өтеді және ажыратады. Бұған дейін өз жерінде өмір сүрген, ал қазір Қытай, Өзбекстан, Қырғызстан сияқты көршілес елдерде, Ресейдің Астрахань, Самара, Саратов, Орынбор, Омбы және т. б. шекаралас аймақтарында тұратын қазақ «ирридтері» жарқын мысал бола алады.

Түйін сөздер: диаспора, этнос, көші-қон, саясат, экономика, мәдениет, өзара көмек, зияткерлік әлеует, пандемия, кемсітушілік.

Р.Ж. Бекжанова, К.И. Кобландин, Е.Ф. Сергазин

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан

Роль и значение диаспор в политике, экономике и культуре

Аннотация. Авторы исследуют вопросы влияния диаспор на политику, экономику и культуру. Дают подробный анализ происхождения термина «диаспора», показывают причины переселения и миграции народов с территории родного государства. Приводят конкретные исторические примеры. Диаспоры могут влиять на внутренние и внешнеполитические и экономические процессы на национальном, региональном и глобальном, уровнях через воздействие на государственные институты. При наличии условий, необходимо учитывать, что диаспоры – это большой интеллектуальный потенциал. И можно извлечь выгоду, как принимающей стороне, так и стране происхождения. Таким образом, диаспора – это небольшая этническая группа по сравнению с коренными жителями той или иной страны. Диаспора способствует объединению и оказанию помощи и поддержки этносу, который проживает вне страны своего происхождения.

Сегодня на фоне процессов глобализации, экономического кризиса и пандемии эксперты отмечают возрастающую роль диаспор и их влияние на политику, экономику, миграционную ситуацию, культуру. В то же время исследователи отмечают и выделяют значимую роль «ирредента», так называемых «разделенные» национальных групп, которые проживают на административных территориях соседних государств. Ярким примером являются казахские «ирриды», ранее проживавшие на своей земле, а ныне живущие в таких соседних странах, как Китай, Узбекистан, Киргизия, приграничные области России – Астрахань, Самара, Саратов, Оренбург, Омск и др.

Ключевые слова: диаспора, этнос, миграция, политика, экономика, культура, взаимпомощь, интеллектуальный потенциал, пандемия, дискриминация.

References

1. Kondrat'eva T.S. K voprosu o ponjatii «Diaspora»: diskussija v nauchnom soobshhestve. APE [On the Concept of the «Diaspora»: A Debate in the Academic Community]. 2009. No. 4. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-o-ponyatii-diaspora-diskussiya-v-nauchnom-soobshchestve>, [in Russian], (accessed 24.03.2021).
2. Mendikulova G. M. Kazahskaja diaspora: istorija i sovremennost' [Kazakh Diaspora: history and modernity], (Almaty, Gylym, 2006, 343 p.), [in Russian].
3. Abykaeva N.A. Mezhdunarodnyj opyt vzaimodejstvija i podderzhki diasporal'nyh soobshhestv [International experience of interaction and support of diaspora communities], (Nur-Sultan, 2020, 536 p.), [in Russian].
4. Gevorkjan A. V., Razvitie i mnogoobrazie: «staraja» i «novaja» armjanskije diaspori na sovremennom jetape. Institut Kavkaza, Erevan. Rabochie doklady. Maj 2017 g. [Development and Diversity: The «Old» and «New» Armenian Diasporas at the Present Stage. Caucasus Institute, Yerevan. Working Papers. May 2017.], Available at: <http://c-i.am/wp-content/uploads/2017-05-Gevorkyan-diaspora-rus.pdf>, [in Russian], (accessed 24.03.2021).19 s.
5. Shain Y. Ethnic Diasporas and U.S. Foreign Policy. Political Science Quarterly. 1994. No.109 (5). P. 811–841.
6. Esman M.J. Diasporas in the contemporary world. (Polity Press, Cambridge, 2009, 210 p.).

Information about the authors:

Bekzhanova Raya Zhumanovna – Ph.D. student of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Koblandin Kalybek Ibrahimovich – Doctor of Historical Sciences, Department of Regional Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sergazin Erbolat Fattakhovich – Ph.D., acting Associate Professor of the Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, 2 Satpayev str., Nur-Sultan, Kazakhstan.

Бекжанова Рая Жумановна – халықаралық қатынастар факультетіндегі аймақтану кафедрасының докторанты, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Қобландин Қалыбек Ибрагимұлы – тарих ғылымдарының докторы, аймақтану кафедрасының оқытушысыб Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Сергазин Ерболат Фаттахұлы – Ph.D., саясаттану кафедрасының доцентінің м.а., Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Сәтпаев көш. 2, Нұр-Сұлтан, Қазақстан.

Women's social movements and the classification of feminism in Iran

Abstract. *This article is devoted to the analysis of the development of women's social movements in the Islamic Republic of Iran. When we talk about the women's movement, we are talking about several identities, each of which has its own manifestation. In addition, all women and even men who, in one way or another, consider themselves participants in the women's movement and adhere to different feminist approaches, have many other identities.*

The Iranian women's movement is not exception to this principle and has been formed since the Qajar dynasty (1725-1996). During the Pahlavi era (1925-1978), the women's movement developed within the framework of the state approach, and after the Islamic Revolution in Iran during the Islamic Republic of Iran (from 1978 to the present), "secular feminism" developed along with Islamic identity and "Islamic feminism".

Iranian society has traditionally been a male (patriarchal) society, and under the influence of religion, patriarchy has grown significantly. Therefore, the women's social movement in Iran emerged as a movement for equal rights for men and women, primarily for the right to education and the right to vote. The second stage in the development of the women's movement also focuses on women's rights and women's emancipation and actualizes such issues as the right to divorce and opposition to the forced wearing of the hijab (veil), as well as other issues related to the dignity of a woman as a free person. At the same time, a distinctive feature of the development of women's social movements in Iran was that along with the social dimension of this phenomenon, a political one also emerged, since the Iranian government at different stages opposed the Feminist agenda.

Keywords: *women's social movements, feminism, patriarchy, gender equality, gender inequality, Iran.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-143-155>

Received: 10.12.2021 / Approved: 12.01.2022

Introduction

The main issue of this research is the goals and characteristics of feminist's movement in Iran. Feminism is a very young movement in Iran, that is why it is important to reflect how it was formed and to consider the factors influencing the emergence of the women's movement in Iran. This allows us to classify the movement's process and to see how the variables that have

influenced the formation of feminism in Iran have changed over the decades, and then what goals of the women's movement are in today's Iranian society.

According to the hypothesis of this study, in response to the main question, the women's movement was initially formed to oppose patriarchal concepts in Iranian society, but after the Islamic Revolution, its goal was to achieve equal rights for men and women. However,

it should be borne in mind that feminism in Iran can be classified into different categories according to the ultimate goals of various women's movements.

Therefore, in this study, in the first author considers and refers to the historical course of the emergence and continuation of the women's movement in Iran, and then applies to George Rithers' feminist theory of gender inequality and the analytical classification of feminist movements according to Castells to classify the women's movement in Iran. There is discussed basis of the keyword's identity, the subject of the struggle, and the ultimate goal.

Women make up half of the social world, and although many social movements have formed over the past century with an emphasis on equality between women and men, women's voices are still not heard in many countries of the world, especially in Muslim countries, where traditional laws adopted 2000 years ago still prevail.

The spread of the Internet and social networks has led to the fact that even those women who have always been at home and engaged in household chores in Muslim countries are faced with a huge world of information, and a huge amount of data has increased their awareness of the basic rights of women and men to equal opportunities in life, politics, and the development of civil society.

This trend has led to the fact that the social movements of women in Muslim societies have become very noticeable in the last few decades, and their evolution has been expressed in the concept of «feminism». Iranian society was not far from this problem, and it is no exaggeration to say that especially with the beginning of the presidency in 1997 of Seyed Mohammad Khatami, who came to power with the slogan of reforms and attention to civil rights, this concept was raised again on the agenda after the Islamic Revolution.

On the other hand, it can be said that the «religious modernist» movement of Iran believed that the rules of Islam, approved two thousand years ago, should be updated in accordance with today's world, the emergence of new concepts, including such as equality between men and

women. Representatives of this movement advocated the observance of the rights of women in Iran. However, this issue was not welcomed by religious leaders, the Government of the Islamic Republic, and the traditional spectrum of Iranian society.

Principles, goals, and features of the women's social movement

George Ritzer offers three feminist theories of gender inequality[1]:

Theories of gender difference:

These theories suggest that the status and experience of women in most situations differ from the status and experience of men. The main content of this theory is based on the principle that women have different views and ideas about values, motivations, interests, literary creativity, sense of identity, awareness and perception in the construction of social reality, different from men's views and perceptions. In other words, we can say that the relationship of women and men and their life experiences are different. Consequently, he believes that there are three general gender differences:

1 - biological 2- symbolic 3- socio-psychological [2].

2- The theory of gender inequality:

According to this theory, the position of women in most situations is not only different from that of men, but it has less value and significance. At the same time, inequality occurs due to the organization of society. According to George Ritzer, this theory eventually leads to both liberal and Marxist feminism [2].

3-Theories of kinetic oppression:

These theories express the position of women in terms of direct power relations between men and women. Women are oppressed. In other words, women are subject to restriction, coercion and ill-treatment. This pattern of oppression is deeply rooted in the organization of society and has created a «patriarchal» structure¹.

For an objective classification of the feminist spectrum in Iran, let's take the classification

¹ Patriarchy.

Table 1. Analytical classification table of feminist movements

Category	Personality	The object of struggle	The ultimate goal
Women's rights	A woman as a person	Patriarchal government or patriarchal capitalism	Equal rights for men and women
Cultural feminism	Women's community	Institutions and values of patriarchy	Cultural autonomy
Essentialist Feminism	Female Character	Male character	Matriarchal freedom
Practical Feminism	Women / Housewives	Patriarchy	Survival and dignity

Source: Castells, 245

model of Alain Touraine [3], who considers three principles of the basic classification of the social movement:

- 1) identity of the movement,
- 2) the subject of the struggle,
- 3) vision or social model of the movement (the ultimate goal).

Using the same three principles of Alain Touraine's theory, Castells classifies feminist movements as follows in Table 1 [4]:

Women's social movement from the Qajar period to the present day (from 1910 to the present)

Based on these definitions, we can more adequately analyze the women's movement in Iran. Some Iranian historians consider the date of the beginning of the independent women's movement in Iran – the publication of the first women's magazine in 1910 in Tehran «Danesh». «Danesh» was Dr. Kahal's weekly publication. She was the wife of Dr. Hoseyn Kahalzade, an ophthalmologist, and the daughter of Mohammad Hakimbashi, a representative of the religious minority in Hamadan [5].

During the Qajar period (1925-1996), the study of science was considered useless and even dangerous for girls, and participation in political and public life was one of the main privileges of men. As in many other communities, the home and kitchen were considered a natural place for women. While the full hijab interfered with the work of workers and merchants, the black veil or turban of rich women set them apart from the rest. Residential buildings were divided into

internal and external parts that separated the world of men and women.

Even in Tehran, women walked down the street on one side and men on the other. Religious leaders have intensified the denial of women's educational opportunities by declaring girls' education un-Islamic. However, some families taught their daughters at home or at school (traditional school). However, girls may not have been taught to write. Men had the right to polygamy and divorce, but many of them remained monogamous due to social disability. Girls at the age of 9 and boys at the age of 15 could get married [6].

The development of the Iranian women's movement was influenced by the new social, political and religious movements of that time. Fatemeh Zarrin Taj BarganiQazvini, known as TahereKarth Al-Ain, was a poet and religious scholar and one of the first followers of the religion of Baba (Baha'i), executed in 1231 in Tehran. She considered the hijab a symbol of ignorance and a symbol of oppression of women. At that time, in addition to the hijab (scarf), women wore a niqab or mask on their face, and only their eyes were visible. A woman removes her niqab from her face in protest. She is considered to be the first woman to protest against the hijab [7].

Mirza Aga Khan Kermani was one of the intellectuals of the constitutional era and was influenced by the movement of followers of Baba (Baha'i) who also paid much attention to the issue of women in his writings. In «One Hundred Sermons» he mentions polygamy, cohabitation (temporary marriage), mistreatment of women, the problem of wearing the hijab, as well as

isolation as reasons for the spread of corruption in society. He writes that instead of studying science and advancing in society, women spend their time and energy on envy and competition with other women and cannot raise their children [8].

Another influential figure in the Iranian women's movement was Mirza Fatah Ali Akhundzadeh, who was familiar with the ideas of the European and Russian intelligentsia. He believed that the progress of the East is possible only if the nation is formed. His ideas about women are expressed in his plays, as well as in the «Letters» of Kamal ad-Daula. He emphasized, first of all, the need for compulsory education for all. He writes about hijab: «With the discovery of the Quran's surah about hijab, half of the people, women, were imprisoned for the rest of their lives» [9].

It is noteworthy that during this period men played a prominent and key role in the women's rights movement. Of course, it should be noted that unlike these few male intellectuals, many men, because of their traditional and religious views, have turned women into beings whose only function is cooking, reproduction and bearing children, as well as a tool for satisfying men's sexual needs.

During these years, a book called «The Discipline of Women» was published, in which men were asked to teach women in accordance with men's desires and religious ideas. In response to this book, Bibi Khanum Astarabadi wrote a satirical book called «Unsatisfactory Men» and stressed that the purpose of men in the book «Discipline of Women» is to reflect the thoughts of a patriarchal society that considers women weak and believes that women are conspirators. According to Bibi Khanum, the men in this book only seek to strengthen their position, and if education is necessary, everyone should be educated, and not one-sided in relation to the patriarchal class [10].

Meanwhile, the role of newspapers in educating and developing public opinion should be considered. Newspapers have become more widely distributed and distributed among

people and could be a great opportunity to raise awareness. Newspapers such as Akhtar, Habalal-Intaqin, Hekmat, Soraya, Adalat, Sur Israfil and New Iran wrote about the situation of women in other countries and emphasized the extent to which education influences the growth and development of these societies. In fact, it can be said that the Iranian media most emphasized the right of women to education.

Simultaneously with the Constitutional Reform of 1909, the daughters and wives of activists of the adoption of the Constitution joined the movement. They believed that women should have the right to vote. According to the law of that time, crazy people and children could not vote, and women also could not vote together with these two classes and were deprived of the right to vote. Later, Tajat al-Saltana, the daughter of Nasser ad-Din Shah, wrote in her memoirs after the Constitutional Reform: «The life of Iranian women consists of two things: when they go out and walk with terrible black bodies, and when they die in white shrouds» [11].

After the promulgation of the Constitutional Decree and the restriction of the Shah's power, most intellectuals began to consider female illiteracy as one of the main causes of all Iran's problems. Ali Akbar Dehkhoda, the famous author of the dictionary «Dehkhoda», was one of the authors of that period who emphasized the need to educate women and said that ignorant women give birth to ignorant children. The most important goal of women's associations in the post-constitutional period of Iran was to demand the right of girls to education.

Another important milestone in the development of the women's movement, in addition to the previously mentioned women's magazines, was the creation of schools for girls. Women's education was the main issue of the women's movement for many years after the adoption of the Constitution and the end of the First World War. In 1919, Sedigheh Dolatabadi published the magazine Zaban-e Zanan in Isfahan, emphasizing not only the importance of women's education, but also the need for women to have the right to vote. The trend of

creating special women's magazines has grown significantly. In 1920, a «Women's Letter» was published in Tehran, and a «Women's World» was published in Mashhad, which critically emphasized the equality of rights of women and men [12].

It should be noted that the Iranian women's movement was influenced by socialist ideas. In this regard, we can refer to the «Peak of Women's Happiness» in Rashta, a left-wing organization that celebrated International Women's Day on March 8. Following them, a «Patriotic Women's Association» was established in Tehran, which also had a socialist orientation. With the end of the reign of the Qajar kings and the beginning of the Pahlavi period, that is, during the reign of Reza Shah, parties and publications were suppressed, and in 1933 these two organizations of the women's movement with socialist ideas could not continue to exist. The termination of their activities is considered the end of the independent women's movement.

In 1924, Qamar al-MulukVaziri was the first modern Iranian singer to perform on stage without a hijab. Her presence changed the «male» atmosphere of the music of that time and removed the fear from other artists. What is even more interesting, her songs were written by famous political critics of that time, such as «Eshgi», «Aref», «Iraj Mirza» and «Malek SharaBahar» [13].

During the Pahlavi period, the independent women's movement declined for several reasons. Firstly, many nationalist modernists were supporters of Pahlavi. Secondly, Pahlavi did not tolerate the independent activity of any political groups. Therefore, by order and with the support of the Government, the «Association of Iranian Women» was established in 1935, and its chairman SedighehDolatabadi and the famous poet Parvin Etesami became members of its executive committee. Most of the meetings were held in the presence of Shamsa and Ashrafi, the daughters of Reza Shah.

Influenced by changes in Iran's neighboring countries, such as Turkey and Afghanistan, Reza Shah banned women from wearing the hijab

in 1935. On this day, Reza Shah's wife and his daughters Shams and Ashraf went to primary school wearing hats. The order was then handed over to the police, and its application did not allow girls and women from religious and traditional families to leave their homes for many years.

However, although the power of religious clerics was limited during the reign of Reza Shah, few legal reforms regarding women were implemented. An important step that has been taken is to change the age of marriage for women from 9 to 15 years and for men from 15 to 18 years. Another positive thing that has happened about women's rights is that every marriage must be officially registered. The result of the reforms during this period was the expansion of educational opportunities for women, an increase in their presence in society and the expansion of their employment.

In 1910, the number of female students was 2,167, from 1926 to 1936 this number reached 49,000. The University of Tehran was founded in 1936, and from that moment Iranian women had the opportunity to receive a university education [14].

After Reza Shah and his son Mohammad Reza Pahlavi came to power, women's organizations were formed, which were part of political parties. In fact, party programs have determined the direction of women's activities. The women's organization of the Tudeh Party [The Tudeh Party is the main leftist organization in the history of modern Iran, the successor of the Social Democratic Party of the Constitution and the Communist Party of Iran]. She was one of the most active before the 1953 summer coup. The Tude Party submitted to Parliament a bill on women's suffrage in 1947, but their proposal remained unanswered.

In the mid-1950s, the activity of women seeking to get the right to vote and participate in elections was widespread. But the clergy, led by Ruhollah Khomeini, who was elected the first leader of the Islamic Republic of Iran after the Islamic Revolution, opposed the participation of women in the elections.

But despite opposition from religious leaders and Ayatollah Khomeini himself, women's suffrage was one of the principles of Mohammad Reza Shah Pahlavi's «white revolution» to modernize Iran. In his speech on February 27, 1963, Mohammad Reza Shah stated that women should have the right to vote, and that the stigma that women cannot participate in elections should be removed in Iranian society. Thus, six days later, on March 3, 1963, by a government decree, women were allowed to vote.

During these years, Mehrangiz Manuchehrian, a graduate of the Faculty of Law of the University of Tehran and the first Iranian woman lawyer and senator, played an important role in the development of the Family Protection Law. According to this law, divorce and polygamy were possible only with the permission of the court [15].

With the appearance of Foruh Farrokhzad's poems, which in his short life [32 years] became influential poems in Iranian literature, a view of a woman as an emotional being was formed. However, it was still difficult for the traditional Iranian society, which wants to silence women, to accept their courage and honesty, the expression of their individuality and love.

Nevertheless, over the years there have been important changes in raising awareness about the status of women in society, and Farrokh Ro Parsa, the daughter of Fakhr Afag Parsa, a fighter for women's rights, became the first woman in the history of Iran to become a minister. She was in two cabinets of Amir Abbas Hoveida as Minister of Education. However, after the 1979 revolution, the Islamic Revolutionary Tribunal declared him a corrupt man on earth and executed him.

Shortly after Farrokh Ro Parsa, a woman named Mahnaz Afkhami was elected in 1974 as the second female minister in Iran's modern history. She was elected Advisor to the Minister of Women's Affairs [16].

But despite these measures, many men and women participated in the 1979 revolution and demanded greater social justice and political freedoms. It seems that the weakness of historical memory and life in a society without political

freedoms and democratic practices forced them to try to enter a new revolutionary era, regardless of what fate awaited their country.

After the 1979 revolution, the creation of the Islamic Republic of Iran and the coming to power of the clergy, traditions and religious views began to prevail in this country. The approach, which was initially based on spontaneity, inexperience in management, led to the immediate introduction of extremist laws.

The two concepts of anarchy and patriarchy began to prevail over the state and society, and the obligatory hijab became law. It is no exaggeration to say that women's rights were the first victims of the revolution, which soon took a reactionary path.

Perhaps that is why the first protest action since the Islamic Republic of Iran came to power was the protest of women who spontaneously took to the streets on March 8, 1979, to oppose the mandatory wearing of the hijab.

They also objected to the repeal of the amendments to the Family Protection Act, which were adopted by the Shah in 1974 and now repealed by Ayatollah Khomeini. The Cultural revolution and the closure of universities in the period from 1981 to 1984 and the Iran-Iraq war between 1981 and 1989 led to a post-revolutionary situation, which was accompanied by an internal political and economic crisis on the one hand, and a state of war on the other. During these years, the issue of women's rights could not be a priority in society.

But, with the end of the war, religious and reformist trends of thought emerged in Iranian society, and the 1990s can be considered the beginning of a new stage in the development of the women's movement, which focused on women's rights and social activities in this regard. In fact, we can say that we witnessed the birth and growth of Islamic feminism in this decade, which opposed fanatical interpretations of Islam and even expressed ideas of secularism. In Iran, unlike in some countries of the Middle East, the efforts of Islamic feminists are aimed at countering the realization of values championed by religious conservatives. It should be noted

that the activities of «secular feminists» paved the way for the emergence of «Muslim feminists» (during the Islamic Revolution and after it over the past four decades) [17].

The women's Movement has done everything possible for many years to raise public awareness, and the reformist press has helped to draw the Government's attention to the demands of the women's movement. Women played a significant role in student movements, and women's social and political activism was high.

Mahmoud Ahmadinejad's victory in 2004 limited the activities of women's movements. Perhaps that is why the role of women in the protests against his re-election in 2008 was significant. After the suppression of the 2008 protests, there were mass arrests of women activists, as a result of which many of them were imprisoned, and a significant number migrated from Iran. But, the development of the Internet and the information space has led to a very close connection between women activists and feminists inside and outside Iran. This issue was well known in the 2012 elections, and the demands of women were very strong. Many women from the feminist movement claimed to have voted for women's demands [18].

It should be noted that in the fourth decade after the Islamic Revolution in Iran, women's social movements faced significant differences compared to what happened after the revolution under Mohammad Reza Pahlavi.

1. In the Pahlavi era, women's social movements were under the control of the Shah and had mainly a pro-government aspect, but now, given the confrontational approach of the Islamic Republic of Iran to the concept of feminism, women's social movements were based on the demands of women without censorship and retouching.

2. The process of literacy growth that began 16 years before the revolution. In 1967, only 17% of women were literate. By the end of the 1960s, almost 35 percent of women were literate, and by the 2020s this figure had risen to 81 percent [19].

3. In the last years of the Pahlavi regime, the employment rate of women was about 12

percent, and now, after more than forty years, it has increased by only three percent to 15 percent. The employment rate of women in Saudi Arabia is 14.5%, and in Turkey - about 26%. One of the most important reasons for the backwardness of Iranian women in the formal economy is the growth of gender discrimination. Today, the official unemployment rate among women (even among highly educated women) is twice as high as among men in Iran; of course, many women in rural and urban areas work in the informal economy, but these jobs are usually seasonal, unstable and do not have rules and support from the government and trade unions.

Traditional patriarchal behavior in the Islamic Republic has brought religious feminism closer to secular feminism, and meanwhile the emergence of social networks has helped to identify the needs of women, albeit in the face of very serious problems with women's rights, such as forced hijab. The phenomenon of child marriages (the marriage of girls from 9 to 18 years old), the right to divorce (the right to divorce in Iran belongs to a man), equality between men and women in inheritance (according to Islam, the inheritance that goes to a man should be twice as much as a woman), ransom (according to Islam, a woman's ransom is half of a man's ransom) still take place, and women have not been able to convince the Government of the Islamic Republic to revise these laws dating back two thousand years ago. But, with the spread of social networks, there is a wide wave of awareness, which has led to the support of many men and women in movements commensurate with the problems of the day.

For example, over the past decade in the Islamic Republic there has been an increase in the protest behavior of girls and women who, having removed the hijab on their heads (headscarves), protest the mandatory wearing of the hijab. One of its most important symbols was the girls who for a while stood on the platform on Engelab Street, a little outside the University of Tehran, hung their scarves on a tree and protested. The girls were quickly arrested by the police, but became a symbol of feminism, known as the girls of the Revolution.

Over the past forty years, the Islamic Republic has tried to control the processes of socialization of youth and the media, using all the propaganda, legal and educational tools at its disposal, as well as controlling cyberspace and developing a model of Muslim women in society. The basic premise is that a woman should wear a hijab and be obedient to her father while she is at home, and obedient to her husband when she marries her father's permission. In fact, from a gender perspective, the whole function of a woman is to serve her husband at home, have children and raise children. The Islamic Republic tried to turn this model into a paradigm of society from above, and women's social movements from below, that is, the level of society, tried to consciously resist it, and now, four decades later, feminists seem to be able to achieve significant results.

Now, if we go back to the category suggested by Castells, it seems that the Iranian women's movement is within the framework of theories of gender inequality. The women's movement is often loyal to the framework of the cultural system, and the only thing that does not suit women in this regard is the mandatory wearing of the hijab. But, at the same time, women want to correct the inequality and revise it over time.

Perhaps one of the most important features of the Iranian women's movement is its realism in accepting the differences between men and women in some aspects, on the one hand, and in emphasizing the similarities and the existence of common features and dimensions between the two sexes, on the other hand. According to this view, the most fundamental common denominator between men and women is that they are human beings, and, of course, human rights do not depend on gender.

Thus, the Iranian women's movement's demand for equality between men and women has a lot in common and is not based on the denial of the difference between men and women. That's why they want equal money for men and women, equal inheritance rights between men and women, equal divorce rights between men and women. They believe that patriarchal views should be put to an end, that women are free to

study at university or travel abroad, and they do not need the permission of their father or husband for this activity. In fact, they mean the equality of men and women in the development of human dignity and consider this their goal. Studies show that the mentality of Iranian women activists when assessing the status of women is often concentrated in the theoretical framework of harassment. This is the fundamental principle of the women's movement, which is guided by Iranian feminists. Given that women activists in Iran recognize legal inequality as the main problem of modern Iranian women, their main goal is to try to reduce legal inequality between the sexes [20].

As noted earlier, although the women's movement was largely marginalized and suppressed after the first two decades of the Islamic Revolution, in the last two decades women and even men have noticed the growth of new values, as well as ideas and the development of other advanced societies.

However, it should now be recognized that the confrontation with women's social movements has acquired a political character, given the resistance of the religious clergy in power. This led to the emergence of feminists as part of the foreign opposition, as well as groups of women who were imprisoned for their feminist protests, left Iran after their release, and joined the international women's socio-political movement abroad.

Classification of feminism in Iran according to the theories of George Ritzer and the Castells Table

Let's analyze the feminist movement in Iran from 1769 to the present based on three feminist theories of George Ritzer, the classification table of Castell's feminist movements, and the model proposed by Allen Turen, which were discussed in the first part of the article.

Undoubtedly, the relationship between men and women is an important part of any society and culture, and although today it is accepted that there can be more than two sexes, the

relationship between men and women is still an important part of the system. We must recognize that the social status of men and women has changed in the current era, and especially the social movements of women have faced serious changes in their status, which, of course, has led to cultural conflicts in traditional societies [6].

According to Castells' classification, we can say that the efforts of Iranian women during the Qajar period can be attributed to the first category, namely women's rights and their equality with men.

The first stage of Pahlavi (Reza Shah) is a continuation of this trend, but, of course, the modernist view of the Shah assisted the women's movement in the fight against the traditional religious community. The main requirement of women of that time - the observance of the right to education, is gradually being met. But there was still a long way to go before achieving the main goal - equality of men and women.

During the second phase of Pahlavi (Mohammad Reza Shah), along with the women's feminist movement, which was in the field of women's rights, another group was formed, which can be attributed to cultural feminism. Because women at that stage were fighting from a Western point of view against what were considered patriarchal institutions and aspired to cultural autonomy. They sought to increase the role of women in society and even in politics to equalize the position of women over men in the cultural and political dimensions.

At this time, the so-called «Islamic feminism» was formed based on religious trends in a radical religious atmosphere. The women of this trend had no problems with the issue of patriarchy in the family because of their religious views, which emphasize unreasonable obedience to the father and husband, but, on the other hand, they emphasized the Islamic rights of women in society and particularly criticized the government policy. They became part of the revolutionaries in the process of political protests. Consequently, Islamic feminism in this period should be attributed to the first category, namely women's rights, in the Castells table.

After the revolution, as mentioned in the process of women's social movements, during the first decade, due to the revolutionary atmosphere on the one hand and the war between Iran and Iraq on the other, women's social movements became very weak and continued to operate in the same category.

But, with the end of the Iran-Iraq war, there was a serious transition, which, if we want to express it based on George Ritzer's theories, we must say that feminism is moving from theories of gender difference to theories of gender inequality. Consequently, the emergence of pragmatic feminism in accordance with the division of Castells, whose identity is clearly focused on women, both housewives and the working class in society, and whose struggle is not only patriarchy in the family, but also patriarchy in society with the aim of striving for human dignity.

This is exactly the moment when the trend of the women's social movement mentioned earlier coincides with the era of political reform in Iran, where women directors also play a prominent role in the spectrum of pragmatic feminism, and their films in Iranian cinema show well that to achieve the human dignity of women, they are fighting against patriarchy, both in their personal (family) life and in society.

The third decade after the 1979 revolution is a continuation of this trend. That is, on the one hand, there is a current of Islamic feminism that falls into the category of women's rights according to the Castells table, and a current of pragmatic feminism that seeks to increase the role of women in society so that women have equal rights with men.

But, with the advent of social networks, coinciding with the fourth decade after the revolution in Iran, in addition to these two currents of feminism, another group of feminists appears, which, according to the Castells table, can be classified as essentialist feminism. The movement was defined in the theories of George Ritzer as kinetic oppression.

Therefore, it would not be an exaggeration to say that in Iranian society it is now possible to

find confirmation of all three theories of George Ritzer and the entire spectrum of the Castells table. Because, on the one hand, we are faced with a radical traditional society, on the other - with women who, despite the repression in families, especially in traditional and religious cities, defend their rights and fight against the laws of

the patriarchal government and even such laws in the family.

On the other hand, in the women's press, women's foundations, and non-governmental organizations, we observe clearly cultural feminism. And practical feminism is getting stronger than ever with the help of social media.

References

1. Ritzer George. Modern Sociological Theories / Ritzer George. – St. Petersburg: Peter, 2002. – 688 p.
2. Ritzer George. Sociological theory in contemporary times / Ritzer George. – Tehran: Tehran Scientific Publications, 2015. – 122 p.
3. Turen A. Social movements, revolution, democracy // Free thought – 1991. – № 14. – P. 32–43.
4. Castells Manuel. The Information Age, Society and Culture (Power, Identity) / Castells Manuel. – Tehran: Tarh-e No Publications, 2000. – 119 p.
5. Turkchi Fatemeh. Women's documents in the constitutional period / Castells Manuel. – Iran: Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly Iran, 2011. – 220 p.
6. Savelyev Yu. Contradictions of Contemporary Sociology of Gender: Gender Inequality, Feminist Theory and Multiculturalism, [Web resource]. – 2021. – URL: https://www.researchgate.net/publication/315447358_Contradictions_of_Contemporary_Sociology_of_Gender_Gender_Inequality_Feminist_Theory_and_Multiculturalism (accessed 25.12.2021).
7. Denyari Sakineh and Mohammad Reza Alam. A Study of the Social Status of Women in the Qajar Period Based on the Perspectives of Travel Writers // Journal of Ahvaz Jundishapur University. – 2015. – No. 6. [Web resource]. – 2021. – URL: <http://ensani.ir/file/download/article/20170717182159-9990-49.pdf> (accessed 26.12.2021).
8. Ghezelsolfi Mohammad Taghi // Journal of Political Science, Year 8. – 2013. – No. 3 (31 consecutive). [Web resource]. – 2021. – URL: <http://ensani.ir/file/download/article/20140113145324-9481-52.pdf> (accessed 26.12.2021).
9. Mariji Shamsolah. Secularism in Iran // Scientific Research Journal of Baqerul Uloom University. 2008. – № 32. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/269196/%d9%be%db%8c%d8%b4-%d9%82%d8%b1%d8%a7%d9%88%d9%84%d8%a7%d9%86-%d8%b3%da%a9%d9%88%d9%84%d8%a7%d8%b1%db%8c%d8%b3%d9%85-%d8%af%d8%b1-%d8%a7%db%8c%d8%b1%d8%a7%d9%86> (accessed 27.12.2021).
10. Sharifi Zohreh. Founder of the first girls' school in Iran // Mehr Magazine. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.mehrnews.com/news/2403672> (accessed 21.12.2021).
11. Memoirs of Naser al-Din Shah's dearest daughter // Iranian Women's Magazine – 2014. – P. 100.
12. Kashmiri-Pour Behzad. Sedigheh Dolatabadi: Homosexual women of a century // Deutsche Welle. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://p.dw.com/p/IzOw> (accessed 26.12.2021).
13. Mahmoud Khoshnam. Qamar al-Muluk Vaziri from the point of view of his adopted daughter [Web resource]. – 2021. – URL: https://www.bbc.com/persian/arts/2015/10/151027_151_qamar_memoirs_music (accessed 20.12.2021).
14. Alizadeh Birjandi Zahra. Women and quasi-modernism Reza Khan // Scientific Research Journal of Zamaneh – 2005. No. 48. [Web resource]. – 2021. – URL: <http://ensani.ir/fa/article/11466> (accessed 20.12.2021).
15. Balbasi Somayeh. Suffrage and representation // Scientific Research Journal of Zamaneh – 2005. – [Web resource]. – 2021. – URL: <http://ensani.ir/fa/article/11464> (accessed 26.12.2021).
16. Shojaei Mitra. Fifty years after the first woman entered the cabinet in Iran // Deutsche Welle. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://p.dw.com/p/19a5K> (accessed 21.12.2021).

17. Ghahari Keyvandokht. A look at the history of the Iranian women's movement; From the inner corner to the seat of the ministry // Deutsche Welle. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://p.dw.com/p/2tooB> (accessed 26.12.2021).
18. Karimi Majd Roya. The Islamic Republic and Iranian Feminism // Radio Farda. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.radiofarda.com/a/other-voices-on-Iranian-feminism/29639064.html> (accessed 25.12.2021).
19. Dwachi Azadeh. Four decades of the women's movement from 1978 to March 2018 // BBC. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-47402106> (accessed 21.12.2021).
20. Tohidi Nayreh. Women and forty years of the Islamic Republic in Iran // Deutsche Welle. [Web resource]. – 2021. – URL: <https://p.dw.com/p/3Ci26> (accessed 27.12.2021).

А. Вахшитех

Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей

Ирандағы әйелдердің қоғамдық қозғалыстары және феминизмнің жіктелуі

Аңдатпа. Мақала Иран Ислам Республикасындағы әйелдер қоғамдық қозғалыстарының дамуын талдауға арналған. Әйелдер қозғалысы туралы айтқанда, біз әрқайсысының өзіндік көрінісі бар бірнеше ұқсастық жайлы айтамыз. Сонымен қатар, өздерін әйелдер қозғалысының мүшелері деп санайтын және әртүрлі феминистік көзқарастарды ұстанатын барлық әйелдер, тіпті ер адамдар да көптеген басқа ұқсастықтарға ие.

Ирандық әйелдер қозғалысы бұл қағидадан тыс қалмайды және Қаджарлар әулетінен (1725-1996) бері қалыптасып келеді. Пехлеви дәуірінде (1925-1978) әйелдер қозғалысы мемлекеттік көзқарас аясында дамыса, Ирандағы Ислам революциясынан кейін Иран Ислам Республикасы кезінде (1978 жылдан қазіргі уақытқа дейін) «зайырлы феминизм» исламдық болмыс пен «исламдық феминизммен» қатар дамыды.

Иран қоғамы дәстүрлі түрде еркектік (патриархалдық) қоғам болып, діннің ықпалымен патриархат қатты нығайды. Сондықтан Ирандағы әйелдердің қоғамдық қозғалысы ерлер мен әйелдердің тең құқықтары, ең алдымен білім алу және сайлау құқығы үшін қозғалыс ретінде пайда болды. Әйелдер қозғалысының дамуының екінші кезеңі де әйелдердің құқықтары мен әйелдердің эмансипациясына назар аударады және ажырасу құқығы және хиджабты (шадра) күштеп киюге қарсылық көрсету, сондай-ақ еркін адам ретіндегі әйелдің ар-намысына қатысты басқа да мәселелерді өзекті етеді. Сонымен қатар, Ирандағы әйелдердің қоғамдық қозғалыстарының дамуының айрықша ерекшелігі Иран үкіметі түрлі кезеңдердегі феминистік күн тәртібіне қарсы шыққандықтан, бұл құбылыстың әлеуметтік өлшемімен бірге саяси өлшемнің де пайда болуы болды.

Түйін сөздер: әйелдердің қоғамдық қозғалыстары, феминизм, патриархат, гендерлік теңдік, гендерлік теңсіздік, Иран.

А. Вахшитех

Российский университет дружбы народов, Москва, Россия

Женские социальные движения и классификация феминизма в Иране

Аннотация. Данная статья посвящена анализу развития женских общественных движений в Исламской Республике Иран. Когда мы говорим о женском движении, подразумевается несколько идентичностей, каждая из которых имеет собственное проявление. Кроме того, все женщины и даже мужчины, которые считают себя участниками женского движения и придерживаются различных феминистских подходов, имеют много других идентичностей.

Иранское женское движение не является исключением из этого принципа и сформировалось со времен династии Каджаров (1725–1996). В эпоху Пехлеви (1925–1978) женское движение развивалось в рамках государственного подхода, а после Исламской революции в Иране в период Исламской Республики

Иран (с 1978 года по настоящее время) «светский феминизм» развивался наряду с исламской идентичностью и «исламским феминизмом».

Иранское общество традиционно было мужским (патриархальным) обществом, и под воздействием религии патриархат значительно усилился. Поэтому женское общественное движение в Иране возникло как движение за равные права для мужчин и женщин, в первую очередь за право на образование и право голоса. Второй этап развития женского движения также фокусируется на правах женщин и женской эмансипации и актуализирует такие проблемы, как право на развод и противодействие принудительному ношению хиджаба (чадры), а также другие вопросы, относящиеся к достоинству женщины как свободной личности. При этом отличительной чертой развития женских общественных движений в Иране стало то, что наряду с социальным измерением этого явления возникло и политическое, поскольку иранское правительство на разных этапах выступало против феминистской повестки.

Ключевые слова: женские общественные движения, феминизм, патриархат, гендерное равенство, гендерное неравенство, Иран.

References

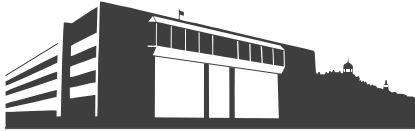
1. Ritzer George. *Modern Sociological Theories*. (Peter, St. Petersburg, 2002, 688 p.).
2. Ritzer George. *Sociological theory in contemporary times*. (Tehran Scientific Publications, Tehran, 2015, 122 p.).
3. Turen A. *Social movements, revolution, democracy. Free thought*. 1991. No. 14. P. 32–43.
4. Castells Manuel. *The Information Age, Society and Culture (Power, Identity)*, Volume 2, translated by Hossein Chavoshyan. (Tarh-e No Publications, Tehran, 2000, 119 p.).
5. Turkchi Fatemeh. *Women's documents in the constitutional period*, (Library, Museum and Documentation Center of the Islamic Consultative Assembly Iran, Iran, 2011, 220 p.).
6. Savelyev Yu. *Contradictions of Contemporary Sociology of Gender: Gender Inequality, Feminist Theory and Multiculturalism*, Available at: https://www.researchgate.net/publication/315447358_Contradictions_of_Contemporary_SocioloSo_of_Gender_Gender_Inequality_Feminist_Theory_and_Multiculturalism (accessed 25.12.2021).
7. Denyari Sakineh and Mohammad Reza Alam. *A Study of the Social Status of Women in the Qajar Period Based on the Perspectives of Travel Writers*. *Journal of Ahvaz Jundishapur University*. 2015. No. 6. Available at: <http://ensani.ir/file/download/article/20170717182159-9990-49.pdf> (accessed:26.12.2021).
8. Ghezelsolfi Mohammad Taghi. Source: *Journal of Political Science*, Year 8. 2013. No. 3 (31 consecutive). Available at: <http://ensani.ir/file/download/article/20140113145324-9481-52.pdf> (accessed 26.12.2021).
9. Mariji Shamsolah. *Secularism in Iran*. *Scientific Research Journal of Baqerul Uloom University*. 2008. No. 32. Available at: <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/269196/%d9%be%db%8c%d8%b4-%d9%82%d8%b1%d8%a7%d9%88%d9%84%d8%a7%d9%86-%d8%b3%da%a9%d9%88%d9%84%d8%a7%d8%b1%db%8c%d8%b3%d9%85-%d8%af%d8%b1-%d8%a7%db%8c%d8%b1%d8%a7%d9%86> (accessed 27.12.2021).
10. Sharifi Zohreh. *Founder of the first girls' school in Iran*. *Mehr Magazine* 2012. Available at: <https://www.mehrnews.com/news/2403672> (accessed 21.12.2021).
11. *Memoirs of Naser al-Din Shah's dearest daughter*. *Iranian Women's Magazine*. 2014. P.100.
12. Kashmiri-Pour Behzad. *Sedigheh Dolatabadi: Homosexual women of a century*. *Deutsche Welle*. Available at: <http://p.dw.com/p/IzOw> (accessed 26.12.2021).
13. Mahmoud Khoshnam. *Qamar al-Muluk Vaziri from the point of view of his adopted daughter*. *BBC*. Available at: https://www.bbc.com/persian/arts/2015/10/151027_l51_qamar_memoirs_music (accessed 20.12.2021).
14. Alizadeh Birjandi Zahra. *Women and quasi-modernism Reza Khan*. *Scientific Research Journal of Zamaneh*. 2005. No. 48. Available at: <http://ensani.ir/fa/article/11466> (accessed 20.12.2021).
15. Balbasi Somayah. *Suffrage and representation*. *Scientific Research Journal of Zamaneh*, 2005. Available at: <http://ensani.ir/fa/article/11464> (accessed 26.12.2021).
16. Shojaei Mitra. *Fifty years after the first woman entered the cabinet in Iran*. *Deutsche Welle*. 2013. Available at: <https://p.dw.com/p/19a5K> (accessed 21.12.2021).
17. Ghahari Keyvandokht. *A look at the history of the Iranian women's movement; From the inner corner to the seat of the ministry*. *Deutsche Welle*. Available at: <https://p.dw.com/p/2tooB> (accessed 26.12.2021).

18. Karimi Majd Roya. The Islamic Republic and Iranian Feminism. Radio Farda. Available at: <https://www.radiofarda.com/a/other-voices-on-iranian-feminism/29639064.html> (accessed 25.12.2021).
19. Dwachi Azadeh. Four decades of the women's movement from 1978 to March 2018. BBC. 2019. Available at: <https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-47402106> (accessed 21.12.2021).
20. Tohidi Nayreh. Women and forty years of the Islamic Republic in Iran. Deutsche Welle. 2019. Available at: <https://p.dw.com/p/3Ci26> (accessed 27.12.2021).

Information about the author:

Ahmad Vakhshiteh – Ph.D. in Political Science, Assistant Professor, Peoples' Friendship University of Russia, Moscow, Russia.

Ахмад Вахшитех – саяси ғылымдарының кандидаты, шет тілдер кафедрасының ассистенті, гуманитарлық және әлеуметтік ғылымдар факультеті, Ресей халықтар достығы университеті, Мәскеу, Ресей.

Amir Rafiee Saghalaksari

Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran
(E-mail: amirrafieesaghalaksari@yahoo.com)

Regional policy of the Islamic Republic of Iran towards the energy of the Caspian Sea

Abstract. *After the collapse of the Soviet Union and the establishment of independent republics, the Caspian Sea changed from an inland sea between Iran and the Soviet Union to an international sea with new neighbors. The use of the lake's energy was of great importance to the littoral states, which sought to consolidate their independence and acquire foreign exchange resources in order to shape their financial resources for political security and independence. The transfer of these energy resources from the Caspian Sea to the consuming countries required the construction of new pipelines and transit routes, so that the newly independent countries could be removed from the control of the Russian government. Energy production and its transfer is an effective organizer to promote regional cooperation and economic link between countries, which in terms of national interests can be different achievements for each of the countries involved in transfer projects. In the meantime, an approach, and regional policies of the Islamic Republic of Iran to this issue can be important politically and in terms of security for the Islamic Republic of Iran. The main question is what effect can energy and its transmission through pipelines have on the national security of the Islamic Republic of Iran? The results of answering this question show that according to the position of the Islamic Republic of Iran in the interface between the energy resources of the Caspian Sea and the Persian Gulf, which is known as the world energy heartland and the confinement of the newly independent Caspian countries. In addition to economic benefits, the participation of the Islamic Republic of Iran in transit and energy supply has made the international economy dependent on Iran, and this can lead to the political and economic security of the Islamic Republic of Iran.*

Keywords: *Energy, Transmission Lines, Copenhagen School, Security, International Politics, Caspian Sea.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-156-166>

Received: 12.01.2021 / Approved: 26.01.2022

Introduction

Energy and energy transmission routes are strong organizers for regional cooperation and strong linkers to advance the economic goals of

countries. Energy meets the national interests of the countries from origin to destination and in addition to economic benefits and development of national capacities, leads to peace and stability and increases the national security of the countries

involved in the project and promotes economic and political cooperation between them. The Islamic Republic of Iran has a special geopolitical and geo-economic position in the world energy heartland region, i.e. between the energy resources of the Persian Gulf and the Caspian Sea Long water borders with oil-rich special zones, as well as long borders with newly independent countries on the one hand, and Middle Eastern countries on the other, have turned the Islamic Republic of Iran into a world energy crossroads. The participation and cooperation of the Islamic Republic of Iran in transit and global energy security, in addition to economic benefits, has made the international economy more dependent on the Islamic Republic of Iran and this can help improve the national security of the Islamic Republic of Iran and its neighbors. Being in the heart of the world's energy, the Islamic Republic of Iran has become the only country connecting the two important energy regions of the world. The Islamic Republic of Iran can take advantage of this situation by becoming a place of energy transit in the region and play a more prominent role in regional and international equations.

With all these interpretations, what can be seen is that the great world powers, as well as the regional powers, are competing with each other to obtain as many of these resources as possible. This competition is an important factor in shaping geopolitical strategies and policies in this area, which can be called pipeline policy. In addition to direct economic effects, the construction of pipelines also affects the policies and relations of the countries in the region. However, the United States, which in recent years has pursued a policy of everything other than the Islamic Republic of Iran, has led to the construction of pipelines in the region's oil policies, which have a special place for the situation. The Islamic Republic of Iran does not believe, while the Islamic Republic of Iran with its strategic and geo-economic position and having one of the largest oil reserves in the world and its geostrategic position, between the Caspian oil field and the Persian Gulf oil field, if gaining points to build pipelines, Can play a major role in the international system, On the other hand, the construction of pipelines and

their passage through the territory of the Islamic Republic of Iran, causes the interests of many countries in the region and the Islamic Republic of Iran to be in the same direction, and this in itself increases cooperation. This cooperation has made the consuming and producing countries sensitive to the security of the Islamic Republic of Iran and has created more security in the region. This multiplicity of interests and threats has led supra-regional powers, including the United States and Europe, to think more deeply about sanctions against the Islamic Republic of Iran. Because they have to consider many countries, including the countries of origin and destination of the energy transfer route. However, what is observed in reality is the isolation of the Islamic Republic of Iran against the status of the Islamic Republic of Iran.

In fact, international energy transfer agreements in the region are being implemented in such a way that, regardless of the geopolitical situation of the Islamic Republic of Iran, it is bypassing the territory of the Islamic Republic of Iran. And this in the long run will reduce the national security of the Islamic Republic of Iran and ultimately reduce the influence of the Islamic Republic of Iran in the energy and economic equations of the region and the world. As a result, the security of the Islamic Republic of Iran, the region and the world will be reduced, and as a result, its vulnerability to the process of global equations will be strengthened.

Accordingly, the Islamic Republic of Iran can help reduce violence, threats and insecurity by constructing pipelines needed by the region and establishing economic commonalities with other countries in the region based on promoting the national interests of the countries in the region. Creating interdependence will make the countries of the region have more common interests. Therefore, by linking its security to the security of the region, the Islamic Republic of Iran, in addition to thwarting the conspiracies of the enemies, must tie its security with the security of the countries of the region and define common interests for itself and the region. In fact, energy security in simple terms is reliable and uninterrupted supply of energy continuously

and without interruption (Deutch & Schlesinger, 2006: 3) According to the above definition, it seems that in the heartland region of energy only the Islamic Republic of Iran That can eventually play this role.

Research Methods

The research method of this article is descriptive-analytical due to its theoretical nature. In this research, the main information obtained will be based on the documentary method and the study of available internal and external sources. Published domestic and foreign articles as well as books published in this field as well as reports published by international institutions and organizations and information and data related to these institutions and organizations will be the main sources of research information. Accordingly, referring to the agreements between the interested states in the discussion of the Caspian Sea oil transfer and examining the possible energy transfer routes of the Caspian Sea, considering the nature of the Copenhagen school, has provided useful information about these routes. By analyzing these cases based on the available information, it is easy to give a clear answer to the questions raised in this article.

Theoretical Framework

After the collapse of the Soviet Union, new issues arose in the field of international relations, which made it clear that what had changed most was the field of security and related issues. Emergence of changes in the structure of the international system, especially civilian phenomena, economic development, environmental change, migration and unprecedented population growth, terrorism, ethnic and racial violence, and new diseases such as AIDS, serious criticisms of the traditional view Security entered the construction (Nazarian, 20: 2018). Thus, international security thinkers were able to redefine security and security threats, proposing a new theory known as the Copenhagen School. The Copenhagen School is one of the theoretical approaches in international

security studies, which has analyzed the concept of security and is one of the most important theoretical schools in this regard according to their discussion. It can be said that this theoretical approach is the only approach that is based solely on security studies and seeks to establish an independent position for security studies. Many theorists consider Barry Buzan's book «People, Governments, and Panic» to be one of the most important founders of this school, the most comprehensive theoretical analysis of the concept of security in the international relations literature (Waeber, 1998: 26). This school, which coincides with the independence of the countries of the northern part of the Islamic Republic of Iran, can be used as a suitable and useful model for better understanding security issues at three levels: national, regional and international. Attention to regional energy security studies, on the one hand, and the broader approach to energy security, on the other, has made the Copenhagen School an important security school. The Copenhagen School provides a good analytical framework in the field of security by dynamically absorbing other elements of other theories, especially in terms of ontology and epistemology and the approach to international relations. According to Barry Buzan, security analysis has five levels:

1. International
2. Regional
3. National
4. Social
5. Individual

will be examined. In the reasons for the importance of regional security and its meaning, Buzan emphasizes the principle:

1. Patterns of friendship and enmity,
2. Racial differences and solidarity
3. The collapse of the bipolar system (Nazarian, 35: 2018)

During the Cold War, the two superpowers of the Soviet Union and the United States were major players in the international system, and other countries played a marginal role for them. The policy area of these two actors was spread all over the world and was not limited to a specific region. Thus, security was viewed globally, and this level took precedence over regional and local

levels. But the wars after the collapse of the Soviet Union are all signs of a shift in security threats towards regional levels of security (Abdullah Khani, 150: 2016). This school, which coincides with the independence of the countries of the northern part of the Islamic Republic of Iran, can be used as a suitable and useful model for better understanding security issues at three levels: national, regional and international. Attention to regional energy security studies, on the one hand, and the broader approach to energy security, on the other, has made the Copenhagen School an important security school. Therefore, according to the concept and thought of the Copenhagen school, in the field of energy, what can bring security the most is the concept of collective security. The concept of collective security or collective security is based on the assumption that security is a divisible concept and that aggression against any member of the international community is aggression against all its members, and therefore all members are committed to defending it. Are raped (Rabinson, 40: 2008). Accordingly, cooperation and the use of common interests in the energy sector can create a kind of deterrent function in the anarchic atmosphere of the international system (Poursaid, 196: 2014). It seems that considering the characteristics of the Copenhagen school, which makes it a middle ground in security studies, as well as the fields and capabilities that it has for absorbing developments in security studies within its theoretical framework, it can be a suitable approach for analysis. And link the security of the Islamic Republic of Iran with the countries of the region, and for the Islamic Republic of Iran, the best solution for the difficult security situation in the region, despite having unstable neighbors, is to turn to regional security models. That is, to create a participatory security model and try to establish it in the region, and for this purpose, with continuous consultations, to involve all stakeholders and neighbors in producing stability and security in the region. One of the most important options is to build pipelines to transport oil and gas to Central Asia and the Caucasus.

Energy of the Caspian Sea and the rivalry of regional and supra-regional powers

The collapse of the Soviet Union in 1991 marked the end of the Cold War, the so-called bipolar era. After this important change in the international system and the existence of huge oil and gas resources in the Caspian region, the attention of regional and supra-regional powers to this area, which until then, except for the quiet and dormant geopolitical areas The world was, was attracted and led to the creation of a new big game with more players than the old big game (Nazarian, 123: 2018).

What is certain is that the oil and gas at the bottom of the lake will be a key source of energy for the world in the coming decades. In 2020, a Center for Western Energy Studies conducted field estimates, stating that one third of the world's untapped natural gas and crude oil resources are located on the shores and underwater of the Caspian Sea, and even a step further, the lake is «qibla»Of oil. This issue has turned the Caspian Sea into a field of political and economic conflicts and rivalries (Etaati and Nosrati, 2021: 9). Undoubtedly, the importance of regional energy resources has been the most important reason for the presence of major powers in the region (Zargar, 111: 2018). The United States pursues two major goals in its energy strategy in the region.

1. Utilization of regional energy resources for economic development and security and stability of the region as a self-made mental goal with an empty theme

2. Creating a gap in the relations of the countries of the region with powers such as the Islamic Republic of Iran and China and also preventing Russian domination and influence from the oil and gas industries and energy transmission pipelines of the region by diversifying energy supply centers (Sadeghi, 238: 2013).

But what matters is how these resources are transferred and reach consumers. Because the countries of the region often have access to consumer markets only through intermediary countries (Vahidi, 2: 2015). Therefore, there are only two ways left for the countries of the region: either selling to regional consumers or sending through the pipeline through transit countries and transit through oil pipelines (Hosseini, 2017: 69). Therefore, considering that the Caspian Sea

region is landlocked, the safest way has been identified due to the huge oil reserves, the transfer of oil and gas from the land route by pipeline (Saghafi Ameri and Naghizadeh, 26: 2017).

Economically, the pipeline project serves as an organizer to promote regional cooperation and economic linkages between countries, which in terms of national interests can achieve different benefits for each of the countries participating in the project, including producers and consumers. And the countries involved. In addition to economic benefits and the development of national capacities, it can be used to create peace and stability and increase the national security of the countries involved in the project as a common denominator for the development of cooperation between these countries.

But linking energy as a strategic commodity with political conflicts between regional and trans-regional countries has made the transfer of energy resources to the lake's resources a challenge; Because of the role that this region has in the world energy security and consequently in the economic, social and political security of the world, the great powers each want to play a role and presence in this region (Amir Ahmadian, 138: 2014). Another important point is that the pipes left over from the Soviet era can no longer pass through the huge volume of oil extracted in the region. Therefore, the countries of the region need new pipelines to pass their oil and gas in order to be able to pass this huge volume of oil and gas. Therefore, crossing the energy lines of these regions, from any of the neighboring countries, including the Islamic Republic of Iran, will not only bring significant economic benefits to them, but also to strengthen the position of these countries due to overlapping interests, both at the regional level. And what international will help. It is therefore very clear that there is fierce competition between the countries of the region and beyond to cross the pipeline to secure their energy benefits.

Discussion

Policies of the Islamic Republic of Iran on how to transfer energy from the Caspian Sea to consumer markets

The Islamic Republic of Iran, which is one of the important players in the Central Asia and Caucasus region, although its energy resources are concentrated in the Persian Gulf, but to connect its northern and southern geopolitical depths must play a more active role in Central Asia and the Caucasus. The Caspian Sea is very important for this country and this region is the strategic depth of the Islamic Republic of Iran. The Islamic Republic of Iran, taking advantage of its geographical location, strives to transfer energy from Central Asia and the Caucasus to global markets (Hersani, 2013). For this reason, after the collapse of the Soviet Union, the Islamic Republic of Iran was one of the first countries to recognize the independence of the newly independent countries and has always tried to play a constructive role in this region. Contrary to the West's self-imposed concerns about the Islamic Republic of Iran's attempt to export its own revolution and its own political outlook, the Islamic Republic of Iran has always tried to have an active presence in the region with a constructive policy. But what is important is the national interests of the Islamic Republic of Iran, which due to the developments in the field of international politics has led the Islamic Republic of Iran, due to its geostrategic and geo-economic position, to build new pipelines to achieve the goals. Economic and political. In fact, after the collapse of the Soviet Union, a new geopolitical order was formed in the region, with the Islamic Republic of Iran at its center. Meanwhile, due to the lack of access to open waters in the northern countries and their urgent need for an easy transportation center for the import of goods and transportation of oil and gas to world markets, the Islamic Republic of Iran has become the center of the emerging regional geopolitical order (Alvin, 117: 1995).

Therefore, the Islamic Republic of Iran can not be a country indifferent to the most important issue in the region, namely how to transfer oil and gas to consumer markets. The policy adopted by the Islamic Republic of Iran in this regard is to maximize national interests by building pipelines through its territory. Of course, the interventions of supra-regional powers such as the United

States and Russia have marginalized the path of the Islamic Republic of Iran, which can be the shortest and most cost-effective path, and the irrational paths that are all bypassing the Islamic Republic of Iran. Are selected for energy transfer. Of course, the reason for this failure should not be attributed only to the confrontational policies of the United States of America to isolate the Islamic Republic of Iran, but also to factors such as lack of efforts to increase the confidence of international partners and strengthen regional multilateral energy relations. And the technology of reputable international companies and the lack of construction of oil and gas transmission lines for transit and export of products of neighboring countries, which has weakened the role of the Islamic Republic of Iran in international energy equations (Shadivand, 2012: 26). However, the Islamic Republic of Iran is considered as the safest, most economical, and shortest route for energy transfer to open waters (Nosrati, 2010: 85). Therefore, it should be noted that energy artery control can provide a powerful tool for international bargaining in the Islamic Republic of Iran, of course, if the Islamic Republic of Iran cannot use this geopolitical advantage, reduce the effectiveness of the Islamic Republic of Iran. In energy equations in the region.

Neka-Jask Pipeline The operational project of the Islamic Republic of Iran to increase national interests

The Neka-Jask pipeline project is a national and regional project that the Islamic Republic of Iran has proposed to the Caspian littoral states as an alternative to existing and Western-backed lines. Of course, due to the policies of the United States, this plan is currently only a plan. The Neka-Jask pipeline is designed to transport one million barrels of oil per day, creating a 42-inch pipeline with a length of 1,500 km (Energy Range, 63: 2015).

The construction of the Neka-Jask pipeline, like any other pipeline, will bring many benefits, including economic benefits to the Islamic Republic of Iran. Due to the link between the economic relationship and politics and the entry of the economy into the security sphere, the importance of energy transmission pipelines is becoming more and more apparent. Because for

the Islamic Republic of Iran, the best solution to the difficult security situation in the region, despite having unstable neighbors, is to turn to regional security models: that is, to create a participatory security model and try to establish it in the region. Calculated consultations and the use of knowledgeable individuals involved all stakeholders and neighbors in producing stability and security in the region, and one of the best options is to build pipelines to transfer energy to the Caspian littoral states.

Therefore, by creating a model of participatory security, in order to make the region predictable as one of the most sensitive areas of international politics, which is an important element in securing the interests of energy producers and consumers, creating these pipelines and bringing together a group of countries within Energy transfer increases the solidarity and convergence of these countries with the Islamic Republic of Iran in order to achieve greater stability and greater group security. , Adjacent to countries without superior political and military power, has given the Islamic Republic of Iran a unique position that no one can deny (Ahmadvand and Dale, 7: 2017). This unique situation has made the Islamic Republic of Iran an important and influential country in the energy debate. By being in the heart of the heartland and the energy ellipse of the world, while providing a very valuable opportunity for our country, this very heavy responsibility in order to ensure maximum national interests and national security has been assigned to officials and senior managers of the Islamic Republic of Iran (Sajjadpour and Sadeghi, 90: 2015). Therefore, one of the most important things that the Islamic Republic of Iran can do in this regard is to use its soil for the transit of energy from the Caspian Sea through pipelines, and all the evidence shows that the capacity and capabilities make this possible for the Republic. Islamic Republic of Iran has provided that it can play a transit role as the energy transit hub of the region (Mojtahedzadeh and Rashidinejad, 2012: 271).

Existence of huge oil and gas resources in the Caspian Sea region and the existence of densely populated and energy-less countries such as Pakistan and India in the east of the Islamic

Republic of Iran, as well as Turkey in the west of the Islamic Republic of Iran, has given the Islamic Republic of Iran a privilege. Optimal use can bring huge economic benefits to the country through energy transit. The Islamic Republic of Iran can also be the shortest route for oil and gas exports from the Caspian Sea to Japan and the Far East. In addition, the Islamic Republic of Iran is located between the two energy fields of the Persian Gulf and the Caspian Sea. And can be a mediator in establishing communication and creating strong links between these two areas (Zamani, 2014). The Islamic Republic of Iran can increase its strategic importance in controlling the Persian Gulf by creating a north-south corridor and transferring northern energy to the south of the Islamic Republic of Iran and the Strait of Hormuz and occupying a larger share of the volume of oil passing through the Strait of Hormuz. (Keypour and Izadi, 2018: 149). Regarding energy security, whenever we enter the national security of oil and gas, the issue takes on a geostrategic aspect (Mahdian and Torkashvand, 85: 2014). Therefore, the construction of pipelines for the export of energy resources is not just an economic and financial issue, and factors of stability and security, strategic issues and political alignment are involved in deciding on it (Dabiri, 2010: 86). In such circumstances, if the Islamic Republic of Iran, with its vast oil and gas reserves, does not use it to strengthen its effective regional and international role and use all its territorial capacities, it will be deprived not only of one of the most effective levers of world power in the future. Will, but will also lose one of the most important pillars of economic development (Vahidi, 88: 2015). To this end, the Islamic Republic of Iran can secure its national interests by constructing the Neka-Jask pipeline and creating commonalities and overlapping interests with other countries based on the principle of mutual dependence. Because interdependence prevents violence and national security from being threatened, Because its costs increase sharply and its benefits decrease, and interdependence between governments covers all areas of national interest from security to facilities (Poorahmadi, 2016: 156) As a result, the more nations become interdependent in the international system, and the greater the volume

of world trade and financial exchanges, the more difficult it is to deprive the target player of sources of imports, exports, and financial flows because of economic incentives. , Trade exchanges (Gaonsaid, 14: 1992). If a group of countries in line with regional interests is formed in the Caspian region, then there will be an issue of intertwined security in the Caspian Sea with the center of the Islamic Republic of Iran, which is a favorable scenario for the Islamic Republic of Iran. From an economic point of view, the cost of energy transfer through the Islamic Republic of Iran through swap is much cheaper than other routes (Ajili, 2015: 149).

Results

The evolution of the international political economy after the emergence of the new world order has caused the issue of national security to no longer be viewed as a state-centric realist paradigm. In addition to the liberal paradigm, experts also view national security from the perspective of the international political economy. For this reason, due to the growing demand and declining reserves of fields located in industrialized countries, the policy of diversification of supply bases to maintain the security of supply of industrialized countries in the coming years will not be very effective. Therefore, the policy of addressing new energy sources, including the resources of the Caspian Sea, has been included in the plans of countries in the region and beyond. Meanwhile, the location of the Islamic Republic of Iran between the two great energy sources of the Persian Gulf and the Caspian Sea has given the Islamic Republic of Iran a unique position. However, due to the opposition of some countries, including the United States, the Islamic Republic of Iran has been excluded from the Caspian Sea energy transfer route, which in the long run, in addition to economic consequences, will lead to geopolitical isolation and reduce the strategic value of the Islamic Republic of Iran. Therefore, the Islamic Republic of Iran can secure its national interests by constructing the Neka-Jask pipeline and creating commonalities and overlapping interests with other countries based on the principle of

mutual dependence. Because interdependence is assumed to prevent violence and threats to national security. As a result, its costs are greatly increased and its benefits are reduced, and interdependence between governments covers all areas of national interest, from security to facilities. Therefore, the Islamic Republic of Iran must tie the international economy to its national security, so that any problem in the national security of the Islamic Republic of Iran leads to endangering energy transit and the consequent economic crisis for consumers. And this issue links the national security of the Islamic Republic

of Iran with the political and economic security of other countries at the level of the international system. As a result, in addition to increasing the national security coefficient, the country will have a new dynamic in terms of its effective role in the international environment. And increases its level of influence in the field of international interactions. Therefore, the Islamic Republic of Iran, aware of its geopolitical position and that of its neighbors on its northern land, must take all possible steps to build the Neka-Jask pipeline, to reap the necessary economic and political benefits.

References

1. Ajili, Hadi, Bahadorkhani, Mohammad Reza, Political Economy of Energy Pipelines in Central Asia, and the Caucasus // Journal of Strategic Policy Research. – 2015. – No. 10. – P.111.
2. Ahmad and Mohammad Rahim and Farzaneh Dale, Geopolitical Developments in Energy, with Emphasis on the Role of Natural Gas // Economic Journal-Monthly Review of Economic Issues and Policies Nos. – 2017. – P. 83-84.
3. Afshardi Mohammad Hossein. Geopolitics of the Caucasus and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. – Tehran: The Supreme War of the IRGC Command. – 2017. – 144 p.
4. Etaat Javad and Hamidreza Nosrati. Iran and Caspian Power Transmission Lines, Central Eurasian Studies, Center for International Studies, Faculty of Law and Political Science, Second Year. – 2021. – No. 3. – P. 4.
5. Amirahamdian Bahram. Geopolitics of Pipes in the Geostrategic Field of Eurasia, Special Issue of Diplomatic Hamshahri. – 2014. – No. 11. – P. 80.
6. Abdullah Khani Ali. Security Theories / Abdullah Khani Ali. – Tehran: Ebarar Moaser Publications, 2016. – 488 p.
7. Alvin Z.R. Ubinstein and Oles M.Smolansky, the Regionar Power Rivalries in the New Eurasia / Z.R. Alvin. – New York: M.E Sharp Armonk, 1995. – 11 p.
8. Bouzan Bari. A New Framework for Security Analysis // Tehran Institute for Strategic Studies. – 2013. – P. 80.
9. Buzan Barry, Weever Jaap De. Wild security: A new FrameWork for Analysis» / Buzan Barry, Weever Jaap De. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 1998. – 125 p.
10. Dabiri Mohammad Reza. Sharing and Conflict of Interests of Russia, the West and Iran in the Caspian Basin // Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies. – 2010. – No. 21. – P. 10.
11. Deutch John, R. Schlesinger. National Security Consequencey of U.S Oil Dependency, Political Economy, Effective Diplomacy in the World System, Fundamentals of Tools and Strategies, Political Science. – 2016. – No. 5. – P. 10.
12. Gao Nsiad- 92-106-Economic Sanctions. [Web resource]. – 2021. – URL: www.gao.gov (accessed 01.12.2021).
13. Hosseini Seyed Mohsen. A Study of Russia's Foreign Policy Towards Iran (2000-2015), Thesis, Assistant Professor: Mahmoud Sari al-Qalam, Shahid Beheshti University. 2017. – P. 10.
14. Journal of Energy Range, Security of Tapi Gas Pipelines. – 2015. – P. 61-62.
15. Keypour, Javad and Jahanbakhsh Izadi , Energy Diplomacy and the Need to Use It to Secure Iran's National Interests in the World, // International Quarterly Journal of Foreign Relations. – 2018. – No. 25. – P. 11.
16. Nazarian, Abuzar, Mohammad Javad Fathi, Caspian Sea Energy and National Security of the Islamic Republic of Iran, Tehran: World Studies Research Institute. – 2018. – P. 58.

17. Nosrati Hamidreza. Energy Security and Geoeconomic Status of Iran // International Geopolitical Quarterly. – 2021. – No. 20. – P.6.
18. Saghafi Ameri, Nasser and Saeed Naghizadeh. Pipeline Policy Symbol of Strategic Challenges in the Caspian Sea // Central Asian and Caucasus Studies. – 2015. – P. 144.
19. Sajjadpour Seyed Mohammad Kazem Mousshed Shamsaldin Sadeghi, Iran's Geoeconomic Situation and Considerations on Gas Exports // Central Asian Studies, Center for International Studies, Salsom. – 2015. – No. 6. – P. 12.
20. Shadivand Qader. Review and Analysis of the Structure of Turkmenistan Oil and Gas Industry. – 2015. – P. 67.
21. Sadeghi Seyed Shamsuddin. Russia's Energy Policy Strategy in Eurasia: Opportunities and Barriers // Foreign Relations Quarterly, Fourth Year. – 2013. – No. 1. – P. 32.
22. Torkashvand Jalal and Hossein Mehdian. Energy and National Security of the Islamic Republic of Iran, Tehran: First Edition Publishing. – 2015. – P. 21.
23. Vahidy Musa Reza. Energy as a factor in the development of the gap between Russia and the European Union // Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies. – 2015. – No. 56. – P. 10.
24. Zargar Afshin. Regional Conflicts in Central Asia and the Caucasus and Its Impact on Energy Transfer Security // Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies. – 2018. – No. 6. – P. 47.

Амир Рафие Сагалаксари

Алламех Табатабаи университети, Тегеран, Иран

**Иран Ислам Республикасының Каспий теңізінің
энергетикалық әлеуетіне қатысты өңірлік саясаты**

Аңдатпа. Кеңес Одағы ыдырап, тәуелсіз республикалар құрылғаннан кейін Каспий теңізі Иран мен Кеңес Одағы арасындағы ішкі теңізден жаңа көршілерімен халықаралық теңізге айналды. Көлдің энергиясын пайдалану тәуелсіздігін нығайтуға және саяси қауіпсіздік пен тәуелсіздікті қамтамасыз ету үшін қаржылық ресурстарын қалыптастыру үшін валюта ресурстарын алуға ұмтылған жағалаудағы мемлекеттер үшін үлкен маңызға ие болды. Бұл энергия ресурстарын Каспий теңізінен тұтынушы елдерге беру жаңа тәуелсіз елдерді Ресей үкіметінің бақылауынан шығару үшін жаңа құбырлар мен транзиттік маршруттар салуды талап етті. Энергетика және оны елдер арасындағы өңірлік ынтымақтастық пен экономикалық байланысты дамыту үшін тиімді және рөлдік ұйымдастырушы ретінде беру, бұл ұлттық мүдделер тұрғысынан беру жобаларына қатысатын елдердің әрқайсысы үшін әртүрлі жетістіктер болуы мүмкін. Сонымен бірге, Иран Ислам Республикасының бұл мәселеге деген көзқарасы мен аймақтық саясатының түрі саяси тұрғыдан да, қауіпсіздік тұрғысынан да маңызды болуы мүмкін. Басты сұрақ-энергия мен оның құбыр арқылы берілуі Иран Ислам Республикасының ұлттық қауіпсіздігіне қандай әсер етуі мүмкін? Бұл сұраққа жауап беру нәтижелері Каспий теңізі мен Парсы шығанағының энергетикалық ресурстарының түйіскен жеріндегі жағдайына сәйкес әлемдік энергетикалық ошақ және жаңа тәуелсіз Каспий маңы елдерінің тағдыры ретінде белгілі екенін көрсетеді. Экономикалық пайдадан басқа, Иран Ислам Республикасының энергия тасымалдаушылардың транзиті мен жеткізіліміне қатысуы Халықаралық экономиканы Иранға тәуелді етті, бұл Иран Ислам Республикасының саяси және экономикалық қауіпсіздігіне әкелуі мүмкін

Түйін сөздер: энергетика, ЭБЖ, Копенгаген мектебі, қауіпсіздік, халықаралық саясат, Каспий теңізі.

Амир Рафие Сагалаксари

Университет Алламах Табатабаи, Тегеран, Иран

**Региональная политика Исламской Республики Иран
в отношении энергетического потенциала Каспийского моря**

Аннотация. После распада Советского Союза и создания независимых республик Каспийское море превратилось из внутреннего моря между Ираном и Советским Союзом в международное море с но-

выми соседями. Использование энергии моря имело большое значение для прибрежных государств, которые стремились укрепить свою независимость и приобрести валютные ресурсы, чтобы сформировать свои финансовые ресурсы для обеспечения политической безопасности и независимости. Передача этих энергоресурсов из Каспийского моря в страны-потребители требовала строительства новых трубопроводов и транзитных маршрутов, чтобы вывести новые независимые страны из-под контроля российского правительства. Энергетика, ее передача или производство энергии являются эффективным и ролевым организатором для развития регионального сотрудничества и экономической связи между странами, что с точки зрения национальных интересов может быть разными достижениями для каждой из стран, участвующих в проектах передачи. Между тем тип подхода и региональной политики Исламской Республики Иран к этому вопросу может быть важным как в политическом плане, так и с точки зрения безопасности для Исламской Республики Иран. Главный вопрос заключается в том, какое влияние может оказать энергия и ее передача по трубопроводам на национальную безопасность Исламской Республики Иран? Ответы на этот вопрос показывают, что Исламская Республика Иран находится на стыке энергетических ресурсов Каспийского моря и Персидского залива, который известен как мировой энергетический очаг и удел новых независимых прикаспийских стран. Помимо экономических выгод, участие Исламской Республики Иран в транзите и поставках энергоносителей сделало международную экономику зависимой от Ирана, а это может привести к политической и экономической безопасности Исламской Республики Иран.

Ключевые слова: энергетика, ЛЭП, Копенгагенская школа, безопасность, международная политика, Каспийское море.

References

1. Ajili, Hadi, Bahadorkhani, Mohammad Reza, Political Economy of Energy Pipelines in Central Asia, and the Caucasus. *Journal of Strategic Policy Research*. 2015. No. 10. P.111.
2. Ahmad and Mohammad Rahim and Farzaneh Dale, Geopolitical Developments in Energy, with Emphasis on the Role of Natural Gas. *Economic Journal-Monthly Review of Economic Issues and Policies* Nos. 2017. P. 83-84.
3. Afshardi Mohammad Hossein. Geopolitics of the Caucasus and Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. (The Supreme War of the IRGC Command, Tehran, 2017, 144 p.).
4. Etaat Javad and Hamidreza Nosrati. Iran and Caspian Power Transmission Lines, *Central Eurasian Studies*, Center for International Studies, Faculty of Law and Political Science, Second Year. 2021. No. 3. P. 4.
5. Amirahamdian Bahram. Geopolitics of Pipes in the Geostrategic Field of Eurasia, *Special Issue of Diplomatic Hamshahri*. 2014. No. 11. P. 80.
6. Abdullah Khani Ali. Security Theories. (Ebarar Moaser Publications, Tehran, 2016, 488 p.).
7. Alvin Z.R. Ubinstein and Oles M.Smolansky, the Regionar Power Rivalries in the New Eurasia (M.E Sharp Armonk, New York, 1995, 11 p.).
8. Bouzan Bari. A New Framework for Security Analysis. *Tehran Institute for Strategic Studies*. 2013. P. 80.
9. Buzan Barry Weever Jaap De, Wild security: A new FrameWork for Analysis», (Lynne Rienner Publishers, Boulder, 1998, 125 p.).
10. Dabiri Mohammad Reza. Sharing and Conflict of Interests of Russia, the West and Iran in the Caspian Basin. *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*. 2010. No. 21. P. 10.
11. Deutch John, R. Schlesinger. National Security Consequencey of U.S Oil Dependency, Political Economy, Effective Diplomacy in the World System, *Fundamentals of Tools and Strategies*, Political Science. 2016. No. 5. P. 10.
12. Gao Nsiad- 92-106-Economic Sanctions. Available at: www.gao.gov (accessed 01.12.2021).
13. Hosseini Seyed Mohsen. A Study of Russia's Foreign Policy Towards Iran (2000-2015), Thesis, Assistant Professor: Mahmoud Sari al-Qalam, Shahid Beheshti University. 2017. P. 10.
14. Journal of Energy Range, Security of Tapi Gas Pipelines. 2015. P. 61-62.
15. Keypour, Javad and Jahanbakhsh Izadi, Energy Diplomacy and the Need to Use It to Secure Iran's National Interests in the World, *International Quarterly Journal of Foreign Relations*. 2018. No. 25. P. 11.
16. Nazarian, Abuzar, Mohammad Javad Fathi, Caspian Sea Energy and National Security of the Islamic Republic of Iran, Tehran: World Studies Research Institute. 2018. P. 58.

17. Nosrati Hamidreza. Energy Security and Geoeconomic Status of Iran, *International Geopolitical Quarterly*. 2021. No. 20. P.6.
18. Saghafi Ameri, Nasser and Saeed Naghizadeh. Pipeline Policy Symbol of Strategic Challenges in the Caspian Sea, *Central Asian and Caucasus Studies*. 2015. P. 144.
19. Sajjadpour Seyed Mohammad Kazem Mousshed Shamsaldin Sadeghi, Iran's Geoeconomic Situation and Considerations on Gas Exports, *Central Asian Studies*, Center for International Studies, Salsom. 2015. No. 6. P. 12.
20. Shadivand Qader. Review and Analysis of the Structure of Turkmenistan Oil and Gas Industry. 2015. P. 67.
21. Sadeghi Seyed Shamsuddin. Russia's Energy Policy Strategy in Eurasia: Opportunities and Barriers, *Foreign Relations Quarterly*, Fourth Year. 2013. No. 1. P. 32.
22. Torkashvand Jalal and Hossein Mehdian. Energy and National Security of the Islamic Republic of Iran, Tehran: First Edition Publishing. 2015. P. 21.
23. Vahidy Musa Reza. Energy as a factor in the development of the gap between Russia and the European Union. *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*. 2015. No. 56. P. 10.
24. Zargar Afshin. Regional Conflicts in Central Asia and the Caucasus and Its Impact on Energy Transfer Security. *Quarterly Journal of Central Asia and Caucasus Studies*. 2018. No. 6. P. 47.

Information about the author:

Amir Rafiee Saghalaksari – Master of International Studies, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran.

Амир Рафие Сагалаксари – Халықаралық зерттеулер магистрі, Алламех Табатабаи университеті, Тегеран, Иран.

Б.К. Макангали

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан
(E-mail: makangali@gmail.com)

Терминологический спор вокруг гидронима Залива: международный опыт поиска решения конфликта

Аннотация. В данной статье рассматривается терминологический диспут вокруг названия Залива, которого иранцы называют Персидским, а арабские страны Арабским. Прения между сторонами с точки зрения истории начались не так давно, однако, при этом каждая сторона активно апеллирует историческими данными. Иранцы заявляют, что это историческая данность называть водоем Персидским заливом, тогда как арабская версия гласит об исторической ошибке. Более того арабские страны говорят, что многие исторические источники называли Залив в разные исторические периоды по-разному. Он был и Низким морем, и Горьким, и Катифским морем и т.д. Поэтому название «Персидский залив» характерен только для одного из периодов истории и имеет субъективные причины.

Исследуя данный терминологический диспут вокруг гидронима, мы задались вопросами, какие корни у этого спора, если ему решение, и какое будущее у него в перспективе. Необходимо отметить, что спор в новейшее время усилился с момента нарастания конфликта между Ираном и соседними арабскими странами, начиная с 80-х годов прошлого столетия. Поэтому ни для кого не секрет, что данный терминологический диспут во многом имеет политические аспекты вызванный геополитическими играми в регионе. При этом активное возвращение к этой тематике происходит в момент обострения отношений. Для каждой из сторон этот вопрос стал больше, чем спор, он стал вопросом национального интереса, и даже идентичности. Мировое сообщество, пытаясь найти выход из данной ситуации, стало больше использовать и пропагандировать термин «Залив» без привязывания его к одной из сторон. Но это подход не устраивает в полной мере, ни иранскую сторону, ни арабскую. Поэтому приходится констатировать, что данный гидроним стал заложником антагонизма двух сторон. Рост их противостояние только усложняет возможность найти приемлемый консенсус в перспективе, так как каждая из сторон будет считать любые уступки как стратегический проигрыш.

Ключевые слова: Залив, гидроним, Персидский залив, Арабский залив, терминологический диспут.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-167-175>

Поступила: 07.02.2022 / Одобрена к опубликованию: 21.02.2022

Введение

Одним из самых важных водоемов в современном мире точки зрения геополитики и геоэкономики является Персидский

(Арабский) залив, который расположен в Юго-Западной Азии и является естественным продолжением Индийского океана, с которым связан вначале через Ормузский пролив, а затем Оманский залив. Общая площадь

водной поверхности акватории составляет 251 000 кв. км. Залив по гидрологическому режиму классифицируется как море, зажатое между Иранским плоскогорьем на северо-востоке и Аравийским полуостровом на юго-западе. Связи с чем в арабоязычной литературе очень часто побережье делят на арабскую и персидскую части.

К акватории залива выход имеют Исламская Республика Иран, Султанат Оман, Объединенные Арабские Эмираты, Королевство Саудовская Аравия, Государство Катар, Королевство Бахрейн, Государство Кувейт и Республика Ирак. Они же оспаривают его гидроним.

Суть спора заключается в том, что иранская сторона называет его «Персидским», тогда как арабские страны «Арабским» заливом. Казалось бы, данный вопрос может показаться не столь значимым по сравнению с другими региональными проблемами, однако для стран региона он имеет принципиальное значение и ни одна из сторон не намеривается уступить.

Методология исследования

В данной работе автор использует сравнительно-исторический метод исследования, которые позволяют посмотреть на проблему с точки зрения исторической ретроспективы. Принцип историзма и фактологии помогает дать оценку, однако при обсуждении перспектив необходимо исходить из политических интересов и путей формирования безопасной зоны сотрудничества в регионе.

Генезис и эволюция спора вокруг гидронима

Активное оспаривание гидронима началось со стороны арабских стран в 1960-е годы, так как на протяжении долгого времени в международной практике преобладало использование название «Персидский залив» [1]. Отчасти эту практику можно связать

с исторической ролью Персии в мировой истории, географии, культуре, которую она занимала на протяжении продолжительного времени, как в древности, так и в новое время.

Использование гидронима «Персидский залив» в международной практике было практически повсеместным, и даже среди арабского населения Ближнего Востока. Как отмечает Мелкумян Е.С.: «До середины 1940 годов в арабоязычной литературе широко использовалось название Персидский залив (Аль-Халидж аль-фарисий)», однако подъем арабского национализма и аналогичные процессы в Иране привели к возникновению описанной конфликтной ситуации в терминологии» [2, с. 197]. Также, к примеру, на карте нефтяной компании Saudi Aramco изданной в 1952 году акватория отмечена как «Персидский залив». Рост арабо-персидских противоречий и столкновения двух идентичностей в эпоху деколонизации и этатизации региона стали преподносить негативные плоды. Соперничество стало охватывать различные области, одной из которых стал спор вокруг названия Залива.

По мнению иранских исследователей споры, усилились с приходом в некоторых арабских странах власти националистических режимов. Так Дехнави отмечает рост напряжение в ирано-иракских отношениях после переворота «свободных офицеров» в Ираке 1958 года. В результате данной конфронтации Багдад призвал освободить от «персидских оккупантов» Хузистан (провинция в Иране, населенная в основном арабами) и стал использовать «Арабский залив» вместо термина «Персидский залив» [3].

На первых порах название «Арабский залив» стало использоваться в официальной речи и документации в рамках арабского мира. Далее с ростом роли арабских стран на международной арене, в особенности аравийский монархий, в международной практике все чаще стали употреблять термин «Арабский залив» [4]. Помимо этого, в арабских странах велась активная информационно-просветительская работа:

издавались книги, публиковались научные и научно-популярные статьи, оспаривающие гидроним водоёма. Сейчас же данная работа больше осуществляется в средствах массовой информации и на просторах интернета, в том числе через социальные сети.

С увеличением конфликтности в арабо-иранских отношениях во второй половине XX века существенно ограничили возможность найти компромиссное решение. Хотя были попытки навязать альтернативное название. К примеру, после исламской революции в Иране в 1979 году некоторые иранские официальные лица предлагали использовать гидроним «Исламский залив» не привязывая название ни к одной из нации, но в последствии эта идея не нашла поддержки [5, с.21].

Более того противостояние Ирана с Западом и их союзниками в регионе в постреволюционный период сформировали в Тегеране твердое решение дистанцироваться от любых компромиссов и решительно реагировать на любые попытки заменить использование термина «Персидский залив» на «Арабский залив» или просто «Залив». Так в 2004 году официальный Тегеран запретил продажу на территории Ирана Атласа мира, подготовленного Национальным географическим обществом США. Протест иранской стороны был вызван использованием географического названия «Арабский залив». В заявлении министерства культуры Ирана говорилось: *«Публикация любых изданий, подготовленных Национальным географическим обществом, и деятельность его корреспондентов на территории Ирана запрещена до тех пор, пока из атласа не будет исключено название «Арабский залив»* [6].

В начале 2008 года иранские патрульные корабли отказались пропускать судна американских военно-морских сил через свои территориальные воды в Ормузском проливе, так как по заявлению иранского министерства иностранных дел Вашингтон в своих сообщениях использовал термин «Залив» (The Gulf) вместо названия «Персидский залив» [7]. В конце апреля 2008 года в Тегеране возле

посольство ОАЭ были проведены протесты против использования Эмиратами и другими арабскими странами термина «Арабский залив» [8].

Периодичность конфликтных ситуаций вокруг использования того или иного варианта гидронима усиливалась. В январе 2010 года из-за протеста ряда арабских стран были отменены II Исламские Игры Солидарности, которые должны были пройти в столице ИРИ Тегеране. Причиной протеста стала использование карты Ирана и надписи «Персидский залив» на медалях, подготовленной иранской стороной для награждения победителей соревнований. Уже через месяц в феврале иранские власти запретили полет иностранным авиакомпаниям в случае использования термина «Арабский залив» [9].

30 апреля 2010 года в иранском городе Бендер-Аббас, который расположен на юге страны впервые был проведен «Национальный день Персидского залива» [10]. В ноябре того же года Тегерану пришлось выразить протест КНР, так как во время церемонии открытия 16-х Азиатских игр в китайском Гуанчжоу «Персидский залив» был назван «Арабским заливом», что вызвало возмущения в Иране [11]. В начале 2018 года министерство образования Бахрейна потребовали от иностранной компании, которая выполняла заказ по издательству 17 тысяч учебников для бахрейнских школьников третьего класса перепечатать их по причине использования термина «Персидский залив» [12].

Обсуждение

Обсуждая данную проблему необходимо исходить, что в данном вопросе существуют две позиции, которые кардинального отличаются друг от друга. Это иранская позиция и позиция арабских стран, в первую очередь монархий Аравийского полуострова.

Позиция Исламской Республики Иран

Свою позицию Иран обосновывает исторически сложившимся фактом

преобладания в международной практике использование термина «Персидский залив». Так, Международная гидрографическая организация (International Hydrographic Organization, ИНО) в своих текущих стандартах, принятых в 1953 году, использует термин «Персидский залив» [13, с. 21]. Этот же термин сохранился в проектах новых стандартов ИНО 1986 и 2002 годов.

В целом же весь комплекс аргументов Тегерана получил отражение в докладе «Историческая, географическая и юридическая обоснованность названия: Персидский залив» (Historical, Geographical and Legal Validity of the Name: Persian Gulf) [14]. Данный документ был подготовлен для проходившей в Вене в 2006 году 23-й сессии группы экспертов ООН по географическим названиям (United Nations Group of Experts on Geographical Names, UNGEGN). Орган был учрежден в 1959 году для оказания помощи государствам в области национальной стандартизации. Организация состоит из отделов и рабочих групп, которые ведут работу между конференциями по стандартизации географических названий под эгидой ООН.

Согласно вышеуказанному докладу «Историческая, географическая и юридическая обоснованность названия: Персидский залив» доводы иранской стороны формируются вокруг трех аспектов. Во-первых, это исторические данные (книги, документы, карты); во-вторых, это географические данные (Иран обладает самым большим побережьем); и, в-третьих, практика использования гидронима «Персидский залив» в международных организациях, в частности в ООН и аффилированных с ней структурах [14]. Наибольший упор в докладе сделан на исторические данные, так как, по всей видимости, возможность оспорить остальные аспекты существенно выше.

Позиция арабских государств

Позиция арабских стран заключается в том, что преобладание термина «Персидский залив» — это историческая ошибка, и строиться это убеждение на следующих утверждениях. Во-первых, древнее название

водоема, как это записано в аккадских клинописях является «Нижнее море» (или «Горькое море»), напротив которого находится «Верхнее море» (Средиземное море). Название же «Персидский залив» или «Персидское море» ему было дано в IV веке до нашей эры во время похода Александра Македонского [15, с.7-8]

По утверждению арабских авторов в действительности долгое время в письменных источниках преобладало название «Персидский залив», так как на протяжении длительного исторического периода Персия была единственной сильной державой в регионе. Однако арабские авторы также отмечают, что параллельно названию «Персидский залив» существовали и другие гидронимы у данной акватории, такие как Басрийский залив, Оманский залив, Бахрейнский залив, Зеленый залив и т.д. [16, с.34] Также по отношению к Заливу использовались такие гидронимы, как «Катифское море» и «Арабский залив» на что указывают европейские карты XVII века [17]

Во-вторых, современные арабские исследователи отмечают, что большая часть побережья и территориальных вод находится под суверенитетом арабских государств. Поэтому геополитически водоемом больше является арабским, нежели персидским. Так, к примеру Аль-Амри Мохамед Саид Мохамед Каналат говорит, что «*воды Залива находятся преимущественно под суверенитетом арабских государств, нежели Ирана, поэтому арабский мир не видит оснований называть его «Персидским» и тем самым утверждать его иранскую принадлежность*» [18, с. 113].

В-третьих, даже несмотря на то, что у Ирана есть прибрежная часть, то все равно население этой территории в большой мере преобладает арабское, которое проживает там испокон веков [16, с.35-36]. Речь идет об арабском населении иранской провинции Хузистан или же на арабском называют Ахваз.

Результаты

Как любая бывшая крупная империя, которая в потоке истории осталась на

обочине мирового мейнстрима Иран таит в себе глубокое желание найти своему историко-цивилизационному потенциалу важное место на мировой арене. Поэтому Ближний Восток это не только «жизненное пространство» Ирана, но, и в их понимании, «законное право» доминирования Тегерана в этом геостратегическом регионе, в частности в субрегионе Персидского залива. Напротив арабские монархии, а в особенности Саудовская Аравия также рассматривает Персидский залив в качестве жизненного пространства. Поэтому проблему взаимоотношений между КСА и ИРИ можно рассматривать с различных сторон. Но есть два основных аспекта, а это геополитический и религиозно-конфессиональный. Причем одна сторона усиливает другую и имеет глубокие исторические корни. Саудовская Аравия является самой развитой и политико-экономической сильной страной аравийского полуострова и арабского мира в целом. А, как известно между арабами и персами есть историческое соперничество. С другой стороны КСА является центром суннитского мира, и на ее территории находятся две главной мечети мусульман (в Мекке и Медине). Тогда как Иран считается оплотом шиизма.

В контексте жесточайшего антагонизма двух лагерей проблема гидронима Залива приобретает новые краски. Как отмечает Мелкумян Е.С.: «Некоторые географические названия таят в себе семена раздора» [2, с.4]. В действительности мы можем наблюдать на практике баталии по бойкотированию тех или иных событий только по причине несогласия в названии, но также даже возможность проводить переговорные процессы, как отмечают авторы аналитического доклада «Концепция новой системы безопасности в Персидском заливе» Ф. Уэри и Р. Сокольский. Они пишут, что, будучи наблюдателями конференции между аравийскими монархиями и Ираном, которая проходила в июле 2006 года в Маскате (Оман) были свидетелями «как обсуждение серьезных вопросов

забуксовало, потому что стороны не могли договориться о терминологии: «Персидский залив», «Арабский залив» или просто «Залив» [19, с.19].

Исследуя историю названия Залива, можно подчеркнуть, что исторические права имеют обе стороны, потому что гидроним «Персидский залив» не был абсолютным в употреблении и повсеместным в исторической ретроспективе. Однако при этом нельзя не отметить, что в действительности в определенный период истории название «Персидский залив» стал доминировать в обращении в особенности в научной и специальной литературе. В этой связи мы видим большое упорство именно со стороны Ирана в нежелании идти на компромисс. Как отмечает Мелкумян Е.С.: «К сожалению, в Иране такой подход не получил распространения, и даже в научной литературе употребление термина «Персидский залив» является обязательным» [2, с.4]. В противовес иранской стороне арабская страна показывает более прагматичные подходы. Так в целом как в языке, так и в официальном обороте все чаще используется термин Залив, абстрагируясь от принадлежности его ни одной из сторон. Даже региональная организация аравийских монархий в своем официальном названии звучит как – Совет Сотрудничества Арабских Государств Залива, то есть не использует привязку ни к одной из противоборствующих сторон.

Выводы

Современная международная практика показывает, что в научно-экспертной среде и даже в СМИ существует тенденция дистанцироваться от спора путем использования просто термина «The Gulf» (с английского языка - Залив), вместо названия «Персидский залив» или «Арабский залив» [20]. Уже на протяжении нескольких десятилетий в англоязычной научной литературе преобладает использование гидронима «The Gulf» и производные от него термины как «The Gulf States», «The Gulf

Region», «The Gulf Monarchies», «The Gulf Zone», «The Gulf Crises» и т.д.

Схожие предложения делают и российские востоковеды-арабисты, специализирующие на изучении этого региона, также предлагая использовать только слово – Залив, относительно данного водоема (региона) [2, с.4].

На наш взгляд такой подход имеет хорошие перспективы, так как:

- во-первых, дистанцируется от привязки какой-либо идентичности (национальной и религиозной);

- во-вторых, термин навязывается со стороны не из региона, что немаловажно в текущих реалиях. Ведь даже предложение использовать гидроним «Исламский залив», которое было сделано некоторыми

иранскими политическими деятелями после революции не нашли серьезной поддержки ни в одном из лагерей. Исходя из общего положения и опираясь на совокупность всех ранее вышперечисленных и упомянутых фактов того, что арабские страны и Иран оспаривают этимологическое название этого водоема, многие страны дабы найти золотую середину, все чаще используют термин Залив (на английском языке – The Gulf) вместо Персидского или Арабского залива. Поэтому считаем в долгосрочной перспективе необходимо также в казахстанском сегменте научной литературе использовать гидроним Залив для достижения нейтралитета в данном споре, что будет соответствовать международной практике.

Список литературы

1. Martin H. Levinson. Mapping the Persian Gulf naming dispute. A review of General Semantics. – 2011. – No. 3. – Vol. 68. – P. 279-287.
2. Мелкумян Е.С. Регион Залива: конфликты, компромиссы, сотрудничество. – Москва, 2008. – С. 9.
3. Iraq vi. Pahlavi period, 1921-79. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.iranicaonline.org/articles/iraq-vi-pahlavi-period-1921-79>, (accessed 20.01.2022).
4. Ahmadi K. Naming the Persian Gulf: The Roots of a Political Controversy / K. Ahmadi. – Ithaca: Ithaca Press, 2018. – 85 p.
5. Goodarzi J.M. Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East. I.B. Tauris. – 2006. – P. 11.
6. Власти Ирана запретили Атлас мира. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://lenta.ru/news/2004/11/24/gulf/>, (дата обращения: 20.01.2022).
7. Name game stokes U.S.-Iranian tensions. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/01/24/us.iran/>, (дата обращения: 20.01.2022).
8. Ихтиджаджат фи Иран аля тасмия аль-Халидж аль-Араби. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=4&article=468942&issueno=10746#.WyjxrFUzbIV>, (дата обращения: 20.01.2022).
9. Иран сатамнагу шарикат ат-таяран мин духуль маджалаха иза лям тастахдам ибара «аль-халидж аль-фарисий». [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2010/02/100221_az_stewart_iran_persian_arab_gulf_tc2, (дата обращения: 20.01.2022).
10. Iranians to observe Persian Gulf Day, [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.tehrantimes.com/news/218557/Iranians-to-observe-Persian-Gulf-Day>, (дата обращения: 20.01.2022).
11. Иран выразил протест Китаю по поводу искажения названия Персидского залива. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <http://www.rosbalt.ru/main/2010/11/16/790490.html>, (дата обращения: 20.01.2022).
12. Бахрейн потребовал перепечатать 17 тыс. учебников из-за упоминания Персидского залива. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: https://www.gazeta.ru/social/news/2018/02/12/n_11159599.shtml, (дата обращения: 20.01.2022).

13. International Hydrographic Organization, Limits of Oceans and Seas, Special Publication №28, 3rd edition, Monte-Carlo, 1953. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: https://www.iho.int/iho_pubs/standard/S-23/S-23_Ed3_1953_EN.pdf, (дата обращения: 20.01.2022).
14. Historical, Geographical and Legal Validity of the Name: Persian Gulf. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/docs/23-gegn/wp/gegn23wp61.pdf>, (дата обращения: 20.03.2022)
15. Кадри Калааджи. аль-Халидж аль-Араби бахр аль-Асатыр / Кадри Калааджи. – Ливан, 1992. – 200 с.
16. Нигмат Мухаммад Али Жуад. аль-Халидж аль-Араби фи кутуб ар-рихаля уа аль-джуграфиин аль-муслимин / Нигмат Мухаммад Али Жуад. – Багдад, 2016. – 284 с.
17. Башир Зейн аль-Абидин, аль-Халидж аль-Араби уа абад ат-тасмия. Бахрейн, Bahrain Center for Strategic, International and Energy Studies. 2017. – С. 10.
18. Аль-Амри Мохамед Саид Мохамед Каналат, Международно-правовое регулирование территориальных споров между государствами Аравийского полуострова. диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук, Казань, 2004. – С. 234.
19. Уэри Фредерик, Сокольский Ричард. Концепция новой системы безопасности в Персидском заливе. Московский центр Карнеги, Декабрь 2015. – С. 34.
20. Brian Whitake. Persian Gulf. Arabian Gulf. One big gulf in understanding. [Электрон. ресурс]. – 2022. – URL: <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/oct/27/gulf-of-understanding>, (дата обращения: 20.03.2022).

Б.Қ. Мақанғали

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Шығанақтың гидронимі төңірегіндегі терминологиялық дау: шиеленістің шешімін табудың халықаралық тәжірибесі

Аңдатпа. Мақалада Шығанаққа байланысты терминологиялық диспут жан-жақты талқыланып отыр. Ирандықтар оны Парсы, арабтар өз кезегінде Араб шығанағы деп атап жүр. Екі жақ арасындағы пікірталас басталғалы көп уақыт өткен емес, бірақ оған қарамастан пікірталас өте үлкен деңгейге жетуге үлгерді. Сонымен қатар, ирандықтар да, арабтар да өз позициясын тарихи деректермен қорғауға тырысып отыр. Ирандықтар шығанақты «Парсы» деп аталынуын тарихи заңдылық деп айтса, арабтар бұл тарихи қате деп дәлелдеуге күш жұмсауда. Тіпті арабтардың айтуынша әртүрлі тарихи кезеңдерде Шығанақтың атауы өзгеріп отырды. Мысалы, көне заманда Төменгі теңіз, ал орта ғасырларда Катиф теңізі деп айтылып жүрді. Сондықтан, арабтардың «Парсы шығанақ» деген атауы ол тек белгілі бір тарихи кезеңге байланысты атау деп есептеуде.

Гидроним төңірегіндегі осы терминологиялық дауды зерттей отырып, біз өзімізге бұл даудың түп-тамыры неде, оның шешімі бар ма, оның келешегі қандай болмақ деген сауалдар қойдық. Айта кетерлігі, соңғы кездері дау өткен ғасырдың 80-жылдарынан бастап Иран мен көршілес араб елдері арасындағы қақтығыстар шиеленісе бергеннен кейін күшейе түсті. Сондықтан бұл терминологиялық даудың негізінен аймақтағы геосаяси ойындардан туындаған саяси аспектілері бар екені ешкімге құпия емес. Сонымен қатар, бұл тақырыпқа белсенді оралу қарым-қатынастардың шиеленісуі кезінде орын алады. Тараптардың әрқайсысы үшін бұл мәселе дау-дамайдан да асып, ұлттық мүддеге, тіпті жеке басының мәселесіне айналды. Дүниежүзілік қоғамдастық бұл жағдайдан шығудың жолын іздеп, «Шығанақ» терминін бір жаққа байлап қоймай, көбірек қолданып, насихаттай бастады. Бірақ бұл тәсіл Иран жағына да, араб жағына да толық сәйкес келмейді. Сондықтан бұл гидроним екі жақтың антагонизмі айналғанын айту керек. Олардың текетіресінің өсуі болашақта қолайлы консенсус табу мүмкіндігін қиындатады, өйткені тараптардың әрқайсысы кез келген жеңілдікті стратегиялық шығын ретінде қарастырады.

Түйін сөздер: Шығанақ, Парсы шығанағы, Араб шығанағы, терминологиялық пікірталас.

B.K. Makangali

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan

**Terminological dispute around the hydronym of the Gulf:
international experience in finding a solution to the conflict**

Abstract. The article considers the terminological dispute over the name of the Gulf, which the Iranians call Persian, and the Arab countries Arabic. The debate between the parties in terms of history began not so long ago, however, each side actively appeals with historical data. The Iranians claim that it is a historical fact to call the reservoir the Persian Gulf, while the Arab version says a historical mistake. Moreover, the Arab countries say that many historical sources called the Gulf in different historical periods in different ways. It was the Low Sea, and the Gorky, and the Sea of Katif, etc. Therefore, the name «Persian Gulf» is characteristic only for one of the periods of history and has subjective reasons.

Studying this terminological dispute around the hydronym, we asked ourselves what are the causes of this dispute, if it has a solution, and what are its future prospects. It should be noted that the controversy in recent times has intensified since the conflict between Iran and neighboring Arab countries, since the 1980s. Therefore, it is not a secret for anyone that this terminological debate has in many respects political aspects caused by geopolitical games in the region. At the same time, an active return to this topic occurs at the time of aggravation of relations. For each of the parties, this issue has become more than a debate; it has become a matter of national interest, and even identity. The world community, trying to find a way out of this situation, began to use and promote the term “Gulf” more without tying it to one of the parties. But this approach does not fully suit either the Iranian side or the Arab side. Therefore, we have to admit that this hydronym has become a hostage to the antagonism of two parties. The growth of their confrontation only complicates the opportunity to find an acceptable consensus in the future, since each side will consider any concessions as a strategic loss.

Keywords: The Gulf, Persian Gulf, Arabian Gulf, terminological debate.

Список литературы

1. Martin H. Levinson. Mapping the Persian Gulf naming dispute. A review of General Semantics. 2011. No. 3. Vol. 68. P. 279-287.
2. Melkumyan Y.S. Region Zaliva: konflikt, kompromiss, sotrudnichestvo [The Gulf Region: Conflicts, Compromises, Cooperation]. Moscow, 2008. P. 9, [in Russian].
3. Iraq vi. Pahlavi period, 1921-79, Available at: <http://www.iranicaonline.org/articles/iraq-vi-pahlavi-period-1921-79> (accessed 20.01.2022).
4. Ahmadi K. Naming the Persian Gulf: The Roots of a Political Controversy, (Ithaca Press, Ithaca, 2018, 85 p.).
5. Goodarzi J.M. Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East. I.B. Tauris. 2006. P.11.
6. Vlasti Irana zapretili Atlas [Iranian authorities have banned the Atlas of the World], Available at: <https://lenta.ru/news/2004/11/24/gulf/>, (accessed 20.01.2022).
7. Name game stokes U.S.-Iranian tensions, Available at: <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/01/24/us.iran/>, (accessed 20.01.2022).
8. Ihtidzhadzat fi Iran alya tasmiya al'-Halidzh al'-Arabi. Available at: <http://archive.aawsat.com/details.asp?section=4&article=468942&issueno=10746#.WyjxrFUzbIV>, [in Arab]. (accessed 20.01.2022).
9. Iran satamnagu sharikat at-tayaran min duhul' madzhalaha iza lyam tastahdam ibara «al'-halidzh al'-farisij», Available at: http://www.bbc.com/arabic/middleeast/2010/02/100221_az_stewart_iran_persian_arab_gulf_tc2, [in Arab]. (accessed 20.01.2022).
10. Iranians to observe Persian Gulf Day, Available at: <http://www.tehrantimes.com/news/218557/Iranians-to-observe-Persian-Gulf-Day>, (accessed 20.01.2022).

11. Iran vyrazil protest Kitayu po povodu iskazheniya nazvaniya Persidskogo zaliva [Iran protested to China over the distortion of the name of the Persian Gulf], Available at: <http://www.rosbalt.ru/main/2010/11/16/790490.html>, [in Russian]. (accessed 20.01.2022).
12. Bahrejn potreboval perepechatat' 17 tys. uchebnikov iz-za upominaniya Persidskogo zaliva [Bahrain demanded the reprinting of 17,000 textbooks because of references to the Persian Gulf], Available at: https://www.gazeta.ru/social/news/2018/02/12/n_11159599.shtml, [in Russian]. (accessed 20.01.2022).
13. International Hydrographic Organization, Limits of Oceans and Seas, Special Publication No.28, 3rd edition, Monte-Carlo, 1953. Available at: https://www.iho.int/iho_pubs/standard/S-23/S-23_Ed3_1953_EN.pdf(accessed 20.01.2022).
14. Historical Geographical and Legal Validity of the Name: Persian Gulf, Available at: <https://unstats.un.org/unsd/geoinfo/ungegn/docs/23-gegn/wp/gegn23wp61.pdf>, (accessed 20.01.2022).
15. Kadri Kalaadzhi, al'-Halidzh al'-Arabi bahr al'-Asatyr. (Livan, 1992, 200 p.), [in Arab].
16. Nigmat Muhammad Ali ZHuad, al'-Halidzh al'-Arabi fi kutub ar-rihalya ua al'-dzhugrafiin al'-muslimin, (Bagdad, 2016,284 p.), [in Arab].
17. Bashir Zejn al'-Abidin, al'-Halidzh al'-Arabi ua abad at-tasmiya. Bahrejn, Bahrain Center for Strategic, International and Energy Studies. 2017. P.10, [in Arab].
18. Al'-Amri Mohamed Said Mohamed Kanalat, Mezhdunarodno-pravovoe regulirovanie territorial'nyh sporov mezhdunarodno gosudarstvami Aravijskogo poluostrova. dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata yuridicheskikh nauk [International Legal Regulation of Territorial Disputes between States of the Arabian Peninsula. Ph.], Kazan, 2004. P. 234, [in Russian].
19. Ueri Frederik, Sokol'skij Richard. Konceptsiya novoj sistemy bezopasnosti v Persidskom zalive. Moskovskij centr Karnegi [The Concept of a New Security System in the Persian Gulf. Carnegie Moscow Center]. 2015.P. 34, [in Russian].
20. Brian Whitake. Persian Gulf. Arabian Gulf. One big gulf in understanding, Available at: <https://www.theguardian.com/commentisfree/cifamerica/2010/oct/27/gulf-of-understanding>, (accessed 20.01.2022).

Информация об авторе:

Макангали Бауыржан Конысбайұлы – магистр гуманитарных наук, старший преподаватель, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Нур-Султан, Казахстан.

Makangali Bauyrzhan Konysbaiuly – Master of Humanities, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

А.М. Малгаждарова

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан
(E-mail: ainur.malgazhdarova@gmail.com)

Политика Республики Корея в отношении «зарубежных соотечественников» (на примере Корё Сарам)

Аннотация. Южная Корея осуществляет активное взаимодействие с «зарубежными соотечественниками», начало которому было положено в 90-ые годы прошлого столетия. Диаспоральная политика является частью внешнеполитического курса страны и находится в ведении министерства иностранных дел, в структуре которого за её координацию отвечает соответствующий комитет, а непосредственной реализацией занимается Фонд зарубежных корейцев. Отношения с корейской диаспорой регулируются «Законом о зарубежных корейцах» и «Законом о Фонде зарубежных корейцев». В них указаны цель проводимой политики и юридический статус зарубежной диаспоры. Она определяется понятием «зарубежный соотечественник – чеве донгпхо», который включает в себя южнокорейских граждан, проживающих за границей, и собственно корейскую диаспору.

Данная статья исследует диаспоральную политику Республики Корея в отношении корё сарам - корейцев стран СНГ. Основное внимание уделяется их правовому статусу. Анализ изменений в нормативно-правовых актах показывает, что до 2004 года корё сарам, как и корейцы, проживающие в Китае, юридически не были включены в число зарубежных соотечественников. Ситуация меняется в 2004 году с внесением поправок в определение зарубежных корейцев. Развитие диаспоральной политики Южной Кореи в отношении корейцев стран СНГ происходит в рамках Программы поддержки корё сарам. В дальнейшем в 2010 году принимается «Закон о корё сарам», в 2019 году происходит очередное изменение в нормативно-правовых актах, согласно которым к зарубежным корейцам начинают относить все поколения потомков корё сарам, а не только до 3-го поколения, как утверждалось ранее.

Ключевые слова: диаспоральная политика, зарубежная корейская диаспора, правовой статус, корё сарам, корёин, мягкая сила, публичная дипломатия.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-176-188>

Поступила: 02.11.2021 / Одобрена к опубликованию: 22.12.2021

Введение

Взаимодействие Южной Кореи с зарубежной диаспорой в рамках внешнеполитической стратегии страны начинает осуществляться в 1990-е годы. Демократизация страны, достижение к этому

времени экономического роста определили изменения во внешней политике. В её основу ставится курс на глобализацию страны. В своей инаугурационной речи, в феврале 1993 года, президент Ким Ён Сам объявляет о «создании новой Кореи», частью которой является формирование обновленной политики в

отношении «зарубежных соотечественников – чеве донгпхо». Основная её цель заключалась в осуществлении поддержки зарубежных корейцев для их успешной экономической и социальной адаптации в стране проживания и в укреплении их связи с родиной [1, с.6]. Необходимо отметить, что диаспоральная политика страны в это время в основном была направлена на взаимоотношения с зарубежными корейцами США и Японии¹.

В 1997 году, для проведения целенаправленной диаспоральной политики, правительством Республики Корея создается Фонд зарубежных корейцев «Чеве донгпхо чедан» [2]. Это стало «знаменательным шагом в институционализации взаимодействия с корейской диаспорой» [3, с. 640]. Кроме этого, ранее, в 1996 году был учрежден комитет, занимающийся стратегией взаимодействия с «зарубежными соотечественниками». Его деятельность регулируется «Положением о комитете по диаспоральной политике».

Дальнейшее развитие политики Южной Кореи в отношении зарубежной диаспоры происходит в начале президентского правления Ким Дэ Чжуна. Значимым событием является принятие в 1999 году «Закона об иммиграции и правовом статусе зарубежных корейцев» (сокращенное название «Закон о зарубежных корейцах»), который определяет порядок въезда и выезда, а также юридический статус «зарубежных соотечественников» в Республике Корея. В дополнение к нему принимается «Указ о применении закона о зарубежных корейцах». Как отмечает профессор Юн Ин Чжин, правительство Ким Дэ Чжуна для выхода из финансового кризиса, с которым страна столкнулась в 1997 году, стремилось привлечь помощь от корейской диаспоры и закономерным итогом этой деятельности стал «Закон о зарубежных корейцах» [1, с. 6]. Таким образом, к концу 1990-х годов политика взаимодействия Республики Корея с зарубежной диаспорой

приобретает системный характер: определяется цель диаспоральной политики, создаются институты по координации и реализации взаимоотношений с корейцами, проживающими за рубежом, определяется юридический статус «зарубежных соотечественников».

Степень изученности

Диаспоральная политика Республики Корея как объект научного интереса в основном находит отражение в исследованиях южнокорейских ученых. Научные труды рассматривают историю, цель, тенденции развития деятельности государства в этом направлении. Среди работ, написанных за последнее десятилетие, можно выделить научные статьи некоторых исследователей. Юн Ин Чжин [1] в своей работе отмечает, что будущая политика в отношении зарубежных корейцев должна расширить свою целевую группу за счет иностранцев, связанных с зарубежными корейцами узами брака или усыновления, поскольку они оказывают значительное влияние на благосостояние и благополучие зарубежных соотечественников и предлагает включить их в сферу распространения диаспоральной политики в качестве «почетных зарубежных корейцев». Ли Чжин Ёнг и Пак У [4] анализируют и предлагают новые направления взаимодействия с зарубежной корейской молодежью. Ким Ён Чхан [5] также отмечает необходимость новой политики в отношении молодых представителей корейской диаспоры, кроме этого, он анализирует становление и развитие диаспоральной политики и предлагает пересмотреть ее организацию, а также систему выборов, в которых участвуют «зарубежные соотечественники», сформировать долгосрочную политику и создать систему оценки и обратной связи проводимой политики. Чеве Юн Чхоль [6] затрагивает вопросы правового статуса находящихся в Южной Корее зарубежных корейцев, имеющих гражданство иностранного государства. Есть отдельные

¹ Изначально в качестве понятия «зарубежный соотечественник» использовалось выражение «чеве донгпхо», что дословно означает «заморские соотечественники». В дальнейшем оно было изменено на используемое сейчас «чеве донгпхо».

исследования, рассматривающие вопросы диаспоральной политики и зарубежных корейцев отдельно по странам и регионам проживания. Политика Республики Корея по отношению к корё сарам - корейцам стран СНГ рассмотрены в исследованиях Ли Бенг Джо [7], который проводит анализ деятельности по содействию корё сарам и рассматривает проблемы по двум направлениям: поддержка в сфере сельского хозяйства и образовательно-культурной деятельности. Чхве Ён Джин [8] анализирует евразийскую инициативу и политику в отношении корё сарам. Сон Бон Гю [9] исследует процессы адаптации корейцев к изменениям в политической, экономической и социальной системе Казахстана после обретения страной независимости. Характеристика и статус казахстанских корейцев рассматривается в работе Ли Джин Хэ [10], в которой автор проводит сравнение корё сарам с другими этническими группами Казахстана. Чве Гён Ок [11] в своей научной статье затрагивает вопросы правового статуса 4-го поколения зарубежных корейцев стран СНГ и Китая, находящихся в Республике Корея.

Исследования русскоязычных авторов включают работу Ким Е. В. [12], в которой рассматривается стратегическая позиция Республики Корея по отношению к зарубежной диаспоре. Из казахстанских авторов профессор Ким Г. Н. [13] затрагивает вопросы диаспоральной политики Южной Кореи в работе о роли казахстанских корейцев в развитии связей между Казахстаном и Кореей. Ем Н. Б. [14] проводит анализ различных видов поддержки казахстанских корейцев в области образования, культуры и языка в рамках южнокорейской политики по отношению к диаспоре. Чу Янгмин, Кожирова С. Б. [15] сравнивают политику Казахстана и Южной Кореи в отношении зарубежных диаспор. Здесь необходимо отметить, что политика взаимоотношения Республики Казахстан с зарубежными казахами активно исследуется казахстанскими учеными. Одним из первых научных трудов о казахской диаспоре считается монография профессора

Мендикуловой Г. М. [16]. Значительная часть научных работ отечественных исследователей затрагивает вопросы возвращения зарубежных казахов на родину, их положение в Казахстане и отношение казахстанцев к репатриантам.

В настоящей статье ставится цель рассмотреть правовой статус корейской диаспоры, корё сарам (корёин), проживающей на территории стран СНГ, в рамках политики взаимодействия Республики Корея с «зарубежными соотечественниками», а также особенности диаспоральной политики по отношению к корё сарам. Для осуществления данной цели предусматриваются следующие задачи: рассмотреть изменения в нормативно-правовых актах Южной Кореи, касающихся зарубежных корейцев, в частности корё сарам; выделить особенности в определении правового статуса корё сарам и в целом корейской диаспоры; рассмотреть инструменты взаимодействия Южной Кореи с корейской диаспорой СНГ и меры поддержки корё сарам.

Методы исследования

Основными источниками при написании данной статьи послужили официальные документы, нормативно-правовые акты, связанные с диаспоральной политикой Южной Кореи. В работе были использованы общенаучные методы исследования, в частности исторический метод, описание, сравнение, анализ. Применение этих методов позволило определить этапы развития диаспоральной политики Республики Корея, сформировать целостное представление о понятии «зарубежный соотечественник», который используется для определения корейской диаспоры.

Анализ официальных документов был проведен для достижения цели статьи - показать правовой статус и положение корё сарам в диаспоральной политике Республики Корея. Проведен анализ Закона о фонде зарубежных корейцев, Закона об иммиграции и правовом статусе зарубежных корейцев,

Закона о корёин, Программы поддержки зарубежных корейцев, проживающих на территории СНГ, рассмотрены поправки, которые были внесены в нормативно-правовые акты. Кроме этого, был использован метод контент-анализа ежегодных отчетов о деятельности Фонда зарубежных корейцев с 2014 по 2019 годы для определения проектов, касающихся корё сарам.

Результаты и обсуждение

Разработка и реализация диаспоральной политики в Республике Корея возлагается на Министерство иностранных дел (МИД), в структуре которого действуют Комитет, определяющий цель и направление взаимодействия с корейской диаспорой, и Фонд зарубежных корейцев. МИД Южной Кореи занимается установлением и реализацией внешнеполитического курса страны, частью которого является политика в отношении зарубежных корейцев. Комитет по диаспоральной политике отвечает за всестороннее обсуждение и координацию отношений с зарубежной диаспорой, сбор и согласование мнений на правительственном уровне. В сентябре этого года в «Положение о Комитете по диаспоральной политике» были внесены изменения, согласно которым председателем Комитета становится министр иностранных дел. Как отмечается в примечании к Положению, изменения были внесены для улучшения эффективности в деятельности Комитета. Ранее Комитет осуществлял свою деятельность под председательством премьер-министра страны.

Непосредственной реализацией взаимодействия с зарубежной диаспорой занимается Фонд зарубежных корейцев. Его деятельность прописана в «Закона о фонде зарубежных корейцев», в статье 1 которой, цель Фонда обозначается как содействие «зарубежным соотечественникам» стать образцовыми членами общества в стране проживания, сохраняя при этом этнические связи [17]. Что касается основной цели

диаспоральной политики Республики Корея, то она перекликается с целью Фонда зарубежных корейцев. Поддержка соотечественников за границей в адаптации в стране проживания, усиление этнической идентичности, вклад в развитие родной страны и сообщества зарубежных корейцев остаются главными целями диаспоральной политики независимо от последующей смены руководства страны [5, с.11].

Для обозначения зарубежной диаспоры южнокорейский дискурс оперирует понятием «чеве донгпхо - зарубежный соотечественник», определение которого прописано в «Закона об иммиграции и правовом статусе зарубежных корейцев» и в «Закона о фонде зарубежных корейцев». С момента принятия этих законов в формулировку «чеве донгпхо» вносились изменения, в основном поправки касались «Закона о зарубежных корейцах». Определение «чеве донгпхо» в Законе о фонде зарубежных корейцев не претерпело значительных изменений. В 2010 году были внесены частичные изменения, однако они не затронули основной сути определения, а касались только формулировки, то есть некоторые слова для упрощения понимания текста Закона были записаны исконно-корейскими словами². Как отмечает профессор Чве Юн Чоль, в «Закона о фонде зарубежных корейцев» в определение зарубежных соотечественников вкладывается более широкий смысл, основанный на корейском происхождении, в отличие от «Закона о зарубежных корейцах», в котором зарубежные соотечественники подразделены на «чеве кукмин» и «чеве кукчжок донгпхо» [6, с.7].

Согласно статье 2 «Закона о фонде зарубежных корейцев», к «зарубежным соотечественникам – чеве донгпхо» относятся: 1. граждане Республики Корея, имеющие вид на жительство или долгое время проживающие в иностранном государстве; 2. лица корейского происхождения, независимо

² Лексический состав корейского языка включает в себя исконно-корейские слова и сино-корейские слова, основу которых составляют китайские иероглифы.

от гражданства, проживающие в иностранном государстве [17].

«Закон об иммиграции и правовом статусе зарубежных корейцев», в статье 2, признает в качестве «чеве донпхо»: 1. граждан Республики Корея, имеющих вид на жительство или постоянно проживающих в иностранном государстве с целью получения вида на жительство, иначе называемые «чеве кукмин - южнокорейцы, проживающие за границей»; 2. лиц, имевших в прошлом корейское гражданство (включая тех, кто иммигрировал из страны до образования Республики Корея), а также их прямых потомков, определяемых указом президента, - «вегук кукчжок донпхо - соотечественники с иностранным гражданством» [18].

Введение понятия «чеве донпхо - зарубежный соотечественник», представленного в этих двух основных нормативно-правовых документах диаспоральной политики Южной Кореи, способствовало официальному определению круга лиц, которых стали относить к зарубежной диаспоре. В целом оба закона в определении зарубежных соотечественников следуют единому принципу. Схожей особенностью двух законов является разделение «зарубежных соотечественников» на 2 категории: граждан Южной Кореи и иностранных граждан - лиц, корейской национальности. Интересной общей чертой, которое прослеживается в определении этих двух документов, является факт включения в категорию зарубежной диаспоры южнокорейцев, живущих за границей. Несмотря на постоянное проживание за пределами страны и даже наличие вида на жительство иностранного государства, они являются гражданами Республики Корея. В Законе о зарубежных корейцах указано специальное название для южнокорейцев, проживающих за границей - «чеве кукмин». Исследователь Чве Гён Ок [11, с. 9] в своей работе даже задается вопросом, почему граждане Республики Корея - «чеве кукмин» входят в сферу действия «Закона о зарубежных корейцах». Что касается второй категории

зарубежных соотечественников, Закон о Фонде признает зарубежными корейцами всех лиц корейской национальности. В отличие от него «Закон об иммиграции и правовом статусе зарубежных корейцев» акцентирует внимание на наличие иностранного гражданства. Возможно, это связано со стремлением избежать юридических проблем в отношении с другими государствами. Однако, категория «гражданства» может стать преградой при возникновении необходимости признания представителей корейской диаспоры, которые окажутся без гражданства, и потребует принятия другого закона или поправок в существующие нормативно-правовые акты.

На сегодняшний день зарубежные корейцы проживают в разных частях света и по статистическим данным, представленным министерством иностранных дел, на 2019 год количество «зарубежных соотечественников - чеве донпхо» составляет около 7,5 млн человек, из них корейцы с иностранным гражданством (вегук кукчжок донпхо) 4 806 473 человек, южнокорейцы, проживающие за рубежом (чеве кукмин) 2 687 114 человек ³.

К странам, где проживает наибольшее количество зарубежных корейцев, относятся Китай, США, Япония и страны СНГ. Необходимо отметить, что корейская диаспора, проживающая в Китае (чосончжок) и в странах СНГ (корё сарам), до внесения изменений в «Закон о зарубежных корейцах» в 2004 году, официально не входила в число зарубежных соотечественников. Причиной такого положения стала формулировка определения в принятом в 1999 году Законе о зарубежных корейцах, согласно которому «зарубежными соотечественниками» признавались лица, которые в прошлом имели южнокорейское гражданство. Как мы знаем, Республика Корея была образована в 1948 году. Соответственно из числа зарубежных соотечественников автоматически исключались все корейцы, которые покинули Корею до этого времени.

³ Статистические данные министерства иностранных дел Республики Корея http://www.mofa.go.kr/www/wpge/m_21507/contents.do

Следовательно, корейцы, проживающие в Китае и в странах СНГ, оказались вне рамок действия принятого закона до тех пор, пока не были приняты соответствующие поправки. Таким образом, политика Южной Кореи в отношении зарубежной корейской диаспоры, проживающей в этих странах, стала активно проводиться после юридического оформления статуса чосончжок и корё сарам.

Одним из шагов диаспоральной политики Республики Корея по отношению к корё сарам стало принятие правительством страны в 2005 году программы комплексных мер по поддержке зарубежных корейцев, проживающих в странах СНГ [13]. Отмечалось, что зарубежные соотечественники в СНГ продолжительное время были отделены от политики страны в отношении зарубежной диаспоры и, в связи с этим, необходимы определенные меры поддержки растущей потребности в сохранении корейской идентичности и культуры [14]. Для этого правительство Южной Кореи в качестве первоначального этапа утвердило трехлетний период интенсивной поддержки, начиная с 2006 года, планируя в дальнейшем увеличивать объем оказываемой помощи. Важную часть комплексной программы составляли проекты по сохранению этнической самобытности корейцев СНГ. Помимо этого, меры поддержки зарубежных корейцев СНГ, корёин, включали в себя расширение возможности изучения корейского языка. Для этого планировалось ежегодно увеличивать на 10 процентов финансовую помощь в обучении корейскому языку, распространять учебники корейского языка, составленные на корейском и на русском языках, увеличить количество приглашенных профессоров корейского языка, а также проводить исследования для оценки состояния и запросов в изучении языка. Кроме этого, увеличилось количество программ для обучения корейской молодежи в бакалавриате, магистратуре и докторантуре корейских вузов, а также возможность пройти краткую или долгосрочную стажировку. Таким образом, принятые меры поддержки корё сарам, как обучение языку, получение

образования и прохождение стажировки в Республике Корея, деятельность в сфере культуры и искусства проводились главным образом в целях восстановления и сохранения этнических связей диаспоры с этнической родиной.

Следующим шагом политики правительства Южной Кореи по отношению к корейской диаспоре стран СНГ стало принятие в 2010 году «Закона о корёин», с внесением поправок в 2013 г. Полное название – «Специальный закон о поддержке расселения и получении корёин легального статуса для проживания». Как указано в примечании к закону, его принятие является «государственным долгом» страны и направлено «для защиты прав и интересов корейцев СНГ и обеспечения безопасности их жизни дипломатическими путями и посредством поддержки в сфере экономики, образования и культуры». В Законе дается определение корёин как «лиц, иммигрировавших на территорию России и стран бывшего Советского Союза с 1860 года по 15 августа 1948 года в результате сельскохозяйственной миграции, участия в антияпонском движении за независимость и принудительной мобилизации, и их родственников, проживающих в данный момент на этих территориях» [20]. Как указано в статье 3, «правительство Южной Кореи разрабатывает и осуществляет политику для поддержки безопасности и законного статуса корейцев в стране их проживания, а также предпринимает дипломатические шаги по сотрудничеству со странами, где проживают соотечественники – корёин». Что касается деятельности по поддержке, то они представляют собой проведение исследований о положении корёин, оказание помощи в получении легального статуса проживания - гражданства этой страны. Также сюда относятся экономическая помощь, поддержка культурных центров, проведения культурных мероприятий, образовательной деятельности, в частности изучения корейского языка и информационных технологий. Особенностью данного Закона можно

назвать наличие официального определения «соотечественникам - корёин». Однако в целом он представляет собой юридически оформленный документ, подтверждающий стремление оказать экономическую, образовательную, культурную поддержку, начало которой было положено комплексной программой поддержки корейцев СНГ.

В 2019 году происходит очередное изменение в законодательстве Республики Корея, касающееся правового статуса корейской диаспоры стран СНГ. Вносятся поправки в «Указ по применению закона о зарубежных корейцах», согласно которым к ним стали относить и 4-ое поколение корё сарам [21]. В предыдущих нормах «зарубежным соотечественником с иностранным гражданством» признавались только представители корейской диаспоры до 3-го поколения. То есть к прямым потомкам, определяемым указом президента, относились лица один из родителей, а также либо бабушка или дедушка, ранее имели корейское гражданство. Теперь согласно внесенным поправкам зарубежными корейцами с иностранным гражданством признаются прямые потомки всех поколений.

Таким образом, со времени юридического включения корё сарам в число зарубежных корейцев, правовой статус корейцев СНГ приобретает конкретные очертания. Это способствует расширению взаимодействия южнокорейского правительства с зарубежной диаспорой, проживающей в странах СНГ. Однако отношения с корё сарам проводятся большей частью в форме оказания образовательной, культурной, информационной и, в некоторой степени, экономической поддержки, и не выходят за рамки цели по сохранению этнической идентичности.

Основные проекты по взаимодействию с корейской диаспорой проводятся Фондом зарубежных корейцев. В целом политика Республики Корея по отношению к зарубежным корейцам строится в рамках мягкой силы, важным инструментом которой является публичная дипломатия. Она

осуществляется в рамках трех направлений – культура, знания и политика. При этом зарубежные корейцы разделены на акторов – южнокорейцев, проживающих за границей и на целевую аудиторию публичной дипломатии – корейскую диаспору, то есть зарубежных корейцев, не являющихся гражданами Республики Корея. Публичная дипломатия Южной Кореи в отношении корейской диаспоры, ставит своей целью предоставление информации о языке, культуре и истории Кореи, то есть большинство мероприятий носят образовательный и культурный характер, и направлены на повышение национального самосознания.

Фонд зарубежных корейцев осуществляет свою деятельность по трем основным направлениям: 1. деятельность по обмену с зарубежной диаспорой; 2. проекты по исследованию зарубежных корейцев; 3. деятельность в сфере образования, культуры и информационной поддержки [17]. В рамках первого направления осуществляется содействие в посещении исторической родины зарубежным соотечественникам и корейцам, которые были усыновлены семьями за границей; оказывается поддержка различных мероприятий, которые проводятся зарубежными корейскими диаспорными организациями. Кроме этого, осуществляется деятельность по созданию общей сети зарубежных корейцев. Второе направление включает в себя проведение различных исследовательских проектов, сбор и публикацию данных, связанных с изучением корейской диаспоры, ведение базы данных о выдающихся лицах корейской национальности за рубежом, а также публикацию ежегодников и справочников о зарубежных корейцах. Значительное место в деятельности Фонда занимает образовательная, культурная и информационная поддержка корейской диаспоры. В основном она осуществляется в форме предоставления стипендиальных программ для зарубежных корейцев; содействия в изучении корейского языка и

национальной культуры; помощи в создании общественных и культурных диаспорных организаций. Также осуществляется поддержка в публикации и распространении печатных изданий, оказывается помощь в сохранении исторических мест, связанных с иммиграцией корейцев и движением за независимость Кореи. Таким образом, основные направления в работе Фонда осуществляются в рамках цели по содействию зарубежным корейцам и сохранению этнической связи.

В целом, по характеру своей деятельности, как отмечает Ким Г. Н. [22], «Фонд зарубежных корейцев в принципе выполняет функции министерства. Президент Фонда имеет ранг министра без портфеля». Вопрос о необходимости создания отдельного министерства по делам «зарубежных соотечественников» поднимался корейской диаспорой давно [1, с. 6; 23, с. 41-42]. Учреждение южнокорейским правительством Фонда зарубежных корейцев вместо министерства диаспоры было в то время воспринято корейской диаспорой как достижение. Однако современные реалии и опыт других стран ⁴ ставят перед южнокорейским правительством задачу рассмотреть вопрос об отдельном министерстве по делам зарубежной диаспоры.

В настоящее время диаспоральная политика Южной Кореи осуществляется по трем направлениям ⁵:

увеличение мер поддержки для усиления национальной идентичности корейской диаспоры и содействие повышению потенциала корейцев, проживающих за рубежом. В рамках данного направления ставится цель продолжить «проект по усилению национальной идентичности», куда входят поддержка школ с корейским языком обучения и курсов корейского языка «хангыль хаккё», предоставление стипендий

для молодых корейцев и программы обмена для обучения и стажировки;

активизация глобальной этнической сети. Для этого осуществляется поддержка корейского сообщества во всех регионах и проводится ежегодное крупномасштабное мероприятие, на которое приглашаются представители корейской диаспоры со всего мира. Кроме этого, планируется использование глобального потенциала зарубежных корейцев в рамках всемирного корейского бизнес-форума и стажировки корейской молодежи в компаниях, входящих в глобальную сеть корейских предпринимателей Хансанг, создание возможностей для продвижения южнокорейских компаний и поддержка южнокорейской молодежи на зарубежном рынке;

усиление мер поддержки зарубежных соотечественников, которые относятся к так называемым «соведонпхо», что дословно означает «изолированная группа зарубежных соотечественников, маргинальная группа зарубежных соотечественников». К этим мерам относятся поддержка усыновленных корейцев и детей корейской национальности, возвращающихся во Вьетнам, а также зарубежных корейцев из стран СНГ, не имеющих гражданства. В ежегодном отчете о деятельности Фонда зарубежных корейцев за 2019 год, меры поддержки этой группы зарубежных корейцев проходят в рамках обеспечения прав соотечественников [24].

Как отмечает Ким Е. В., «взаимодействие Республики Корея с зарубежной диаспорой имеет разную направленность. Поддержка в виде стипендий, помощи культурным и образовательным центрам оказывается зарубежным корейцам из развивающихся стран, к которым относят страны СНГ, Китай, страны Латинской Америки, в то время как от корейской диаспоры США, Канады и других развитых стран, которые считаются состоятельными корейцами, ожидаются инвестиции в экономику исторической родины» [12, с. 86]. Однако это не означает, что корейская диаспора развитых стран не

⁴ Информация с официального сайта Министерства иностранных дел Республики Корея.

⁵ Специальные министерства по делам диаспоры существуют во многих странах, в числе которых Израиль, Армения, Азербайджан, Грузия, Индия, Сербия.

участвует в проектах образовательной и культурной поддержки правительства Южной Кореи. Анализ данных, представленных в ежегодных отчетах Фонда зарубежных корейцев, показывает, что меры по поддержке корейских курсов «хангыль хаккё», стипендиальные программы для корейской молодежи и программы по обмену для обучения и прохождения стажировки, а также культурные мероприятия осуществляются по всем странам, где проживает корейская диаспора, в рамках проекта по развитию национальной идентичности. Таким образом, следует отметить, что в своей диаспоральной политике Республика Корея придерживается единого курса взаимодействия с зарубежной диаспорой, с незначительными изменениями в зависимости от уровня социального положения и уровня этнического самосознания представителей корейской диаспоры. И с этой точки зрения, диаспоральная политика по отношению к корё сарам, которые на взгляд южнокорейского правительства обладают наименьшим знанием корейского языка и уровнем этнического самосознания, акцентирована в повышении корейской идентичности.

Выводы

Диаспоральная политика Южной Кореи, начав своё развитие в 1990-х годах, активно осуществляется и в настоящее время. Основная ее цель остается неизменной. Это - поддержка зарубежных корейцев в странах проживания и сохранение этнического самосознания. Южнокорейская политика взаимодействия с зарубежной диаспорой, как часть внешнеполитической стратегии страны, осуществляется министерством иностранных дел с привлечением Комитета по диаспоральной политике и Фонда зарубежных корейцев. Ее реализация проводится инструментами публичной дипломатии в рамках мягкой силы. Признавая достижения Республики Корея в проводимой политике по отношению к корейской диаспоре, стоит отметить необходимость, в дальнейшем,

придать Фонду зарубежных корейцев статус Министерства и делегировать более широкие полномочия.

Юридическую основу диаспоральной политики страны составляют «Закон о зарубежных корейцах» и «Закон о Фонде зарубежных корейцев». Они определяют правовой статус корейской диаспоры как зарубежных соотечественников, подразделяя их на зарубежных корейцев с гражданством Республики Кореи и зарубежных корейцев с иностранным гражданством. Таким образом, особенностью является факт включения в число корейской диаспоры южнокорейцев, которые проживают за рубежом. Получается, что южнокорейские мигранты – граждане Южной Кореи рассматриваются в качестве корейской диаспоры, наряду с корейцами, которые исторически проживают на территории определенной страны.

Особое место в истории развития политики Республики Корея в отношении диаспоры занимает определение правового статуса корё сарам - корейцев стран СНГ. До внесения изменений в диаспоральное законодательство страны, в 2004 году, они юридически не признавались зарубежными соотечественниками. Причиной этого послужило определение зарубежных корейцев, к которым относились представители корейской национальности, имеющие или имевшие гражданство Южной Кореи. Соответственно, корё сарам, как и корейцы, проживающие в Китае, оказались вне рамок действия законов, касающихся корейской диаспоры за рубежом.

Принятие в 2005 году комплексной программы поддержки корё сарам послужило активному взаимодействию правительства Южной Кореи с корейцами СНГ, направленное на сохранение этнического самосознания. Осуществлялись меры поддержки по изучению корейского языка, по посещению корё сарам Южной Кореи, предоставлялись стипендиальные программы, оказывалась помощь в проведении культурных мероприятий. В дальнейшем в 2010 году принимается Закон о корёин, а в 2019 году вносятся поправки в законы о диаспоре,

согласно которым к зарубежным корейцам стали относить все поколения потомков корейской национальности.

Внастоящеевремядиаспоральнаяполитика по отношению к корё сарам проводится, как и прежде, в рамках образовательной, культурной и информационной поддержки, а также оказания помощи в экономической деятельности в стране проживания. Однако в последнее время наблюдается увеличение числа корё сарам, которые уезжают в Республику Корея, и не последнюю роль в этом играет ухудшение экономической обстановки в странах СНГ. Проживание корё сарам в Южной Корее ставит перед правительством

новые задачи в диаспоральной политике, которая должна будет направлена не только на корейскую диаспору, проживающую за рубежом, но и включить в себя стратегии репатриационной политики, определяющие вопросы правового статуса и приобретения гражданства.

Помимо этого, необходимо пересмотреть политику взаимодействия с корё сарам, остающихся гражданами и частью общества стран СНГ. Проводить диаспоральную политику не только в рамках поддержки и оказания помощи, но и акцентировать внимание на отношениях в форме сотрудничества и партнерства.

Список литературы

1. 윤인진. 재외동포정책의 목표와 추진체계의 재정립 // 민족연구. – 2013. - No. 54. – P. 4-21.
2. 재외동포재단 정관 [Электрон. ресурс] – 2018. – URL: https://www.okf.or.kr/homepage/intro/article_association.do (дата обращения: 20.09.2021).
3. Lim T. C., Seol D. H. Explaining South Korea's diaspora engagement policies // *Development and Society*. – 2018. – Vol. 47(4). – P. 633–662.
4. 이진영, 박우. 미래지향지향적 재외동포정책의 방향. 한국의 차세대 재외동포 정책 // 민족연구. – 2013. – No. 54. – P. 22-44.
5. 김용찬. 재외동포정책의 역사적 평가와 과제 // 민족연구. – 2018. - No. 72. – P. 4-28.
6. 최윤철. 재외동포의 법적 지위에 관한 소고 – 방문취업제 적용 외국국적동포를 중심으로 – // 법학논총. – 2021. – Vol. 45. - No. 2. – P. 3-30.
7. 이병조. 미래지향지향적 재외동포정책의 방향. 독립국가연합 (CIS) 고려인사회 지원에 따른 문제점과 개선 방안 // 민족연구. – 2013. – No. 54. – P. 64-94.
8. Choi Youngjin. Eurasian Initiative and Strengthening Goryeo's Capacity & Networks // *Slav newspaper*. – 2015. – Vol. 30. – No. 3. – P. 233-261.
9. 선봉규. 체제이행기 카자흐스탄 사회의 변화와 고려인의 적응 // 민족연구. – 2015. - No. 61. – P. 124-143.
10. 이진혜. 카자흐스탄의 민족, 고려인의 국가 // *아시아리뷰* – 2021. – Vol. 11. – No. 1. – P. 261-289.
11. 최경옥. 재외동포법의 문제점과 해결방안 // *서울법학*. – 2018. – Vol. 26. – No. 1. – P. 1-33.
12. Ким Е. В. Корейская диаспора и стратегии Республики Корея по взаимодействию с ней // *Гуманитарные науки в Сибири*. – 2012. – № 2. – С. 83-86.
13. Ким Г. Н. Роль казахстанских корейцев в развитии связей между Казахстаном и Кореей // *Материалы международной конференции «Казахстанско-корейское сотрудничество: состояние и перспективы»*. – Алматы: КИСИ. – 2009. – С. 51-60.
14. Ем Н.Б. Основы диаспорной политики Южной Кореи в Казахстане // *Вестник КазНУ. Серия Востоковедения*. – 2018. – №3(86). – С. 32-42.
15. Youngmin Chu, Kozhirova C.B. The Issue on Social Integration of Korea and Kazakhstan: Focus on overseas ethnic(diaspora) policy // *Вестник ЕНУ им. Л.Н. Гумилева*. – 2018. – № 3 (124). – С. 81-89.
16. Мендикулова Г.М. Исторические судьбы казахской диаспоры. Происхождение и развитие. – Алматы: ҒЫЛЫМ, 1997. – 261 с.
17. 재외동포재단법 [Электрон. ресурс] – 2020. – URL: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=218123&ancYd=20200526&ancNo=17307&efYd=20201127&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (дата обращения: 20.09.2021).

18. 재외동포의 출입국과 법적 지위에 관한 법률 [Электрон. ресурс] – 2020 - URL: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=213807&ancYd=20200204&ancNo=16917&efYd=20200204&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (дата обращения: 20.09.2021).

19. 정부, CIS지역 재외동포에 대한 종합지원대책 마련: 제5차 재외동포정책위원회 개최(пресс-релиз) [Электрон. ресурс] – 2020. – URL: <https://www.opm.go.kr/flexer/view.do?ftype=hwp&attachNo=73096> (дата обращения: 18.09.2021).

20. 고려인동포 합법적 체류자격 취득 및 정착 지원을 위한 특별법 [Электрон. ресурс] – 2013. – URL: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=136662&ancYd=20130323&ancNo=11690&efYd=20130323&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (дата обращения: 18.09.2021).

21. 재외동포의 출입국과 법적 지위에 관한 법률 시행령 [Электрон. ресурс] – 2020. – URL: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=214597&ancYd=20200218&ancNo=30416&efYd=20200218&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (дата обращения: 18.09.2021).

22. Ким Г. Н. Медиаторская роль корейцев СНГ в объединении Кореи. – Алматы: Газета «Корё ильбо». – 2015. – № 33. – С. 6.

23. 노영돈. 재외동포정책 전담기구 신설에 관하여 // 성균관법학. – 2018. – Vol. 30. – No. 2. – P. 39-66.

24. 재외동포재단 연차보고서. 2019 [Электрон. ресурс] URL: http://study.korean.net/servlet/action.csc.GuideInfoAction?p_menuCd=m501 (дата обращения: 29.09.2021).

А.М. Малгаждарова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

Корея Республикасының «шетелдік отандастарына» қатысты саясаты (Корё Сарам мысалында)

Аңдатпа. Оңтүстік Корея өткен ғасырдың 90-шы жылдарынан бастап «шетелдік отандастарымен» белсенді қарым-қатынас жасауда. Диаспоралық саясат елдің сыртқы саясатының бір бөлігі, әрі сыртқы істер министрлігінің құзырында. Оны үйлестіру ісіне СІМ қарамағындағы тиісті комитет жауапты, ал Шетелдік корейлер қоры осы саясатты жүзеге асыруға тікелей араласады. Корей диаспорасымен қарым - қатынас «Шетелдік корейлер туралы» және «Шетелдік корейлер қоры туралы» заңдарымен реттеледі. Бұл заңдарда жүргізіліп отырған саясаттың мақсаты мен шетелдік диаспораның құқықтық мәртебесі айқындалған. Шетелдік корей диаспорасы шетелде тұратын Оңтүстік Корея азаматтары мен корей диаспорасын қамтитын «шетелдік отандас - чеве донгпхо» ұғымымен анықталады.

Мақалада ТМД елдеріндегі корейлер - корё сарамға қатысты Корея Республикасының диаспоралық саясаты зерттеледі. Және олардың құқықтық мәртебесіне ерекше назар аударылады. Нормативтік құқықтық актілердегі өзгерістерге жасалған талдауда корё сарамның 2004 жылға дейін Қытайда тұратын корейлер сияқты шетелдік отандастар қатарына заңды түрде енгізілмегенін көре аламыз. 2004 жылы шетелдік корейлер түсінігінің анықтамасына түзетулер енгізілгеннен кейін ғана бұл жағдай өзгерді. Оңтүстік Кореяның ТМД елдеріндегі корейлерге қатысты диаспоралық саясаты корё сарамды қолдау Бағдарламасы аясында жүзеге асырылады. Кейін, 2010 жылы «Корё сарам туралы заң» қабылданса, 2019 жылы нормативтік құқықтық актілерге тағы бір өзгеріс енгізіледі. Оған сәйкес, бұрын көрсетілгендей корё сарамның 3-ші ұрпағы ғана емес, барлық ұрпағы шетелдік корейлер қатарына жатқызыла бастады.

Түйін сөздер: диаспоралық саясат, шетелдік диаспора, құқықтық мәртебе, корё сарам, корёин, жұмсақ күш, қоғамдық дипломатия

A.M. Malgazhdarova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

The policy of the Republic of Korea toward “overseas Koreans” (on the example of Koryo Saram)

Abstract. South Korea has been actively engaging with «overseas Koreans» since the 1990s. Diaspora policy is part of the country’s foreign policy and is managed by the Ministry of Foreign Affairs, which has a coordinating committee, and the Overseas Koreans Foundation, which implements the policy. Relations with the Korean diaspora are regulated by the «Overseas Koreans Act» and the «Overseas Koreans Foundation Act».

They define the policy's purpose and the legal status of overseas Korean. It is defined by the concept of «overseas Korean - chaeodongp'o» which includes South Koreans living abroad as well as the Korean diaspora.

This article examines the diaspora policy of the Republic of Korea towards the Koryo Saram - Koreans of the CIS countries. The focus is on their legal status. An analysis of the legal framework shows that, until 2004, the Koryo Saram, like Koreans living in China, were not legally recognized as overseas Koreans. The situation changed in 2004 when the definition of overseas Koreans was modified. South Korea's diaspora policy towards CIS Koreans is being developed through the Koryo Saram Support Programme. Subsequently, in 2010, the Koryo Saram Act was passed, and in 2019 another change in the regulations takes place, according to which all generations of Koryo Saram descendants begin to be considered foreign Koreans, not just up to the 3rd generation as previously claimed.

Keywords: diaspora policy, overseas Koreans, legal status, Koryo Saram, Koryoin, soft power, public diplomacy

References

1. Yoon In-Jin. Chaeodongp'ojongch'aegüi mokp'yowa ch'ujinch'egyeüi chaejongnip [Reestablishing Goals and Implementation System of Overseas Koreans Policy], Minjok Yeonku [Ethnic Studies], 2013, No. 54, P. 4-21, [in Korean].
2. Chaeodongp'ojaedan chonggwang [Overseas Koreans Foundation Articles of Association], 2018. Available at: https://www.okf.or.kr/homepage/intro/article_association.do, [in Korean]. (accessed 20. 09. 2021).
3. Lim T.C., Seol D. H. Explaining South Korea's diaspora engagement policies. Development and Society. 2018. Vol. 47(4). P. 633–662.
4. Lee Jean Young, Piao You. Miraejihyangjihyangjong chaeodongp'ojongch'aegüi panghyang. Han'gugüi ch'asedae chaeodongp'o chongch'aek [Korea's Policy towards the Young Overseas Koreans. Scopes and Directions], Minjok Yeonku [Ethnic Studies], 2013. No. 54. P. 22-44. [in Korean]
5. Kim Yongchan. Chaeodongp'ojongch'aegüi yöksajong p'yonggawa kwaje [The Historical Review and Suggestions of Overseas Koreans Policy], Minjok Yeonku [Ethnic Studies], 2018. No. 72. P. 4-28, [in Korean].
6. Choi Yooncheol. Chaeodongp'öüi pöpchong chiwie kwanhan sogo - Pangmunch'wiöpche chökyong oegukkukchöktongp'orül chungshimüro - [A Study on the Legal Status of Overseas Korean and Special Employee Permit System (H-2)], Pöphak nonch'ong [Dankook Law Review], 2021. Vol. 45. No. 2. P. 3-30, [in Korean].
7. Lee Byong Jo. Miraejihyangjihyangjök chaeodongp'ojongch'aegüi panghyang. Tongnipkukkayönhap (CIS) koryöinsahoe chiwöne tarün munjejömgwa kaesön pangan [The problems and improvement scheme towards the social support for Commonwealth of Independent States (CIS) Goryein], Minjok Yeonku [Ethnic Studies], 2013. No. 54. P. 64-94, [in Korean].
8. Choi Youngjin. Eurasian Initiative and Strengthening Goryeoin's Capacity & Networks. Slav newspaper. 2015. Vol. 30. No. 3. P. 233-261.
9. Son Bong Kyu. Ch'ejeihaenggi Kazakhstan sahoeüi pyönhwawa koryöinüi chöküng [The transitional period of changes in society system of Kazakhstan and Koreans adaptation], Minjok Yeonku [Ethnic Studies], 2015. No. 61. P. 124-143, [in Korean].
10. Lee Jinhye. Kazakhstanüi minjok, koryöinüi kukka [The Contemporary Status of the Ethnic Group in Kazakhstan and the Koryoin's Nation], Ashiaribyü [Asia Review], 2021. Vol. 11. No. 1. P. 261-289, [in Korean].
11. Choi Kyeong-Ok. Chaeodongp'oböbüi munjejömgwa haegyölbangan [Problems in the Overseas Koreans Law and Solutions of Them], Söulböphak [Seoul Law Review], 2018. Vol. 26. No. 1. P. 1-33, [in Korean].
12. Kim E. V. Koreiskaya diaspora i strategii Respubliki Koreya po vzaimodeistviyu s nei [The Korean diaspora and the Republic of Korea's engagement strategies], Gumanitarnye nauki v Sibiri [Humanities in Siberia], 2012. No.2. P. 83-86, [in Russian].
13. Kim G. N. Rol' kazakhstanskikh koreitsev v razvitii svyazei mezhdu Kazakhstanom i Koreei [Kazakhstan Koreans' role in the development of Kazakhstan-Korea ties], Materialy mezhdunarodnoi konferentsii «Kazakhstansko-koreiskoe sotrudnichestvo: sostoyanie i perspektivy» [Proceedings of the International Conference «Kazakhstan-Korean Cooperation: Status and Prospects»]. Almaty: KISI. 2009. P. 51-60, [in Russian].
14. Em N.B. Osnovy diaspornoi politiki Yuzhnoi Korei v Kazakhstane [South Korea's diaspora policy framework in Kazakhstan], Vestnik KazNU. Seriya Vostokovedeniya [Journal of Oriental Studies], 2018. № 3(86). P. 32-42, [in Russian].

15. Youngmin Chu, Kozhirova C.B. The Issue on Social Integration of Korea and Kazakhstan: Focus on overseas ethnic (diaspora) policy, Bulletin of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Political Science. Regional Studies. Oriental Studies. Turkology Series, 2018. No.3 (124). P. 81-89.

16. Mendikulova G.M. Istoricheskie sud'by kazakhskoi diasporы. Proiskhozhdenie i razvitiye [The historical fate of the Kazakh diaspora. Origin and development] (Gylm, Almaty, 1997, 261 p.), [in Russian].

17. Chaeodongp'ojaedanbօp [Overseas Korean Foundation Act] 2020. Available at: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=218123&ancYd=20200526&ancNo=17307&efYd=20201127&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (accessed 20.09.2021), [in Korean].

18. Chaeodongp'oօi ch'uripkukkwa pօpchօng chіwie kwanhan pօmnyul [Act on the Immigration and Legal Status of Overseas Korean] 2020. Available at: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=213807&ancYd=20200204&ancNo=16917&efYd=20200204&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (accessed 20.09.2021), [in Korean].

19. Chօngbu, CISchіyօng chaeodongp'oe taehan chonghapchіwօndaech'aeng maryօn: che5ch'a chaeodongp'ojօngch'aegwiwօnhoe kaech'oe [The government prepares comprehensive support measures for overseas Koreans in the CIS region: Held the 5th Overseas Koreans Policy Committee] (Press Release) 2020. Available at: <https://www.opm.go.kr/flexer/view.do?ftype=hwp&attachNo=73096> (accessed 18.09.2021), [in Korean].

20. Koryօindongp'o happօpchօng ch'eryujagyօng ch'widօng min chօngch'ang chіwօnօl wіhan t'օkpyօlbօp [Special Act on Support for the Acquisition of Legitimate Residency Status and Settlement of Koreans in the Old Soviet Union] 2013. Available at: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=136662&ancYd=20130323&ancNo=11690&efYd=20130323&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (accessed 18.09.2021), [in Korean].

21. Chaeodongp'oօi ch'uripkukkwa pօpchօng chіwie kwanhan pօmnyul shіhaengnyօng [Enforcement Decree of the Act on the Immigration and Legal Status of Overseas Korean] 2020. Available at: <https://www.law.go.kr/LSW//lsInfoP.do?lsiSeq=214597&ancYd=20200218&ancNo=30416&efYd=20200218&nwJoYnInfo=Y&efGubun=Y&chrClsCd=010202&ancYnChk=0#0000> (accessed 18.09.2021), [in Korean].

22. Kim G. N. Mediatorskaya rol' koreitsev SNG v ob'edinenii Korei [The mediating role of CIS Koreans in the unification of Korea], Newspaper «Koryo Ilbo». 2015. No.33. P. 6, [in Russian].

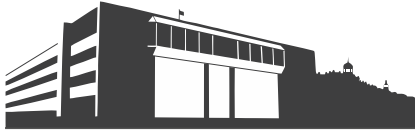
23. Loh Yeong Don. Chaeodongp'ojօngch'aeng chօndamgigu shіnsօre kwanhayօ [The Issue about Establishing an Organization of Policies on Overseas Koreans], Sօngkyunkwan pօp-hak [SungKyunKwan Law Review], 2018.Vol. 30. No. 2. P. 39-66, [in Korean].

24. Chaeodongp'ojaedan yօnch'abogosօ [Annual Report. Overseas Korean Foundation] 2019. Available at: http://study.korean.net/servlet/action.csc.GuideInfoAction?p_menuCd=m501 (accessed 29.09.2021), [in Korean].

Сведения об авторе:

Малгаждарова Айнуր Маратовна – докторант кафедры Дальнего Востока факультета востоковедения, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан.

Malgazhdarova Ainur Maratovna – Ph.D. student, Department of the Far East, Faculty of Oriental Studies, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan.

IRSTI 16.21.31

К.К. Aubakirova¹
А.А. Shaaban²
Zh.T. Botabayeva^{3*}

^{1,3} Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

² Al-Azhar University, Cairo, Egypt

*Corresponding author: janat_kz_83@mail.ru

Lexical and semantic features of the written monuments in the Mamluk-Kipchak language (13-15th centuries)

Abstract. *The article provides a comprehensive analysis of the Arabic-Kipchak dictionaries written during the Mamluks and linguistic materials preserved in the monument «Irshadul-muluk uas-salatin», one of the largest works in the Mamluk-Kipchak language. In addition, the level of study of monuments is determined, and a structural and substantive description of the manuscripts are given. For determining the lexical and semantic features of medieval manuscripts written in the Mamluk-Kipchak language, semantic units in written monuments of the 13-15th centuries, such as «Tarzhuman», «Ad-Durra», «Al-Kawanin», «Irshadul-muluk uas-salatin» were divided into thematic groups. A comparative analysis of the linguistic signs preserved in the exhibits is carried out, and lexical-semantic features of works are revealed.*

If somebody wants to know and understand his or her nation, it is necessary for everybody to know what kind of people it interacted with in the past, what culture it contacted and what contribution it made to the world civilization. Therefore, today it is necessary to revive the peoples' spiritual values and study the nation history. Written monuments and documents of historical significance in the Turkic peoples' cultural heritage, stored in foreign libraries and archives, have not been comprehensively studied yet. A comprehensive study of the linguistic materials in these inscriptions makes it possible to reveal the features of the Turkic-Arab historical, political, military, economic, cultural, linguistic and religious ties.

Keywords: *Mamluk-Kipchak language, Arabic language, medieval manuscripts, theological works, vocabulary, semantics, mamluks, Arabic-Kipchak dictionaries, cultural heritage, Turkic world.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-189-201>

Received: 10.10.2021 / Approved: 12.01.2022

Introduction

Linguistic and theological works written in the Mamluk-Kipchak language in the 13-15th centuries occupy a special place among the written artifacts that are the common heritage of the Turkic peoples. Therefore, in modern Turkology there is a problem of a wide study and popularization of written artifacts inherited from ancestors. It is necessary to find, translate, publish, include in textbooks and study comprehensively the valuable heritage of Turkic peoples' written history, culture, literature, language, religion, customs and traditions. Grammar treatises, Arab-Kipchak dictionaries, religious and didactic works that appeared during the Mamluks' reign were not translated from the original language into Kazakh. Although some monuments of the Mamluk-Kipchaks have been studied linguistically, most of them have not been studied separately yet. These monuments contain valuable information about the history of the grammar of the Kipchak language, culture, beliefs and religion of the medieval Turkic peoples. These monuments contain valuable information about the history of the Kipchak language grammar, culture, beliefs and religion of the medieval Turkic peoples. Linguistic materials of the Turkic-Kipchak monuments have been preserved in languages belonging to the modern Kypchak group. Written monuments are a valuable source in the study of social, ethnographic, political life, general civilization, literature, culture and history of modern Turkic peoples' language, including peoples belonging to the Kipchak group, such as Kazakhs, Karakalpaks, Nogais, Tatars, Bashkirs, Karaimis, Karachay, Malkaris Kumuks, Crimean Tatars, Kirghizes and Altai peoples. Therefore, to determine the linguistic, lexical and semantic features of the Mamluk-Kipchak artifacts of the 13-15th centuries, it is possible to achieve specific results by comparing and studying the vocabulary of several monuments comprehensively. An analysis of the linguistic materials preserved in the monument provides some information

about the cultural and linguistic situations in Egypt, that is, during the Mamluk-Kipchaks' reign and the Golden Horde's close connection with it, as well as about the Turkic-Kipchak language, which was used by the people at that time.

The purpose of the study is to determine the lexical and semantic features of linguistic materials preserved in written records (linguistic treatises and theological works) written in the Mamluk-Kipchak language in the 13-15th centuries. The following tasks were set to achieve this goal: description of the manuscript vocabulary; analyzing the vocabulary of monuments and determine their volume; classification of manuscripts according to thematic groups; identification of the lexical and semantic features of the monuments. The object of the research is the language of monuments written in the Mamluk-Kipchak language during the 13-15th centuries.

Research methodology

The basic principles and scientific methods of modern linguistics are used in the article. For the analysis in order to determine the lexical and semantic features of grammatical treatises and theological works that appeared during the Mamluks' reign, methods and techniques such as historical-comparative, comparative-typological, empirical, diachronic, component analysis, structural-grammatical analysis, systematization, grouping, summarizing, description, translation and etc were used. Over time, the form and meaning of linguistic materials stored in written artifacts change, therefore it is the historical method that is used as the basis for identifying, description, generalizing and classifying the patterns of linguistic changes and linguistic data, including changes in the society in which a particular language exists. A comprehensive study of the language of medieval manuscripts, that is, its vocabulary, provides information about the history of the Mamluk-Kipchaks who left the Desht-Kipchak steppe and rose to the rank of

Sultan in Egypt, about their peoples' life styles, as well as about the Golden Horde who were in close ties with them. Therefore, the methods used in the study are not important only from a linguistic, but also from a national-cultural point of view. The vocabulary of several manuscripts was grouped and thematically compared to determine the linguistic characteristics of written monuments based on the comparative historical method. This method can be used to determine the language situation in the Mamluk state in Egypt and the Golden Horde. Historical source, linguistic research of the scientific work will be important in describing the history of the Desht-Kipchak peoples, Turkic, Kipchak, Kazakh cultural names.

Discussion

Linguistic monuments such as "Al-Qawanin" [1], "Tarzhuman" [2], "Ad-Durra" [3], which is written in the 13-15th centuries in the Mamluk-Kipchak language, were used as research material to determine linguistic features of medieval manuscripts in the Mamluk-Kipchak language and linguistic materials from theological monuments, such as "Kitab mukaddima Abu Lays Samarkandi" [4], "Irshadul-muluk uas-salatiin" [5]. The monuments written in the Turkic-Kipchak language, preserved in history, have been studied in detail since the middle of the twentieth century. The language of the monuments that originated on the territory of Egypt and the Golden Horde in the 13-15th centuries aroused many linguists' interests. Scholars such as M.T. Houstma, A. Zayonchkovsky, Sh. Telegdi, found written monuments in the Mamluk-Kipchak language in the world archives, published them, translated into Western languages and focused on their linguistic features. In his research, the Dutch Turkologist R. Ermers gave a scientific description of grammatical works written in the Mamluk-Kipchak language and Arabic-Kipchak dictionaries, translated «al-Idrak» monument

from the original language into English and carried out a comparative analysis of linguistic works in the Mamluk-Kipchak language. Monuments in the Mamluk-Kipchak language are also considered in the works of B. Atalay, M. Ozitgin, R. Toparly, S.Gogenli, H. Ianyk, M. Agar, J. Demirji and other Turkish scientists. Researchers such as E. Nadzhip, E.I. Fazylov, M. Ziyaev, A. Yunusov, G.R. Gainutdinova, A.Kuryshzhanov, M.N. Mazhenova, T. Arynov, A.Z. Rustemov, B. Sagyndykov, S.Duisenov, M.B. Sabyr, A. Alibekuly, E. Esbosynov, T. Kydyr, K. Sadykbekov, K.Kydyrbaev, K.K. Aubakirova and A. Mustafayeva described written monuments in the Mamluk-Kipchak language and determined the lexical fund of works. K.Sadykbekov ("Kitab Mukaddima Abu Lays as-Samargandi"), E. Kuanyshbaev ("Kitab fil-fiqh"), J. Demirji ("Mukaddimatul-Ghaznavi fil-ibat"), M. Agar ("Kitab fil-fiqh bil-lisan turki"), commented on the linguistic features of religious works published in the Mamluk-Kipchak language and their importance in the field of Kypchak studies.

Each word in the Mamluk-Kipchak manuscripts has its own symbolic function, and the words in the Kipchak language can be a source of information not only about the Mamluk-Kipchak ones, but also about Kazakh people's traditions, customs and life. Each word has lexical, lexico-grammatical, grammatical meanings, as well as linguistic meanings. Lexical, lexical-grammatical, grammatical meanings are formed on the basis of the nominative, communicative, expressive, cumulative functions of the word, and linguistic meanings are based on the linguistic system. Any language is closely connected with the society in which people lived, with the cultural life of that time. The vocabulary of any language consists of a structural system of the language based on thematic and semantic groups in certain relationships and connections [6]. To determine the content, nature and volume of the vocabulary of written monuments, it is necessary to study the words in them according to a certain system, divided into lexical and

semantic groups. A semantic analysis of the vocabulary of the Turkic-Kipchak language in the dictionary of written monuments "Tarzhuman", "Ad-Durra" and "Al-Kawanin" was made. And also, to reveal the volume and meaning of some words in the Mamluk-Kipchak language, words written on the monuments "Irshadul-muluk" and "Kitab mukaddim Abu Lays al-Samarkandi" were used. Before dwelling on the lexical and semantic features of the monuments, brief information is given about the manuscripts obtained for this study:

1) *The monument "Al-Kawanin"* has a large chapter "Nominal Nouns and their parts". The vocabulary of the Turkic-Kipchak language is divided into several semantic groups in the last fifth part of this chapter. In the last section of the part, there are Arabic translations of Kipchak words in the volume of about fifteen pages, divided into semantic groups [7]. According to the research of the Dutch Türkologist R. Ermers, five hundred words are indicated in this section [8, p. 28]. As a study result, it turned out that the vocabulary contains only 368 words, not including numerals. In the course of the study, the group of numerals given as the last subdivision of the "Nominal Words" section was considered as a separate chapter. According to the results of the analysis, 303 nouns, 51 adjectives and 14 verbs were identified in the dictionary.

2) *The monument "Ad-Durra"* contains a list of Arab-Kipchak words. The author warns readers that for the easy use the work is divided into chapters, sections and subsections [3, p. 2/A]. According to the semantic classification of Arabic words, the corresponding lexical material is divided into 24 chapters. The first sections of the dictionary contain various nouns and their attributes, a list of numbers in the Turkic language, and the last, the 34th chapter contains frequently used common phrases and ready-made sentences in the Turkic-Kipchak language. This section includes 235 phrases on various topics. Analysis of the linguistic material of the manuscript showed that the

dictionary contains a total of 1070 words, excluding words from the last section. However, due to the fact that the author repeated several variants of the same word or one word in each thematic group, it was found that the dictionary contains 1016 words. Of these, 152 words are given in 20 chapters of the manuscript entitled "Turkish Numbers". The analysis of the lexical fund of the dictionary showed that all the collected words are nouns, that is, nominal. Only the last 24 sections contain verb phrases.

3) *The first part of the monument "Tarzhuman"*, consisting of 63 pages, includes a list of Arabic-Kipchak words, Arabic words are written in black ink, Turkic-Kipchak words in red. A. Kuryshzhanov, who studied the lexical fund of the dictionary "Tarzhuman" showed that the first part of the dictionary consists of 41 sections [9, p. 51]. During the research, it turned out that the author of the manuscript reported on the structure of the work in the introductory part. The work consists of four parts: the first part contains nouns (فقط الأسماء في الأول الاسم [al-qismu-l-aalu fī-l-asmā'i faqaṭ]), the second part includes the infinitive of the verb and the imperative mood - *tüi-tādī f- maṣā l-af'āli a amrihā*), the third part contains nouns, nominal and verb types (والأفعال الكلام تصريف في الرابع القسم) 'fir-taā-r') and the fourth part includes sentences (اللايع القسم) *qismu-r-rabi 'fī aḡābiti-l-kalāmi a ma lā budda minh*). The nouns in the first section are divided into 26 thematic groups. During the research, it turned out that the author of the manuscript reported on the structure of the work in the introductory part. The work consists of four parts: the first part is nouns (الاسم) *فقط الأسماء في الأول* [al-qismu-l-aalu fī-l-asmā'i faqaṭ]), the second part is the intoxicating substances of the verb and the imperative mood - *tüi-tādī f- maṣā l-af'āli a amrihā*), the third part is nouns, nominal and verb types (في الرابع القسم) 'fir-taā-r') and the fourth part of sentences (اللايع القسم) *qismu-r-rabi 'fī aḡābiti-l-kalāmi a ma lā budda minh*). The nouns in the first section are divided into 26 thematic groups.

Results

Macrosystems "Nature", "Man" and "Society" can be divided into several groups and serve as a basis for the systematic study of any language vocabulary. Thus, the Turkic-Kipchak words collected in the monuments "Al-Kawanin", "Ad-Durrav and "Tarzhuman", written during the Mamluk period, were divided into three main lexico-semantic groups and compared with their English equivalents:

- 1) Dictionary of the human world;
- 2) Dictionary of nature and animal world;
- 3) Dictionary of material culture.

Each of these thematic groups is subdivided into subdivisions. The names in the three dictionaries are given in the form of comparison to determine the differences and similarities of lexical units in the manuscripts and their proximity to the Kipchak languages, and to reveal additional meanings of these words, words on the "Irshadul-Muluk" monument are used. The first thematic group of words, called the dictionary of the human world, includes the following group of words:

a) Names associated with religious beliefs.

In all written sources, the word "Tengri" is given as a great name and its Arabic translation is "Allah". The word "Tengri" is often used as illustrative material in grammatical sections of monuments, in addition to vocabulary. Now the "Divine idea" is the basis of the Turkic worldview, it can only be understood by analyzing its language, in the monuments that appeared in Egypt during the Mamluks' reign.

The thematic grouping of the dictionary of the monuments "Al-Kawanin", "Ad-Durra" and "Tarzhuman" revealed that they all have names associated with religious beliefs. In addition, all theological works in the Mamluk-Kipchak language contain religious names found in these dictionaries.

Tarzhuman	ad-Durra	Al-Kawanin	Meaning
تنگري [tañri]	تاغري [tañri]; تنكري تنري	تاغري [tañri]	Tengri

يرتقان [yaratqan]	-	-	Allah
يرلغان [yarałğan]	-	-	created
بيغامير [payğamber]	بيغانير [payğanber]	بيغامير [payğambar]	prophet
بلواج [yalawaş]	بلواج [yalawaş]	-	prophet
-	الج [elši]	-	ambassador or
فرشته [perište]	فرشته [perište]	فرشتا [perište]	angel
كك [kök]	كوك [kök]	كوك [kök]	sky

The author begins his speech with the name of Allah (Tengri) in the monument "Irshadul-muluk uas-salatin": *بشلام اولوغ تنكري اتى برلا قموغ عالم غا عارزوق بركان تنكري خالص مومن لارني يريلقاغان تنكري* (I began with the name of Tengri. (He) is the God who provides for the whole world, the God who blesses true Muslims.). In the monument "Kitab Muqaddima" the author used the word "Tengri" for translating the word Alla: *بشلام نكر اد برله دنياده رحمت ادجيدر مومن لره كافرلره اخردنتده رحمت ادجيدر مومن لره كافرلره* (I began with the name of Tengri. He is the Merciful to both Muslims and disbelievers in this world and in the Hereafter).

b) Names related to a person. The author writes about names related to person in the section "Names" after the religious words in the monument "Al-Qawanin": "The most honorable of name is humanity. He is called a Man (عظم [Adam]). The human being is called "عظم در" [Adam oğlı dür]. The suffix dür [dür] is often attached to words and adds artistic value to it". In the monuscrt, the place of human beings in world civilization is clearly indicated. At the same time words such as a man, a woman, a girl often occur in this section. Words related to a person and names denoting kinship are considered as a separate section in the "Tarzhuman". It contains the names of relatives, aunts and uncles-in-law, as well as Persian and Turkmen versions of some words.

Tarzhuman	Ad-Durra	Al-Kawanin	Meaning
-	-	عظم [adam]	man
ار [er]	-	ار [er]	male
عورت [awret]	عورت [awret]	عورت [awret]	woman
قز [qız]	-	قز [qız]	girl

c) Names related to human organs and internal organs. Names related to human organs and internal organs are found in all

medieval Turkic-Kipchak inscriptions. These names are common to modern Turkic languages. The names of body parts are of great importance of the vocabulary development of any language. Somatic names, due to the peculiarities of their creation and use, should always be used as a term. Because these names occupy a large place in the language vocabulary. Names of human body parts and organisms can be grouped as follows:

1) **Names of organs related to the human head:** تبا [töbe] – a head top; باش [baş] – a head; صاش [saš] – hair; مغلي [mañlay] – a forehead; قاش [qaš] – an eyebrow; كز [köz] – an eye; كرفك [kirpik] – an eyelash; برن [burun] – a nose; يبق [yanaq] – a jaw; اغز [ağız] – a mouth; يز [yüz] – a face; ضضع [dudağ] – a lip; تش [tiš] – a tooth; تل [til] – a tongue; تغلو [tañlaw] – a laryngeal surface; بغز [buğaz] – a laryngeal; بغردق [buğardağ] – a pharynx; انك [änäk] – a hard palate; صقل [saqal] – beard; ميق [mıyıq] – mustache; بغق [buğaq] – a palate bottom; بين [boyun] – a neck; اكسا [eñse] – a body; قلاغ [qulağ] – an ear;

2) **Names of organs related to the human chest:** اين [iyin] – a shoulder; بورن [yawrun] – a shoulder blade; ارقا [arqa] – back; اوغنتقا [oğuntaqa] – a spine; يان [yan] – a soul; بل [bel] – a waist, a back; ككس [köküš] – a chest; قيرغا [qabırğa] – a rib;

3) **Names of organs related to limbs:** قل [qol] – a hand, آل [el] – an arm; ترسك [tirsek], شغناق [šağanaq] – an elbow; بلك [bilek] – a wrist; ايا [aya] – a palm; اوج [wuj] – the palm inside, fist; برمق [barmaq] – a common finger; طرنق [tırnaq] – a nail; تز [tiz] – a knee; بلطر [baltır] – a calf; طبق [tobuq] – an ankle; اكنشم [ökšem] – a heel; اياغ [ayağ] – a leg, a foot; طبان [taban] – a paw;

4) **Names of organs depending on a person's body type :** سواك [süwek] – a bone; طمر [tamır] – a vein; طلاق [talaq] – a blue liver; افكا [öpke] – a lung; بورك [börek] – a kidney; أت [öt] – a bile; إشك [išek] – an intestine; قرن [qarm] – an abdomen, etc.

A group of words belonging to the lexicon of the human world is presented in the special system in the manuscript "Al-Kawanin". The

author singles out adjective phrases and emotional words that describe human qualities in the vocabulary section. Such words make up 14% of the total vocabulary in the dictionary.

5) **Verbs related to human emotions:** كلكم [külmeq] – to laugh; يغلماق [yığlamaq] – to cry; اكسرك [akserk] – to cough; اسنمك [isnemek] – to yawn; مك ششكر [šüşkürmek] – to sneeze; يتكرمك [yütkermek] – to spit; ارمك [ürmek] – to blow; كرلكم [kirilmek] – to stretch; قاقماق [qaqmaq] – to be angry; سونمك [sewinmek] – to admire; قيرغماق [qayğırmaq] – to grieve; انطماق [unutmaq] – to forget; صاغنماق [sağınmaq] – to miss; to think; اوز [äwez] – a voice, a sound; ان [ün] – a general feeling.

d) **Man's good and bad features:** ازن كشي در [uzun kiši dür] – a tall man; فصقا كشي در [qısqa kiši dür] – a short person; اق كشي در [aq kiši dür] – a white man; قرا ياغز در كشي [qara yaız kiši dür] – a dark man; قرا كشي در [qara kiši dür] – a black man; صقل سز در [saqalsız dür] – no beard; صقلی از [az saqallı dür] – rare beard; صقلی در [saqallı dür] – a beard man; قبا صقلی در [qara saqallı dür] – dark beard; در صقلی الو [ulu saqallı dür] – large beard; در صقلی ازن [long beard] – long beard; كسا [köse dür] – no beard; در ميقلي [mıyıqlı dür] – moustached; در تشتي اق صقلنا [saqalına aq tüšti dür] – gray beard; (در صقلی اق) [aq saqallı dür] – white beard; appak saqallı dür [appaq saqallı dür] – white beard; در صقلی صاري [sarı saqallı dür] – yellow beard; در كشي كشي [küšli kiši dür] – a strong man; در سز كشن [küšün siz dür] – weak; در سز صاغ [sağ sız dür] – sick, ill; در صاغ [sağ dür] – healthy; در كشي بخشي [yağşı kiši dür] – a good person; در كشي يمن [yaman kiši dür] – a bad person; در كشي لي دين [dinli kiši dür] – a religious person; در سيز دين [dinsiz dür] – irreligious; بهادر كشي قرقق [bähädür kiši dür] – a brave man; در كشي سفر [qorqaq kiši dür] – a coward person; در كشي قزغش [soqur kiši dür] – a blind person; مجرد در كشي قلجر [qazğış kiši dür] – a mean person; در كشي جومارد [jomard kiši dür] – a generous person; [qaljır kiši dür] – cross-eyed; در كشي سز كز [közsiz kiši dür] – a blind man; It is also called كورد [kör dür]; اقصق [aqsaq] – lame; طازدر [taz dür] – a bald person.

The group of words referring to the parts of human body contains 79 words in the "Al-Kawanin" inscription, which is 26% of the words in the vocabulary section of the manuscript and 10% of the words in "Ad-Durra". Many of the above-mentioned names are personally and semantically consistent with words found in the language of medieval monuments written on the territory of the Golden Horde, and they belong to the common Turkic words. Despite some phonetic features, most of the names in the monument semantically coincide with the words of the Kazakh language. A group of words that is found in monuments written during the Mamluks' reign is the **lexicon of the nature and animal world**. Words belonging to this category can be divided into several groups.

a) Names of natural bodies and phenomena. Most of the names of natural bodies and phenomena with some phonetic features in the Kazakh language belong to common Turkic words. There are both Oghuz and Kipchak versions of some words. Words in the dictionary are also found in the Codex Cumanicus and in the language of the inscriptions of the Golden Horde. This proves the closeness of the Mamluk-Kipchak language to the language of the Golden Horde peoples. The appearance of the names of stars in dictionaries, such as Temirqazyk, Urker, can be traced in the worldview of the medieval Turkic peoples as a whole, in their desire to understand the Universe and space. In the life experience of nomadic peoples, celestial bodies, especially directing the passenger, were of great importance.

Tarzhuman	ad- Durra	Al-Kawanin	Meaning
بليط [bulit]	بلوط [bulut]	بلط [bult]	Cloud
طمان [tuman]	طومان [tuman]	طمان [tuman]	Fog
يلدرم [yıldırım]	يلدرم [yıldırım]	يلضرم [yıldırım]	Lightning
يغمور [yañmur]	يغمور [yañmur]	يغمور [yamğur]	rain
قار [qar]	قار [qar]	قار [qar]	Snow
بز [buz]	بوز [buz]	بوز [buz]	Ice
يلدز [yulduz]	يلدز [yulduz]	يلضز	a star

الكر [ülker]	-	يادكار [yulduz]	a messenger
تمرخازوق [temirhazuq]	تمرخازوق [temirqazıq]	يادگار [yadigar]	
کناش [küneş]	کناش [küneş]	تمرخازوق [temirhazuq]	an iron peg
اي [ay]	اي [ay]	کناش [küneş]	the Sun
تبرق [topraq]	طبراق [topraq]	اي [ay]	The Moon
		طبرق [topraq]	Soil
طاغ [tağ]	طاغ [tağ]	طاغ [tağ]	a mountain
طاش [taş]	طاش [taş]	طاش [taş]	a stone
قم [qum]	قوم [qum]	قوم [qum]	Sand
بلشق [balşiq]	بالشق [balşiq]	بلشق [balşiq]	Mud
ير [yer]	ير [yer]	ير [yer]	ground, Earth

b) Names of trees, plants, fruits and vegetables. Names of trees, plants and flowers, fruits, grains and vegetables are given as separate sections. "Ad-Durra" contains about a hundred words belonging to this group, which is 9% of the lexical fund in the dictionary, and 8% in "Al-Kawanin". The analysis of plant names shows that the Turkic-speaking peoples have been familiar with the forest and its flora and fauna since ancient times. It shows that the flora and fauna have played an important role in the Turkic peoples' life experience in general.

c) Names of domestic animals. The study of domestic animals' names is important in the field of Turkology. Monuments obtained as a research source also contain names of some domestic animals. The first name in this section is the word "Horse". This word is found in most medieval inscriptions. In M. Sabyr's work "Continuity of the vocabulary of the Middle Turkic language and the vocabulary of the Kazakh language (based on written monuments of the 15th century)" it is said, that in all monuments such as "Khusrau and Shyrin", "Nakhs al-Faradis", "Mukhabbatname", "Gulstan bi-turki", one can find words as a horse, sheep etc. In "Ad-Durra", the word "Horse" is considered as a separate chapter, while in "Tarzhuman", names of domestic animals are given in chapters such as "A horse, its gender and color" (والوانها وأجناسها الخيل) [al-imālu ға-l-baqar]), "Sheep and goats" (والماعز الغنم) [al-khanam ға-l-ma'iz]). In this research names of domestic animals are divided into following sections:

Tarzhuman	Ad – durra	Al- Kawanin	Meaning
اط [at]	اط [at]	اط [at]	horse
طاي [tay]	طاي [tay]	طاي [tay]	foal
فسرق [qısrıq]	فصرق [qısrıq]	فسرق [qısrıq]	kysyrak
ايغر [ayğır]	ايغر [ayğır]	ايغر [ayğır]	stallion
قاطر [qatır]	قاطر [qatır]	قاطر [qatır]	mule
قودق [qoduq]	قودق [qoduq]	قودق [qoduq]	donkey y
نوا [tewe]	دوا [dewe]	دوا [dewe]	a camel
قيون [qoyun]	قيون [qoyun]	قُون [qoyun]	sheep
قوزي [qozı]	قوزي [qozı]	قزى [qozı]	a cade
قجقار [qoşqar]	قجقار [qoşqar]	قجقار [qoşqar]	қошқар
كجي [keşi]	كاشي [keşi]	كشي [keşi]	a goat
صغر [sağır]	صغر [sağır]	صغر [sağır]	a cow
بزغ [buzağ]	بزغ [buzağ]	بزغ [buzağ]	a calf
صواصغري [susıgır]	صواصغري [susıgır]	صو صغر [susıgır]	a buffalo
-	شائك [šetük]	شائك [šetük]	a cat
ايت [it]	ايت [it]	ايت [it]	a dog

The names of domestic animals listed in the labels can be grouped as follows:

1) **Common names associated with four domestic animals:** اط [at] – horse, دوا [dewe] – camel, صغر [sağır] – cow, قُون [sheep] – sheep, ي [keşi] – goat;

2) **Names depending on the animal sex:** قاطر [qatır] - mule, قودق [qoduq] – mule, ايركك [irkek] – male, male animal name, تئشي [teşi] – female, female animal name, در يكلي [yukli dur] - pregnant, talking to both animals and people; قجقار [qoşqar] – ram, قين تئشي [teşi qoyun] – female sheep, اگز [ögüz] – ox, بعا [bull] – bull;

3) **Names depending on the animal age:** طاي [tay] – Thai, فسرق [qısrıq] – kysyrak; ايغر [ayğır] – stallion, قاطر [qatır] – mule, قودق [qoduq] – horse, بطا [bota] – colt, قزى [qozı] – a lamb, بعا [buğa] – a bull, بزغ [buzağ] – a calf.

d) **Names of animals.** It is known that since ancient times hunting has been a noble art, profession and daily life of the Turkic peoples. History shows that the Mamluk sultans also often went hunting. It contributed to the formation of terms in this area. The words lion (arsilan, arystan) and leopard (barys, bars) are often used in the dictionary of Mamluk-Kipchak monuments. The word 'barys' is found in the Mamluks' anthroponyms. People also have such names, they make up 5%. The word lion,

(arsilan) also found in the ancient Turkic language is divided into two roots: lion and beast. For example, نوار [janwar] – an animal, ارسلان [arslan] – a lion, برس [bar] – a leopard, بو [ayu] – a bear, لان [qaflan] – a leopard, بوري [böri] – a wolf, etc.

e) **Names of birds.** Although the names of wild animals, domestic animals and birds are found in Kazakh and other Turkic languages in the monument, they have undergone some phonetic changes. Many words are semantically stable and constitute the main lexical fund of the Turkic languages. It is known from the history that a lot of sultans, amirs and ordinary Mamluks had names of birds as their first or surnames. The majority of them are still widely used as toponyms in Egypt. The word falcon (*sunqar*) is found in all monuments of the Mamluk-Kipchak language. The word falcon is used both as the name of a bird and as an anthroponym in the monuments. M. Sabyr, who studied the vocabulary of the Middle Turkic language, says that in the ancient Turkic inscriptions the words shunkor, lachun, togan (tuygyn) were used only in the meaning of "falcon", but in the Middle Ages these names began to be individualized in accordance with the specificity of each bird [10]. In the Mamluk-Kipchak monuments, the Arabic equivalent of the words lashyn, sunkur, tujan is given by different names corresponding to the Kazakh words lashyn, sunkar and tuygyn. These words are formed as the names of individual birds of prey in modern Kazakh language.

Tarzhuman	Ad- Durra	Al- Kawanin	Meaning
قوش [quš]	قوش [quš]	قوش [quš]	a bird
طاوق [tawuq]	طاوق [tawuq]	طاوق [tawuq]	a hen
کورجين [kökerşin]	ککرجين [kökerşin]	ککرجين [kökerşin]	a pigeon
-	بدنه [bödene]	بدنه [bödene]	a quail
طرنا [tırna]	طرنا [tırna]	طرنا [tırna]	a crane
قراقش [qaraquš]	قراقوش [qaraquš]	قراقش [qaraquš]	an eagle
-	قزغن [quzğun]	قزغن [quzğun]	a raven
قرلاغاج [qarlağaç]	-	قرلغاش [qarlağaç]	a swallow
لاجين [laşim]	لاجين [laşim]	-	a corpse
سنقر [suñqur]	سنقر [suñqur]	سنقر [suñqur]	a falcon

The words given in the monuments written during the reign of Mamluks can be grouped together with the vocabulary of the natural and people world, as well as the **vocabulary of material culture**. Material culture or everyday vocabulary is a broad sphere that reflects the population level, nature, types of material production and crafts aimed at meeting the needs for household decoration and residential property, clothing and household items. Home vocabulary includes words that are often used in everyday life, as well as words related to the population lifestyle, customs, traditions and everyday life. They are mainly associated with the general vocabulary of everyday oral speech. Such words are divided into several groups:

a) Names of dishes, food and drinks.

Cooking traditions, cooking, serving and table setting habits depend on the nation and they vary from one culture to another. Cooking methods such as fermenting kumis, cutting meat, turning kazy, cooking boza, boiling worms are not common among all peoples. Such dishes are used in the daily culinary practice of the Kazakhs among the Turkic peoples. Kurt, Kazakh national food made from dairy products and it is usually salted and boiled, in the form of small balloons, cheese, raw meat, sausages, koumiss, boza, etc. The appearance of the names of food products in the medieval monuments of the Mamluk-Kipchak language indicates that these dishes were used in the society in which the author had lived. The following table compares the product names used by the Mamluks:

Tarzhuman	Ad- Durra	Al- Kawanin	Meaning
اش [aš]	اش [aš]	اش [aš]	food, meal
أت [et]	أت [et]	أت [et]	Meat
-	بينر [peynir]	بينر [peynir]	Cheese
ياغ [yağ]	ياغ [yağ]	ياغ [yağ]	Oil
-	صارياغ [sarı yağ]	صارياغ [sarı yağ]	butter
-	قيماق [qaymaq]	قيماق [qaymaq]	cream
شوربا [šorba]	شربا [šorba]	شربا [šorba]	soup
ست [süt]	ست [süt]	ست [süt]	milk
ياغورت [yuğurt]	ياغرت [yuğurt]	يغرت [yuğurt]	yogurt

بوظه [boza]	بوظه [boza]	بوزه [boza]	wine, drink
بكماس [bekmes]	بكماس [bekmes]	بكماس [bekmes]	syrup
ايران [ayran]	ايران [ayran]	-	kefir
-	قميز [qimiz]	-	koumiss
-	صحيح [sujuq]	-	sausage

b) Names of household equipment and tools. This group of words includes the names of objects and products used in everyday human experience. Since everyday vocabulary is widely used in everyday life, it covers a very wide range of vocabulary in any language. It reflects a particular people's worldview, tastes and artistic experience. The semantic layers of everyday vocabulary cover many aspects of human life. Mamluk-Kipchak monuments contain words related to housing, household items, tools, instruments and utensils. Some of the names found in the dictionaries can be found in the Egyptian society, which is unique to the Turkic peoples.

Tarzhuman	Ad- Durra	Al- Kawanin	Meaning
ياستق [yastiq]	ياصطق [yastiq]	ياصطق [yastiq]	a pillow
تشك [döšek]	تشك [döšek]	-	a bed
برغان [yurğan]	برغان [yurğan]	برغان [yurğan]	a blanket
بشك [beşik]	بشك [beşik]	بشك [beşik]	a cradle
-	توماك [tümek]	-	a cradle covering
تكرمان [teğirmen]	تكرمان [teğirmen]	-	a mill
-	اوجاق [oşaq]	اچق [oşaq]	a hearth
-	كبرو [kübrü]	-	a box
قزان [qazan]	قزان [qazan]	قازان [qazan]	a cauldron
قاشوق [qaşuq]	قاشوق [qaşuq]	قاشوق [qaşuq]	a spoon
شناق [šanaq]	شناق [šanaq]	شناق [šanaq]	a fork
شراق [šraq]	شراق [šraq]	شراق [šraq]	a candle
-	شقمق [šaqmaq]	شقمق [šaqmaq]	a lighter
پشاق [pişaq]	پشاق [pişaq]	پشاق [pişaq]	a knife

c) Names of clothing and jewelry. The Mamluk-Kipchak dictionaries do not contain only the names of clothes and adornments, but also a list of names associated with sewing: yiblik - thread; ايليك [ilik] – a loop, شبراك [šübrek] – textile, يماه [yama] – a patch, a collar, ياقا [yaqa] – a collar, بامق [bamuq] - fabric, ندر [kendür] - flax and etc. توکما [tüğme] – a button, قیپتی [qipti] – scissors, اگنا [igne] – needle; Types of clothing

and fabrics are presented separately in a special section in the dictionary «Tarzhuman». Such data provide much information about the language and culture of the people who had lived there. In this section, the word “konshek” is translated into Arabic as اللباس [al-libās], which means “clothing”. In modern Kazakh language, the word "konchek" in the sense of "clothing", which means light clothing, probably means clothing. The study of words in the manuscript gives some opportunities to reveal the etymology of some Kazakh words. The names of jewelry items, which are a source of information about the cultural system and a particular people’s spiritual values are also found in modern Kazakh language.

d) Names of combat operations and weapons. Most of the inscriptions in the Mamluk-Kipchak language are dedicated to the names of combat operations and weapons in a separate section. In the 13-15th centuries, the Mamluks acquired a large political and military power, distinguished by a strong army and a variety of weapons. From the earliest years the Mamluks were able to beat horses with clubs, knots, spears, bows and shields. Therefore, different types of weapons became a priority in the life of people and names of weapons to shoot, to cut, to beat, to pin, to mow are in the monuments of the Mamluk-Kipchak language. The Mamluk-Kipchak’s traditional system of armament consisted of offensive and defensive armament. Types of weapons in monuments, the names of their additional elements are common to modern Turkic peoples.

قلان [qolan]	قلان [qolan]	قلان [qolan]	rack harness
ازنكي [üzeñgi]	ازنكي [üzeñgi]	ازنكي [üzeñgi]	stirrup
قمش [qamşı]	قمش [qamşı]	قمش [qamşı]	harness
سنكي [süñgi]	سنكي [süñgi]	-	whip
-	صبزغي [sıbzıǵı]	-	spear
			a flute

Analyzing the lexical base of the three studied dictionaries, one can see that they often contain nouns, names and characteristics of various objects and phenomena, and verbs and numbers are given as additional lexical resources. The monuments have a separate chapter with numerical names, numbers from one to one hundred, tens, hundreds and thousands. The names of various objects and phenomena found in the above-mentioned monuments are thematically divided into several groups. There are indicated groups of verbs.

Conclusion

The authors of the monuments of the Mamluk epoch also provide some information about borrowed words from the Arabic, Persian and Mongolian languages into the Turkic-Kipchak language. The dialectal features of words in the manuscript are also indicated by the signs of Turkish, Turkmen, Oguz, Kipchak and real Turkic languages. The author of the manuscript did not divide the vocabulary of the Kipchak language alphabetically, but he divided them into different thematic groups in the dictionary. The dictionaries contain a list of Arabic words and the Kipchak equivalent of words were written in red ink. Red ink in the Kipchak language is a common feature of all medieval Mamluk-Kipchak dictionaries. It greatly simplifies the study of works created during the reign of Mamluks. Linguistic materials of the Turkic-Kipchak written monuscrits of the 13-15th centuries provide information about the environment, natural phenomena, human nature and the system of the medieval Turkic people and their cultural and spiritual values. This is due to the fact that written monuments of the 5-15th centuries are

Tarzhuman	Ad- Durra	Al Kawanin	Meaning
قليج [qılıǵ]	قليج [qılıǵ]	قليج [qılıǵ]	a sword
سنكو [süñgü]	سنكو [süñgü]	سنكو [süñgü]	A spear
شقمار [šoqmar]	شقمار [šoqmar]	شقمار [šoqmar]	шоқпар
بلطا [balta]	بلطا [balta]	بلطا [balta]	an ax
باي [yay]	باي [yay]	باي [yay]	an arrow
أوق [oq]	أوق [oq]	أوق [oq]	a bullet
قلقان [qalqan]	قلقان [qalqan]	قلقان [qalqan]	a shield
اير [eyer]	اير [eyer]	اير [eyer]	a saddle
يولكان [yülken]	يولكان [yülken]	يولكان [yülken]	a horse harness

the common property of all Turkic peoples. Moreover, the study of the language of the written monuments of the Mamluk-Kipchak language showed that the overwhelming majority of words in it are words of common Turkic origin, formed in the main vocabulary of the ancient Turkic speaking peoples. Although a number of words have undergone some phonetic changes, their personal and lexical meanings have been preserved. Therefore, it is obvious that the linguistic materials of the Mamluk-Kipchak language can be a valuable source in the study of the Turkic peoples' worldview and beliefs. Although some words

have undergone phonetic changes here, they have retained their original identity and lexical meaning. These words are common for modern Turkic languages, which are also found in the language of monuments of a later time. It can be seen from the linguistic materials in the monuments that the elements of the Oghuz language to a greater or lesser extent, many linguistic phenomena have stabilized, as they are today, they are closer to modern Kipchak languages than other ones. Thus, the linguistic materials of the monument are a valuable source in the study of the history of the Kipchak group languages.

References

1. -القوانين الكلية لضبط اللغة التركية. - اسطنبول: المكتبة السوليمانية. - الرقم 1559. - ص 85
2. Toparli R., Çögenli S. Yanık N. Kitabu'l Mecmu-i Tercumani Turki ua Acami ua Mugali / R. Toparli, S. Çögenli, N. Yanık. - Ankara: Türk dili kurumu, 1999. - 240 s.
3. كتاب الدرّة المضیة فی اللغة التركية علی التمام و الكمال. - فلورانسا: المكتبة لورینزیانا. الرقم 130. - ص 24
4. Садықбеков «Китаб Муқаддима Әбу Ләйс әс-Самарқанди» ескерткіші және оның тілі / Қ.А. Садықбеков. - Алматы: Таңбалы, 2016. - 412 б.
5. Toparli R. Irshadul-muluk ves-selatin / R.T. Toparli. - Ankara, 1992. - 627 s.
6. Манкеева Ж.А. Мәдени лексиканың ұлттық сипаты. - Алматы: Ғылым, 1997. - 271 б.
7. Дүйсенов С. Әл-Қауанина-л-қуллиия лидабти-л-луғати-т-туркийати «Түркі тілінің толық жүйеленген ережелер жинағы» (мазмұны, графикасы, орфографиясы, фонетикасы): филол. ғыл. канд. ... дис. - Алматы, 1995. - 150 б.
8. Ermers R. Turkic Forms in Arabic Structures: the description of Turkic by Arabic Grammarians / R. Ermers. - Nijmegen, 1995. - 260 p.
9. Қурышжанов А. Исследование по лексике старокыпчакского письменного памятника XIII в. «Тюркско-арабского словаря» / А. Қурышжанов. - Алма-Ата, 1970. - 234 с.
10. Сабыр М. Орта түркі тілі лексикасы мен қазақ тілі лексикасының сабақтастығы. XIV ғ. жазба ескерткішінің негізінде / М. Сабыр. - Алматы: Қазақ университеті, 2004. - 315 б.

К.К. Аубакирова¹, А.А. Шаабан², Ж.Т. Ботабаева³

^{1,3} Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

² Әл-Азһар университеті, Каир, Египет

Мәмлүк-қыпшақ тіліндегі ескерткіштердің (XIII-XV ғ.) лексика-семантикалық ерекшеліктері

Аңдатпа. Мақалада мәмлүктер кезінде жазылған арабша-қыпшақша сөздіктер мен мәмлүк-қыпшақ тіліндегі ең көлемді шығармалардың бірі болып табылатын «Иршәдул-мулук уәс-салатин» ескерткішінде сақталған тілдік материалдарға жан-жақты талдау жасалады. Сонымен қатар, ескерткіштердің зерттелу деңгейі анықталып, қолжазбаларға құрылымдық-мазмұндық сипаттама

беріледі. Мәмлүк-қыпшақ тілінде жазылған ортағасырлық қолжазбалардың лексика-семантикалық ерекшеліктерін анықтау мақсатында XIII-XV ғасырларда жазылған «Тәржұман», «Әд-Дурра», «Әл-Қауанин», «Иршәдул-мулук уәс-салатин» сияқты жазба ескерткіштердегі семантикалық бірліктер тақырыптық жағынан топтастырылады. Жәдігерлерде сақталған тілдік материалдарға салыстырмалы талдау жасалып, лексика-семантикалық ерекшеліктері айқындалады.

Ұлттың өзін-өзі тануы үшін оның өткен тарихта қандай халықпен қарым-қатынас жасап, қандай мәдениетпен байланыста болғандығын және әлемдік өркениетке қандай үлес қосқандығын білу қажет. Сол себепті қазіргі кезде халықтардың рухани құндылықтарын қайта жаңғыртып, ұлт тарихын терең зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Шетелдік кітапханалар мен мұрағаттарда сақталған түркі халқының мәдени мұрасында тарихи маңызы бар жазба ескерткіштер мен құжаттар әлі күнге дейін кешенді түрде зерттеле қоймады. Сонымен қатар, әлемдік түркітану ғылымында қыпшақтар дәуірі, оның ішінде Мысыр мәмлүктерінің шығу тегі, этностық құрамы мен мәмлүк қыпшақтарының тіліне, мәдениетіне қатысты әртүрлі пікірлер айтылып жүр. Сондықтан түркі тілдерінің қалыптасуын және тарихи дамуын зерттеуде, кейбір халықтардың этностық мәселелерін шешуде XIII-XV ғасырларда мәмлүктер билігі кезінде жазылған қыпшақ мәдениеті мен тіліне қатысты мәдени-тарихи жәдігерлер құнды дереккөз болып табылады. Бұл жазба ескерткіштердегі тілдік материалдарды кешенді түрде зерттеу арқылы түркі-араб тарихи, саяси, әскери, экономикалық, мәдени-тілдік, діни байланыстарының ерекшеліктерін анықтауға болады.

Түйін сөздер: мәмлүк-қыпшақ тілі, араб тілі, ортағасырлық қолжазбалар, теологиялық шығармалар, лексика, семантика, мәмлүктер, арабша-қыпшақша сөздіктер, мәдени мұра, түркі әлемі.

К.К. Аубакирова¹, А.А. Шаабан², Ж.Т. Ботабаева³

^{1,3}*Кызылординский университет имени Коркыт Ата, Кызылорда, Казахстан*

²*Университет Аль-Азхар, Каир, Египет*

**Лексико-семантические особенности памятников письменности
на мамлюкско-кыпшацком языке (XIII-XV вв.)**

Аннотация. В данной статье проводится комплексный анализ арабско-кипчакских словарей, написанных во времена мамлюков, и языковых материалов, сохранившихся в памятнике «Иршәдул-мулук вәс-салатин», одном из крупнейших произведений на мамлюкско-кипчакском языке. Также определяется уровень изученности памятников и дается структурно-содержательное описание рукописей. В целях выявления лексико-семантических особенностей средневековых рукописей, написанных на мамлюкско-кыпшацком языке, нами тематически сгруппированы семантические единицы письменных памятников XIII-XV веков «Тәржұман», «Әд-Дурра», «Әл-Қауанин», «Иршәдул-мулук уәс-салатин». Произведен сравнительный анализ языкового материала памятников, выявлены их лексико-семантические особенности.

Каждой нации для самопознания необходимо знать, с каким народом, с какой культурой она общалась в прошлой истории и какой вклад она внесла в мировую цивилизацию. В связи с этим в настоящее время возникает необходимость в возрождении духовных ценностей народа и углубленном изучении истории нации. В зарубежных библиотеках и архивах хранятся письменные памятники, имеющие важное историческое значение в культурном наследии тюркского народа. Но они до сих пор не исследованы комплексно. Посредством комплексного исследования языкового материала памятников письменности можно определить особенности тюрко-арабских исторических, политических, военных, экономических, культурно-языковых, религиозных связей. В тюркологии также существуют разные мнения о кипчакской эпохе, в том числе о происхождении, этническом составе, языке и культуре мамлюкских кипчаков. Поэтому культурно-исторические артефакты, относящиеся к кипчакской культуре и языку, написанные в период правления мамлюков в XIII-XV веках, являются

ценным источником в изучении становления и исторического развития тюркских языков, в решении этнических проблем некоторых народов.

Ключевые слова: мамлюкско-кыпчакский язык, арабский язык, средневековые рукописи, теологические сочинения, лексика, семантика, мамлюки, арабско-кипчакские словари, культурное наследие, тюркский мир.

References

1. Al-Kauanin al-kulliyya lidabt al-lugat at-turkiya [Rules of Turkish language] (Suleimaniya library, Istanbul, Number 1559. 85 p.). [in Arab].
2. Toparlı R., Çögenli S., Yanık N. Kitabu'l Mecmu-i Tercumani Turki ua Acami ua Mugali [Kitabu'l Mecmu-i Tercumani Turki ua Acami ua Mugali], (Turk dili kurumu, Ankara, 1999, 240 p.), [in Turkish].
3. Kitab ad-Durra al-muddiya fi al-lugati at-turkiya ala at-tamam ua al-kamal [The book Ad-Durra Al-Madhiya in the Turkish language for perfection and perfection] (Lawrence library, Florence, Number 130, 24 p.), [in Arab].
4. Sadykbekov K.A. «Kitab Mukaddima Abu Lais as-Samarkandi» eskertkishi zhane onyn tili [The Monument "Kitab Mukaddima Abu Lays as-Samarkandi" and its language], (Tanbaly, Almaty, 2016, 412 p.), [in Kazakh].
5. Toparly R. Irshadul-muluk ves-selatin [Irshadul-muluk ves-selatin] (Ankara, 1992, 627 p.), [in Turkish].
6. Mankeeva Zh. A. Madeni leksikanyn ulttyk sipaty [The ultimate nature of cultural lexicon], (Gylm, Almaty, 1997, 271 p.), [in Kazakh].
7. Duysenov S. Al-Kauanina-l-kulliyya lidabti-l-lugati-t-turkiyati «Tuki tilinin tolyk juyelengen erejeler jinagy» (mazmuny, grafikasy, orfografiyasy, fonetikasy) [Complete set of rules of the Turkic language (content, graphics, spelling, phonetics)], (Almaty, 1995, 150 p.), [in Kazakh].
8. Ermers R. Turkic Forms in Arabic Structures: the description of Turkic by Arabic Grammarians (Nijmegen, 1995, 260 p.).
9. Kuryshzhanov A. Issledovanie po leksike starokypchakskogo pismennogo pamyatnika 13 v. «Turksko-arabskogo slovarya» [Research on the vocabulary of the old Kipchak written monument of the 13th century "Turkic-Arabic dictionary"] (Almaty, 1970, 234 p.), [in Russian].
10. 10 Sabir M., Orta turki tili leksikasy men kazak tili leksikasynyn sabaktastygy. XIV g. jazba eskertkishinin negizinde [Continuity of Middle Turkic lexicon and Kazakh lexicon. on the basis of a written monument of 14th century], (Kazakh university, Almaty, 2004, 315 p.), [in Kazakh].

Information about the authors:

Aubakirova Kunduzay Kydyrbayeva – Ph.D., Senior Lecturer of the Department of Foreign Languages and Translation, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Shaaban Ali Ali – Ph.D., Professor of the Faculty of Languages and Translation, Al-Azhar University, Cairo, Egypt.

Botabayeva Zhanat Tunggyshbaikyzy – Master of Philological Sciences, Researcher of Scientific Center "Korkyt studies", Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan.

Aubakirova Qundyzai Qydyrbaiqyzy – Ph.D., шет тілдер және аударма кафедрасының аға оқытушысы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.

Шаабан Али Али – Ph.D., шетел тілдері және аударма ісі факультетінің профессоры, әл-Азһар университеті, Каир, Египет.

Ботабаева Жанат Тұңғышбайқызы – филология ғылымдарының магистрі, «Қорқыттану» ғылыми орталығының ғылыми қызметкері, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан.

D.A. Efremov^{1*}, Zs. Sziráki²¹Udmurt State University, Izhevsk, Russia²Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary

*Corresponding author: dmitjef@mail.ru

Serial postpositions in the Udmurt language and function words in the Kazakh language (comparative analysis)

Abstract. *Postpositions in many languages have evolved from significant words through grammaticalization. In the Udmurt language, as in many other Finno-Ugric languages of Russia, they are divided, separated into two groups: serial and non-serial postpositions. In the Kazakh language, function words are divided into two groups: function words and postpositions. The subject of our study was serial postpositions of the Udmurt language and function words of the Kazakh language, since in the essence of these categories of words there are similar features. The conclusion suggests itself - these two categories of words, although they are denoted by different terms, clearly show a striking typological similarity. In both languages, these categories of words occupy a middle position between nominals (mostly nouns) and postpositions. Nouns have their own independent lexical meaning, have the ability to decline, take possessive suffixes, and the postpositions have lost their original (lexical) meaning, so they perform only grammatical functions, just like case affixes, only, unlike the latter, they are a separate word and do not adjoin nominal basis. This circumstance can be explained from the point of view of the morphological (typological) classification of languages - both languages belong to agglutinative languages.*

Keywords: *postpositions, functional words, agglutinative languages, Finno-Ugric languages, Turkic languages, typological similarity.*

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-6887/2022-138-1-202-207>

Received: 16.11.2021 / Approved: 26.01.2022

Introduction

The Udmurt language, according to the genealogical classification, belongs to the Permian group of the Uralic language family, closely related to it are the Komi (-Zyryan) and Komi-Permyak languages. According to the typological classification, Udmurt is an agglutinative language. Like many other Finno-Ugric languages of Russia, the Udmurt language has in many cases been analyzed from the point of view of Russian studies, the tools and methods

used when considering inflectional languages, in particular, the Russian language, have been used. As a result, individual phenomena of the language are analyzed insufficiently or along a different trajectory, and, in this case, less suitable.

The postpositions of the Udmurt language belong to the official parts of speech, while a separate category of postpositions is essentially a transitional link between significant and auxiliary parts, in this respect, there is a striking typological similarity in the Udmurt and Kazakh languages.

Research methods

The main research method is the comparative method when the grammatical and lexical-semantic properties of the service parts of speech (postpositions and function words) of the Udmurt and Kazakh languages are compared. The theoretical basis and factual material were grammars, monographs and scientific articles devoted to the study of the Finno-Ugric and Turkic languages. One of the research methods is a typological comparison, the results of which, in the end, were an evidence base, a weighty argument in determining the grammatical properties of serial postpositions in the Udmurt language.

Discussion

Postpositions in many languages have evolved from significant words through grammaticalization. In the Udmurt language, as in many other Finno-Ugric languages of Russia, they are divided, separated into two groups: serial and non-serial postpositions. The postpositives that do not have their own «series» are isolated, and they can carry different meanings, such as causal, temporary, or comparative, etc.: *жытлы быдэ* «every evening», *тонэн йырин* «because of you», or *нюлэс ныр* «through the forest».

Serial postpositions mainly denote local relations, although they can express others as well, for example, temporal meanings. A distinctive feature of these adpositives is that they always make up a certain series, the members of which are formed from one root morpheme by marking the derivative base with different case affixes. But at the same time, the formants act as derivational suffixes, which in other cases are always carriers of grammatical meaning and also perform relative functions. This fact, according to most researchers of the Udmurt language (see: [1, p. 89; 2, p. 587; 3, p. 32–33; 4; etc.]), became possible because postpositions are characterized by “petrified” form, which (by its origin) is the corresponding form of a declined noun [5, p. 316]: *жӱк вылэ* «on the table» *жӱк вылын* «on the table», *жӱк вылысь* «from the table», *жӱк*

вылысен «from the table», *жӱк вылтӱ* «on the table».

All these postpositions are formed from the noun *выл* ‘upper part; surface’, but, nevertheless, are not its word forms, and each of them acts as an independent lexeme. They form a series together, since “they are, as it were, at an intermediate stage of development between independent nouns and postpositions” [5, p. 317–318], as a result of which they have not yet completely lost contact with the noun from which they were formed, retaining its semantic shade. Similarly, a series of postpositions arose from other nouns: *ул* «bottom», *дур* «edge», *азь* «front side; facade», *бер* «rear; back part», *шор* «middle», etc., and are “petrified forms” of local cases [6, p. 332]. Accordingly, serial postpositions have an invariable form.

In the Kazakh language, function words are divided into two groups: function words and postpositions. Postpositions have lost their lexical meaning, they are unchangeable, so namely they cannot take grammatical forms of cases and express “different grammatical relations between objects or between actions and objects”: *бейбітшілік туралы* ‘about the peace’ [7, p. 16–17]. Function words «express various spatial relationships», can be declined by cases and have a lexical meaning: *алд* «front, front part», *арт* «back, back part», *бас* «top, beginning, source», *үст* «top, upper part» [8, p. 237].

The subject of our study was serial postpositions of the Udmurt language and function words of the Kazakh language, since in the essence of these categories of words there are similar features. In the course of this study, we have to perform a comparative analysis and identify similar and different features.

In the Kazakh language, function words can take the form of three cases (out of seven possible): *үстелдің жанына* «to the table, at the table» (illative case), *тақтаның алдында* «in front of the board» (inessive case), *үйдің қасынан* «from the house» (relative case) [8, p. 237–238]. In Udmurt, an incomplete paradigm is also presented, consisting of forms of six cases (out of the fifteen possible), denoting local relations: *корка доры* «to the house» (illative case), *корка дорын* «at the house» (inessive case), *корка дорысь*

«from home» (relative case), *корка дорысен* «from home» (egressive case), *корка дорті* «near the house» (prolative case), *корка дорозь* «to the house» (case). At the same time, in relation to serial postpositions of the Udmurt language, according to scientific grammars, we are talking only about external similarity, but functionally they differ radically: the affix present in the postposition is similar to a relative case formant (for example, -ы, ын, -ыш, etc.), but, nevertheless, is a derivational suffix; when it is attached, a new lexeme is formed.

In the Kazakh language, function words, as well as independent parts of speech, for example, nouns, can decline in possessive declension like: *алдымда* «in front of me», *алдыңда* «in front of you», *алдында* «ahead, in front of him», *алдымызда* «in front of us» [8, p. 237]. And in the Udmurt language, serial postpositions can make up a series of such lexemes, where possessive suffixes are clearly visible in their composition: *корка дорам* «next to my house», *корка дорад* «next to your house», *корка дораз* «next to his house», *корка дорамы* «next to our house», *корка дорады* «next to your house», *корка доразы* «next to their house» [6, p. 335].

Along with personal-possessive and case formants, some other affixes can adjoin postpositions in Udmurt, in particular, the plural suffix -ос (-ёс), the demonstrative -эз (-ез, -ыз): *нюлэс дурьёсын* «literally: along the edges of the forest», *корка вёзысез* «one who is next to the house». A similar property of function words of the Kazakh language is also noted by researchers: “function words in the inessive case, taking the endings -қы/-кі, -зы/-зі, are translated into English as “the one that is, stands, lies...”: *шкафтың ішінде-гі кітап* «a book that lies (stands) in a cupboard» [8, p. 271]. As K. M. Musaev notes [8, p. 237], the auxiliary words “<...> can take on a plural affix”: *Олардың қас+тар+ын+да біраз арба тұр* ‘There are several carts next to them’.

Conclusion

After analyzing the serial postpositions of the Udmurt language and the function words of the Kazakh language, the conclusion suggests itself

- these two categories of words, although they are denoted by different terms, clearly show a striking typological similarity. In both languages, these categories of words occupy a middle position between nominals (mostly nouns) and postpositions. Nouns have their own independent lexical meaning, have the ability to decline, take possessive suffixes, and the postpositions have lost their original (lexical) meaning, so they perform only grammatical functions, just like case affixes, only, unlike the latter, they are a separate word and do not adjoin nominal basis. This circumstance can be explained from the point of view of the morphological (typological) classification of languages - both languages belong to agglutinative languages - nevertheless, the historical development of each of these languages has a great importance, but this, of course, is the subject of a completely different, separate study.

According to the results of our study, taking into account the typological similarity of the two languages in relation to a similar category of words, the conclusion suggests itself that in the Udmurt language the so-called serial postpositions differ quite significantly from non-serial postpositions in that they can take different forms that are completely identical to case, possessive, and other grammatical forms of nouns. Thus, the non-serial postpositions of the Udmurt language, in fact, cannot change by case, cannot have other word forms, i.e. are an invariable part of the speech. Serial postpositions, as well as function words of the Kazakh language, in most cases have not lost their semantic connection with the lexical base, can change by cases, numbers, are able to take possessive and deictic suffixes, respectively, although they belong to the official parts of speech, nevertheless, have the ability to change, take various grammatical forms.

The system of postpositions of the Udmurt language is represented by two types: the first are invariable ones (otherwise: proper postpositions) and there are also variable ones. Postpositions, at least denoting spatial relations, unlike most auxiliary parts of speech, can have grammatical forms. This feature is inherent in both Udmurt and Finno-Ugric [10], Mari [11], Volga-Finnish

[10], Khanty [12, p. 143–145], etc.) languages, which is due to their historical development and their agglutinative essence. In general, about the Finno-Ugric languages, S. Saarinen writes that “although postpositions are most often defined as an invariable part of speech, in practice in the Finno-Ugric languages they quite often change, at least in several cases, and those expressing spatial relations often have a complete declension paradigm for local cases” [13, p. 163]. Thus, in the Udmurt language, the so-called serial postpositions are not separate lexemes, “petrified forms” of nouns, but are different case forms of one lexeme.

References

1. Каракулова М.К., Каракулов Б.И. Сопоставительная грамматика русского и удмуртского языков: Учебное пособие / М.К. Каракулова, Б.И. Каракулов. – Ижевск: Издательский дом, 2001. – 227 с.
2. Алатырев В.И. Краткий грамматический очерк удмуртского языка. Удмуртско-русский словарь / В.И. Алатырев. – Ижевск: Мин. Удм. АССР, 1983. – 591 с.
3. Майтинская К.Е. Служебные слова в финно-угорских языках / К.Е. Майтинская. – Москва: Наука, 1982. – 185 с.
4. Károly Rédei (Radanovics). Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen / Károly Rédei. – Budapest: Akadémiai kiadó, 1962. – 224 p.
5. Перевощиков П.Н. Грамматика Современного удмуртского языка: Фонетика и морфология / П.Н. Перевощиков. – Ижевск: Удмуртское книжное издательство, 1962. – 376 с.
6. Alasheeva A.A., Efremov D.A., Kibardina T.M. Udmurt kyllen kylkabdosez (morfologiez): nauchno-uchebnoe izdanie / A.A. Alasheeva, D.A. Efremov, T.M. Kibardina. – Izhevsk: Udmurt kun universitet, 2011. – 406 p.
7. Исенгалиева В.А. Служебные имена и послелогии в казахском языке / В.А. Исенгалиева. – Алма-Ата: Издательство АН Казахской ССР, 1957. – 147 с.
8. Мусаев К.М. Казахский язык: учебник / К.М. Мусаев. – Москва: Восточная Литература, 2008. – 367 с.
9. Бектурова А.Ш., Бектуров Ш.К. Казахский язык для всех / А.Ш. Бектурова, Ш.К. Бектуров. – Алматы, Атамұра, 2004. – 720 с.
10. Alhoniemi Alho. Postpositiorakenteiden synkroniaa ja diakroniaa, Sananjalka. – 1988. – No. 30. – P. 27–44.
11. Сибатрова С.С. Морфологические особенности послелогов в марийском языке. Марийская филология: межвузовский сборник научных трудов. // Марийский государственный университет, Йошкар-Ола, 1986. – С. 102–108.
12. Ромбандеева Е.И., Вахрушева М.П. Мансийский язык. Учебное пособие для педагогических училищ / Е.И. Ромбандеева, М.П. Вахрушева. – Ленинград: Просвещение, 1984. – 223 с.
13. Saarinen Sirkka. Die Nominalkategorie und das Postpositionssystem der Wolgasprachen. CDIFU // Pars I: Orationes Plenariae. – Jyväskylä, 2005. – P. 161–174.

Д.А. Ефремов¹, Ж. Сираки²

¹Удмурт мемлекеттік университеті, Ижевск, Ресей

²Этвощ Лоран атындағы университет, Будапешт, Венгрия

Удмурт тіліндегі қайталанатын және қазақ тіліндегі қызметтік сөздердің салыстырмалы талдауы

Аңдатпа. Көптеген тілдердегі постпозициялар грамматикаландыру нәтижесінде маңызды сөздерге айналды. Удмурт тілінде, Ресейдің көптеген басқа фин-угор тілдеріндегідей, олар бөлінеді, екі топқа бөлінеді: сериялық және сериялық емес постпозициялар. Қазақ тілінде функционалды сөздер екі топқа

бөлінеді: функционалды сөздер және постпозициялар. Біздің зерттеуіміздің тақырыбы удмурт тілінің сериялық постпозициялары және қазақ тілінің функционалды сөздері болды, өйткені сөздердің осы санаттарында ұқсас белгілер бар. Қорытынды өзін - өзі көрсетеді-сөздердің осы екі категориясы әртүрлі терминдермен белгіленсе де, таңқаларлық типологиялық ұқсастықты айқын көрсетеді. Екі тілде де сөздердің бұл категориялары номинативтер (негізінен зат есімдер) мен постпозициялар арасында орташа орын алады. Зат есімдердің өзіндік лексикалық мағынасы бар, иіліп, өзіне тән жұрнақтарды қабылдай алады, ал постпозициялар бастапқы (лексикалық) мағынасын жоғалтты, сондықтан олар тек грамматикалық функцияларды орындайды, мысалы, аффикстер сияқты, тек соңғыларынан айырмашылығы, олар тәуелсіз сөз болып табылады және номинативті негізге жақын емес. Бұл жағдайды тілдердің морфологиялық (типологиялық) жіктелуі тұрғысынан түсіндіруге болады - екі тіл де агглютинативті тілдерге жатады.

Түйін сөздер: постпозициялар, функционалдық сөздер, агглютинативті тілдер, фин-угор тілдері, түркі тілдері, типологиялық ұқсастықтар.

Д.А. Ефремов¹, Ж. Сирази²

¹Удмуртский государственный университет, Ижевск, Россия

²Университет имени Этвоша Лорана, Будапешт, Венгрия

Сравнительный анализ серийных последогов в удмуртском и служебных слов в казахском языках

Аннотация. Постпозитивы во многих языках произошли от знаменательных слов в результате грамматикализации. В удмуртском языке, как и во многих других финно-угорских языках России, они делятся на две группы: серийные и несерийные постпозиции. В казахском языке функциональные слова делятся на две группы: функциональные слова и постпозиции. Предметом нашего исследования стали серийные постпозиции удмуртского языка и функциональные слова казахского языка, так как в сущности этих категорий слов есть сходные черты. Вывод напрашивается сам собой - эти две категории слов, хотя и обозначаются разными терминами, явно демонстрируют поразительное типологическое сходство. В обоих языках эти категории слов занимают среднее положение между номинативами (в основном существительными) и постпозициями. Существительные имеют свое самостоятельное лексическое значение, обладают способностью склоняться, принимают притяжательные суффиксы, а постпозиции утратили свое первоначальное (лексическое) значение, поэтому выполняют только грамматические функции подобно падежным аффиксам, но в отличие от последних они являются самостоятельными словами и не примыкают к номинативной основе. Это обстоятельство можно объяснить с точки зрения морфологической (типологической) классификации языков - оба языка относятся к агглютинативным языкам.

Ключевые слова: постпозиции, функциональные слова, агглютинативные языки, финно-угорские языки, тюркские языки, типологическое сходство.

References

1. Karakulova M.K., Karakulov B.I. *Sopostavitel'naya grammatika russkogo i udmurtskogo yazykov: Uchebnoe posobie*. [Comparative Grammar of the Russian and Udmurt Languages: Textbook], (Izdatelskij dom, Izhevsk, 2001, 227 p.), [in Russian].
2. Alatyrev V.I. *Kratkij grammaticheskij ocherk udmurtskogo yazyka. Udmurtsko-russkij slovar'*. [A brief grammatical sketch of the Udmurt language. Udmurt-Russian Dictionary], (Min. Udm. ASSR, Izhevsk, 1983, 591 p.), [in Russian].
3. Maytinskaya K. E. *Sluzhebnye slova v finno-ugorskih yazykah*. [Function words in the Finno-Ugric languages], (Nauka, Moscow, 1982, 185 p.), [in Russian].
4. Károly Rédei (Radanovics). *Die Postpositionen im Syrjänischen unter Berücksichtigung des Wotjakischen [Postpositions in Syriac]*, (Akadémiai kiadó, Budapest, 1962, 224 p.), [in German].

5. Grammatika Sovremennogo udmurtskogo yazyka: Fonetika i morfologiya. [Grammar of the modern Udmurt language: Phonetics and morphology] (Udmurtskoe knizhnoe izdatel'stvo, Izhevsk, 1962, 376 p.), [in Russian].
6. Alasheeva A.A., Efremov D.A., Kibardina T.M. Udmurt kyllen kylkabdosez (morfologiez): nauchno-uchebnoe izdanie. [Morphology of the Udmurt language: scientific-educational edition], (Udmurt kun universitet, Izhevsk, 2011, 406 p.), [in Udmurt].
7. Isengaliyeva V.A. Sluzhebnye imena i poslelogi v kazahskom yazyke. [Function words and postpositions in the Kazakh language], (Izdatel'stvo AN Kazahskoi SSR, Alma-Ata, 1957, 147 p.), [in Russian].
8. Musaev K. M. Kazahskij yazyk: uchebnik. [The Kazakh language: textbook], (Vostochnaya Literatura, Moscow, 2008, 367 p.), [in Russian].
9. Bekturova A. Sh., Bekturov Sh. K. Kazahskij yazyk dlya vseh. [Kazakh language for everyone] Almaty, Atamura, 2004. – 720 c. [in Russian]
10. Alhoniemi Alho. Postpositionrakenteiden synkroniaa ja diakroniaa, Sananjalka [Synchrony and diachrony of postpositional structures, Wordfoot], 1988. No.30. P. 27–44, [in Finnish].
11. Sibatrova S. S. Morfologicheskie osobennosti poslelogov v marijskom yazyke. Marijskaya filologiya: mezhvuzovskij sbornik nauchnih trudov. [Morphological features of postpositions in the Mari language. Mari Philology: Interuniversity digest of scientific articles], 1986. P. 102–108, [in Russian].
12. Rombandeeva E.I., Vakhrusheva M.P. Mansijskij yazyk. Uchebnoe posobie dlya pedagogicheskikh uchilishch. [Mansi language. Textbook for the pedagogical schools], (Prosveshenie, Leningrad, 1984, 223 p.), [in Russian].
13. Saarinen Sirkka. Die Nominalkategorie und das Postpositionssystem der Wolgasprachen CDIFU. Pars I: Orationes Plenariae. Joshkar-Ola. 2005. P. 161–174, [in Finnish].

Information about the authors:

Dmitry Anatolievich Efremov – Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Journalism, Institute of Udmurt Philology, Finno-Ugric Studies and Journalism, Udmurt State University, Izhevsk, Russia.

Zsófia Sziráki – Ph.D. student, Doctoral School of Literary Studies, The Folklore and Literature of the Uralic Peoples program, Eötvös Loránd Universtiy, Budapest, Hungary.

Ефремов Дмитрий Анатольевич – филология ғылымдарының кандидаты, доцент, журналистика кафедрасының меңгерушісі, удмурт филологиясы, фин-угрология және журналистика институты, Удмурт мемлекеттік университеті, Ижевск, Ресей.

Жофия Сираки – аспирант, әдебиеттану ғылыми мектебі, «Орал халықтарының фольклоры мен әдебиеті» бағдарламасы, Этвош Лоран университеті, Будапешт, Венгрия.

Редактор: **Р.А. Нуртазина**

Журнал менеджері: **А.А. Тубышева**

Компьютерде беттеген: **Д.А. Елешева**

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы.
Саяси ғылымдар. Аймақтану. Шығыстану. Түркітану сериясы.
-2022. - 1 (138). - Нұр-Сұлтан: ЕҰУ. 208 б. Басуға қол қойылды: 16.03.2022
Шартты 13 б.т. Таралымы - 10 дана

Ашық қолданудағы электрондық нұсқа: [http:// bulpolit.enu.kz](http://bulpolit.enu.kz)
Авторларға арналған нұсқаулықтар, публикациялық этика
журнал сайтында берілген: <http:// bulpolit.enu.kz>

Мазмұнына типография жауап бермейді.

Редакция мекен-жайы: 010008, Нұр-Сұлтан қ., Сатпаев көшесі, 2
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті Тел.: +7(7172) 709-500 (ішкі 31-432)

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің баспасында басылды